

ДОНИШГОҲИ МИЛЛИИ ТОЧИКИСТОН

Бо ҳукуқи дастнавис

ТДУ: 342.52(575.3)

ТҚБ: 67.99(2)01(2Т)

Ш – 25

ШАРИПОВ МАҲМАДКАРИМ МАҲМАДСАЛИМОВИЧ

**ҶАВОБГАРИИ ЧИНОЯТӢ БАРОИ РИШВАДИҲИИ ТИЧОРАТӢ ТИБҚИ
КОНУНГУЗОРИИ ҶУМҲУРИИ ТОЧИКИСТОН**

ДИССЕРТАЦИЯ

барои дарёфти дараҷаи илмии номзади илмҳои ҳуқуқшиносӣ аз рӯйи
иҳтисоси 12.00.08 – Ҳуқуқи чиноятӣ ва криминология; ҳуқуқи иҷрои ҷазои
чиноятӣ (илмҳои ҳуқуқшиносӣ)

РОҲБАРИ ИЛМИЙ:

доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ, профессор

Сафарзода А.И.

ДУШАНБЕ – 2022

МУНДАРИЧА

НОМГҮЙИ ИХТИСОРАҲО ВА (Ё) АЛОМАТҲОИ ШАРТӢ	3-4
МУҚАДДИМА	5-16
БОБИ 1. ТАВСИФИ УМУМИИ ҶАВОБГАРИИ ЧИНОЯТӢ БАРОИ РИШВАДИҲИИ ТИЧОРАТӢ	17-50
1.1. Асос ва моҳияти ҷавобгарии чиноятӣ барои ришвадиҳии тичоратӣ дар қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон.....	17-34
1.2. Таҳлили муқоисавӣ-ҳуқуқии қонунгузории чиноятии давлатҳои хориҷӣ оид ба ришвадиҳии тичоратӣ.....	34-50
БОБИ 2. ТАҲЛИЛИ ҲУҚУҚИИ ЧИНОЯТИИ РИШВАДИҲИИ ТИЧОРАТӢ МУТОБИҚИ ҚОНУНГУЗОРИИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН	51-164
2.1. Объекти ришвадиҳии тичоратӣ.....	51-74
2.2. Тарафи объективии ришвадиҳии тичоратӣ.....	74-101
2.3. Субъекти ришвадиҳии тичоратӣ.....	101-126
2.4. Тарафи субъективии ришвадиҳии тичоратӣ.....	126-149
2.5. Намудҳои бандубастшавандай ришвадиҳии тичоратӣ ва шартҳои маҳсуси таъқиби чиноятӣ ва озод намудан аз ҷавобгарии чиноятӣ барои ришвадиҳии тичоратӣ.....	149-164
ХУЛОСА	164-169
РӮЙХАТИ АДАБИЁТ (МАҲАЗҲО)	170-188

НОМГҮЙИ ИХТИСОРАХО ВА (Ё) АЛОМАТҲОИ ШАРТИ

ҶТ – Ҷумҳурии Тоҷикистон

ФР – Федератсияи Россия

ҶФО – Ҷумҳурии Федеративии Олмон

ИМА – Иёлоти Муттаҳидаи Амрико

СММ – Созмони Милали Муттаҳид

ИДМ – Иттиҳоди Давлатҳои Мустақил

ИЧШС – Иттиҳоди Ҷумҳуриҳои Шӯравии Сотсиалистӣ

ҶМШС Тоҷикистон – Ҷумҳурии Муҳтори Шӯравии Сотсиалистии
Тоҷикистон

ВА ҶТ – Вазорати адлияи Ҷумҳурии Тоҷикистон

КҔ – Кодекси ҷиноятӣ

КҔ ҶТ – Кодекси ҷиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон

КМҔ ҶТ – Кодекси мурофиавии ҷиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон

КҔ ФР – Кодекси ҷиноятии Федератсияи Россия

КҔ Ҷумҳурии Федеративии Олмон – Кодекси ҷиноятии Ҷумҳурии
Федеративии Олмон

КҔ Испания – Кодекси ҷиноятии Испания

КҔ Шведсия – Кодекси ҷиноятии Шведсия

КҔ Ҷумҳурии Лаҳистон – Кодекси ҷиноятии Ҷумҳурии Лаҳистон

КҔ Дания – Кодекси ҷиноятии Дания

КҔ Швейтсария – Кодекси ҷиноятии Швейтсария

КМҔ ИДМ – Кодекси Моделии ҷиноятии Иттиҳоди Давлатҳои
Мустақил

КГ ҶТ – Кодекси граждании Ҷумҳурии Тоҷикистон

КҔ ҶШС Тоҷикистон – Кодекси ҷиноятии Ҷумҳурии Шӯравии
Сотсиалистии Тоҷикистон

АМО ҶТ – Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон

ғ. – ғайра

с. – сол

с. – сахифа

С. – сахифа

қ. – қисм

қ.қ. – қисмҳо

б. – боб

б. – банд

б.б. – бандҳо

м. – модда

м.м. – моддаҳо

МУҚАДДИМА

Мубрам будани мавзӯи (предмет) таҳқиқот. Баъди соҳибистиклол гардидани Ҷумҳурии Тоҷикистон (минбаъд ҶТ) дар ҳаёти сиёсӣ, иқтисодӣ ва иҷтимоии давлат тағиироти муҳим ба амал омаданд, ки ин ба сиёсати ҳуқуқии чиноятии ҶТ бетаъсир намонд. Дар Конститутсияи ҶТ инсон, ҳуқуқ ва озодиҳои ў ҳамчун арзиши олий эътироф гардида, ба ҳимояи ҳамаҷонибаи ҳуқуқи чиноятӣ, дар заминаи қонунгузории чиноятӣ таъмин карда шудаанд. Дар замони муосир қонунгузории чиноятӣ ба сифати яке аз воситаҳои муҳимми танзимсозандай муносибатҳои ҷамъиятӣ баромад намуда, манфиатҳои шахс, ҷомеа ва давлатро аз таҷовузҳои чинояткорона ҳифз менамояд¹.

Бо дарназардошти ин, бесабаб нест, ки ҳифзи ҳуқуқу озодиҳои инсон ва шаҳрванд аз таҷовузҳои чиноятӣ дар Кодекси чиноятии ҶТ, дар мадди аввал гузошта шудааст. Дар баробари ин, рушд ва инкишофи кафолати фаъолияти озоди иқтисодӣ, соҳибкорӣ ва баробарҳуқуқии иқтисодӣ дар кишвар ба созмон додани асосҳои иқтисодиёти миллии пешрафта мусоидат менамояд, ки ин раванд, кишвари моро ба шоҳроҳи пешрафту тараққиёти соҳаҳои гуногун равона сохта, барои таъмини ҳадафҳои давлати иҷтимоӣ замина мегузорад.

Аммо, мутаассифона дар ҷомеа падидаҳое ба мисли ришвадиҳӣ, ришваситонӣ ва дигар кирдорҳои ба ин монанд, ки манфиатҳои иқтисодии шаҳрвандон, ҷомеа ва давлатро поймол месозанд, ба миён меоянд ва монеи рушди бемайлони соҳаҳои иқтисодӣ ва иҷтимоӣ дар кишвар гардида, эътиmodу боварии мардумро ба фаъолияти пурсамари мақомоти давлатӣ коста мегардонанд. Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар Паёми худ ба Маҷлиси Олии ҶТ таъкид намуданд, ки ришвадиҳӣ ва ришваситонӣ дар ҳар шакл ва дар ҳар зинаи мақомоти давлатӣ ё субъектҳои хусусӣ, ки сурат

¹ Ниг.: Консепсияи сиёсати ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2018-2028 бо фармони Президенти ҶТ аз 6 феврали соли 2018, таҳти №005 тасдиқ шудааст // Маҳзани мутамаркази иттилоотӣ-ҳуқуқии ВА ҶТ «Адлия». [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: http://www.adlia.tj/index_tj.fwx (санаи муроҷиат: 30.04.2022).

гирад, пеш аз ҳама нуфузу эътибори давлат ва хусусан мақомоти ҳифзи ҳуқуқро дар миёни халқ паст мекунад². Ҳамчунин, Пешвои миллат дар Паёми худ ба Маҷлиси Олии ҶТ санаи 26 январи соли 2021 қайд намуданд, ки коррупсия зухуроти номатлуб ва барои чомеа хатарнок ба ҳисоб рафта, мубориза бар зидди он вазифаи асосии мақомоти давлатӣ, ниҳодҳои чомеаи шаҳрвандӣ ва ҳар як сокини кишвар мебошад. Бинобар ин, мубориза бар зидди ин чиноят бояд яке аз самтҳои асосии фаъолияти мақомоти ҳифзи ҳуқуқро ташкил диҳад³.

Аз ин рӯ, дар ҳоле, ки кафолати фаъолияти озоди иқтисодӣ суръати баланди рушдро касб менамояд ва барои набаромадан аз ҳадди ваколатҳои пешбинигардидаи қонунгузорӣ, танзими қонунии он баҳри ҳифзи манфиатҳои чомеаву шаҳрвандон аз нигоҳи қонунӣ аҳаммияти аввалиндарача дорад.

Чунин падидаи иҷтимоӣ, ба монанди дорошавии тамаъҷӯёна аз ҳисоби истифодай мавқеи хизматии худ ба чомеа ҳанӯз аз даврони қадим маълум буд. Аммо ҷавобгарӣ дар ин самт танҳо барои додани тухфа ба намояндагони ҳокимияти давлатӣ муқаррар гардида буд. Дар м. 279 КҔ ҶТ муқаррар гардидани ҷавобгарии чиноятӣ барои ришвадиҳии тиҷоратӣ дар чомеа ба таври гуногун қабул карда шуд.

Қобили тазаккур аст, ки барои ришвадиҳии тиҷоратӣ аввалин маротиба дар Кодекси чиноятии ҶТ аз соли 1998 ҳамчун чиноят, ҷавобгарии чиноятӣ пешбинӣ гардида буд. То ин замон дар қонунгузории чиноятии ҶТ танҳо таркиби чинояти додану гирифтани пора ва миёнаравӣ дар порадиҳӣ муайян буд, ки ришвадиҳии тиҷоратӣ ба он айният дода мешуд. Махз мағҳуми ришвадиҳии тиҷоратӣ мутобиқан дар заминаи мағҳуми додан ва гирифтани пора ба вучуд омадааст, ки ин дар хусуси айнияти таркибҳои мазкур низ шаҳодат медиҳад.

² Ниг.: Паёми Асосгузори сулху ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, мұхтарары Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии ҶТ аз 25 апрели соли 2008 [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <http://www.president.tj/node/195> (санаи муроҷиат 30.04.2022).

³ Ниг.: Паёми Асосгузори сулху ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, мұхтарары Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии ҶТ аз 26 январи соли 2021 [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <http://www.president.tj/node/195> (санаи муроҷиат: 30.04.2022).

Вобаста ба андешаҳои дар боло зикргардида, таҳлили ҳамаҷонибай назариявии масъалаҳои танзими қонунгузории ришвадиҳии тиҷоратӣ, амалияи татбиқи меъёрҳои ҳуқуқи чиноятӣ дар пайвастагӣ ба ҷавобгарии чиноятӣ барои ришвадиҳии тиҷоратӣ, коркарди тавсияҳои илман асоснок ҷиҳати мукаммалнамоии қонунгузории чиноятӣ дар замони имрӯза мубрам мебошанд. Мақсади таҳқиқоти мазкур низ пеш аз ҳама, барои муайян намудани фарқияти баҳогузории чунин навовариҳо дар қонунгузории чиноятӣ ҳам аз нигоҳи назариявӣ ва ҳам аз нигоҳи амалиӣ ба шумор меравад.

Дар маҷмуъ, ин омилҳо аз мубрамияти мавзӯи таҳқиқоти диссертационӣ шаҳодат медиҳанд.

Дараҷаи таҳқиқи мавзӯи илмӣ. Дар илми ҳуқуқшиносии ҶТ ба омӯзиши ҷавобгарии чиноятӣ барои ришвадиҳии тиҷоратӣ ҷанде аз олимони ватанӣ, ба монанди У.А. Азиззода, С.Э. Баҳридинзода, З.Х. Зокирзода, З.А. Камолов, Н.А. Қурдатов, Ф.А. Мирзоахмедов, Р.Ҳ. Раҳимзода ва К.Ҳ. Солиев, М.Ҷ. Раҳмонзода, А.И. Сафарзода, Ш.Л. Ҳолиқзода, Т.Ш. Шарипов корҳои илмӣ анҷом додаанд ва вобаста ба паҳлуҳои муҳталифи ин мавзӯ, нуктаҳои назар дар шакли монография, фишурда ва мақола ҷоп намудаанд ва дигарон бошанд, паҳлуҳои гуногуни онро мавриди таҳқиқ қарор додаанд⁴.

⁴ Ниг.: Азизов У.А. Эволюция институтов преступления и наказания на территории исторического и современного Таджикистана: историко-правовое исследования: дис. ... д-ра юрид. наук. – Душанбе, 2015. – 413 с.; Баҳридинзода С.Э. Вопросы соблюдения техники уголовного законодательства в современных условиях в Республике Таджикистан // Правовая жизнь. – 2017. – №2 (18). – С. 98–102; Зокирзода З.Х. Мусодираи молу мулк ҳамчун намуди ҷазои чиноятӣ: дис. ... ном. илм. ҳуқуқ. – Душанбе, 2020. – 176 с.; Камолов З.А. Система наказаний по уголовному кодексу Республики Таджикистан: дис. ... канд. юрид. наук. – Иркутск, 2009. – 193 с.; Қурдатов Н.А. Уголовное право Республики Таджикистан. Общая часть: учебно-методический комплекс. – Душанбе, 2012. – 342 с.; Мирзоахмедов Ф.А. Чиноятҳо ба муқобили андозсупорӣ // Маводи Конференсияи ҷумҳуриявии илмӣ-назариявии ҳайати устодону кормандони ДМТ баҳшида ба ҷашиҳои «700-солагии Мир Сайд Алии Ҳамадонӣ», «Соли оила» ва Даҳсолаи байналмилалии амалиёти «Об барои ҳайёт» солҳои 2005–2015. – Душанбе, 2015. – С. 562–563; Раҳимов Р.Ҳ., Солиев К.Ҳ. Комментарий к преступлениям в сфере экономики. Теория и практика уголовного права. – Душанбе, 2001. – 140 с.; Раҳмонзода М.Ҷ. Ҷавобгарии чиноятӣ барои фаъолияти ғайриқонуни бонкӣ мувофиқи қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон: дис. ... ном. илм. ҳуқуқ. – Душанбе, 2020. – 182 с.; Сафарзода А.И. Уголовно-правовая охрана предпринимательской деятельности в Республике Таджикистан: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. – Душанбе, 2018. – 53 с.; Ҳаликов Ш.Л. Причины и условия преступлений в сфере финансово-кредитных отношений // Маводи конференсияи ҷумҳуриявии илмӣ – назариявии ҳайати устодону кормандони ДМТ баҳшида ба ҷашиҳои «700-солагии Мир Сайд Алии Ҳамадонӣ», «Соли оила» ва Даҳсолаи байналмилалии амалиёти «Об барои ҳайёт» солҳои 2005–2015. – Душанбе, 2015. – С. 559–560; Шарипов Т.Ш. Концептуальные основы реформирования уголовного законодательства в сфере экономической деятельности // Материалы республиканской научно-теоретической конференции профессорско-преподавательского состава и сотрудников ТНУ, посвященной 20-й годовщине Дня национального единства и «Году молодёжи». – Душанбе, 2017. – С. 557–559.

Дар кишварҳои хориҷи бошад, доир ба омӯзиш ва таҳлили ҷавобгарии чиноятӣ барои ришвадиҳии тиҷоратӣ Р.Ф. Асанов, А.А. Аслаханов, В. Верин, Б.В. Волженкин, С.А. Гордейчик, А.С. Горелик, Н.А. Егорова, С.М. Зубарев, В.И. Зубкова, А.И. Коробеев, Н.А. Лопашенко, С.Д. Макаров, С.В. Максимов, Н.В. Полосин, А.В. Шнитенков, А.А. Эксанов, П.С. Яни ва дигарон таҳқиқотҳои илмӣ анҷом додаанд⁵.

Робитаи таҳқиқот бо барномаҳо (лоиҳаҳо) ва мавзуъҳои илмӣ.

Диссертасия дар доираи лоиҳаи илмии кафедраи ҳуқуқи чиноятӣ ва муқовимат бо коррупсияи факултети ҳуқуқшиносии Донишгоҳи миллии Тоҷикистон, ки ба мавзӯи «Сиёсати ҳуқуқии чиноятии ҶТ дар даврони муосири рушд» баҳшида шудааст, омода гардидааст.

ТАВСИФИ УМУМИИ ТАҲҚИҚОТ

Мақсади таҳқиқот. Мақсади таҳқиқоти диссертационӣ аз он иборат аст, ки дар асоси таҳлили қонунгузории амалкунанда, омӯзиши амалияи судӣ, таҷрибаи иҷрои санадҳои судӣ, маводҳои таъриҳӣ-ҳуқуқӣ ва муқоисавӣ-ҳуқуқӣ паҳлуҳои муҳталифи ришвадиҳии тиҷоратӣ ҳамчун намуди чиноят

⁵ Асанов Р.Ф. Преступления против интересов службы в коммерческих и иных организациях: квалификация и ответственность: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – Н.Новгород, 1999. – 266 с.; Аслаханов А.А. Проблемы борьбы с преступностью в сфере экономики (криминологический и уголовно-правовой аспекты): дис. ... д-ра юрид. наук. – М., 1997. – 441 с.; Верин В. Экономические преступления в нормах нового Уголовного кодекса // Закон. – 1997. – №11 – С.112–115; Волженкин Б.В. Служебные преступления. – М., 2000. – 368 с.; Гордейчик С.А. Преступления управленческого персонала коммерческих и иных организаций в сфере экономической деятельности: дис. ... канд. юрид. наук. – Волгоград, 1997. – 296 с.; Горелик А.С. Уголовная ответственность за коммерческий подкуп // Юридический мир. – 1999. – №1-2. – С. 16–19; Егорова Н.А. Теоретические проблемы уголовной ответственности за преступления лиц, выполняющих управленческие функции (управленческие преступления): монография. – Волгоград, 2006. – 243 с.; Зубарев С.М. Интересы службы как объект уголовно-правовой охраны // Уголовное право. – 2003. – №4. – С. 26–27; Зубкова В.И. Преступления против интересов службы в коммерческих и иных организациях / Курс уголовного права. Особенная часть. Т. 4: Учебник для вузов / Под ред. Борзенкова Г.Н. и Комиссарова В.С. – М., 2002. – 529 с.; Коробеев А.И. Социально-экономические и социально-психологические основания криминализации / Совершенствование правовых мер борьбы с преступностью. – Владивосток: ДВГУ, 1986. – 321 с.; Лопашенко Н.А. Преступления в сфере экономики: авторский комментарий к уголовному закону. – М., 2007; Макаров С.Д. Разграничение составов коммерческого подкупа и иных преступлений, связанных с незаконным вознаграждением по УК РФ // Адвокатская практика. – 2000. – №1. – С. 18–23; Максимов С.В. Уголовная ответственность за злоупотребление полномочиями лицами, выполняющими управленческие функции в коммерческих и иных организациях, и коммерческий подкуп // Уголовное право. – 1999. – №1. – С. 8–16 С.; Полосин Н.В. Уголовно-правовая характеристика коммерческого подкупа: дис. ... канд. юрид. наук. – М., 2000. – 305 с.; Шнитенков А.В. Ответственность за преступления против интересов государственной службы и интересов службы в коммерческих и иных организациях. – СПб., 2006. – 439 с.; Эксанов А.А. Подкуп как криминогенное преступление (понятие, виды, юридический анализ, квалификация): автореф. дис... канд. юрид. наук. – Нижний Новгород, 2001. – 229 с.; Яни П.С. Актуальные проблемы уголовной ответственности за экономические и должностные преступления: дис. ... д-ра юрид. наук. – М., 1996. – 503 с.

дар соҳаи фаъолияти иқтисодӣ мавриди таҳлили илмӣ қарор гирифта, тавсияву таклифҳо оид ба мукаммал гардонидани қонунгузорӣ ва амалияи ҳуқуқатбиқунӣ пешниҳод мегардад.

Вазифаҳои таҳқиқот. Барои ноил шудан ба мақсади зикршуда, иҷрои вазифаҳои зерин зарур шуморида мешаванд:

- омӯзиши асос ва моҳияти ҷавобгарии ҷиноятӣ барои ришвадиҳии тиҷоратӣ дар қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон;
- таҳлили муқоисавӣ-ҳуқуқии қонунгузории ҷиноятии давлатҳои хориҷӣ оид ба ришвадиҳии тиҷоратӣ;
- баррасии объекти ришвадиҳии тиҷоратӣ;
- ошкор намудани тарафи объективии ришвадиҳии тиҷоратӣ;
- таҳлили субъекти ришвадиҳии тиҷоратӣ;
- омӯзиши тарафи субъективии ришвадиҳии тиҷоратӣ;
- баррасии намудҳои бандубастшавандай ришвадиҳии тиҷоратӣ ва шартҳои маҳсуси таъқиби ҷиноятӣ ва озод намудан аз ҷавобгарии ҷиноятӣ барои ришвадиҳии тиҷоратӣ.

Объекти таҳқиқот. Объекти таҳқиқоти диссертациониро муносибатҳои ҷамъиятие ташкил медиҳанд, ки ба омӯзиши ҷавобгарии ҷиноятӣ барои ришвадиҳии тиҷоратӣ алоқаманданд.

Мавзӯи (предмет) таҳқиқот. Мавзӯи таҳқиқоти диссертационӣ аз меъёрҳои ҳуқуқии ҷиноятие иборат аст, ки асос ва моҳияти ҷавобгарии ҷиноятӣ барои ришвадиҳии тиҷоратӣ дар қонунгузории ҶТ, таҳлили муқоисавӣ-ҳуқуқии қонунгузории ҷиноятии давлатҳои хориҷӣ оид ба ришвадиҳии тиҷоратӣ, таҳлили ҳуқуқии ҷиноятии таркиби ҷинояти ришвадиҳии тиҷоратӣ, намудҳои бандубастшавандай ришвадиҳии тиҷоратӣ ва шартҳои маҳсуси таъқиби ҷиноятӣ, инчунин озод намудан аз ҷавобгарии ҷиноятӣ барои ин ҷиноятро фаро мегирад.

Марҳила, макон ва давраи таҳқиқот (доираи таърихии таҳқиқот). Дар таҳқиқоти диссертационии мазкур бо мақсади низомнок, пурра ва ҳамаҷониба таҳқиқ намудани масъалаҳои танзими ҳуқуқии ҷавобгарии

чиноятӣ барои ришвадиҳии тиҷоратӣ тибқи қонунгузории ҶТ ба таҳқиқи таърихи падидай мазкур диққати ҷиддӣ дода шуда, аз соли 1998 то инҷонибро дар бар мегирад. Давраи таҳқиқоти диссертационӣ фарогирандаи солҳои 2017-2022 мебошад.

Асосҳои назариявии таҳқиқот. Асосҳои назариявии таҳқиқоти диссертациониро корҳои илмӣ-назариявии олимони ватанию хориҷӣ оид ба паҳлӯҳои гуногуни ҷавобгарии чиноятӣ барои ришвадиҳии тиҷоратӣ ташкил медиҳанд. Ҳамчунин, дар рафти таҳқиқоти диссертациони асарҳои ҳуқуқшиносону муаррихони Шӯравӣ ва пасоШӯравӣ, дар соҳаҳои фалсафа, психология, назарияи давлат ва ҳуқуқ, ҳуқуқи чиноятӣ, ҳуқуқи гражданиӣ ва гайра мавриди истифода қарор дода шудаанд.

Асосҳои методологии таҳқиқот. Асосҳои методологии рисоларо усулҳои умумиилмӣ ва маҳсуси илмӣ, ба монанди методҳои диалектикаӣ, мантиқӣ, расмӣ-ҳуқуқӣ, мантиқӣ-забонӣ, оморӣ, шаклӣ-ҳуқуқӣ, муқоисавӣ-ҳуқуқӣ, таъриҳӣ-ҳуқуқӣ ташкил медиҳанд.

Тавассути усули диалектикаӣ сабаб ва шароитҳои ташаккули ҷавобгарии чиноятӣ барои ришвадиҳии тиҷоратӣ тибқи қонунгузории ҶТ муайян карда шудааст. Бо истифода аз усули мантиқӣ ва расмӣ-ҳуқуқӣ маводҳои амалия вобаста ба мавзӯи баррасишаванда таҳқиқ шуда, пешниҳодҳо ҷиҳати таҷдид намудани қонунгузории чиноятии ҶТ манзур карда шудаанд. Дар заминаи усули мантиқӣ-забонӣ истилоҳ ва ибораҳои мавҷуда оид ба муқаррарномоии табииати ҳуқуқии ҷавобгарии чиноятӣ барои ришвадиҳии тиҷоратӣ таҳлил гардида, истифодаи истилоҳи ягонаи аз нигоҳи мантиқӣ ва забонӣ дуруст, пешниҳод карда шудааст. Дар раванди таҳқиқи ҷавобгарии чиноятӣ барои ришвадиҳии тиҷоратӣ тибқи қонунгузории ҶТ, бо истифода аз усули оморӣ, сатҳи татбиқи падидай мазкур дар амалияи судӣ муайян гардидааст. Дар заминаи усули шаклӣ-ҳуқуқӣ таҳлили қонунгузории чиноятии амалкунандай ҶТ, инҷунин назарияҳои мавҷуда оид ба падидай баррасишаванда анҷом дода шудааст.

Бо истифода аз усули муқоисавӣ-ҳуқуқӣ қонунгузории чиноятии ҶТ бо кишварҳои хориҷӣ вобаста ба мавзӯи таҳқиқшаванда мавриди омӯзиш қарор

дода шудааст. Усули таърихӣ-ҳуқуқӣ имконият дод, то ки пайдоиш ва ташаккули ҷавобгарии ҷиноятӣ барои ришвадиҳии тиҷоратӣ дар марҳилаҳои гуногуни рушди ҳуқуқи ҷиноятии Тоҷикистон таҳқиқ гардад.

Ҳамин тавр, усулҳои ишорашуда дар якҷоягӣ имконият фароҳам оварданд, ки мавзӯи таҳқиқшаванд ҳамаҷониба, пурра ва объективона омӯҳта шуда, вазифаҳои гузошташуда ҳалли худро пайдо намоянд.

Заминаҳои эмпирикӣ. Зимни гузаронидани таҳқиқот омори баррасии парвандаҳои ҷиноятӣ оид ба ришвадиҳии тиҷоратӣ дар раванди ҳуқуқтатбиқунӣ, барои солҳои 2016-2021 мавриди таҳлилу баррасӣ қарор гирифта, зиёда аз 100 парвандаи ҷиноятӣ оид ба ришвадиҳии тиҷоратӣ дар шаҳру ноҳияҳои ҶТ мавриди омӯзиш қарор дода шуд.

Навғонии илмии таҳқиқот дар он ифода меёбад, ки ин нахустин пажуҳиши мукаммали илмӣ оид ба ҷавобгарии ҷиноятӣ барои ришвадиҳии тиҷоратӣ бо забони давлатӣ ба шумор меравад. Дар рисола бори аввал аз ҷониби муаллиф мағҳум, асос ва моҳияти ҷавобгарии ҷиноятӣ барои ришвадиҳии тиҷоратӣ, дар асоси қонунгузории амалқунанда ва таҳлили муқоисавии он бо қонунгузории кишварҳои хориҷӣ маврди таҳлил қарор дода шуда, аломатҳои объективӣ ва субъективии ин ҷиноят, инчунин намудҳои бандубастшавандай ҷинояти мазкур мавриди омӯзиш ва хулоسابардорӣ қарор дода шудаанд. Пешниҳод ва хулосаҳои дар рисола дарҷшуда, ба такмили қонунгузории ҷиноятии амалқунанда равона гардида, масоили ҷавобгарии ҷиноятиро барои ришвадиҳии тиҷоратӣ дар бар мегирад.

Нуктаҳои ба ҳимоя пешниҳодшаванда. Ба ҳимоя нуктаҳои илмии зерин пешниҳод мегарданд, ки онҳо навғониҳои таҳқиқоти диссертациониро ифода месозанд:

1. Пеш аз ҳама криминализатсияи ҳар як кирдори ба ҷамъият ҳавғонок бояд вобаста ба объекти таҷовуз амалӣ карда шавад. Вобаста ба ин, ришвадиҳии тиҷоратӣ низ бояд вобаста ба соҳаҳое, ки ин ҷиноят дар онҳо содир карда мешавад, пешбинӣ карда шавад. Чунки ба ҷамъият ҳавғонокии ҷиноят ҳосияти на худи муносибати ҷамъиятӣ, балки тавсифи сифатии кирдоре мебошад, ки дар доираи муносибати ҷамъиятии мушахҳас содир

карда мешавад. Бинобар ин, дар доираи фасли чиноятҳо дар соҳаи иқтисодиёт пешбинӣ намудани чинояти ришвадиҳии тичоратӣ ифодакунандай пурраи табиати ҳукуқии он буда, ҳамчун яке аз соҳаҳои эҳтимолии паҳншавии он ба шумор меравад. Аз ин рӯ, зарур аст, ки ин чиноят ҳамчун кирдори ба ҷамъият ҳавфноке, ки ба муносибатҳои ҷамъияти вобаста ба идоракуни моликият, фаъолияти ташкилотҳои тичоратию ғайритичоратӣ ё воҳидҳои соҳтории онҳо, таҷовуз менамояд, бояд баҳогузорӣ карда шавад.

2. Соҳтори диспозитсияи м. 279 КҶ ҶТ қоидаи умумии тарҳрезии соҳтори моддаҳои дигари Қисми маҳсуси КҶ ҶТ-ро вайрон менамояд. Ҳамчун қоида, дар моддаҳои Қисми маҳсуси КҶ ҶТ аломатҳои муайянкунандай танҳо як таркиби чиноят муқаррар шудааст, ки ин барои бандубости дурусти чиноят мусоидат карда метавонад. Дар моддаи 279 Кодекси чиноятӣ бошад, дар як модда ду таркиби чиноят пешбинӣ гардидааст (қ. 1-2 м. 279 КҶ ҶТ додан ва қ. 3-4 м. 279 КҶ ҶТ гирифтани пул). Бо назардошти қоидаҳои техниқи қонунгузорӣ пешниҳод карда мешавад, ки ҷавобгарӣ барои ришвадиҳии тичоратӣ дар доираи моддаҳои алоҳидаи Қисми маҳсуси КҶ ҶТ мустаҳкам шаванд.

3. Дар заминаи таҳқиқоти иҷрагардида ҷудо намудани аломатҳои асосии тарафи объективии ришвадиҳии тичоратиро зарур мешуморем.

– тарафи объективии ришвадиҳии тичоратӣ – додани подошпулӣ (қ. 1 м. 279 КҶ ҶТ) аломатҳои зеринро дар бар мегирад: а) додани пул, коғазҳои қиматнок ё дигар молу мулк, ё ин ки расонидани хизмати дори ҳусусияти молу мулкӣ барои амали анҷомдода (беамалӣ) ба манфиати ришвадиҳанда; б) ҳусусияти ғайриқонунӣ доштани додани молу мулк ё пешниҳоди хизматрасонӣ; в) ба додани молу мулк ё пешниҳоди хизматрасонӣ вобаста (алоқаманд) будани амалҳои (беамалӣ) аз идоракунанда интизоршаванда ё аз ҷониби ӯ содиршуда; г) ҳусусияти ташкилӣ-амрдиҳӣ ё маъмурий-хочагӣ доштани амалҳои (беамалӣ) дар робита ба ришвадиҳӣ содиршаванда.

– тарафи объективии ришвадиҳии тичоратӣ – гирифтани подошпулӣ (қ. 3 м. 279 КҶ ҶТ) аломатҳои зеринро фаро мегирад: а) гирифтани молу мулк ё ин

ки истифодаи хизматрасонии хусусияти молумулкидошта барои содир намудани амалҳо (беамалий) ба манфиати ришвадиҳанда; б) хусусияти гайриқонунӣ доштани гирифтани молу мулк ё истифодаи хизматрасонӣ; в) ба изҳори ирода (ҳоҳиш) алоқаманд будани гирифтани молу мулк ва ё истифодаи хизматрасонӣ бар ивази содир намудани амалҳои (беамалий) муайян аз ҷониби идоракунанда; г) хусусияти ташкилий-амрдиҳӣ ё маъмурий-хочагӣ доштани амалҳои (беамалий) дар робита ба ришвадиҳӣ аз ҷониби ришвагиранда содиршаванда.

4. Таҳти мағҳуми тамаъҷӯй дар таркиби ҷинояти ришвадиҳии тиҷоратӣ, бояд талаби пешниҳод кардани он зери таҳди迪 содир кардани амалҳое, ки метавонанд ба манфиатҳои қонунии ришвадиҳанда ё наздикони ӯ зарар расонанд, ё ин ки охиринро дар шароите қарор диханд, ки ӯ маҷбур шавад бо мақсади пешгирий кардани оқибатҳои барои манфиатҳои қонунии ӯ ва ё наздиконаш заравар – ришвадиҳии тиҷоратиро содир намояд, фахмида шавад.

Зимни анҷом додани таҳқиқоти илмӣ аз ҷониби муаллиф як қатор **тавсияҳои амалий** пешниҳод шудаанд. Аз ҷумла, бобати мукаммал гардонидани қонунгузории ҶТ ворид намудани тағириу иловаҳои зеринро судманд меҳисобем:

1. Қонунгузории ҷиноятӣ мазмун ва аломатҳои мағҳумҳои «корхонаи тиҷоратӣ» ва «дигар корхона»-ро, ки дар диспозитсияи м. 279 КҔ истифода гардидааст, намекушояд ва зарурияти муроҷиат ба қонунгузории дигар соҳаҳо ба миён меояд. Ҷиҳати ягонасозии мағҳумҳои дар қонунгузории ҷиноятӣ истифодашаванда бо дигар соҳаҳо, пешниҳод менамоем, ки дар м. 279 КҔ истилоҳи «корхона» ба калимаи «ташкилот» иваз карда шавад, зоро мағҳуми «ташкилот» васеъ буда, тамоми субъектҳои хоҷагидориро дар бар мегирад.

2. Дар м. 279 КҔ ҶТ пешбинӣ шудааст, ки: «шахсе, ки дар корхонаи тиҷоратӣ ё дигар корхона вазифаи идоракуниро ба ҷо меорад» субъекти ришвадиҳии тиҷоратӣ маҳсуб меёбад. Қобили зикр аст, ки дар ин ҷо калимаи «вазифа» нодуруст истифода гардидааст, зоро дар фарҳангӣ забони тоҷикӣ он

ҳамчун муродифи калимаи «мансаб» истифода гардидааст. Аз ин лиҳоз, пешниҳод карда мешавад, ки дар м. 279 КҶ ҶТ калимаи «вазифаи» ба калимаи «ваколатҳои» иваз карда шавад.

3. Бо мақсад мувоғиқ аст, ки дар эзоҳи м. 279 КҶ ҶТ муқаррароти зерин пешбинӣ карда шавад: «Ичроқунандаи ваколати идоракунӣ дар ташкилот шахсе эътироф мегардад, ки тибқи қонунгузории ҶТ ва санадҳои меъёрии дохилии он ба кор қабул карда шудааст ва ба таври доимӣ, муваққатӣ ё тибқи ваколати маҳсус (ваколатнома) функсияҳои идоракуниро ичро менамоянд».

4. Ба сифати субъекти маҳсуси ришвадиҳии тиҷоратӣ, ки дар қ. 3 ва 4 м. 279 КҶ ҶТ пешбинӣ гардидааст, бояд шахси воқеии мукаллафи ба синни 18-солагӣ расида, фаҳмида шавад. Чунки шахс аз 18-солагӣ қобилияти пурраи ҳуқуқдорӣ пайдо намуда, дар ташкилоти тиҷоратӣ ё дигар ташкилот мақоми муайяни мансабиро ишғол намуда, имконият дорад аз номи ташкилот баромад кунад, муносибатҳои ҳуқуқии гражданиӣ, меҳнатӣ ва дигар муносибатҳои ҳуқуқиро, ки субъекти онҳо худи ташкилот ва ё дигар шахси ваколатдорнамудаи он мегарданд, муқаррар намояд, тағиیر дихад ва ё қатъ намояд.

Аҳамияти назариявӣ ва амалии таҳқиқот. Натиҷаҳои таҳқиқот, хулосаҳои илмӣ ва пешниҳодҳо баҳри такмили қонунгузории ҷиноятӣ оид ба ҷавобгарии ҷиноятӣ барои ришвадиҳии тиҷоратӣ равона гардидааст. Натиҷаҳои таҳқиқоти диссертатсионӣ метавонанд перомуни такмил додани меъёрҳои амалкунандаи қонунгузории ватаниӣ мусоидат намуда, дар амалия тартиби танзими ҷавобгарӣ барои ришвадиҳии тиҷоратӣ зимни фаъолияти мақомоти қонунгузорӣ, судҳо ва дигар мақомот ҷиҳати дуруст татбиқ намудани он, васеъ истифода гарданд. Ҳамчунин, таҳқиқоти пешниҳодшуда метавонад дар раванди таълими фанҳои ҳуқуқи ҷиноятӣ, ҳуқуқи иҷрои ҷазои ҷиноятӣ, инчуни, дар курси маҳсуси «Ҷиноятҳои иқтисодӣ» истифода шаванд.

Дараҷаи эътиимоднокии натиҷаҳо. Эътиимоднокии таҳқиқоти диссертатсионӣ тавассути истифодаи усулҳои умумиилмӣ ва маҳсуси илмӣ,

таҳлили қонунгузории ватанӣ ва хориҷӣ, омӯзиши адабиёти умумӣ ва маҳсус оид ба таҳқиқот ва рисолаҳои як қатор олимон, ки нуқтаҳои назари илмии мусирро оид ба ҷавобгарии ҷиноятӣ барои ришвадиҳии тиҷоратӣ тибқи қонунгузории ҶТ инъикос менамояд, ба даст оварда шудааст.

Эътимоднокии таҳқиқоти диссертационӣ, инчунин аз истифодаи заминаҳои васеи таҷрибавӣ, ки дар шакли маълумотҳои гуногуни оморӣ, ҷамъбости маводи таҷрибаи судӣ ва таҳлили як қатор парвандаҳои ҷиноятӣ оварда шудаанд, бармеояд. Ҳамчунин, натиҷаҳои таҳқиқоти рисолаи илмӣ ба он хотир эътимодноканд, ки онҳо дар асоси таҳлили Конститутсияи ҶТ, Кодекси ҷиноятии ҶТ, Кодекси иҷрои ҷазои ҷиноятии ҶТ, Консепсияи сиёсати ҳуқуқии ҶТ, Қарорҳои Пленуми Суди Олии ҶТ ва ғайра ба даст омадаанд.

Мутобиқати диссертатсия ба шиносномаи ихтисоси илмӣ. Мавзуъ ва мазмuni таҳқиқот ба шиносномаи ихтисоси 12.00.08 – Ҳуқуқи ҷиноятӣ ва криминология; ҳуқуқи иҷрои ҷазои ҷиноятӣ, ки аз ҷониби Комиссияи олии атtestатсионии назди Президенти ҶТ тасдиқ карда шудааст, мутобиқ мебошад.

Саҳми шахсии довталаби дарёftи дараҷаи илмӣ дар таҳқиқот. Саҳми шахсии муаллифи диссертатсия ба сатҳи навгонии илмии таҳқиқоти диссертационӣ, нуқтаҳои илмӣ, ки ба ҳимоя пешниҳод мешаванд, мақолаҳои илмӣ, маърӯзаҳо дар конференсияҳои илмӣ-амалии ҷумхурияйӣ ва байналмилалӣ асоснок карда мешаванд. Ҳамчунин, тарзи навишт, гузориши масъала, сабки диссертатсия саҳми шахсии муаллифро нишон медиҳанд. Илова бар ин, аз тарафи муаллифи диссертатсия дар мақола ва маърӯзаҳо, дар конференсияҳои илмӣ-амалии ҷумхурияйӣ ва байналмилалӣ пешниҳодҳо ҷиҳати такмил бахшидани қонунгузории ҷиноятии ватанӣ ва фаъолияти мақомоти ҳуқуқтатбиқунанда, дар соҳаи татбиқи меъёрҳои ҳуқуқи ҷиноятӣ оид ба ҷавобгарии ҷиноятӣ барои ришвадиҳии тиҷоратӣ ироа гардидааст.

Тасвиб ва амалисозии натиҷаҳои диссертатсия Диссертатсия дар кафедраи ҳуқуқи ҷиноятӣ ва муқовимат бо коррупсияи факултети ҳуқуқшиносии Дошишгоҳи миллии Тоҷикистон омода ва мавриди муҳокимаи

илмӣ қарор гирифтааст. Нуқтаҳои алоҳидаи диссертатсия дар конференсияҳои зерин, дар шакли маърӯза пешниҳод шуда, ба табъ расидаанд:

- конференсияи байналмилалии илмӣ-назариявӣ дар мавзӯи: «Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон ва низоми ҳуқуқии миллӣ: заминаҳои рушд ва дурнамои илми ҳуқуқшиносӣ» баҳшида ба «25-солагии қабули Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон» ва «70-солагии факултети ҳуқуқшиносии Донишгоҳи миллии Тоҷикистон» (Душанбе, соли 2019);
- конференсияи байналмилалии илмӣ-амалӣ баҳшида ба Рӯзи ҳуқуқи инсон ва Рӯзи байналмилалии муқовимат бо коррупсия зери унвони «Ҳуқуқи инсон дар ҷаҳони мусир: концепсияҳо, воқеяят ва дурнамо» (3 декабри соли 2021, шаҳри Душанбе).

Интишорот аз рӯйи мавзӯи диссертатсия. Доир ба мавзӯи диссертатсия ва муҳтавои асосии он аз ҷониби унвончӯ 6 мақолаи илмӣ, аз ҷумла, 3 адади онҳо дар маҷаллаҳои тақризшаванд ва тавсиянамудаи Комиссияи олии аттестационии назди Президенти ҶТ ва 3 мақола дар нашрияҳои дигар ба табъ расидааст.

Сохтор ва ҳаҷми диссертатсия. Таҳқиқоти диссертационӣ аз номгӯи иҳтизорот ва (ё) аломатҳои шартӣ, муқаддима, ду боб, ҳафт зербоб, хулоса ва рӯйхати адабиёт (маъҳазҳо) иборат мебошад, ки ба мақсад, вазифа ва мантиқи таҳқиқот асос ёфтаанд. Ҳаҷми умумии диссертатсия 188 саҳифаро дар бар мегирад.

БОБИ 1. ТАВСИФИ УМУМИИ ҶАВОБГАРИИ ЧИНОЯТӢ БАРОИ РИШВАДИҲИИ ТИЧОРАТӢ

1.1. Асос ва моҳияти ҷавобгарии чиноятӣ барои ришвадиҳии тичоратӣ дар қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон

Аз солҳои аввали соҳибистиқлол гардидан Ҳукумати ҷТ сиёсати хусусигардонии корхонаҳои давлатӣ ва ташкили фазои озоду мусоидро барои рушди бахши хусусӣ роҳандозӣ намуда истодааст. Муқаррар гардидани гуногуншаклии моликият дар м. 12 Конститутсияи ҷТ имкон медиҳад, ки ташкилотҳо бо шаклҳои ташкилий-ҳукуқии муҳталиф таъсис ёбанд. Ҳамзамон, чунин меъёри конститутсионӣ пешбинӣ менамояд, ки дараҷаи ҳимояи арзишҳои ҳифзкунандаи ҳукуқ нисбати тамоми шаклҳои ташкилий-ҳукуқии ташкилотҳо баробар муайян гардад. Аз ин бармеояд, ки қонунияти фаъолияти ташкилотҳои тичоратӣ ва дигар ташкилотҳо объекти бевоситаи ҳимоя мебошанд ва кирдорҳои ба ин объектҳо таҷовузкунанда аломати зиддиҳукуқиро (ба маъни васеъ) касб менамоянд ва бо назардошти ин ҳолат, ба ҷамъият ҳавфнок мегарданд.

Қобили зикр аст, ки асосҳои қонунгузории чиноятии ИҶШС ва ҷумҳуриҳои иттифоқӣ ба таври назаррас дигаргуниҳои баъдии КҶ-ро муайян намудаанд ва ҳангоми таҳияву ташаккули қонунгузории чиноятии нави Тоҷикистони соҳибистиқлол истифода карда шудаанд. Пас аз пошхӯрии ИҶШС амалан ҳамаи давлатҳои пасошӯравӣ қонунгузории чиноятии навро таҳия намуда, ислоҳоти ҳукуқӣ дар як қатор ҷумҳуриҳо бо муваффақият анҷом ёфт, аммо пеш аз ҳама, Кодекси чиноятӣ дар ҳеч яке аз давлатҳои навбунёди мустақил ба пуррагӣ ислоҳ карда нашуд⁶.

Чунин амалия барои ҳамаи давлатҳои собиқ Иттиҳоди Шӯравӣ хос буданд, ки ба сифати заминай бунёдии эҷоди қонунгузории нави чиноятӣ Кодекси моделии чиноятии Иттиҳоди Давлатҳои Мустақил (минбаъд КМҶ ИДМ) баромад мекунад.

⁶ Ниг.: Азизов У.А. Развитие уголовного законодательства Республики Таджикистан (1961–2007): автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – Душанбе, 2008. – С. 4.

Ҳамзамон, амалияи қонунэчодкунӣ шаҳодати он аст, ки КМҶ ИДМ барои муаллифони лоиҳаи кодексҳои чинояти давлатҳои аъзои ИДМ дар эчодкуни қонунгузории мусир заманаи асосӣ мебошад, ки баҳри мубориза бар зидди чинояткории иқтисодӣ равона шудааст⁷. Ин аз он гувоҳӣ медиҳад, ки ислоҳоти куллии иҷтимоӣ-иқтисодии давлатҳое, ки пас аз пошхӯрии ИҶШС пайдо шуданд, ба эътирофи баробархуқуқии ҳама гуна шаклҳои моликият, аз ҷумла моликияти ҳусусӣ, маҳдудияти даҳолати давлат ба иқтисодиёт асос ёфтаанд. Ҳолатҳои зикршуда, ҳамчунин умумияти одатҳои ҳуқуқӣ ва менталитети ҳуқуқии онро ифода менамоянд ва дар бештар маврид тарзҳои монанд дар ислоҳоти қонунгузорӣ, ки муайянкунандаи доираи кирдорҳои чиноятӣ дар соҳаи иқтисодиёт мебошанд, истифода мегардад ва он дар шароити равобити иқтисодии ҳифзшуда ва ҳусусияти байнамилалӣ доштани бештари чиноятҳои иқтисодӣ аҳаммияти хосса доранд.

Лекин, ҳангоми қабули КМҶ ИДМ ва ислоҳоти минбаъдаи ҳуқуқии миллӣ, давлатҳои аъзои ИДМ дар сатҳи гуногуни инкишофи иқтисодӣ қарор доштанд ва ислоҳоти иқтисодии ҳудро дар самти иқтисоди бозоргонӣ ташкил намуданд. Дар натиҷаи ҳолати мазкур баъзе ҳусусиятҳои хело муътакидӣ (принсибиалӣ), ки ба қонунгузории баъзе давлатҳо хос аст, ба вуҷуд омад⁸. Махсусан ин ҳусусиятҳо ба ҶТ хос аст. Аммо қобили тазаккур аст, ки барои ришвадиҳии тиҷоратӣ аввалин маротиба дар КҶ ҶТ аз соли 1998 ба сифати чиноят ҷавобгарии чиноятӣ пешбинӣ гардида шуд. То ин замон дар қонунгузории чиноятӣ ҶТ танҳо таркиби чинояти додану гирифтани пора ва миёнаравӣ дар порадиҳӣ муайян буд⁹. Мағҳуми ришвадиҳии тиҷоратӣ мутобиқан дар заманаи мағҳуми додан ва гирифтани пора ба вуҷуд омадааст, ки ин аз айнияти таркибҳои мазкур шаҳодат медиҳад.

Чунин падидаи иҷтимоӣ ба монанди дорошавии тамаъҷӯёна аз ҳисоби истифодай мавқеи хизматии ҳуд дар ҷомеа ҳанӯз аз даврони қадим маълум

⁷ Ниг.: Шарипов Т.Ш., Бахриддинов С.Э. Основные черты уголовного законодательства Республики Таджикистан и некоторые проблемы его совершенствования // Новое уголовное законодательство стран СНГ и Балтии. Сб. статей. – М.: ЛексЭст, 2002. – С. 274.

⁸ Ниг.: Раҳмонзода М.Ҷ. Ҷавобгарии чиноятӣ барои фаъолияти ғайриқонуни бонкӣ мувофиқи қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон: дис. ... ном. илм. ҳуқуқ. – Душанбе, 2020. – С. 41–42.

⁹ Кодекси чиноятӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон // Маркази миллии қонунгузории назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <http://mmk.tj/content/> (санаси муроҷиат: 30.04.2022).

буд. Ришвадиҳӣ дар ҷомеаи Тоҷикистон низ ҷой дошт ва он барои давлат яке аз проблемаҳои муҳим ба ҳисоб мерафт. Аммо ҷавобгарӣ дар ин самт, танҳо барои тухфа кардан ба намояндагони ҳокимиюти давлатӣ муқаррар гардида буд¹⁰.

Таҳлилҳо муайян месозанд, ки чиноятҳои марбут ба гирифтан, додани пора ва ришвадиҳии тиҷоратӣ ба таври ҷиддӣ масъалаҳоеро ба миён меоранд, ки ба амнияти қишвар, арзишҳои падидаҳои демократӣ, меъёрҳои ахлоқӣ ва адолати иҷтимоӣ ҳалал расонида, ба рушду устувории давлат ва тартиботи ҳуқуқии он зарап мерасонанд¹¹.

Дар м. 279 КҶ ҶТ муқаррар гардидани ҷавобгарии чиноятӣ барои ришвадиҳии тиҷоратӣ дар ҷомеа ба таври гуногун қабул карда шуд. Пеш аз ҳама, бояд фарқияти баҳогузории чунин навовариро ҳам дар назария ва ҳам дар амалия қайд намуд.

Чи тавре ки В. Верин қайд менамояд, ришвадиҳии тиҷоратӣ аз рӯйи субъекти чиноят ва доираи арзишҳои ҳифзшаванда таркиби нав мебошад, вале аз лиҳози тарафи объективӣ бо порадиҳӣ аломатҳои зиёди умумӣ дорад¹². Андешаҳои ба ин монанд дар доираи тафсири кодекси чиноятӣ аз тарафи муаллифони дигар низ иброз мегарданд¹³. Аммо чунин андешаҳо начандон қобили қабул мебошанд. Мусаллам аст, ки меъёри ин модда оид ба ришвадиҳии тиҷоратӣ дар заминай инкишофи меъёрҳо оид ба порадиҳӣ ба вучуд омадааст, бинобар ин, қисме аз субъектон ва арзишҳои ҳифзшаванда аз тимсоли таърихии худ мерос мондаанд. Ин ҳолат ба чунин кирдорҳое мансуб мебошад, ки аз тарафи шахси мансабдори корхонаҳои тиҷоратӣ ва ташкилотҳои ҷамъиятӣ содир шудаанд.

Файр аз ин, дар адабиёти ҳуқуқӣ тавсифоти гуногун ва баъзан мухолифатомези таркиби ин чиноят во ҳӯрда мешавад. Дар як қатор ҳолатҳо

¹⁰ Кодекси чиноятии РСС Тоҷикистон. – Душанбе: Ирфон, 1984. – м.187¹

¹¹ Ниг.: Даствурамали илмӣ-амалӣ оид ба тарзу усули ошкор ва тафтиши пешакии чиноятҳои марбут ба гирифтани додани пора ва ришвадиҳии тиҷоратӣ. Бо фармоиши Дириектори Агентии назорати давлатии молиявӣ ва мубориза бо коррупсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 19 июни соли 2020, таҳти №03 тасдиқ шудааст [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: URL: <https://www.anticorruption.tj> (санаи муроҷиат: 30.04.2022).

¹² Ниг.: Верин В. Экономические преступления в нормах нового Уголовного кодекса // Закон. – 1997. – №11. – С. 114-115.

¹³ Ниг.: Комментарий к Уголовному кодексу Российской Федерации / Под ред. Скуратов Ю.И., Лебедев В.М. – М., 1996. – С. 464.

муаллифон беасос ба аломатҳои хусусӣ таваҷҷуҳи маҳсус зоҳир менамоянд. Чунончӣ, Ю. Кравец субъектони гирифтани пора ва ришвадиҳии тиҷоратиро муқоиса карда, «ташкилотҳои тиҷоратии ғайридавлатӣ»-ро¹⁴ ҷудо менамояд, ки зимнан аломатҳои дигар ҳамчун ғайримуҳим ё ин ки ғайриҳатмӣ қарор мегиранд. Баъзе муаллифон хавфнокии ҷамъиятии ришвадиҳии тиҷоратиро бо истифодаи танҳо категорияҳои иқтисодӣ баҳо медиҳанд ва он нуқтаро бетаваҷҷӯҳ мегузоранд, ки ришвадиҳии тиҷоратӣ метавонад на танҳо дар соҳаи иқтисодӣ, балки дар дигар соҳаҳои фаъолият, чи тиҷоратӣ ва чи фаъолияти дигар ташкилотҳо содир карда шавад.

Ҳама гуна меъёр дар ҳуқуқи мутамаддин танҳо ҳамчун натиҷаи муносибати аллакай ташаккулёфта ва ё фаъолона инкишофёбандай ҷамъиятӣ, сиёсӣ ва иқтисодӣ барои танзими ин муносибатҳо ба вучуд омада метавонад. Муносибатҳои тиҷоратие, ки ба манфиат ва ё ташабbusи хусусӣ асос ёфтаанд, яъне берун аз даҳолату мансубияти давлатӣ, вале таҳти танзиму назорати он, пас аз ба даст овардани Истиқлолияти давлатӣ ба вучуд омадаанд. Бинобар ин, дар хусуси ришвадиҳии тиҷоратӣ ҳамчун таркиби ҷиноят метавон танҳо баъд аз ба даст даровардани Истиқлолияти комили давлатӣ, ки танзими ҳуқуқии он муайян гардид, ибрози назар намуд.

Ба қатори асосҳои сабабии ришвадиҳии тиҷоратӣ ба андешаи мо, бояд инҳо ҷудо карда шаванд: мазмuni муносибатҳои мушаххаси идорақунӣ, ки ба ҳифзномоӣ тавассути воситаҳои ҳуқуқии ҷиноятӣ ниёз доранд; имконияти бавучудои муносибатҳои нави ҷамъиятӣ дар робита ба ташаккулёбии муносибатҳои ҷамъиятӣ дар соҳаи идорақунӣ ва қонунҳои онҳоро танзимкунанда; вазъи иҷтимоӣ-ҳуқуқии шаҳс, ки функцияи идорақуниро иҷро менамояд, хусусият ва мазмuni салоҳияти он; муносибати маҳсуси равонии субъект нисбати кирдор ва оқибатҳои он; зарап ва дигар оқибатҳои манфӣ.

Баҳодиҳии хавфнокии ҷамъиятии кирдорҳои инфириодӣ бо назардошти хусусият ва дараҷаи заарбинии муносибатҳои ҷамъиятӣ, дараҷаи дуршавӣ

¹⁴ Ниг.: Кравец Ю. Ответственность за преступления против интересов службы в коммерческих и иных организациях // Российская юстиция. – 1997. – №7. – С. 23–24.

аз меъёрҳо, дахолати гайриқонунӣ ва тағийирёбии шакл ва мазмуни муносибатҳои ҷамъиятӣ дар ин ва ё он соҳа амалӣ карда мешаванд.

Мақомоти қонунгузорро мебоист ришвадиҳии тичоратиро ҳамчун тарзи дахолати (таъсиррасонии) гайриқонунӣ ва ба ҷамъият ҳавфноки зидди ҷараёнҳои идоракунӣ, аз ҷумла, вобаста ба идоракуни моликияти, фаъолияти ташкилот, воҳидҳои сохторӣ ва кормандони он баҳогузорӣ менамуд. Чунин муносибат имконият медиҳад, то ин ки ба баязе масъалаҳои дар назария баҳснок, баҳусус доир ба мавқеи меъёрҳои ҳуқуқии ҷиноятӣ оид ба ришвадиҳии тичоратӣ дар низоми Қисми маҳсуси КҶ ҶТ, оид ба таркиби «расмӣ», «моддӣ» ва ғ. равшаний андохта шавад. Масалан, баррасии фаъолияти хизматӣ ба сифати объекти бевоситаи ришвадиҳии тичоратӣ имкон медиҳад, ки сохтори таркиби расмӣ асоснок карда шавад ва лаҳзаи хотимаёбии ҷиноят муайян карда шавад. Бо назардошти он, ки ҳавфнокии ҷамъиятӣ ҳосияти на ҳуди муносибати ҷамъиятӣ, балки тавсифи сифатии кирдore мебошад, ки дар доираи муносибати ҷамъиятии мушаххас содир карда мешавад. Бинобар ин, дар доираи фасли ҷиноятҳо дар соҳаи иқтисодиёт пешбинӣ намудани меъёрҳо доир ба ришвадиҳии тичоратӣ, ба андешаи мо, танҳо бо назардошти яке аз соҳаҳои эҳтимолии паҳншавии ҷинояти мазкур шакл гирифтааст.

Хусусияти ҳосси ба ҷамъият ҳавфнокии ришвадиҳии тичоратӣ дар тарзи таъсиррасонии зиддиҳуқуқӣ ба ҷараёнҳои идоракунӣ, аниқтараш ба майлу мақсаднокии идоракунанда ҳангоми қабули қарор дар рафти аз тарафи ӯ амалигардонии ваколатҳои хизматӣ ифода мейёбад. Мақсаду майли инсоне, ки дорои ваколатҳои маҳсус мебошад, бояд дар шароити қонунияти қатъӣ ташаккул ёбад ва ба манфиатҳои ҳифзшаванди ташкилот вобаста бошад.

Дар баробари асосҳои умумии субъекти ҷиноят эътироф намудани шахс, нақши маҳсусро ҳуди мансаб, ваколатҳои маҳсуси он, ба ибораи дигар, дастрасии маҳсуси шахсе, ки функцияи идоракуниро ичро менамояд, ба объекти ҳифзномоӣ мебозад. Бо дарназардошти он, ки хусусият ва ҳаҷми мушаххаси криминализатсияи намуди кирдор аз мазмуни ҳуқуқ ва уҳдадориҳои шахсе вобастагӣ дорад, ки функцияҳои идоракуниро ичро

менамоянд, чудо намудани доираи шахсоне, ки метавонанд барои содир намудани чиноят аз рӯйи хизмат ба ҷавобгарӣ қашида шаванд, муҳим дониста мешавад. Қонунгузор дар м. 279 КҶ ҶТ ришвадиҳии тичоратиро ҳамчун чиноят муқаррар ҷарда, ҷунин аломатҳои субъекти чинояти мазкур, ба монанди «вазифаи идоракуниро ба ҷо меорад», «мақоми ишғолнамудаи ин шахс»-ро муайян намудааст. Албатта, аломатҳои пешбининамудаи қ. 1 м. 279 КҶ ҶТ ҳусусияти умумӣ дошта, бо мақсади дар доираи он фаро гирифтани номгӯйи бештари ваколатҳои муҳимми хизматии субъект пешбинӣ гардидааст. Ғайр аз ин, дар назария ва амалия аллакай критерияҳои баҳодиҳии аломатҳои зикршуда коркард шудаанд. Мувофиқи мақсад мебуд, ки ба мағхуми ваколатҳои маҳсуси шахси идоракунанда аломатҳои (дараҷабандии) аҳаммиятнокии онҳо илова ҷарда шавад, ҷунки якум, инро ҳуди таркиби расмии ришвадиҳии тичоратӣ талаб менамояд, дуюм, бошад ҳуди фаъолияти хизматӣ аз рӯйи аҳаммиятнокӣ ва самтнокӣ якранг намебошад. Масалан, қарор дар бораи додани қарз, ба ичора додани бино ва ё техника, бастани аҳд, бастани шартномаи меҳнатӣ (дар ҳусуси ба кор қабул намудан)-ро қабул намуда, шахсе, ки функцияҳои идоракуниро дар ташкилот иҷро менамояд, бо амалҳои ҳуд муносибатҳои маҳсусан муҳимро ба вучуд меорад, зоро дар ҷунин муносибатҳо манфиатҳои муҳимми субъектон ифода мейёбанд. Бо назардошти гуфтаҳои боло, пешниҳод ҷарда мешавад, ки дар эзоҳи м. 279 КҶ ҶТ ба мағхуми «вазифаи идоракунӣ» равшани андохта шавад ва ҳамзамон, пешбинӣ ҷарда шавад, ки ба ин мағхум иҷрои қадом вазифаҳо дохил намешаванд.

Таҳлили омилҳое, ки ҳавғонокии ҷамъиятии ришвадиҳии тичоратӣ ва фаъолияти хизматии ба он алоқамандро муайян менамоянд, нишон медиҳанд, ки ҳангоми муқаррарнамоии меъёрҳои ҳуқуқии чиноятӣ, қонунгузор беасос баъзе асосҳои сабабиро қатъи назар намудааст. Дар доираи танзимоти пешбиникардаи м. 279 КҶ ҶТ, оқибатҳои фаъолияти (гайриқонуний) хизматии идоракунанда аз доираи таркиби чиноят берун мондаанд. Дар як қатор мавриҷҳо, ҷунин амал бинобар сабаби бандубости мустақилонаи кирдор асосноку дуруст мебошад. Ҳамзамон, қонунгузорро

мебоист хусусияти алтернативии оқибатҳои ба ҷамъият ҳавфнокро, ки метавонад дар натиҷаи фаъолияти зиддиҳуқуқии идоракунанда ба вучуд оянд, аз ҷумла: расонидани зарари калон ва ё дигар оқибатҳои вазнин аз рӯйи беэҳтиётӣ, ҳангоми анҷом додани амалҳое, ки ба ришвадиҳӣ алоқаманд, ба инобат мегирифт.

Азбаски ришвадиҳии тиҷоратӣ монанди дигар ҷиноятҳо аз рӯйи табииати ҳуд падидаи иҷтимоӣ мебошад, пас асосҳои сабабӣ низ, бояд ҳамчун падидаҳои амиқи иҷтимоӣ баррасӣ карда шаванд, ки дар заминаи ҷараёнҳои ташаккулёбии сохтор ва муносибатҳои нави сиёсӣ, иқтисодӣ ва ҷамъиятӣ ба миён меоянд.

Ҳангоми таҳқиқи асосҳои умумиҷтимоӣ, бояд соҳаи «мавҷудият»-и онҳо ба инобат гирифта шавад ва дар робита ба ин, асосҳои иқтисодӣ, сиёсӣ, ҳуқуқӣ ҷудо карда шаванд.

Асосҳои иқтисодӣ ба сифати асосҳои факултативио маҳсулии криминализатсияи ришвадиҳии тиҷоратӣ баромад менамоянд. Ба ин нигоҳ накарда, аҳаммияти онҳо бениҳоят бузург мебошад. Бехуда нест, ки ҳанӯз дар марҳилаи муҳокимаи лоиҳаи КҶ ҶТ, як қатор муаллифон зарурати муқаррар намудани ҷавобгарии ҷиноятиро барои чунин амалҳо маҳз бо зарари бевоситай онҳо ба сохторҳои нави иқтисодӣ асоснок мекарданд. Ба ҷанбаи иқтисодӣ доштани ришвадиҳии тиҷоратӣ дар адабиёт ва тафсирҳои кодекси ҷиноятӣ низ ишора карда мешавад¹⁵. Қонунгузор меъёри м. 279 КҶ ҶТ-ро дуруст муқаррар намудааст, ки дар он ба «корхонаҳои тиҷоратӣ» ҳамчун соҳаи эҳтимолии паҳншавии ин кирдор ишора намудааст, вале мутаассифона эҳтимолияти расонидани заرارро дар натиҷаи содир намудани ин кирдорҳо ба сифати аломати асосии таркиби ҷиноят ба инобат нагирифтааст.

Бояд қайд намуд, ки ҳангоми тарҳрезии м. 279 КҶ ҶТ баъзе категорияҳои ҳуқуқии гражданиӣ ба таври даҳлдор истифода нагардидааст. Масалан, қонунгузории гражданиӣ корхонаҳоро ба тиҷоратӣ ва гайритиҷоратӣ ҷудо накардааст, балки онро ба таври умумӣ ташкилот

¹⁵ Ниг.: Тафсир ба Кодекси ҷиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон / Муҳаррири масъул Ҳ.Ҳ. Шарипов. – Душанбе: Глобус, 2006. – С. 476.

номида, гурухбандӣ намудааст. Дар КҶ ҶТ бошад, мафҳуми «корхонаи тичоратӣ» истифода гардидааст, ки ин хилофи қонунгузории граждани мебошад. Мафҳуми «ташкилот» нисбат ба мафҳуми «корхона» васеъ буда, «корхона» як шакли «ташкилот» мебошад. Бо мақсади аз байн бурдани ҳар гуна муҳолифату гуногунфаҳмӣ дар амалия, пешниҳод менамоем, ки бо назардошти талаботи қонунгузории граждани, дар м. 279 КҶ ҶТ калимаи «корхона» ба калимаи «ташкилот» иваз карда шавад.

Бо мақсади таҳқиқи асосҳои иҷтимоӣ-иқтисодии криминализатсияи ришвадиҳии тичоратӣ, баррасӣ намудани чунин категорияи асосии иқтисодӣ, ба монанди моликият, ки дар назарияи ҳуқуқи граждани ҳамчун муносибати ҷамъияти фаҳмида мешавад бо ҳусусияти хосси шаклҳои он муҳим мебошад. Солҳои охир дар муносибат нисбати моликият тағйиротҳои муҳим дида мешавад. Моликияти сотсиалистии қаблан ҳамчун асоси иқтисодии давлат ҷойдошта (м. 10 Конститутсияи ИҶШС соли 1977), пас аз пош ҳӯрдани ИҶШС ва соҳибиستиклол гаштани ҶТ ба моликияти ҳусусӣ ва давлатӣ (м. 12 Конститутсияи ҶТ) табдил ёфт. Муносибат вобаста ба идоракуни моликият низ қатъиян дигар шуд. Идоракуни давлатии ҷараёнҳои иқтисодӣ, аз ҷумла, моликият ба танзими давлатии муносибатҳо дар соҳаи иқтисодӣ иваз гардид. Дар ин ҳол, рушди босуръати соҳторҳои иқтисодӣ ва фаъолияти онҳо мисли қабл омили муайянкунданаи таъсиррасонӣ ба ҷараёнҳои иҷтимоӣ дар ҷомеа мебошад.

Асоси сиёсии криминализатсияи кирдорҳое, ки ба манфиатҳои ташкилотҳои тичоратӣ ва дигар ташкилотҳо таҷовуз менамоянд, ба ҷораҳои сиёсати давлатӣ оид ба ҳимояи шаклҳои аз тарафи ҷамъият эътирофшудаи муғиди идоракунӣ бо ёрии воситаҳои ҳуқуқии ҷиноятӣ алоқаманд мебошад.

Чунин фаъолияти қонунгузор, монанди муқаррар кардани доираи кирдорҳои ба ҷамъият ҳавфнок, ки ҷиноят эътироф мешаванд, муқаррар намудани ҳусусияти ҷазоии кирдорҳои ба ҷамъият ҳавфнок ва шартҳои аз ҷавобгарии ҷиноятӣ ва ҷазо озод кардан – самти асосии сиёсати ҳуқуқии ҷиноятии давлат ба ҳисоб меравад. Ришвадиҳии тичоратиро олимони соҳаи ҳуқуқи ҷиноятӣ аз рӯйи ҳусусият ва оқибатҳои иҷтимоии он ба ҷиноятҳои

коррупсионӣ нисбат медиҳанд¹⁶. Дар тафсири Кодекси чиноятии ҶТ низ муаллифон ришвадиҳии тичоратиро аз ҷиҳати тарафи объективӣ ба таркибҳои чиноятҳои гирифтани пора ва додани пора (м. 319 ва 320 КҔ ҶТ), яъне чиноятҳои хусусияти коррупсионидошта, монанд мешуморанд¹⁷.

Дар ин маъно, муқаррар кардани таркиби чиноятии ришвадиҳии тичоратӣ, муайян намудани асос ва хусусияти ҷавобгарӣ, инчунин асос ва тартиби озод кардан аз он-ҷораи сиёсие мебошад, ки ба устуворнамоии муносибатҳои ҷамъиятӣ равона гардидааст.

Вобаста ба ин, ҳавфнокии ҷамъиятии ришвадиҳии тичоратӣ бо он тавсиф карда мешавад, ки чунин кирдор шуuri ҷамъиятиро дар қисми тасаввурот оид ба симои роҳбари боадолат, бовиҷдон ва бегараз дигаргун месозад. Талаботи ҷомеа, инчунин дар он ифода меёбад, ки дар ҷомеа фазои муътадилу мусоиди ахлоқӣ, аз ҷумла бо ёрии фаъолияти хизматии идоракунандагон таъмин карда шавад.

Аммо қонунгузор ин арзишҳои ахлоқиро ҳангоми ташаккулдии меъёрҳои ҳуқуқии чиноятӣ оид ба ришвадиҳии тичоратӣ, ҳамчун асосҳои аввалиндарача ва ҳатмӣ ба инобат нағирифтааст. Дар фарқият аз м. 319 ва 320 КҔ ҶТ, ном ва мазмуни м. 279 КҔ ҶТ ҳуқуқтатбиқунандаро ба он раҳнамоӣ менамояд, ки ба сифати ришвадиҳии тичоратӣ метавонад танҳо ғайриқонунӣ додани (гирифтани) пул ё дигар молу мулк, ки бевосита ба ичрои амалҳои идоракунӣ алоқаманд мебошад, баррасӣ карда шавад.

Доираи муносибатҳои ҷамъиятии бо меъёрҳои м. 279 КҔ ҶТ танзимшаванда ва субъектони он васеъ ва гуногун мебошанд. Муқаррар намудани номгӯйи аниқу истисноии онҳо дар қонун номумкин ва ғайримақсаднок мебошад, чунки вазифаи асосии меъёри зикршудаи ҳуқуқи чиноятӣ на номбар кардани онҳо, балки муайян намудани он аломатҳои умуми (хосиятҳо ва сифатҳо)-и шаклҳои ноҷоизи рафтор ба ҳисоб меравад, ки имкон диҳанд шакли чунин рафтор ба сифати мамнуияти ҳуқуқии чиноятӣ

¹⁶ Ниг.: Волженкин Б.В. Коррупция: Серия «Современные стандарты в уголовном праве и уголовном процессе». – СПб., 1998. – С. 33; Ильин О. Динамика коррупции после введения нового Уголовного кодекса РФ // Чистые руки. – М., – 1999. – №1. – С. 45.

¹⁷ Ниг.: Тафсир ба Кодекси чиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон / Муҳаррири масъул Ҳ.Ҳ. Шарипов. – Душанбе: Глобус, 2006. – С. 477.

ифода карда шавад ва баръакс, шаклҳои ҷоизи рафтори субъектон муқаррарар карда шавад. Азбаски асоси ҳуқуқии фаъолияти хизматиро дар ташкилотҳои тичоратӣ ва дигар ташкилотҳо муқаррароти ҳуқуқи меҳнатӣ, гражданиӣ, молиявӣ ва дигар соҳаҳои ҳуқуқ, инчунин дигар санадҳои меъёри ташкил медиҳанд, пас ба сифати объекти танзими ҳуқуқии ҷиноятии меъёри баррасишаванд низ, бояд муносибатҳо дар ин соҳаҳо ҳисобида шаванд. Ин ба он иртибот дорад, ки монанди ҳама гуна меъёри дигар, ки мамнуияти ҳуқуқии ҷиноятиро ифода менамояд, меъёрҳо оид ба ришвадиҳии тичоратӣ бояд аз лиҳози мазмун на танҳо бо меъёрҳои дигари ҳуқуқии ҷиноятӣ, балки ҳамзамон бо меъёрҳои соҳаҳои дигари ҳуқуқ, инчунин бо муқаррароти уҳдадориҳои байналмилалӣ, ки ба танзими ин ва ё он муносибатҳо равона гардидаанд, мутобиқ бошанд. Ин дар навбати худ муҳимиҳии маҳсуси аз тарафи қонунгузор интихоб гардидани шаклҳо, воситаҳо ва усулҳои оқилона ва мувоғиқашудаи танзими давлатии ҳуқуқии ҷиноятии муносибатҳои ҷамъиятӣ дар соҳаи иқтисод ва дигар соҳаҳоро муайян менамояд.

Функцияи танзимкунандай меъёрҳо оид ба ришвадиҳии тичоратӣ дар он дига мешавад, ки шаклҳои рафтори берун аз доираи мамнуияти ҳуқуқии ҷиноятӣ қарордошта, ҷоиз эътироф карда мешаванд. Илова бар ин, дар эзоҳи м. 279 КҶ ҶТ қонунгузор рафтори ихтиёrona ва ҳавасмандшавандай субъекти ришвадиҳии тичоратиро муқаррар намудааст – «ихтиёри оид ба ришвадиҳӣ иттилоъ додан». Ҳусусияти хосси чораи ҳавасманднамоии ҷиноятӣ дар ҳолати мазкур дар он ифода меёбад, ки ба сифати асоси татбиқи он аз тарафи субъект ихтиёrona иҷро намудани вазифаҳои ҳуқуқии ҷиноятии ба зиммаи ӯ voguzoшташуда, баромад менамояд. Амалҳои баъдиҷиноятии субъект, ки таҳти аломатҳои «ихтиёри оид ба ришвадиҳӣ иттилоъ додан» қарор мегиранд, рафторҳои меъёри ҳуқуқии ҷиноятӣ мебошанд ва бинобар ин, содир намудани онҳо боиси оқибатҳои мусбати ҳуқуқии ҷиноятӣ дар намуди озод гардидан аз ҷавобгарии ҷиноятӣ мегардад. Моҳияти иҷтимоии ин меъёри ҳавасмандгардонӣ дар он ифода меёбад, ки он ба сифати воситай тафриқавии ҷавобгарии ҷиноятӣ баромад намуда, пеш аз ҳама, ба ошкор

намудани чиноятҳои содиршуда, пешгирий кардани бавучудоии оқибатҳои чиноятӣ ва пешгирий намудани содиршавии чиноятҳои нав равона гардидааст.

Ҳамин тавр, меъёрҳо оид ба ришвадиҳии тичоратӣ нақши танзимкунандай ҳам рафтори пешазчиноятӣ ва ҳам баъдичиноятии субъектони ҷавобгарии чиноятиро иҷро менамояд.

Муносибатҳои ҳифзкунандай ҳуқуқии чиноятӣ, ки ба меъёрҳо оид ба ришвадиҳии тичоратӣ асос ёфтаанд, ҳамон объекtero доро мебошанд, ки муносибатҳои танзимкунанда доранд-фаъолияти идоракунии шахси ваколатдор дар ташкилотҳои тичоратӣ ва дигар ташкилотҳо. Талабот дар баланд бардоштани сатҳи ҳимояи манфиатҳои ташкилотҳо аз тарафи қонунгузор ба инобат гирифта шуда буд, аммо қонеъгардонии воқеии ин талабот акнун аз фаъолияти мақомоти ҳуқуқтадбиқкунанда вобастагӣ дорад. Тавре ки омӯзиши проблемаҳои татбиқи меъёрҳо оид ба ҷавобгарӣ барои ришвадиҳии тичоратӣ нишон медиҳанд, мушкилӣ дар ин самт, дар номукаммал ва номуайян будани баъзе муқаррароти қонунгузорӣ, чи дар соҳаи ҳуқуқи чиноятӣ ва чи дар соҳаҳои ҳуқуқи гражданиӣ, ҳуқуқи меҳнатӣ ва дигар соҳаҳо зоҳир мегарданд. Ин боиси роҳ додан ба хатогиҳо дар амалияи ҳуқуқтадбиқкуни мегардад.

Қобили зикр аст, ки дар м. 279 КҶ ҶТ қонунгузор ҳангоми ифодаи тарафи объективии кирдор истилоҳи «пул»-ро истифода бурдааст. Вале ба назари мо, дар ин ҳолат бештар истифодаи истилоҳи «подошпулӣ» мувоғиқ меояд. Зоро «додан ва гирифтани пул» хусусияти амалҳои ришвадиҳандаро ифода намекунанд. Чунки дар ин сурат, пул танҳо ба он хотир дода мешавад, ки идоракунанда амалҳои муайяни зиддиҳуқуқиро анҷом диҳад. Ба ибораи дигар гӯем, идоракунанда пулро ҳамчун подоши амалҳои ғайриқонуниаш мегирад. Бинобар ин, пешниҳод карда мешавад, ки дар м. 279 КҶ ҶТ калимаи «пул» ба калимаи «подошпулӣ» иваз карда шавад.

Ба сифати асоси факултативии эътирофи зиддиҳуқуқӣ будани кирдори идоракунанда, бояд ғайриқонуни будани худи фаъолияти хизматӣ баррасӣ карда шавад, ки ҷиҳати иҷрои шартнома бар ивази подошпулӣ амалӣ карда мешавад. Возех аст, ки амалҳои хизматие, ки ба ришвагирий вобаста

мебошанд, метавонанд ҳам қонунӣ ва ҳам ғайриқонунӣ бошанд. Масалан, таҳлили қонунгузорӣ имкон медиҳад, ки мавқеи ин ва ё он роҳбар дар низоми муносибатҳои ҷамъиятӣ муайян карда шавад, зиддиҳуқуқӣ будани кирдори ӯ, хусусият ва дараҷаи ба ҷамъият ҳавфнокӣ, оқибатҳои имконпазири манғӣ, аз ҷумла зиёне, ки метавонад бо амалҳои ӯ расонида шавад, мушаххас гардонида шавад.

Шахсе, ки ба манфиати ӯ ҳаракатҳои зиддиҳуқуқӣ анҷом дода мешаванд, мумкин аст онро дарк накунад, ки ин дар навбати ҳуд, асосҳои маҳсуси психологии криминализатсияи ғайриқонунии подошпулиро тавлид менамояд, ки бо муносибати муҳталифи психологӣ нисбати ҳуди додани подошпулӣ ва ба ғаъолияти хизматии идоракунанда вобастагӣ дорад.

Таъсири ҳуқуқи гражданиӣ бо ҳолатҳои зикршуда маҳдуд намегардад. Ба сифати чунин асосҳои криминализатсияи ришвадиҳии тиҷоратӣ, мо меъёрҳо ва муқаррароти ҳуқуқии гражданиро баррасӣ менамоем, ки мағҳуми ташкилоти тиҷоратӣ ва ғайритиҷоратӣ, мақсад, вазифаҳо ва тартиби ғаъолияти шаҳсони ҳуқуқӣ, мақомоти роҳбарикунанда ва шаҳси мансабдори онҳоро муайян менамоянд. Ғайр аз он, мағҳумҳои қонунӣ ва таҳқиқотҳои назариявии ҳуқуқи гражданиӣ имкон медиҳанд, ки ҳангоми тарҳрезии меъёри ҳуқуқии ҷиноятӣ аз чунин категорияҳои ҳуқуқии гражданиӣ, ба монанди «ташкилотҳои тиҷоратӣ», «пул», «қоғазҳои қиматнок» ва «молу мулк» истифода бурда шавад.

Дар назарияи ҳуқуқи ҷиноятӣ пешниҳод мегардад, ки асосҳои криминологии муайян намудани ҷиноят, ки ба сифати онҳо сабаб ва шароитҳои содиршавии ҷиноятҳо баррасӣ карда мешаванд, инчунин ҷараёни инкишофёбии ҷинояткорӣ ба инобат гирифта шавад¹⁸. Бо андешаи муаллифоне, ки асосҳои криминологии криминализатсияи кирдорро ба ғурӯҳи маҳсус ҷудо мекунанд, розӣ шудан мумкин аст. Ҳамзамон, тавре ба назар мерасад, ҳуди ҷанбаи криминологии кирдорҳои ба ҷамъият ҳавфнок на танҳо дар ин ифода мегарданд.

¹⁸ Ниг.: Мельникова В.Н. Основания уголовно-правового запрета в сфере хозяйственной деятельности должностных лиц // Проблемы разработки нового советского уголовного законодательства: Сб. трудов / Под ред. Б.В. Здравомислова. – М., 1990. – С. 146.

Дар воқеъ, то андозае сабаб ва шароитҳои содиршавии чиноят ба хавфнокии ҷамъиятии кирдор вобастагӣ доранд, вале дар ҳусуси ҷанбаи криминологии асосҳои криминализатсия, ё ин ки декриминализатсия намуди мушаххаси кирдор сухан ронда, бояд ҳамчунин, таъсир ва алоқамандии ин кирдор бо дигар кирдорҳо, мавқеъ ва аҳаммияти он дар соҳтори чинояткорӣ ба инобат гирифта шавад. Фаъолияти хизматии шахсе, ки функцияи идоракуниро ичро менамоянд, аз рӯйи мазмуни худ ва қобилияти ба вучуд овардани оқибатҳои маҳсуси иҷтимоӣ, ҳукуқӣ ва иқтисодӣ бештар криминогенӣ (майли чиноятидошта) мебошанд. Ришвадиҳии тиҷоратӣ тарзи таъсиррасонӣ ба ҷунин объектҳо ба ҳисоб рафта, дар як вақт, метавонад ба сифати шароити содиршавии чинояти дигар (масалан, ғайриқонунӣ гирифтани кредит, қаллобӣ) баромад намояд. Дар робита ба ин, муқаррарнамоии ҷавобгарии чиноятӣ барои онро метавон ҳамчун ҷораи пешгирикуни содиршавии дигар чиноятҳо, ки то андозае ба он алоқаманд мебошанд, арзёбӣ намуд. Омӯзиши маводҳои амалия, ҳамчунин вобастагӣ ва алоқамандии криминологии миёни ришвадиҳии тиҷоратӣ ва дигар намуди чиноятҳоро тасдиқ менамояд.

Мутобики Конститутии ҶТ санадҳои ҳукуқии байналмилалие, ки Тоҷикистон онҳоро эътироф кардааст, қисми таркибии низоми ҳукуқии ҷумҳуриро ташкил медиҳанд. Агар қонунҳои ҷумҳурӣ ба санадҳои ҳукуқии байналмилалии эътирофшуда мутобиқат нақунанд, меъёрҳои санадҳои байналмилалий амал меқунанд (қ. 3, м. 10 Конститутии ҶТ). Ин муқаррароти конститутии ҷумҳурӣ ба зиммаи давлат уҳдадории ҳукуқӣ-байналмилалии ҳифзи муносибатҳоеро мегузорад, ки аз шартномаҳои байналмилалий бармеоянд. Дар ин раванд, муносибатҳо дар самти муайяннамоии меъёрҳои ҷавобгарии чиноятӣ тибқи қонунгузории чиноятӣ, маҳсусан ҷавобгарии чиноятӣ барои ришвадиҳии тиҷоратӣ низ истисно намегардад.

Ба сифати муайянкуни асоси ҳукуқии муқаррарнамоии ҷавобгарии чиноятӣ барои ришвадиҳии тиҷоратӣ, инчунин Кодекси чиноятии моделӣ ба ҳисоб меравад, ки аз тарафи Ассамблеяи Байніпарлумонии давлатҳои аъзои

Иттиҳоди Давлатҳои Мустақил 17 февраля соли 1996 қабул гардидааст ва дар м. 271 он муқаррароти асосии меъёрҳо оид ба ришвадиҳии тичоратӣ пешбинӣ шудааст¹⁹.

Дар инкишофи қонунгузории ҷиноятии ватанӣ муқаррароти қонунгузории ҷиноятии давлатҳои хориҷӣ таъсири бузург расонидааст, ки дар ин ҳусус, дар зербоби оянда муфассалтар истода мегузарем. Албатта, мо таҷрибаи хориҷиро дар қонунгузории ҷиноятии ватанӣ истифода бурда метавонем, вале қаблан он бояд ҳаматарафа таҳқиқ карда шавад ва сипас бо назардошти ҳусусиятҳои хосси миллӣ ва воқеяти ҳуқуқӣ дар Тоҷикистон қабул карда шавад.

Сохтори м. 279 КҶ ҶТ меъёрҳоеро фаро мегирад, ки ҳолатҳои зерино пешбинӣ менамоянд: а) мамнуияти ҳуқуқии ҷиноятии гайриқонунӣ додани подошпулӣ ва намудҳои бандубастшавандai ин кирдор; б) мамнуияти ҳуқуқии ҷиноятии гайриқонунӣ гирифтани подошпулӣ ва намудҳои бандубастшавандai ин кирдор; г) аз ҷавобгарии ҷиноятӣ озод намудани субъекти ришвадиҳии тичоратӣ – ришвадиҳанда бо назардошти рафтори баъдиҷиноятии ӯ.

Ба асосҳои маҳсуси криминализатсияи ришвадиҳии тичоратӣ бояд инҳо мансуб дониста шаванд: аломатҳои маҳсуси шахсе, ки функцияҳои идоракуниро ичро менамояд, имконияти анҷом додани ҳаракатҳои (бехаракати) маҳсуси аҳаммияти ҳуқуқидошта; гирифтани (додани) подошпулӣ ва фаъолияти хизматии ба ин алоқаманд, робитаи психологии маҳсус миёни диҳанда ва гирандаи ришвадиҳии тичоратӣ.

Аз гуфтҳои дар боло қайдшуда бармеояд, ки на ҳамаи ҳолатҳои ишорагардида, дар меъёрҳои м. 279 КҶ ҶТ ба таври даҳлдор пешбинӣ шудаанд.

Ҳусусияти хосси криминализатсияи ришвадиҳии тичоратӣ, ҳамчунин дар қонунгузории ҷиноятӣ мавҷуд будани меъёрҳо оид ба ҷавобгарӣ барои гирифтани (додани) пора ба шумор меравад, ки қариб нисбати тамоми сатҳ

¹⁹ Ниг.: Модельный Уголовный кодекс. Рекомендательный законодательный акт для Содружества Независимых Государств. – СПб, 1996. – С. 189–190.

ва шаклҳои фаъолияти идоракуни дар ҷамъият ҷойдошта, паҳн мегардад. Чунин талабот аз бисёр ҷиҳат ғаъолияти ҳуқуқии техникии қонунгузорро вобаста ба тарҳрезии меъёрҳо оид ба ришвадиҳии тиҷоратӣ осон гардонид. Яқин аст, ки кирдорҳои мушаххас, ки таҳти аломатҳои умумии намуд қарор доранд, аз рӯйи ҳолатҳои муҳталиф дараҷаи гуногуни ҳавғонокии ҷамъиятий доранд ва дар навбати худ, муносибати тафриқавиро нисбати тарҳрезии меъёрҳо ҳангоми криминализатсияи онҳо талаб менамоянд. Маълум аст, ки ҳавғонокии зиёди ҷамъиятиро кирдорҳое соҳиб мебошанд, ки аз ҷониби гурӯҳи шаҳс бо маслиҳати пешакӣ ва ё гурӯҳҳои муташаккил содир шудаанд. Ин ба қонунгузор асос медиҳад, ки содиршавии ришвадиҳии тиҷоратиро аз тарафи чунин гурӯҳи шаҳс (чи додан ва гирифтан) ба гурӯҳи маҳсус ҷудо намуда, барои он ҷазои саҳттарро пешбинӣ намояд.

Зарурати муносибати тафриқавӣ нисбати муайян намудани ҷавобгарии ҷиноятӣ қонунгузорро вазифадор менамояд, ки ҳангоми тартибдии меъёрҳои Қисми маҳсуси КҶ, вобаста ба ҳусусият ва дараҷаи ба ҷамъиятҳавғонокӣ ва шаҳсияти гунаҳкор оқибатҳои гуногуни ҳуқуқии ҷиноятиро муқаррар намуда, дар ин замана, мувоғиқати низоми ҷазоҳоро барои ҷиноятҳои якхела таъмин намояд. Қонунгузор ҳангоми ташаккули меъёрҳо оид ба ришвадиҳии тиҷоратӣ ҳалли ин масъалаҳоро дар ҳаҷми пурра ва даҳлдор таъмин накардааст. Ҷунонҷӣ, қонунгузор ришвадиҳии тиҷоратиро дар тамоми навъҳои он (ба истиснои қ. 1, м. 279 КҶ ҶТ) ба категорияи ҷиноятҳои дараҷаи миёна мансуб медонад, ки ин ба муқаррароти Кодекси ҷиноятсии моделӣ мутобиқ мебошад, вале намуд ва андозаҳои даҳлдори ҷазори муқаррар карда, қонунгузор онҳоро бо андозаҳои ҷазо барои дигар намуди ҷиноятҳои ҳамин гурӯҳ, масалан, ҷиноятҳои дар м. 319, 320 ва 325 КҶ пешбинишуда, мувоғиқа накардааст.

Проблемаҳои асоснокии мавҷудияти м. 279 КҶ ҶТ дар боби 27 Қисми маҳсуси КҶ ва зарурати дар доираи боби алоҳида пешбинӣ намудани ҷиноятҳои марбут ба хизмат дар ташкилотҳои тиҷоратӣ ва дигар ташкилотҳо қисмати марказии таҳқиқот ба шумор рафта, дар доираи назарияҳои муҳталифи илмӣ мавриди баррасӣ қарор дода мешавад. Бояд қайд кард, ки

гояи пешбинӣ намудани моддаи алоҳида вобаста ба ришвадиҳии тиҷоратӣ дастоварди замони нав ба ҳисоб меравад.

Тавре ки дар боло қайд намуда будем, сабаби асосии бавучудоии он аз давлат ҷудо гардидани иқтисодиёт (эълони фаъолияти озоди иқтисодӣ, гуногуншаклии моликият, хусусигардонии моликияти давлатӣ) мебошад, ки дар натиҷа боиси васеъшавии соҳаи истеҳсолоти хусусӣ гардид ва ба принсипи гуногуншаклии моликият асос меёфт²⁰. Аммо дар сатҳи қонунгузорӣ ифода ёфтани тафриқагузории чиноятҳои муқобили хизмат дар ташкилотҳои тиҷоратӣ ва дигар ташкилотҳо, дар илми ҳуқуқи чиноятӣ ба таври гуногун баҳо дода мешавад. Як гурӯҳи олимони соҳаи ҳуқуқи чиноятӣ чунин ақидаро дастгирӣ менамоянд²¹.

Гурӯҳи дигари олимон, аз қабили А.А. Аслаханов, Б.В. Волженкин, С. Мазур, А.В. Наумов, А.Д. Сулейманова ва дигарон баръакс онро на ҷандон мувофиқ мекисобанд²².

Бояд қайд намуд, ки манфиатҳои хизмат дар ташкилотҳои тиҷоратӣ ва дигар ташкилотҳо ба сифати объекти ҳифзи ҳуқуқии чиноятӣ баромад карда метавонанд, яъне танҳо ба сифати объекти иловагӣ ва ё факултативӣ. Дар ҳолати мазкур, зикр намудан ба маврид аст, ки чунин муносибатҳо ба сифати объекти асосӣ дар ҳуқуқи чиноятӣ баромад карда наметавонанд.

Ҳамин тавр, на ҳама муносибатҳое, ки дар доираи марҳилаи муайяни вакт, дар ҷамъият ба вуҷуд меоянд ва ҷой доранд, ба ҳимоя тавассути воситаҳои ҳуқуқии чиноятӣ ниёз доранд. Ҳуқуқи чиноятӣ таҳти муҳофизати

²⁰ Ниг.: Тағсири илмию оммавии Конститутсияи (Сарқонуни) Ҷумҳурии Тоҷикистон / Зери таҳрири Раиси Суди Конституционии Ҷумҳурии Тоҷикистон, академики Академии илмҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон, доктори илмҳои ҳуқуқ, профессор Маҳмудов М.А. – Душанбе: Шарқи озод, 2009. – С. 74–75.

²¹ Ниг.: Иванов Н.Г. Уголовное право. Общая и особенная часть: учебник для вузов. – М., 2003. – С. 619; Аснис А.Я. Уголовная ответственность за служебные преступления в России. – М., 2004. – С. 180–181; Панченко П.Н. Классификация преступлений по объекту уголовно-правовой охраны и система. Особенной части Уголовного кодекса Российской Федерации // Современные проблемы юридической науки и практики: Сб. науч. тр. Вып. 5. – Н.Новгород, 2006. – С. 62; Коротенко А.Л. Структура законодательства о преступлениях в сфере экономики: дис. ... канд. юрид. наук. – Н.Новгород, 2007. – С. 197.

²² Ниг.: Аслаханов А.А. Проблемы борьбы с преступностью в сфере экономики (криминологический и уголовно-правовой аспекты): дис. ... д-ра юрид. наук. – М., 1997. – С. 41; Волженкин Б.В. Служебные преступления. – М., 2000. – С. 283–284; Мазур С. Объект и виды экономических преступлений и преступлений в сфере экономической деятельности // Уголовное право. – 2003. – №2. – С. 51; Наумов А.В. Российское уголовное право. Курс лекций. В двух томах. Т. 2. Особенная часть. – М., 2004. – С. 347–348; Сулейманова А.Д. Злоупотребления полномочиями по российскому уголовному праву: проблемы квалификации и законодательной регламентации исследование: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – Казань, 2005. – С. 18.

худ танҳо муносибатҳои муҳимтарини ҷамъиятиро қарор медиҳад. Вобаста ба ин, мусаллам аст, ки анҷомдиҳии хизмати дуруст дар ташкилотҳои тиҷоратӣ ва дигар ташкилотҳо ба категориҳои танзимкунандай муносибатҳои ҳуқуқии ҷиноятӣ мансуб намебошанд.

Таҳлилҳо сабит менамоянд, ки як гурӯҳ муаллифон аз қабили Р.Ф. Асанов, А.Г. Безверхое, Г.Н. Борзенкова ва В.С. Комиссарова, Н.А. Егорова, С. Зубарев, В.И. Зубкова, А.В. Шнитенков ва дигарон²³ зарур мешуморанд, то ки ҷиноятҳои марбут ба хизмат дар ташкилотҳои тиҷоратӣ ва дигар ташкилотҳо бояд дар доираи боб ва ё фасли алоҳида пешбинӣ карда шаванд.

Зимни таҳлилу баррасии мавзӯи асос ва моҳияти ҷавобгарии ҷиноятӣ барои ришвадиҳии тиҷоратӣ дар қонунгузории ҶТ ба хulosаҳои зерин омадем:

1. Қобили зикр аст, ки дар м. 279 КҔ ҟТ қонунгузор ҳангоми ифодаи тарафи объективии кирдор истилоҳи «пул»-ро истифода бурдааст. Вале ба назари мо, дар ин ҳолат бештар истифодаи истилоҳи «подошпулӣ» мувоғиқ меояд. Зоро «додан ва гирифтани пул» ҳусусияти амалҳои ришвадиҳандаро ифода намекунанд. Чунки дар ин сурат, пул танҳо ба он хотир дода мешавад, ки идоракунанда амалҳои муайяни зиддиҳуқуқиро анҷом диҳад. Ба ибораи дигар гӯем, идоракунанда пулро ҳамчун подоши амалҳои ғайриқонуниаш мегирад. Бинобар ин, пешниҳод карда мешавад, ки дар м. 279 КҔ ҟТ қалимаи «пул» ба қалимаи «подошпулӣ» иваз карда шавад.

2. Дар КҔ ҟТ ҷиноятҳои марбут ба хизмат дар ташкилотҳои тиҷоратӣ ва дигар ташкилотҳо дар доираи боби алоҳида оварда нашудаанд. Онҳо дар доираи боби 27 КҔ – «ҟиноятҳо дар соҳаи фаъолияти иқтисодӣ» пешбинӣ

²³Ниг.: Безверхое А.Г. Должностные и служебные преступления и проступки: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – Казань, 1995. – С. 5; Асанов Р.Ф. Преступления против интересов службы в коммерческих и иных организациях: квалификация и ответственность: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – Н.Новгород, 1999. – С. 6; Зубкова В.И. Преступления против интересов службы в коммерческих и иных организациях / Курс уголовного права. Особенная часть. Т. 4: Учебник для вузов / Под ред Борзенкова Г.Н. и Комиссарова В.С. – М., 2002. – С. 129; Зубарев С. Интересы службы как объект уголовно-правовой охраны // Уголовное право. – 2003. – №4. – С. 27; Егорова Н.А. Теоретические проблемы уголовной ответственности за преступления лиц, выполняющих управленические функции: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. – Саратов, 2006. – С. 15; Егорова Н.А. Теоретические проблемы уголовной ответственности за преступления лиц, выполняющих управленические функции (управленические преступления): монография. – Волгоград, 2006. – С. 44.; Шнитенков А.В. Ответственность за преступления против интересов службы: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. – Омск, 2006. – С. 10; Шнитенков А.В. Ответственность за преступления против интересов государственной службы и интересов службы в коммерческих и иных организациях. – СПб., 2006. – С. 39.

гардидаанд. Аз ин рӯ, бо назардоши омӯзиши масъалаи мазкур ва фикру андешаҳои олимони ватанию хориҷӣ дар доираи боби алоҳида пешбинӣ кардани чиноятҳои марбут ба хизмат дар ташкилотҳои тичоратӣ ва дигар ташкилотҳоро зарур мешуморем.

1.2. Таҳлили муқоисавӣ-ҳуқуқии қонунгузории чиноятии давлатҳои хориҷӣ оид ба ришвадиҳии тичоратӣ

Дар илми ҳуқуқшиносӣ яке аз роҳҳои маъмули такмил додани қонунгузорӣ усули муқоисавӣ-ҳуқуқӣ ба ҳисоб меравад. Зоро дар раванди мазкур қонунгузории давлатҳои дигар мавриди таҳлил қарор дода шуда, вобаста ба омилҳои миллӣ ҷанбаҳои мусбии онҳо истифода мешавад, ки таҳлили вазъи ҳуқуқии ҷавобгарии чиноятӣ барои ришвадиҳии тичоратӣ дар давлатҳои хориҷӣ низ яке аз роҳҳои мукаммалгардонии низоми ҳуқуқӣ дар ин самт мебошад.

Ба андешаи Р.Ш. Сотиволдиев «усули муқоисавӣ-ҳуқуқӣ аҳаммияти муҳимми амалӣ дошта, муқоисаи қонунгузории Тоҷикистон бо давлатҳои хориҷӣ имконият медиҳад, ки хусусиятҳои мусбати онҳо истифода шавад»²⁴.

Ҷанбаи дигари мусбати таҳлили муқоисавӣ-ҳуқуқӣ омӯзиш ва муайяннамоии таҷрибаи васеи давлатҳои хориҷӣ дар самти татбиқи ҷавобгарии чиноятӣ барои ришвадиҳии тичоратӣ ва дигар чиноятҳо ба сифати асосҳои такмилёбии низоми қонунгузории чиноятии ҶТ эътироф карда мешавад. Ба ақидаи З.Х. Зокирзода як сабаби дигари зарур будани омӯзиши қонунгузории хориҷӣ аз он иборат аст, ки солҳои охир дар ҷаҳон фазои умумии ҳуқуқӣ, маҳсусан дар соҳаи мубориза ба муқобили чиноятҳои дорои хусусияти байналмилалӣ ташаккул ёфта истодааст. Зимнан чунин ҳолат тақозо менамояд, ки бояд тавсияҳои аз тарафи ҷомеаи байналмилалӣ

²⁴ Сотиволдиев Р.Ш. Назарияи умумии ҳуқуқ ва давлат: китоби дарсӣ. – Душанбе, 2008. – С. 49.

ва таҷрибаи қонунгузории пешниҳодшудаи давлатҳои хориҷӣ дар ин самтҳо ба назар гирифта шавад²⁵.

Дар замони мусир дар аксари кишварҳои ҷаҳон ба таҳқиқотҳои муқоисавӣ-хуқуқӣ аҳаммияти ҷиддӣ дода истодаанд. Мақсади чунин таҳқиқотҳо пеш аз ҳама, ин муайян кардани қонуниятҳои инкишофи низомҳои хуқуқӣ ва мукаммалгардонии низоми миллӣ мебошад. Аҳаммияти омӯзиши падидаҳои хуқуқӣ дар асоси муқоиса истифода бурдани таҷрибаи пешқадами низомҳои хуқуқии дигар маҳсуб меёбад²⁶.

Таҳқиқоти масъалаҳои мавриди назар дар қонунгузории миллӣ ҳангоми дар он ҷой надоштани ҷанбаи муқоисавӣ-хуқуқӣ нопурра ҳисобида мешавад.

Дар Тоҷикистони мусир барои ислоҳоти хуқуқӣ шароити мусоиди моддиву маънавӣ мавҷуд буда, дар ин замина, омӯзиши қонунгузорӣ ва таҷрибаи хуқуқии кишварҳои хориҷӣ аҳаммияти бузурги илмиву амалий дорад. Мусаллам аст, ки ҳангоми тарҳрезии КҶ ҶТ (с. 1998), қонунгузор муқаррароти меъёрҳои хуқуқи байналмилалӣ ва қонунгузории давлатҳои хориҷӣ, ки таҷрибаи татбиқи ҷинояти баррасишавандаро доро буданд, бо назардошти ҳусусиятҳои хосси миллӣ ва талаботи иқтисоди бозоргонӣ ба инобат гирифтааст. Чунин ба назар мерасад, ки пайдоиши м. 279 дар КҶ ҶТ аз бисёр ҷиҳат натиҷаи маҳз чунин рӯварӣ ба ҳисоб меравад.

Қонунгузории ҷиноятии кишварҳои ИДМ бо қонунгузории Тоҷикистон умумияти зиёд доранд. Ин ҳам ба кодификатсияи қонунгузории таҳлилшаванд ва ҳам ба наздикии сохтори кодексҳои ҷиноятӣ, тақсими онҳо ба қисмҳо ва дар ҳолатҳои алоҳида ба фаслҳо, бобҳо ва моддаҳо ҳамчун вобастагӣ ва умумияти таърихӣ, иртибот дорад.

Асоси ҳуқуқиву методологии, ки ба ташаккули қонунгузории ҷиноятии давлатҳои ИДМ таъсир расонидааст, Кодекси ҷиноятии моделӣ мебошад, ки бо қарори Ассамблеяи Байнипарлумонии давлатҳои ИДМ 17 феврали соли 1996 қабул гардидааст. Кодекси мазкур ба сифати яке аз омилҳои наздиқӣ,

²⁵ Ниг.: Зокирзода З.Х. Мусодираи молу мулк ҳамчун намуди ҷазои ҷиноятӣ: дис. ... ном. илм. ҳуқуқ. – Душанбе, 2020. – С. 48–49.

²⁶ Ниг.: Сафарзода Б.А., Раҳмон Д.С., Мирилиев И.Қ., Саидзода И.И., Саъдизода Ҷ., Шоев Ф.М. Ҳуқуқшиносии муқоисавӣ (васоити таълимӣ) / Зери таҳрири н.и.ҳ., профессор Ҳолиқзода А.Ғ. – Душанбе: Эр-граф, 2019. – С. 144.

унификацсия ва шабоҳати қонунгузории чиноятии давлатҳои ИДМ хизмат менамояд.

Аз лиҳози сохтор м. 271 Кодекси чиноятии моделӣ, ки ҷавобгариро барои ришвадиҳии тиҷоратӣ пешбинӣ менамояд, дар фасли XI – «Чиноятҳо ба муқобили моликият ва тартиби амалинамоии фаъолияти иқтисодӣ», боби 29 «Чиноятҳо ба муқобили тартиби амалинамоии фаъолияти соҳибкорӣ ва ё фаъолияти дигари иқтисодӣ» ҷойгир гардидааст.

Мутобиқи диспозитсияи қ. 1 м. 271 Кодекси чиноятии моделӣ ришвадиҳии тиҷоратӣ ҳамчун додани пул, қоғазҳои қимматнок, дигар молу мулк ё ин ки расонидани хизмати хусусияти молумулкидошта, ба хизматчии ташкилоти тиҷоратӣ ва ё дигар ташкилот, суди ҳакамӣ, нотариус, аудитор ва ё адвокат барои ба манфиати ришвадиҳонда (хизматрасонанда) содир намудани ҳаракати (бекараракатӣ)-и гайриқонунӣ вобаста ба мақоми ишғолнамудаи ин шахс, муайян шудааст.

Дар ин меъёр якум, тарзи содирнамоии чинояти баррасиshawанд майдонанд – яъне додани пул, субъекти гирандаи он – хизматчии ташкилоти тиҷоратӣ ва ё дигар ташкилот, суди ҳакамӣ, нотариус, аудитор ё адвокат. Дуюм, предмети ришвадиҳии тиҷоратӣ – пул, қоғазҳои қимматнок, молу мулки дигар ё ин ки хизматрасониҳои хусусияти молумулкидошта. Сеюм, соҳаи фаъолият – ба манфиати ришвадиҳонда (хизматрасонанда) содир намудани ҳаракати (бекараракатӣ)-и гайриқонунӣ вобаста ба мақоми ишғолнамудаи ин шахс.

Ба сифати аломатҳои бандубастшаванд ҳамон ҳаракатҳое номбар мешаванд, ки аз тарафи гурӯҳи шахс бо маслиҳати пешакӣ ва ё аз тарафи гурӯҳи муташаккил содир карда шудаанд.

Қисми 3. м. 271 Кодекси моделӣ ҷавобгариро барои гирифтани пул, қоғазҳои қимматнок, дигар молу мулк ва ё истифода бурдани хизматрасонии хусусияти молумулкидошта, барои ба манфиати ришвадиҳонда содир намудани ҳаракати (бекараракатӣ)-и гайриқонунӣ вобаста ба мақоми ишғолнамудаи ин шахс, инчунин бо роҳи тамаъҷӯй содир намудани

ҳаракатҳои қонуние, ки ба салоҳияти онҳо дохил мешаванд, пешбинӣ менамояд.

Кирдорҳои мазкур категорияи чинояти дараҷаи миёна эътироф карда мешаванд. Дар Кодекси моделӣ, пеш аз ҳама, муқаррарот дар хусуси аз тарафи шахси зикршуда гирифтани предмети ришвадиҳии тиҷоратӣ барои ба манфиати ришвадиҳанда анҷом додани ҳаракати (бехаракатӣ) ғайриқонунӣ, оварда шудааст. Баъдан, муқаррарот оид ба тамаъҷӯи ришвадиҳии тиҷоратӣ барои содир кардани ҳаракатҳои (бехаракатӣ) қонуние, ки вобаста ба мақоми ишғолнамудаи ин шахс ба салоҳияти онҳо дохил мешавад, муқаррар гардидааст.

Дар эзоҳи 1 ба м. 271 Кодекси моделӣ муқарар карда мешавад, ки хизматчии ташкилотҳои тиҷоратӣ ва дигар ташкилотҳо дар моддаҳои ҳамин боб шахсоне эътироф мешаванд, ки ба таври доимӣ, муваққатӣ ва ё аз рӯйи ваколати маҳсус фунияҳои амрдиҳиву маъмурӣ ва ё дигар фунияни идорақуниро дар ташкилотҳои тиҷоратӣ, новобаста аз шакли моликият, инчунин дар ташкилотҳои ғайритиҷоратӣ, ки мақомоти давлатӣ, мақомоти худидорақуни маҳаллӣ ва муассисаҳои муниципиалиӣ намебошанд, ичро менамоянд.

Мутобиқи замимаи 2 меъёри таҳлилшаванда шахси дар содир намудани чиноят гунаҳкор, ки дар ҳамин модда пешбинӣ шудаанд, агар ихтиёрӣ ба мақоме, ки ҳуқуқи оғоз намудани парвандаи чиноятиро доранд оид ба ришвадиҳӣ иттилоъ диҳанд, инчунин маблағи ба сифати ришва, ғайриқонунӣ гирифтари баргардонанд ва ё арзиши онро ҷуброн намоянд, аз ҷавобгарии чиноятӣ озод карда мешаванд.

Ин имкон медиҳад, ки на танҳо доираи субъектони ришвадиҳии тиҷоратӣ муайян карда шавад, балки содиршавии он бо пушаймоншавии фаъолона пешгирий карда шавад.

Аҳаммияти муҳимми муқаррароти Кодекси моделӣ, ки ҷавобгариро барои ришвадиҳии тиҷоратӣ пешбинӣ менамояд, дар он ифода меёбад, ки Тоҷикистон ва кишварҳои ИДМ ба давлатҳое мансуб мебошанд, ки дар онҳо қонунгузории зиддикоррупсионӣ дар марҳилаи инкишоф қарор дорад. Дар

ин ҳол, ҷавобгарии ҷиноятӣ барои кирдорҳои алоҳида, ки санадҳои ҳуқуқии байналмилалӣ пешбинӣ намудаанд, ҳанӯз муқаррар ва ба қонунгузории миллӣ ворид нашудаанд. Ин дар навбати худ коркарди механизми муассири муқовимат бо ин ҷиноятҳоро дар сатҳи қонунгузорӣ талаб менамояд.

Аз сабаби он ки қонунгузории ҷиноятии давлатҳои аъзои ИДМ бо ҳамдигар айнияти шабеҳияти зиёд доранд, мо тасмим гирифтем, ки дар доираи таҳқиқоти мазкур қонунгузории ҷиноятии баъзе кишварҳои Аврупо ва Амрико низ таҳлил намоем.

Дар қонунҳои ҷиноятии баъзе аз кишварҳои хориҷӣ ришвадиҳии тиҷоратӣ, ҳамчунин ба сифати намуди мустақили ҷиноят пешбинӣ карда шудааст. Ба ин нигоҳ накарда, дар давлатҳои муҳталиф чунин таркибҳо маъмулан аз рӯйи номгузорӣ ва баъзе аломатҳои тарафи объективӣ фарқ менамоянд, вале онҳоро он ҷизе муттаҳид месозад, ки дар онҳо ба сифати субъектони гирандаи подошпулии ғайриқонунӣ шахсе баромад менамоянд, ки дар хизмати (мақомоти) давлатӣ фаъолият намекунанд. Ҳамзамон бо ин, қобили таваҷҷуҳ аст, ки қонунҳои ҷиноятии қариб тамоми кишварҳо мамнуиятро доир ба гирифтани пора аз тарафи шахсони мансабдори давлатӣ муқаррар менамоянд. Миёни онҳо: Итолиё (м. 317 КҶ Итолиё), Фаронса (м.м. 433-1 – 433-2 КҶ Фаронса), ҶФО (параграфҳои 331–334 КҶ ҶФО), Британияи Кабир (амсоли судии солҳои 1809 ва 1914, инчунин Қонун дар бораи ришвагирӣ дар ташкилотҳои оммавӣ аз соли 1889, Қонунҳо дар бораи пешгирии коррупсия аз солҳои 1906 ва 1916, Қонун дар бораи намояндагии ҳалқӣ аз соли 1983), ИМА (п. 201 б. 11 ф. 18 Маҷмӯаи қонунҳои ИМА, қонунгузории иёлотҳо) ва ғайра. Ва танҳо қонунгузории баъзе давлатҳо (Кодексҳои ҷиноятии Испания, Шведсия, Лаҳистон, Дания, Швейтсария) ҷинояти ришвадиҳии тиҷоратӣ ва ё кирдорҳои ба он монандро ба сифати таркиби мустақил ҷудо менамоянд.

Низоми сарчашмаҳои ҳукуқи ҷиноятии ИМА аз бисёр ҷиҳат бо назардошти федоролизми амрикӣ ташаккул ёфтааст. Дар ИМА санади ягонаи кодификатсияшуда, ки муносибатҳои ҳукуқии ҷиноятиро танзим намояд, вучуд надорад. Ин ба соҳти федеративии ИМА вобастагӣ дорад, ки

дар он ҳар як иёлот дорои кодекси чиноятии худ мебошад. Дар ин сурат, сарчашмаи асосии ҳуқук дар сатҳи федеролӣ инҳо эътироф мешаванд: Конститутсияи ИМА, санадҳое, ки аз тарафи мақомоти олии қонунгузори ИМА – Конгресс қабул шудаанд ва санадҳои зерқонуни гуногун.

Зинаи дигари қонунгузории чиноятӣ, қонунҳои федералӣ ба ҳисоб мераванд. Дар ИМА чунин қонунҳо нисбатан камтар мебошанд, зоро бештари масъалаҳо дар сатҳи иёлотҳо танзим шудаанд. 25 июни соли 1948 аз тарафи Конгресс санаде қабул гардид, ки тибқи он қисми асосии қонунгузории чиноятии дар он замон, дар соҳаи ҳуқуқи чиноятӣ амалкунанда, мавриди таҷдиdi назар, тағйирдиҳӣ ва кодификатсия қарор гирифта, дар шакли қонун дар фасли 18 Маҷмӯи Қонунҳои ИМА бо номи «Чиноят ва дигар ҳуқуқвайронкуниҳо» пешбинӣ карда шуд. Дар соҳаи ҳуқуқи чиноятӣ батанзимдарорӣ тавассути санадҳои меъёрии зерқонуний хос намебошад, вале дар таърихи ИМА ҳолатҳое низ кам набуданд, вақте ки дар санади аз тарафи Президенти ИМА қабулшуда, меъёрхое ҷой доштанд, ки таркибҳои чиноят ва ҷавобгариро барои содир намудани онҳо муқаррар мекарданд²⁷.

Бо қӯшиши кодификатсияи қонунгузории чиноятӣ, бо роҳи қабули санади ягонаи меъёриӣ, таҳияи Кодекси чиноятии намунавии ИМА алоқаманд буд, ки ба андешаи олимон дар баландшавии самаранокии мубориза бо чинояткорӣ тавассути коркарди тарзу восита ва усулҳои ягонаи амалисозии он, мусоидат карда метавонист. Муаллифони лоиҳаи мазкур таҳмин мезаданд, ки Конгресс ё ин лоиҳаро маъқул дониста, бидуни тағйиротҳои муҳим қабул мекунад, ё ин ки ин лоиҳа ҳамчун намуна ва амсол барои ташаккули санади нави қонунгузорӣ хизмат намуда, ба ин васила тамоми проблемаҳои ҷойдошта, ҳалли худро пайдо менамоянд.

Ҷавобгарӣ барои чиноятҳои мансабӣ дар ИМА бо қонунгузории федеролӣ (Маҷмӯаи қонунҳои ИМА) ва кодексҳои чиноятии иёлотҳо пешбинӣ карда мешавад. Гарчанде дар фасли 18 Маҷмӯаи Қонунҳои ИМА, ки дар он қонунҳои чиноятӣ муттаҳид шудаанд, боби маҳсус оид ба чиноятҳои мансабӣ ҷой надорад ва танзими ҷавобгарӣ барои чунин

²⁷ Ниг.: Нерсесян А.А. Вопросы наказуемости в уголовном праве ФРГ и США. – М., 1992. – С. 16.

кирдорхो дар як қатор бобҳои дигар муқаррар шудааст: «Гирифтани пора, даромадҳои гайриқонунӣ ва суиистифода аз мақоми худ аз тарафи шахси мансабдори оммавӣ» (б. 11), «Шахси мансабдор ва хизматчиёни зархарид» (б. 93), «Тамаъчӯй ва таҳдиднамоӣ» (б. 41), «Интихобот ва фаъолияти сиёсӣ» (боби 29).

Дар доктрина ва қонунгузории ҳуқуқии ҷиноятии амрикӣ маъмулан чунин намудҳои ришвадиҳиро фарқ менамоянд: 1) ришвадиҳӣ ҳамчун таҷовуз муқобили фаъолияти идоракуни давлатӣ; 2) ба ном ришвадиҳии тиҷоратӣ; 3) ришвадиҳие, ки ба фаъолияти иттифоқҳои қасаба алоқаманд мебошад; 4) ришвадиҳӣ дар соҳаи варзиш.

Дар баробари ришвадиҳӣ, дар соҳаи фаъолияти идоракуни давлатӣ, дар қонунгузории амрикӣ, инчунин меъёрҳо оид ба ҷавобгарӣ барои «ришвадиҳии тиҷоратӣ» мавҷуд мебошанд. Дар қонуни ҷиноятии федералӣ (фасли 18 Маҷмӯаи Қонунҳои ИМА, м.м. 215 ва 216) ҷавобгарӣ барои аз тарафи хизматчиёни бонкҳои федеролӣ ва баъзеи дигар муассисаҳои молиявӣ гирифтани пора ва «подошпулӣ» ҳангоми пешниҳод кардани қарз, дароз кардани муҳлати пардоҳти кредит ва дигар амалиётҳо муқаррар шудааст²⁸. Кодекси ҷиноятии иёлоти Ню-Йорк ришвадиҳии тиҷоратиро ба таври васеъ – ҳамчун аз тарафи хизматчӣ ва ё шахси ваколатдор бидуни розигии кироядех ва ё роҳбари ў гирифтани дилҳоҳ неъмат (пул, молу мулк ва гайра) аз рӯйи созишинома ва ё бо дарки он, ки чунин подош ба рафтори ў дар корҳои кироядех ва ё роҳбар (бо ришвадиҳанда) таъсир мерасонад, пешбинӣ менамояд (§ 180.05)²⁹.

Дар бештари иёлотҳо барои ришвадиҳии намояндагони иттифоқи қасаба ва аз тарафи онҳо гирифтани пора, инчунин барои ришвадиҳӣ дар соҳаи варзиш (ришвадиҳии иштирокчиёни мусобиқоти варзишӣ, ҳайати ҳакамон, мураббиён, бозингарон ва гайра) «тибқи созишинома» ва ё «бо дарки он»

²⁸ Ниг.: Свод законов США об уголовном праве [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <https://avalon-law.ru> (санаи муроҷиат: 30.04.2022).

²⁹ Уголовный кодекс штата Нью-Йорк / Российский правовой портал: библиотека Пашкова [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <https://constitutions.ru> (санаи муроҷиат: 30.04.2022).

чавобарии чиноятӣ пешбинӣ шудааст, ки ин ба амал ва қарори онҳо таъсир мерасонад.

Ҳамин тавр, дар Кодекси чиноятии намунавии ИМА, ки лоиҳаи расмии аз тарафи Институти ҳуқуқи амрикӣ омодашуда, ба ҳисоб меравад ва ҳангоми таҳияи кодексҳои иёлотҳои алоҳида аҳаммияти тавсиявӣ дорад, дар баробари ришвадиҳии шахси мансабдори давлат, миёни таҷовузҳо ба молу мулк фасли 224 «Сохтакории ҳӯҷатҳо ва тарзу воситаҳои фиреб» ва м. 224. 8 «Ришвадиҳии тиҷоратӣ ва вайрон намудани уҳдадории беғаразона амал кардан» мавҷуд мебошад. Аз рӯйи моддаи мазкур шахсе ба ҷавобарии чиноятӣ қашида мешавад, ки қӯшиш менамояд дилҳоҳ неъматро ба сифати подошпулӣ барои вайронкунии барқасданаи уҳдадории содик будан ва ё додани розигии вайрон кардани ин уҳдадорӣ ба даст меорад, қабул мекунад ва ё барои қабул кардан розигӣ медиҳад, агар чунин уҳдадорӣ ба зиммаи ӯ ҳамчун шахси ваколатдори зерин гузошта шуда бошад: а) агент, шарик ва ё хизматчи шахси дигар; б) соҳибмулки ваколатдор, васӣ ва ё шахси дигари ваколатдор; в) адвокат, табиб, муҳосиб, баҳодиҳанд ва ё дигар машваратчи касбӣ ё шахси касбан пешниҳодкунандай иттилоот; г) шахси мансабдор, директор, идоракунанда ва ё дигар иштирокӣ дар идоракунии корҳои иттиҳодияи шарикӣ ва ё ғайришарикӣ; д) судия ҳакамӣ ва ё дигар арбитр ё судия ғайриманфиатдор³⁰.

И.Д. Козочкин қайд менамояд, ки ришвадиҳии тиҷоратӣ тибқи қонунгузории чиноятии ИМА яке аз намудҳои қалобӣ, яке аз шаклҳои фиреб дар соҳаи тиҷорати ҳусусӣ мебошад. Маҳз барои ҳамин, меъёр оид ба он дар фасли чиноятҳои молумулкӣ ҷойгир карда шудааст³¹. Ҳамин тавр, қонунгузории ИМА ришвадиҳии тиҷоратиро ба чиноятҳое, ки ба фаъолияти муътадили ташкилотҳои тиҷоратӣ таҷовуз менамоянд (ҷӣ тавре, ки дар ҶТ муқаррар шудааст), мансуб намедонад, балки онро аз нигоҳи объект – муносибатҳои молумулкӣ баҳо медиҳад.

³⁰ Ниг.: Кочемасов А.В. Модельный Уголовный Кодекс США и его влияние на развитие американского уголовного права // Законодательство. – 2014. – №7. – С. 54.

³¹ Ниг.: Обсуждение проблем борьбы с коррупцией // Государство и право. – 1993. – №2. – С. 137.

Бояд қайд намуд, ки бештари иёлотҳо муқаррароти лоиҳаи КҶ ИМА-ро қабул намуданд ва дар қонунгузории чиноятии онҳо таркибҳои чинояти ба он монанд ҷой доранд (масалан, дар Кодекси чиноятии иёлоти Ню-Йорк (моддаи 180, параграфҳои 180.00-180.55) ва ҷавобгарӣ барои ришвадиҳӣ, ки бо хизматчиёни давлатӣ ва таҷовузҳои ба он монанд алоқаманд намебошад, пешбинӣ шудааст)³².

Ба сарчашмаҳои ҳуқуқи чиноятии ҶФО бошад, Қонуни асосии (Конститутсияи) ҶФО аз соли 1949, Кодекси чиноятии ҶФО аз соли 1871, қонунҳои чиноятии федеролӣ, қонунгузории чиноятии Заминҳо, қонунгузории чиноятии хориҷӣ шомил мебошанд. Ҳуқуқи чиноятии ҶФО пурра кодификатсия нашудааст: дар баробари Кодекси чиноятӣ меъёрҳои дигари ҳуқуқии чиноятӣ ҷой доранд, ки дар қонунҳои гуногун мустаҳкам шудаанд ва ба ном, ба ҳуқуқи чиноятии иловагӣ мансуб мебошанд.

Қисми маҳсуси Кодекси чиноятии ҶФО фасли 26 «Кирдорҳои чиноятӣ муқобили рақобат»-ро дар бар мегирад, ки ба он таркиби чиноятҳое шомил мебошанд, ки ба ришвадиҳӣ дар фаъолияти соҳибкорӣ (параграфҳои 299 ва 300) дахл доранд.

Мутобики параграфи 299 КҶ ҶФО, таҳти ҷавобгарии чиноятӣ хизматчиён ва ё шахси ваколатдори корхонаи тиҷоратӣ дар соҳаи фаъолияти соҳибкорӣ қарор мегиранд, ки ба сифати хизмати ҷавобӣ барои ҳуд ва ё шахси сеюм пешниҳод кардани фоидаро талаб менамоянд ё ваъдаи пешниҳоди чунин фоидаро қабул мекунанд ва ё онро ба сифати подошпулӣ мепазиранд, то ин ки ҳангоми рақобат беасос афзалиятро дар муносибат ба молҳо ва ё хизматрасониҳо ба шахси дигар диҳанд. Ҳуди ҳамон параграф, инчунин ҷавобгарии шахсонеро муқаррар мекунад, ки ба хизматчӣ ва ё шахси ваколатдори корхонаи тиҷоратӣ подошпулии ғайриқонунӣ пешниҳод менамоянд. Мутобики параграфи 300 таҳти ҷазо танҳо ҳолатҳои маҳсусан вазнини порадиҳӣ ва ришваситонӣ дар фаъолияти соҳибкорӣ қарор мегиранд, аниқтараш: агар кирдор ба подошпулӣ дар ҳачми калон дахл дошта бошад, ё

³² Уголовный кодекс штата Нью-Йорк / Российский правовой портал: библиотека Пашкова [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <https://constitutions.ru> (санаси муроҷиат: 30.04.2022).

ин ки ичрокунанда касбан ба чунин амал машгул бошад ва ё аъзи гурӯҳ мебошад, ки барои ба таври доимӣ содир намудани чунин амалҳо созмон дода шудааст. Ачиб аст, ки мутобики Кодекси чиноятии ҶФО, пора ва ришвадиҳӣ дар фаъолияти соҳибкорӣ, ки дар параграфи 299 пешбинӣ шудаанд, танҳо аз рӯйи шикояти ҷабрдида мавриди таъқиб қарор мегиранд, ба истиснои ҳолатҳое, ки мақомоти марбута бинобар сабаби мароқи хосса зохир намудани аҳли ҷомеа, мавҷудияти шикоятро ҳатмӣ намешуморад. Ин муқаррарот то андозае бо тартиби ба ҷавобгарии чиноятӣ ҷалб намудан барои содири ҳамин кирдор мутобики қонунгузории Тоҷикистон монандӣ дорад.

Кодекси чиноятии Испания барои ришвадиҳии хизматчиёни давлатӣ ҷавобгарии чиноятӣ муқаррар намуда, гирифтани подошпулии гайриқонуниро аз тарафи шахсе, ки дар ташкилотҳои тиҷоратӣ ва дигар ташкилотҳои гайридавлатӣ функцияҳои идоракуниро икро менамоянӣ, ба таркиби чинояти алоҳида ҷудо намекунад. Аммо дар КҔ Испания дар фасли 13 «Чиноятҳо муқобили моликият ва тартиботи иҷтимоӣ-иқтисодӣ», б. 13 «Чиноятҳо муқобили манфиатҳои иттиҳодияҳо» (м. 290–297)³³ мавҷуд аст, ки дар он ҷавобгарӣ барои кирдорҳои чиноятии шахсоне пешбинӣ мешавад, ки роҳбарони воқеӣ ва ҳукуқии иттиҳодияҳои таъсисёфта ва ё ташкилшаванда ба ҳисоб мераванд ва дар Иттифоқи ассотсиатсияҳо ва ё дар мақомоти идоракунии ягон ҷамъияти таъсисёбанда ва ё ташкилшаванда мақоми сарвариро ишғол менамоянӣ. Чунин мешуморем, ки субъектони ишорашуда, аз рӯйи ҳолати худ ба субъектони чиноятҳое баробар мебошанд, ки барои содир намудани кирдорҳои дар б. 27 КҔ ҶТ пешбинишуда, таҳти ҷавобгарии чиноятӣ қарор доранд. Файр аз он, объекти хелии чиноятҳо муқобили манфиатҳои иттиҳодияҳо тибқи КҔ Испания, монанди чиноятҳо муқобили хизмат дар ташкилотҳои тиҷоратӣ ва дигар ташкилотҳо тибқи КҔ ҶТ, муносибатҳои иқтисодӣ ба ҳисоб мераванд. Кирдорҳое, ки дар б. 13 КҔ Испания пешбинӣ шудаанд, танҳо аз рӯйи аризаи ҷабрдида ва ё намояндаи

³³ Уголовный кодекс Испании (Criminal Code of the Kingdom of Spain (1995, as of 2013) (English version) [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <https://www.legislationonline.org> (санаси муроҷиат: 30.04.2022).

қонунин ӯ мавриди таъқиб қарор мегиранд, ба истиснои ҳолатхое, ки содиршавии чиноят ба манфиатҳои умумӣ ва ё умумияти одамон зарар мерасонад.

КҶ Шведсия барои гирифтани подошпулии ғайриқонунӣ ҷавобгарӣ муқаррар намуда, ба «ришвадиҳии тиҷоратӣ» маҳсус таваҷҷуҳ зоҳир намекунад. Чунончӣ, м. 2 б. 20 «Дар бораи сунистифода аз мақоми хизматӣ» муқаррар менамояд, ки хизматчие, ки барои иҷрои вазифаҳои хизматии худ пора ва ё дигар подошпулии ғайриқонунӣ мегирад ё ваъдаи гирифтани онро қабул мекунад ва ё онро талаб менамояд, бояд барои гирифтани пора маҳкум карда шавад³⁴. Аммо, қобили қайд аст, ки субъектони ин чиноят дар баробари хизматчиёни давлатӣ, хизматчиёни мақомоти маҳаллӣ, хизматчиёни ҳарбӣ, инчунин аъзоёни зоири иттиҳодияҳои динӣ ва ҳадамоти сугуртаи иҷтимоӣ, ҳамчунин шахсе буда метавонанд, ки ба гуруҳҳои зикршуда мансубият надоранд. Вале бинобар сабаби боварии нисбати онҳо ҳосилшуда, вазифаи пешбурди корҳои ҳуқуқӣ ва ё молиявии шахси дигар ва ё мустақиман пеш бурдани чунин таъинотро соҳиб шудаанд, ки он донишҳои таҳассусии техникиро талаб менамоянд ва ё вазифаи роҳбариро аз болои чунин корҳо ва таъинот ба амал мебароранд. Ҳамин тавр, чунин ба назар мерасад, ки тибқи КҶ Шведсия барои ришвадиҳӣ на танҳо хизматчиёни давлатӣ, балки ғайридавлатӣ низ ба ҷавобарии чиноятӣ кашида мешаванд. Ҷолиби диққат аст, ки қонунгузории чиноятии Шведсия ба назари мо, ришвадиҳиро бениҳоят сабук (дар муқоиса бо КҶ ҶТ) ҷазо медиҳад: барои гирифтани пора гунаҳкор ба пардоҳти ҷарима ва ё ҳабс ба муҳлати на зиёда аз ду сол маҳкум карда мешавад ва дар ҳолате, ки «агар чиноят вазнин бошад, пас бояд ба ҷазои ҳабс ба муҳлати на зиёда аз шаш сол маҳкум карда шавад».

Ҳамин тавр, дар баъзе давлатҳо чинояти аз рӯйи аломатҳои худ ба ришвадиҳии тиҷоратӣ шабех, ба сифати чинояти мустақил ҷудо карда намешавад. Дар чунин ҳолатҳо хизматчиёни ташкилотҳои (корхонаҳо, муассисаҳо) ғайридавлатӣ, ки подошпулии ғайриқонунӣ гирифтаанд, барои

³⁴ Уголовный кодекс Швеции. Пер. с англ. УК Швеции по состоянию на 1 мая 1999 год / Беляев С.С. – М., 2000.

гирифтани пора таҳти ҷавобгарӣ қарор мегиранд (Шведсия). Дар давлатҳои дигар ҳангоми ҷой надоштани мағҳуми ришвадиҳии тиҷоратӣ, дар қонунгузории ҷиноятӣ меъёрҳое мавҷуд мебошанд, ки аз тарафи кормандони роҳбарикунандай иттиҳодияву ҷамъиятҳо содир гардидани ҷиноятҳоеро, ки ба моликият ва тартиботи иқтисодӣ-иҷтимоӣ таҷовуз менамоянд, манъ мекунанд (Испания). Аммо ба қонунҳои ҷиноятии бâъзе қишварҳои хориҷӣ ҷавобгарӣ барои ришвадиҳии тиҷоратӣ, маълум аст (ИМА, ҶФО). Ҳамзамон, қобили таваҷҷӯҳ аст, ки ҷинояти мазкур дар ягон давлати қайдгардида, ҳамчун «ришвадиҳии тиҷоратӣ» номгузорӣ намешавад, балки ҳамчун «порадиҳии тиҷоратӣ» ё «порадиҳӣ» ва ё ришвадиҳӣ дар фаъолияти соҳибкорӣ» ва бо дигар номҳо ифода карда мешавад, ки ба назари момоҳияти ҷинояти мазкурро дақиқтар инъикос менамояд. Ба ҳар ҳол омӯзиши таҷрибаи хориҷии мубориза бо ҷинояткорӣ (аз ҷумла, ҷанбаи коррупсионидошта), ҳама вақт манфиатбахш мебошад, баҳусус дар шароити кунуни Тоҷикистон, ки баҳши ҳусусӣ дар роҳи рушд қарор дошта, аҳолии мамлакат алалҳусус соҳибкорон ба ҷалби захираҳои молиявӣ (аз ҷумла, аз ташкилотҳои қарзӣ) эҳтиёчи бештар доранд.

Кодекси ҷиноятии Ҷумҳурии Ҷаҳонӣ 6 июни соли 1997 қабул гардида, аз 1 январи соли 1998 ба қувваи қонунӣ даромадааст. Дар соҳтори он меъёри маҳсусе, ки барои ришвадиҳии тиҷоратӣ ҷавобгарӣ пешбинӣ намояд, ҷой надорад. Ҳамзамон бо ин, дар Кодекси мазкур б. 29 «Ҕиноятҳо муқобили фаъолияти муассисаҳои давлатӣ, инчунин мақомоти худидоракуни марзиву маъмурӣ» мустаҳкам гардидааст, ки дар доираи он меъёрҳои ҳуқуқии ҷиноятие пешбинӣ шудаанд, ки фаъолияти муътадили муассисаҳои давлатӣ, инчунин мақомоти худидоракуни марзиву маъмуриро таъмин менамоянд³⁵.

Мутобиқи параграфи 1 м. 228 КҔ Ҷумҳурии Ҷаҳонӣ, касе кӣ дар робита ба иҷрои функцияҳои оммавӣ (давлатӣ) фоидаи молу мулкӣ ва ё фоидаи шаҳсӣ мегирад ё ин ки ваъдаи пешниҳоди онро мепазирад ва ё ҳоҳиши ба даст овардани чунин фоидаро дорад, бо маҳрум соҳтан аз озодӣ ба муҳлати аз 6 моҳ то 8 сол ҷазо дода мешавад.

³⁵ Уголовный кодекс Республики Польша / Под ред. Кузнетсов Н.Ф. – Мн.: Тесей, 1998. – С. 79.

Тафриқабандии ҷавобгарии ҷиноятӣ барои кирдори таҳлилшаванда дар параграфи 2 инъикос ёфтааст, ки дар он гуфта мешавад, дар сурати камаҳаммият будани кирдор шахси гунаҳкор таҳти ҷарима, ҷазои маҳдуд соҳтани озодӣ ё ин ки маҳрум соҳтан аз озодӣ ба муҳлати то 2 сол қарор дода мешавад.

Дар параграфи 3 зикр мегардад, ки агар кирдори дар қ. 1 пешбинишуда, дар робита ба вайрон намудани муқаррароти қонун содир шуда бошад, шахси гунаҳкор бо маҳрум соҳтан аз озодӣ ба муҳлати аз 1 то 10 сол ҷазо дода мешавад.

Дар параграфи 4 тавзеҳоте оварда шудааст, ки тибқи он, ба ҷазои пешбининамудаи параграфи 3, ҳамчунин он шахсе фаро гирифта мешаванд, ки дар робита ба иҷрои функцияҳои оммавӣ, иҷрои фаъолияти хизматиро дар вобастагӣ аз гирифтани фоидай молумулкӣ қарор медиҳанд.

Ҳамчунин, қайд мегардад, ки касе кӣ дар робита ба иҷрои функцияҳои оммавӣ фоидай молу мулкии арзиши зиёддоштаро ба даст меорад ва ё ваъдаи пешниҳоди чунин фоидаро мепазирад, ба ҷазои маҳрум соҳтан аз озодӣ ба муҳлати аз 2 то 12 сол ҷазо дода мешавад.

Агар м. 228 КҶ Ҷумҳурии Ҷаҳистон ҷавобгарии ҷиноятиро барои гирифтани фоидай молумулкӣ ва ё фоидай шахсӣ пешбинӣ намояд, пас м.229 кодекси баррасиshawанда, ҷавобгарии ҷиноятиро барои додани чунин фоида пешбинӣ мекунад.

Чунончӣ, дар параграфи 1 м. 229 КҶ Ҷумҳурии Ҷаҳистон муқаррароте мустаҳкам шудааст, ки тибқи он касе кӣ ба иҷроқунандай функцияҳои оммавӣ фоидай молумулкӣ ва ё фоидай шахсӣ пешниҳод мекунад ва ё ваъдаи пешниҳоди чунин фоидаро медиҳад, ба маҳрум соҳтан аз озодӣ ба муҳлати аз 3 моҳ то 5 сол ҷазо дода мешавад.

Дар сурати камаҳаммият будани кирдор, шахси гунаҳкор таҳти ҷаримабандӣ, ҷазои маҳдуд соҳтани озодӣ ва ё маҳрум соҳтан аз озодӣ ба муҳлати то 1 сол қарор дода мешавад (§ 2).

Мутобики параграфи 3 меъёри баррасиshawанда, касе ки ба иҷроқунандай функцияи оммавӣ бо мақсади ба вайрон кардани вазифаҳои

хизматӣ моил кардани ӯ, фоидаи молумулкӣ ва ё фоидаи шахсӣ пешниҳод менамояд, ба маҳрум сохтан аз озодӣ ба муҳлати аз 6 моҳ то 8 сол ҷазо дода мешавад.

Ба ҷазои пешбининамудаи параграфи 3 касе фаро гирифта мешавад, ки ба шахси иҷроқунандай функцияи оммавӣ фоидаи молумулкии арзиши зиёддоштаро пешниҳод менамояд ва ё ваъдаи пешниҳоди чунин фоидаро медиҳад.

Иқтидори бештари пешгирикунандаро м. 230 ва 231 КҶ Ҷумҳурии Ҷаҳистон соҳиб мебошанд. Чунончӣ, дар м. 230 КҶ Ҷумҳурии Ҷаҳистон пешбинӣ шудааст, ки шахсе ба робитаҳои худ дар муассисаи давлатӣ ва ё мақомоти худидоракуни марзиву маъмурий тақия карда, фаъолияти миёнаравиро бар ивази гирифтани фоидаи молумулкӣ ва ё ваъдаи гирифтани чунин фоида амалӣ менамояд, ба маҳрум сохтан аз озодӣ ба муҳлати то 3 сол ҷазо дода мешавад.

Мутобиқи параграфи 1 м. 23 КҶ баррасишаанд, шахси мансабдоре, ки аз ҳадди ваколатҳои худ берун баромада ва ё вазифаҳои худро иҷро намуда, бар зарари манфиатҳои оммавӣ ё ин ки хусусӣ амал менамояд, ба маҳрум сохтан аз озодӣ ба муҳлати то 3 сол ҷазо дода мешавад.

Тафриқагузории ҷавобгарии ҷиноятӣ вобаста ба шакли гуноҳ аз таҳлили параграфи 3 бармеояд ва ба он ишора менамояд, ки агар шахси дар содир намудани кирдори дар параграфи 1 гунаҳкор қасдан амал накарда, зарари қалон ворид намояд, таҳти ҷарима, ҷазои маҳдудсозии озодӣ ва ё маҳрум сохтан аз озодӣ ба муҳлати то 2 сол қарор мегирад.

Ҳамин тавр, қонунгузории ҷиноятии Ҷаҳистон ҷиноятҳо муқобили фаъолияти муассисаҳои давлатӣ, инчунин мақомоти худидоракуни марзиву маъмуриро баррасӣ намуда, бо мақсади муқовимат бо гирифтани фоидаи молумулкӣ ва ё фоидаи шахсӣ диққати зиёдро ба ҳаракатҳои шахсе зоҳир кардааст, ки функцияҳои оммавиро (давлатӣ) амалӣ менамоянд.

Қонунгузории ҷиноятии Швейцария ҷавобгарии ҷиноятиро барои ришвагирии шахсе, ки дар сохторҳои гайридавлатӣ кор мекунанд, на дар ҳама ҳолат, балки танҳо ҳангоми азnavtashkildiҳии ягон ташкилот

муқаррар менамояд. Моддаи 168 КҶ Швейтсария «Ришвадихӣ ҳангоми ичрои маҷбурии қарор»-ро муқаррар менамояд, ки «шахсе, ки ба кредитор ва ё намояндаи ӯ барои ба даст овардани овози ӯ дар маҷлиси кредиторҳо ва ё комиссияи кредиторҳо ва ё барои таъсир расонидан ба баррасии қарори муфлишшавӣ, бо мақсади муфлис эътироф нашудан, бартариятҳои маҳсус пешниҳод менамояд ва ё кафолат медиҳад, ба ҷазои ҳабс ва ё ҷарима ва шахсе, ки ба мудири озмунӣ, аъзои расмиёти озмунӣ, барҳамдиҳанда ва шахси ваколатдор бо мақсади таъсир расонидан ба қабули қарор аз тарафи онҳо афзалиятҳои маҳсус пешниҳод менамояд ва ё кафолат медиҳад, ба ҷазои ҳабс маҳкум карда мешаванд». Дар КҶ Швейтсария, инчунин ҷавобгарии шахсе пешбинӣ шудааст, ки ришваро қабул кардаанд. Масалан, мутобики қ. 3 моддаи дар боло зикршуда: «Касе кӣ чунин афзалиятҳоро қабул менамояд ва ё ба худ кафолат медиҳад, таҳти ҳамин намуди ҷазо қарор мегирад»³⁶.

Кодекси ҷиноятии Данія дар б. 16 «Ҷиноятҳое, ки ҳангоми амалисозии функцияҳои давлатӣ содир шудаанд» масъалаҳои ҷавобгарӣ барои кирдорҳои ба ҷамъият ҳавфнокро дар соҳаи баамалбарории функцияҳои давлатӣ танзим менамояд.

Дар параграфи 144 муқаррар шудааст, ки ҳама гуна шахс, ки дар ҷараёни баамалбарории ваколатҳо ва ё функцияҳои давлатӣ, ғайриқонунӣ тухфа мегирад ё талаб мекунад ва ё вайдаи гирифтани чунин тухфа ва ё дигар имтиёзро мепазирад, таҳти нигоҳдорӣ дар маҳкама ва ё ҳабси маҳкама ба ҳар гуна муҳлат (вобаста ба вазнинии кирдор), вале на зиёда аз шаш сол ва ё ҳангоми ҳолатҳои сабуккунанда – ҷарима қарор дода мешавад³⁷.

Предмети ҷинояти мазкур тухфа ва ё имтиёз ба ҳисоб меравад, ки мазмуни онҳо мушаххас карда намешавад. Аммо тарафи объективӣ дар ғайриқонунӣ гирифтани, талаб намудан ва ё пазируфтани (қабул кардан) ифода меёбад, ки тибқи қонунгузории Тоҷикистон ба тамаъҷӯй наздикий дорад.

³⁶ Уголовный кодекс Швейцарии [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <https://business-swiss.ch>(санаси муроҷиат: 30.04.2022).

³⁷ Ниг.: Уголовный кодекс Дании / Научное редактирование и предисловие Беляева С.С. – СПб.: Юридический центр Пресс, 2001. – С. 130.

Мутобиқи §145 КҖ Дания, агар ҳама гуна шахс ҳангоми амалисозии салохият ва ё функцияҳои давлатӣ дар робита ба иҷрои функцияҳои расмӣ ба манфиатҳои шахсӣ подошпулӣ талаб намояд ва ё қабул кунад ва ё бочу пардохтҳоеро ситонад, ки таҳти ситониш қарор надоранд, ба ҷазои ҳабс ба ҳар гуна муҳлат, вале на зиёда аз ду сол маҳкум карда мешавад. Агар бо мақсади фоидаи шахсӣ ӯ чунин подошпулиро нигоҳ дорад, ки соғдилона гирифта шудааст, пас баъди ошкор шудани чунин иштибоҳ ӯ таҳти ҳабс ба ҳар гуна муҳлат, вале на зиёда аз ду сол қарор дода мешавад.

Бо назардошти гуфтаҳои боло оид ба таҳлили муқоисавӣ-ҳуқуқии қонунгузории ҷиноятии давлатҳои хориҷӣ ҷиҳати пешбинӣ намудани ҷавобгарии ҷиноятӣ барои ришвадиҳии тиҷоратӣ, мо ба чунин хулосаҳои зерин омадем:

1. Қонунгузории кишварҳои аврупой меъёрҳои ҳуқуқии ҷиноятиро оид ба ҷавобгарӣ барои ҷиноятҳои муҳталифи коррупсионӣ пешбинӣ менамоянд. Дигар ин ки дар баъзе кишварҳо ин ҷиноятҳо маҳз коррупсионӣ ном бурда мешаванд, аммо дар баъзеи дигар давлатҳо, қонунгузор онҳоро бидуни истифодай истилоҳи «коррупсия» ифода намудааст. Ба гуногуни мағҳумҳои қонунгузории таркибҳои даҳлдори ҷиноятҳои коррупсионӣ нигоҳ накарда, тамоми гуногунрангии онҳоро метавон «тағйироти ҷузъӣ»-и ду таркиби анъанавӣ – сунистифода аз мақоми хизматӣ ва гирифтан (додан)-и пора мансуб донист ва қонунгузории кишварҳои аврупой дар ин масъала бо маҷмӯи меъёрҳои маҳсус оид ба ҷавобгарӣ барои ин ҷиноятҳо (барои навъҳои хосси онҳо) фарқ менамояд.

2. Бояд тамоюли возехи наздишавии чунин қонунгузорӣ ва азбайнравии фарқияти принсиپиалии дар ин масъала ҷойдошта қайд карда шавад (фарқиятҳо начандон дар принсиҳои муносибат ба муқаррарнамоии ҷавобгарии ҷиноятӣ барои ҷиноятҳои коррупсионӣ ҷой доранд, ҷандон ки дар хусусиятҳои хосси ифоданамоии қонунгузории мамнуияти ҳуқуқии ҷиноятии зоҳирان муҳталиф, вале моҳиятан монанд ифода мейбанд, яъне то андозаи муайян тафовут дар хусусиятҳои хосси техникаи қонунгузорӣ дида мешаванд, ки ба тамоюлҳои расмиёти қонунэҷодкунӣ вобастагӣ дорад).

Чунин тамоюл ба ташаккули ҳуқуқи чиноятии умуниаврупой оид ба ҷавобгарӣ барои чинояти баррасишаванда дар доираи Конвенсия оид ба ҷавобгарии чиноятӣ барои чиноятҳои коррупсионӣ, ки аз тарафи Шӯрои Аврупо соли 1999 қабул гардидааст, мусоидат карда метавонист.

3. Дар Тоҷикистони мусир барои ислоҳоти ҳуқуқӣ шароити мусоиди моддиву маънавӣ мавҷуд буда, дар ин замина, омӯзиши қонунгузорӣ ва таҷрибаи ҳуқуқии кишварҳои хориҷӣ аҳаммияти бузурги илмиву амалӣ дорад. Мусаллам аст, ки ҳангоми тарҳрезии КҶ ҶТ (с. 1998), қонунгузор муқаррароти меъёрҳои ҳуқуқи байналмилаӣ ва қонунгузории давлатҳои хориҷӣ, ки таҷрибаи татбиқи чинояти баррасишавандаро доро буданд, бо назардошти ҳусусиятҳои хосси миллӣ ва талаботи иқтисоди бозоргонӣ ба инобат гирифтааст. Чунин ба назар мерасад, ки пайдоиши м. 279 дар КҶ ҶТ аз бисёр ҷиҳат натиҷаи маҳз чунин рӯоварӣ ба ҳисоб меравад.

БОБИ 2. ТАҲЛИЛИ ҲУҚУҚИИ ЧИНОЯТИИ РИШВАДИХИИ ТИЧОРАТӢ МУТОБИКИ ҚОНУНГУЗОРИИ ҶУМҲУРИИ ТОЧИКИСТОН

2.1. Объекти ришвадиҳии тичоратӣ

Объекти чиноят унсури ҳатмии таркиби чиноят мебошад. Ин маъни онро дорад, ки чиноят бе объект вуҷуд надорад. Объекти чиноят муносибати ҷамъиятие дониста мешавад, ки қонуни чиноятӣ онро ҳифз менамояд ва дар натиҷаи таҷовуз, ба он зарар расонида мешавад.

Дар илми ҳуқуқи чиноятӣ соҳти таркибии ҳар як чиноят аз ҷониб ӯнсури асосӣ объект, тарафи объективӣ, субъект ва тарафи субъективии чиноят иборат мебошад. Бандубости дурусти чиноятҳо бе муайян кардани объекти чиноят ғайриимкон аст. Муайян намудани объекти чиноят ба мақомоти ҳуқуқтатбиқкунанда имконият медиҳад, ки моҳияти кирдорҳои ба ҷамъият ҳавфнок дуруст дарк карда шавад³⁸. Таҳлили ҳуқуқии чиноятии намудҳои алоҳидай чиноятҳо, аз ҷумла, чиноятҳои марбурт ба ришвадиҳии тичоратӣ, маҳз аз тавсифи аломатҳои объективии ин чиноятҳо, ки ба онҳо объект ва тарафи объективӣ дохил мешаванд, оғоз меёбад. Дар адабиёти илмӣ ба сифати объекти чиноят бештар муносибатҳои ҷамъиятий эътироф мегарданд. Ҳамин тавр, объекти чиноят – «муносибатҳои ҷамъиятие дониста мешаванд, ки аз ҷониби қонунгузории чиноятӣ ҳифз мегарданд»³⁹.

Қабл аз шурӯъ намудан ба тавсифи таркиби ин ва ё он чиноят, маҳсусан ҷавобгарии чиноятӣ барои ришвадиҳии тичоратӣ, бояд сараввал истилоҳотеро муайян намуд, ки ҳангоми номгузории чунин кирдори чиноятӣ истифода бурда шудааст. Чунин зарурат маҳсусан ба кирдори чиноятии дар м. 279 КҶ ҶТ пешбинишуда даҳл дорад, чунки якум, мафҳуми дар он истифодашудаи «ришвадиҳии тичоратӣ» барои қонунгузории чиноятии

³⁸ Ниг.: Ширинҷонов Ф.И. Ҷавобгарии чиноятӣ барои чиноятҳо, ки бо муҳочирати ғайриқонунӣ алоқаманданд: дис. ... ном. илм. ҳуқуқ. – Душанбе, 2020. – С. 80.

³⁹ Сафаров А.И., Саидов Ш.Н., Курратов. Н.А. Чиноятҳои иқтисодӣ: воситаи таълимӣ. – Душанбе, 2015. – С. 6.

Тоҷикистон мағҳуми нав ба ҳисоб меравад (яъне чунин мағҳум дар қонунгузории ҷиноятии замони Шӯравӣ ва замони истиқлолият то қабули КҶ ҶТ соли 1998 мавҷуд набуд). Дуюм, дар таърихи ҳукуқи ҷиноятии миллӣ бори аввал аст, ки қонунгузор дар як модда, таҳти як ном, ду таркиби ҷинояти бо ҳам алоқаманд, вале муҳталифро муттаҳид намудааст – ин додани пул (подошпулӣ) ва гирифтани пул.

Мақсади дар доираи як моддаи Қисми маҳсуси КҶ муттаҳид намудани таркибҳои додан ва гирифтани пул барои мо норавшан аст. Дар ин робита саволе ба миён меояд, ки ҷаро чунин муттаҳидсозӣ дар муносибат ба додан ва гирифтани пора рух надодааст? Ҷавоби ин саволро мо метавонем дар андешаҳои олимони замони Шӯравӣ ҷустуҷӯ намоем, зоро чунин масъалаҳо ҳанӯз дар солҳои 60-уми қарни гузашта, ҳангоми таҳияи Кодекси ҷиноятии ИҶШС ба миён омада буданд. Ҷунончӣ, Н.Д. Дурманов ва дигарон ҷонибдорони муттаҳид соҳтани таркибҳои гирифтани пора ва додани пора ба ҳисоб мерафтанд⁴⁰.

Дар доираи м. 279 КҶ ҶТ бошад, қонунгузор қӯшиш накард, ки додану гирифтани пулро дар доираи як таркиб муттаҳид созад, аммо онҳоро дар доираи як модда таҳти номгузории «Ришвадиҳии тиҷоратӣ» муттаҳид намуд. Новобаста аз он, ки аз рӯйи тарҳи тарафи объективӣ таркибҳои гирифтани додани пора ва додану гирифтани пул ба ҳамдигар шабоҳат доранд, вале аз нуқтаи назари луғавӣ (лексикӣ) ва услуби забонӣ нодуруст мебуд, агар онҳо аз рӯйи ҳайати субъективӣ ва объекти таҷовуз дар ҳарду ҳолат ҳам, ҳамчун гирифтани пора ва додани пора номгузорӣ мешуданд. Бояд тазаккур дод, ки дар қонунгузории ҷиноятии Русия ҷинояти баррасишаванда ҳамчун «коммерческий подкуп» номгузорӣ гардидааст ва тибқи «Луғати русӣ-тоҷикӣ» калимаи «подкуп» ҳамчун «бо пора (ришва) ба худ тобеъ кардан ё ҳаридан» тарҷума шудааст. Ҳамзамон, мутобиқи луғати «Толковый словарь русского языка» зери таҳрири С.И. Ожегов таҳти мағҳуми «подкуп» – тавассути додани пул, тухфа ва дигар молу мулк ба тарафи худ ҷалб

⁴⁰ Ниг.: Дурманов Н.Д. Уголовная ответственность за взяточничество по действующему советскому законодательству // Проблемы социалистического права. – М.: Юрид. изд-во НКЮ СССР, 1937. – Сб. 2. – С. 68.

намудани ягон шахс, бо мақсади ба манфиатҳои худ истифода бурдани он, мебошад⁴¹. Тавре ба назар мерасад, мағҳуми «подкуп», ки дар қонунгузории Русия истифода мешавад, нисбат ба мағҳуми «ришвадиҳӣ» моҳияти чинояти баррасишавандаро дурусттар ифода менамояд. Дар «Фарҳанги тафсирии забони тоҷикӣ» калимаи «ришва» ҳамчун синоними калимаи «пора» ифода шудааст ва бинобар ин, мақсаду моҳияти чинояти баррасишавандаро пурра инъикос карда наметавонад⁴². Мағҳуми дигаре, ки ҳангоми ифодаи чинояти баррасишаванда истифода шудааст, мағҳуми «тичоратӣ» мебошад, ки аз як тараф, истифодаи он барои хусусияти фарқунанда бахшидан ба чинояти баррасишаванда дуруст ба назар мерасад, вале аз тарафи дигар, доираи татбиқи меъёрҳои м. 279 КҶ ҶТ ба таври маҳдуд, яъне танҳо дар нисбати ташкилотҳои тичоратӣ ифода менамояд, гарчанде дар диспозитсияи моддаи мазкур нисбати дигар корхонаҳо низ паҳн шудани он ишора шудааст.

КҶ ҶТ мазмуни мағҳумҳои «корхонаи тичоратӣ» ва «дигар корхона»-ро намекушояд. Барои муайян намудани аломатҳо ва мақсадҳои онҳо, зарурати муроҷиат намудан ба дигар меъёрҳои қонунгузорӣ ба миён меояд, ки таҳлили онро мо аллакай дар доираи боби якум анҷом додем.

Таҳти мағҳуми «дигар корхона», ки дар м. 279 КҶ ҶТ ишора шудааст, ташкилотҳои гайритичоратӣ дар назар дошта шудааст. Мутобиқи м. 50 КГ ҶТ онҳо дар шакли кооперативҳои гайритичоратӣ, кооператсияи матлубот, иттиҳодияҳои ҷамъиятӣ ё ташкилотҳои динӣ, муассисаҳои аз ҷониби молик маблағузоришишаванда, фондҳои ҳайрия ва фондҳои дигар, инчунин дар дигар шаклҳои пешбининамудаи қонун таъсис дода шаванд. Масалан, Қонуни ҶТ «Дар бораи иттиҳодияҳои ҷамъиятӣ» аз 12 майи соли 2007, таҳти №258 зери мағҳуми иттиҳодияҳои ҷамъиятӣ – иттиҳоди ихтиёрий, худидора ва гайритичоратии шаҳрвандонро мефаҳмад, ки дар асоси умунияти манфиатҳо барои амалий намудани мақсадҳое муттаҳид гардидаанд, ки дар оинномаи иттиҳодияи ҷамъиятӣ нишон дода шудаанд. Мутобиқи м. 7-10 Қонуни мазкур

⁴¹ Ниг.: Ожегов С.И. Толковый словарь русского языка. Около 100 000 слов, терминов и фразеологических выражений. – М., 2019. – С. 54.

⁴² Ниг.: Фарҳанги тафсирии забони тоҷикӣ (иборат аз ду ҷилд). Ҷилди 2 (нашри дуввум) / Зери таҳрири Назарзода С., Сангинов А., Каримов С., Султон М.Ҳ. – Душанбе, 2010. – С. 272.

иттиходияҳои ҷамъиятӣ дар шаклҳои ташкилию ҳуқуқии зерин метавонанд таъсис дода шаванд:

- ташкилоти ҷамъиятӣ (иттиходияи ҷамъиятие мебошад, ки чун қоида, дар асоси узвият таъсис ёфта, барои фаъолияти якҷояи шаҳрвандон муттаҳид шуда, ҷиҳати хифзи манфиатҳои умумӣ ва ба даст овардани мақсадҳои оинномавӣ таъсис дода шудааст);
- ҳаракати ҷамъиятӣ (иттиходияи ҷамъиятии оммавӣ мебошад, ки аз иштирокчиён иборат буда, узвият надорад, амалӣ намудани мақсадҳои иҷтимоӣ ва дигар мақсадҳои ҷамъиятии муғофидро дорад, ки онхоро иштирокчиёни ҳаракати ҷамъиятӣ дастгирӣ менамоянд);
- мақомоти худфаъолияти ҷамъиятӣ (иттиходияи ҷамъиятии бе узвият ва гайрирасмӣ буда, тартиби таъсис ва фаъолияти онро қонунгузории ҶТ ба танзим медарорад).

Фаъолияти иттиходияҳои ҷамъиятӣ, инчунин бо қонунҳои алоҳида ба танзим дароварда мешавад. Чунончӣ, дар Қонуни ҶТ «Дар бораи хифзи иҷтимоии маъюбон», як боб ба масъалаи иттиходияҳои ҷамъиятии маъюбон, баҳшида шудааст.

Мақсади фаъолияти ташкилоти гайритичоратӣ метавонад гуногун бошад ва ҳангоми ташкили он, дар оиннома ва ё дигар ҳуҷҷати таъсисӣ муқаррар карда мешавад. Ташкилотҳои гайритичоратӣ танҳо то андозае ба фаъолияти соҳибкорӣ машғул шуда метавонанд, ки барои мақсадҳои оинномавии онҳо зарур аст (қ. З м. 50 КГ ҶТ). Мағҳуми фаъолияти соҳибкорӣ дар м. 1 КГ ҶТ дода шудааст, ки тибқи он: «Соҳибкорӣ фаъолияти мустақили ба таваккали худ амалишавандай шахсони ба чунин сифат бо тартиби муқарраркардаи қонун бақайдгирифташудае мебошад, ки барои мунтазам ба даст даровардани фоида аз истифодай молу мулк, фурӯши мол, иҷрои кор ё расонидани хизмат равона карда шудааст»⁴³. Аммо ҳуқуқи ташкилотҳои гайритичоратӣ барои баамалбарории фаъолияти соҳибкорӣ (тичоратӣ) бисёр маҳдуд мебошад. Мақсадҳои асосии ташкилоти

⁴³ Кодекси граждании Ҷумҳурии Тоҷикистон (Қисми якум) аз 30 июни соли 1999, таҳти №802 // Махзани мутамаркази иттилоотӣ-ҳуқуқии ВА ҶТ. «Адлия» [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: http://www.adlia.tj/show_doc.fwx?Rgn=4412 (санаси муроҷиат: 30.04.2022).

гайритичоратӣ, чун қоида, бо иштироки бевосита дар муносибатҳои иқтисодӣ, хочагӣ алоқаманд намебошад. Масалан, дар ҳимояи ҳукуқ ва манфиатҳои аъзоёни худ (иттифоқҳои касаба), иштирок дар ҳаёти сиёсии ҷомеа (иттиҳодияҳои сиёсӣ-ҷамъиятӣ), фаъолияти ҳайрияйӣ (фондҳои ҳайрияйӣ) ва ғ. ифода меёбад.

Ҷавобгарӣ барои ришвадиҳии тиҷоратӣ тавре қайд намуда будем, моҳиятан ду таркиби ҷинояти муҳталифро фаро мегирад:

– якум, гайриқонунӣ додани пул, қофазҳои қиматнок ё дигар молу мулк ба шахсе, ки дар корхонаи тиҷоратӣ ё дигар корхона вазифаи идоракуниро ба ҷо меорад. Ҳамчунин, вобаста ба мақоми ишғолнамудаи ин шахс, гайриқонунӣ расонидани хизмати дорои ҳусусияти молумулкӣ ба ӯ, барои амали анҷомдодааш (беамалиаш) ба манфиати ришвадиҳанд;

– дуюм, аз ҷониби шахсе, ки вазифаи идоракуниро дар корхонаи тиҷоратӣ ё дигар корхона анҷом медиҳад, гайриқонунӣ гирифтани пул, қофазҳои қиматнок ё дигар молу мулк. Ҳамчунин, аз ҷониби ӯ гайриқонунӣ вобаста ба мақоми ишғолнамудаи хизматӣ истифода бурдани хизматрасонии дорои ҳусусияти молумулкӣ, барои амали анҷомдода (беамалиӣ), ба манфиати ришвадиҳанд.

Объекти ришвадиҳии тиҷоратӣ манфиатҳои хизмат дар ташкилоти тиҷоратӣ ва дигар ташкилот мебошад, ки мутобики вазифаҳо ва мақсадҳои оинномавии фаъолият амалиӣ гардонида мешаванд. Кори ташкилоти тиҷоратӣ ва дигар ташкилот, ки аз фаъолияти бовиҷдононаи тамоми хизматчиёни ташкилоти мушаҳҳас вобастагӣ дорад.

Дар илми ҳуқуқи ҷиноятӣ ақидаи ягона дар атрофи мағҳуми «манфиатҳои хизматӣ» вучуд надорад. Баъзе олимон мағҳуми мазқурро бо иҷрои даҳлдори функцияҳои худ, танҳо аз тарафи кормандони идоракунанда алоқаманд медонанд⁴⁴. Гуруҳи дигар бошад, мағҳуми ишорашударо васеътар

⁴⁴ Ниг.: Волженкин Б.В. Служебные преступления. – М., 2000. – С. 284; Мағҳумҳои шабех, инчунин дар асаҳрои зерин дода шудааст: Уголовное право Российской Федерации: Особенная часть / Под ред. Б.В. Здравомислова. – М., 1996. – С. 239; Уголовное право России: Особенная часть / Под ред. Рарог А.И. – М., 2008. – С. 206; Российское уголовное право: Особенная часть / Под ред. Кудрятсев В.Н., Наумов А.В. – С. 219; Горелик А.С., Шишко И.В., Хлупина Г.Н. Преступления в сфере экономической деятельности и против интересов службы в коммерческих и иных организациях. – Красноярск, 1998. – С. 153.

тавзех дода, ба он фаъолияти бовичдононаи тамоми хизматчиёни сохтори муайяни ғайридавлатиро дохил менамоянд⁴⁵. Мавқеи охирин дурусттар ба назар мерасад. Ба андешаи мо, дар ин масъала мебояд бо мавқеи Н.А. Лопашенко розӣ шуд, ки манфиатҳои хизматиро ҳамчун «фаъолияти муътадили мутобиқи мақсаду вазифаҳои оинномавӣ амалишаванд, кори ташкилотҳои тиҷоратӣ ва дигар ташкилотҳо» муайян намуда, ишора менамояд, ки ба сифати субъекти чунин ҷиноятҳо шахсе баромад менамояд, ки чун қоида дорои аломатҳои субъекти маҳсус аст – шахсе, ки дар ташкилоти тиҷоратӣ ё дигар ташкилот вазифаи идоракуниро ба ҷо меорад⁴⁶.

Бевосита дар диспозитсияи моддаи мазкур қонунгузор предмети ин ҷиноятро бо инъикоси номгӯйи истиснои он муайян менамояд. Предмети ришвадиҳии тиҷоратиро, тавре аз муқаррароти қ.қ. 1 ва 3 м. 279 КҶ ҶТ бармеояд, подошпулии ғайриқонунӣ ташкил медиҳад, ки ба шахси дар корхонаи тиҷоратӣ ё дигар корхона вазифаи идоракуниро ба ҷо меорад, вобаста ба мақоми ишғолнамудаи ин шахс барои амали анҷомдодааш (беамалиаш) ба манфиати ришвадиҳанд, дода мешавад. Ба намудҳои подошпулие, ки дар диспозитсияҳои қ.қ. 1 ва 3 м. 279 КҶ ишора шудаанд, пул, қоғазҳои қиматнок, дигар молу мулк, расонидани хизмати дорои ҳусусияти молумулкӣ ва пешниҳоди дигар ҳуқуқҳои молумулкӣ дохил мешавад.

Ҳамин тавр, гирифтани фоидаи ҳусусияти ғайримолумулкидошта, берун аз доираи предмети ришвадиҳии тиҷоратӣ қарор гирифтааст. Айни замон кирдорҳое, ки дар онҳо предмети ришвадиҳӣ неъматҳои ғайримоддӣ баромад менамоянд, ҷинояти ҳисобида намешаванд. Дар ин қисмат, Конвенсияи Шӯрои Аврупо оид ба ҷавобгарии ҷиноятӣ барои коррупсия пешбинӣ менамояд, ки ба сифати предмети ришвадиҳӣ ҳама гуна афзалияти ғайриқонунӣ муқаррар мегардад. Ҳарчанд ҶТ аъзои Конвенсияи мазкур намебошад, вале танзимнамоии меъёри мазкур тибқи талаботи он мантиқӣ шуморида мешавад. Ва чунин ҳолат имкон медиҳад, ки ҳам шахси

⁴⁵ Ниг.: Зубарев С.М. Интересы службы как объект уголовно-правовой охраны // Уголовное право. – 2003. – №4. – С. 26 – 27.

⁴⁶ Ниг.: Лопашенко Н.А. Преступления в сфере экономики: авторский комментарий к уголовному закону. – М., – 2007. – С. 38.

пешниҳодкунандаи хизматҳои хусусияти ғайримоддишта ва ҳам истеъмолқунандагони чунин хизматрасониҳо ба ҷавобгарии ҷиноятӣ ҷалб карда шаванд. Маълумотҳо дар хусуси чунин намуди подошҳо дар корҳои илмии баъзе олимон оварда мешаванд, ки тибқи онҳо, неъматҳои ғайримоддӣ дар 8% ҳолатҳо ба сифати подоши ғайриқонуни хизматчӣ баромад менамоянд⁴⁷. Дар робита ба ин, зарур шуморида мешавад, ки неъматҳои ғайримоддӣ ба предмети ҷиноят дохил карда шаванд.

Проблемаи дигаре, ки ҳангоми бандубости меъёри мазкур ба миён меояд, айни замон масъалаи андозаи ҳадди ақали подошпулии ғайриқонунӣ, ҳангоми ришвадиҳии тиҷоратӣ мебошад. Санадҳои ҳуқуқии байнамилалӣ нисбати андозаи подошпулии ғайриқонунӣ талаботи иловагӣ пешбинӣ наменамоянд. Аксариати олимон чунин мешуморанд, ки ҷавобгарии ҷиноятӣ барои ришвадиҳии тиҷоратӣ, бояд новобаста аз андозаи подошпулии гирифташаванда ва ё додашаванда ба вуҷуд ояд. Бо чунин нуқтаи назар пурра розӣ шудан ғайриимкон аст. Дар ҳақиқат ҳам, дар ин сурат ҳавола ба м. 606 КГ ҶТ ҷой дошта наметавонад, чунки тақдими ҳадя ба анҷом додани амалҳои муайян, ба манфиати ҳадякунанда вобастагӣ дорад ва ё тухфа барои амалҳои қаблан анҷомшуда, ҳадя карда мешавад ва дар ин хусус тарафҳо ба мувофиқаи пешакӣ омадаанд. Ҳамзамон, ҳангоми ноҷиз будани андозаи подошпулӣ, мебояд, инчунин дар хусуси ноҷиз будани таъсири он ба муносибатҳои идоракунӣ ва дар ин замина ба объекти ҷиноят ҳарф зад. Ба сифати мисол метавон чунин ҳолатро қайд намуд, вақте ки ба шахси иҷроқунандаи функцияҳои идоракунӣ дар ташкилоти тиҷоратӣ, шоколад, гул ва ё ашёи дигари ороишотии камарзиш тақдим карда мешавад. Дар робита ба ин, пешниҳод менамоем, ки барои ришвадиҳии тиҷоратие, ки арзиши подошпулии гирифташуда ва ё додашуда аз 100 сомонӣ зиёд набошад, ҳамчун ҷиноят эътироф нагардад. Ба истиснои ҳолатҳое, ки тамаъҷӯии чунин подошпулӣ ҷой дошта бошад ва ё агар подошпулӣ ба шахси мансабдор, барои амалҳои (беамалии) ғайриқонунӣ дода шуда бошад.

⁴⁷ Ниг.: Криминология / Под ред. Малков В.Д. 2-е изд., перераб. и доп. – М., 2006. – С. 327.

Ҳамзамон зарур дониста мешавад, ки ҳадяи дар м. 606 КГ ҖТ пешбинишуда, аз ришвадиҳии тиҷоратӣ чудо карда шавад. Барои ин, бояд қасди (мақсади) шахс ҳангоми тақдими тухфа муқаррар карда шавад. Агар чунин тухфа ба иҷрои амалҳои муайян ва ё худдорӣ аз иҷрои амалҳои муайян, аз тарафи идоракунанда алоқамандӣ дошта бошад, ҳатто, агар арзиши тухфа аз 300 сомон зиёд набошад, пас кирдор бояд ҳамчун ришвадиҳии тиҷоратӣ бандубаст карда шавад.

Аз муҳтавои диспозитсияи моддаҳои 319 ва 320 КҖ ҖТ дар қиёс бо моддаи 279 КҖ ҖТ аён мегардад, ки ришвадиҳии тиҷоратӣ ҷавобгарии ҷиноятиро ҷоқеан барои ду ҷиноят пешбинӣ намуда (додан ва гирифтани ришва), аз ҷиҳати тарафи объективии ҳуд бо таркибҳои ҷиноятҳои гирифтани ва додани пора монанд мебошад. Аммо, агар дар моддаҳои 319–320 КҖ ҖТ ҷавобгарӣ новобаста аз он, ки шахси мансабдор амали ваъдашударо иҷро мекунад ё не, ҷиноят хотимаёфта ҳисобида шавад. Мувоғики моддаи 279 КҖ ҖТ бошад, ришва барои амали анҷомдода дода мешавад. Фарқияти ин ҷиноятҳо аз лиҳози объекти сӯиқасд ва субъекти ҷиноят мебошад. Бахусус, объекти ҷинояти ришвадиҳии тиҷоратӣ муносибатҳои ҷамъиятие, ки фаъолияти мӯтадили корхонаи тиҷоратӣ ё дигар корхонае, ки саҳми давлат дар он аз нисф кам мебошад, дониста мешаванд⁴⁸.

Муайяннамоии дақиқи объект ва предмети ришвадиҳии тиҷоратӣ ҳам аз нуқтаи назари илмӣ ва ҳам амалӣ зарур дониста мешавад. Зоро он имкон медиҳад моҳияти ҷинояти баррасишаванда муайян карда шуда, ҳудудҳои амали меъёрҳои ҳуқуқии ҷиноятӣ пайдо карда шаванд, дар бандубости дурусти кирдорҳо, инчунин ҷудонамоии онҳо аз таркибҳои монанд мусоидат менамояд.

Дар илми ҳуқуқи ҷиноятӣ вобаста ба объекти ҷиноят фикру андешаҳои мухолиф ҷой доранд. Аз ҳама паҳншудатарини онҳо дар он ифода меёбад, ки ба сифати объекти ҷиноят ҳама вақт муносибатҳои муайянни ҷамъиятий

⁴⁸ Ниг.: Дастурамали илмӣ-амалӣ оид ба тарзу усули ошкор ва тафтиши пешакии ҷиноятҳо марбут ба гирифтани додани пора ва ришвадиҳии тиҷоратӣ. Бо фармоиши Директори Агентии назорати давлатии молиявӣ ва мубориза бо коррупсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 19 июня соли 2020, таҳти №03 тасдиқ шудааст [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: URL: <https://anticorruption.tj> (санаси муроҷиат: 30.04.2022).

баромад менамоянд. Мавқеи мазкур бештар ба назарияи ҳукуки чиноятии замони шўравӣ хос мебошад. Таҳти объекти чиноят, ҳамчунин он чизе фаҳмида мешавад, ки ба он шахси кирдори ба ҷамъият ҳавфнокро содирнамуда, таҷовуз менамояд ва он чизе, ки дар натиҷаи содир чиноят ба он мумкин аст, зарар расонида шавад.

Ба аҳаммияти муҳимми чунин нуқтаҳои назар оид ба объекти чиноят, зарурати онҳо барои дуруст муайян намудани моҳияти иҷтимоӣ ва ҳавфнокии ҷамъиятии ҳама гуна таҷовузи чиноятӣ нигоҳ накарда, қӯшишҳо вобаста ба пешниҳоди мағҳуми дигари объекти чиноят низ ба назар мерасанд. Чунончӣ, Е.П. Новоселов таҳти объекти чиноят шахси алоҳида ва ё гуруҳи шахсонро мефаҳмад, ки муқобили онҳо чиноят содир мешавад⁴⁹. Дар ин сурат, ба андешаи мо, омезиши мағҳуми «объекти чиноят» ва «ҷабрдида» аз чиноят ба амал меояд. А.В. Наумов чунин мешуморад, ки дар як қатор ҳолатҳо (масалан, ҳангоми одамкушӣ) назарияи объекти чиноят, ҳамчун муносибати чиноятӣ «ба кор намеравад»⁵⁰.

Объект – яке аз унсурҳои таркиби чиноят мебошад. Тавре маълум аст, ҳама гуна чиноят, ба муносибатҳои ҷамъиятии таҳти ҳимояи қонуни чиноятӣ таъсир расонида, ба объекти ҳифзшавандай ҳукуқии чиноятӣ зарар мерасонад ё ин ки таҳди迪 чунин заرارрасониро ба вучуд меорад. Ба сифати унсурҳои муносибатҳои ҷамъиятӣ инҳо ба ҳисоб мераванд: а) предмети муносибати ҷамъиятӣ, ки дар ҳуд неъмати моддӣ ва ё ғайримоддии муайянро мемонад (объект); б) иштирокчиёни муносибатҳои ҷамъиятӣ, субъектоне, ки байни онҳо алоқаҳои муайян ба миён меоянд (субъект); в) алоқаҳои иҷтимоӣ миёни иштирокчиён (субъектон) (мазмун). Чиноят ҳама вақт ба яке аз ин унсурҳо таҷовуз менамояд, ки дар натиҷаи он муносибатҳои мұтадили ҷамъиятӣ шакли ҳудро дигар менамоянд ва ё тамоман аз байн мераванд. Объекти чиноят – ин муносибатҳои ҷамъиятӣ ва неъматҳои бо қонуни чиноятӣ ҳифзшаванде мебошанд, ки ба онҳо кирдори ба ҷамъият ҳавфнок

⁴⁹ Ниг.: Уголовное право. Общая часть / Под ред. Козаченко И.Я. ва Незнамова З.А. – М., 1997. – С. 135.

⁵⁰ Ниг.: Наумов А.В. Российское уголовное право. Общая часть: курс лекций. – М., 2005. – С. 147.

таъсир мерасонад ва ба онҳо зарар расонида мешавад ё ин ки таҳди迪 воқеии расонидани зарар ба миён меояд.

Аз нигоҳи дигар, объекти чиноят он манфиату неъматҳое, ки аз ҷониби қонуни чиноятӣ ҳифз гардида, ба онҳо кирдор таҷовуз мекунад, муайян мегардад ва асоснок ҳам мешавад⁵¹.

Қонуни чиноятӣ танҳо неъматҳои арзишнок ва муҳимми иҷтимоиро ҳифз менамояд. Намудҳои неъматҳои арзишноки иҷтимоӣ, ки объекти ҳифзи ҳуқуқии чиноятиро ташкил медиҳанд, ба таври умумӣ дар м. 2 КҶ ҶТ зикр шудаанд. Инҳо: ҳуқуқу озодиҳои инсон ва шаҳрванд, амнияти ҷамъиятӣ ва саломатии аҳолӣ, муҳити зист, тартиботи ҷамъиятӣ ва ахлоқ, моликият, ҳимояи соҳти конститутсионӣ ва амнияти ҶТ аз таҷовузи чиноятӣ, таъмини сулҳ ва амнияти башарият, тарбияи шаҳрвандон дар рӯхияи риояи Конститутсия ва қонунҳои ҷумҳурӣ. Мутобиқи м. 12 Конститутсияи ҶТ асоси иқтисодиёти Тоҷикистонро шаклҳои гуногуни моликият ташкил медиҳанд. Давлат фаъолияти озоди иқтисодӣ, соҳибкорӣ, баробарҳуқуқӣ ва ҳифзи ҳуқуқии ҳамаи шаклҳои моликият, аз ҷумла моликияти хусусиро кафолат медиҳад.

Ҳамин тавр, Конститутсияи ҶТ муносибатҳои иқтисодии дар давлат ҷойдоштаро маҳсус қайд ва ҳимоя менамояд. Ҳамзамон бо ин, меъёрҳои конститутсионӣ танҳо принципҳои умумии иқтисодиётро муайян менамоянд. Кушодан ва мушаҳҳас намудани мазмуни онҳо, инчунин ташаккули механизми амалисозии онҳо – вазифаи санадҳои дигари меъерӣ мебошад, ки мутобиқи Конститутсияи ҶТ қабул карда мешаванд.

Дар Кодекси чиноятӣ фасли 11 – «Чиноятҳо дар соҳаи иқтисодиёт» мустаҳкам гардидааст. «Соҳаи иқтисодиёт» фаъолияти иҷтимоиро вобаста ба истеҳсол, тақсимот, мубодила ва истеъмоли молҳо, хизматрасониҳо, инчунин ташаккули захираҳои моддӣ дар қаламрави кишвар фаро мегирад.

⁵¹ Ниг.: Ҳуқуқи чиноятӣ (қисми умумӣ): китоби дарсӣ / Зери таҳрири Ғаффорова Н.А., Салимов Ҳ.С. – Душанбе: Зинат, 2011. – С. 97.

Фасли зикршуда, тавре маълум аст, аз ду боб иборат мебошад: «чиноятҳо ба муқобили моликият» (боби 26) ва «чиноятҳо дар соҳаи фаъолияти иқтисодӣ» (боби 27).

Моддаи 279 КҶ ҶТ, «Ришвадиҳии тичоратӣ» дар боби 27 «Чиноятҳо дар соҳаи фаъолияти иқтисодӣ» пешбинӣ шудааст⁵². Бинобар ин, қонунгузор ба сифати объекти чиноятҳо дар соҳаи фаъолияти иқтисодӣ муносибатҳои ҷамъиятии иқтисодиро муайян намудааст.

Таснифоти объектҳо ба умумӣ, хелий ва бевосита, ки аз ҷониби бисёре аз муаллифон пешниҳод гардида буд, минбаъд бо объекти намудии чиноят комил гардонида шуда буд⁵³. Объекти намудии чиноят ҳамчун маҷмӯи муносибатҳои ҷамъиятие фаҳмида мешавад, ки ба онҳо бо чинояти намуди мушаххас зарар расонида мешавад ё ин ки таҳди迪 расонидани чунин зарар ба вучуд меояд. Объекти намудӣ асос барои дар доираи фасл ба бобҳо ҷудо намудани таркибҳои чиноят, ба ҳисоб меравад.

Дигар нуқтаи назар доир ба хелҳои объекти чиноят нишон дода мешавад. Аз ҷумла, ҳамаи объектҳои чиноят ба се гурӯҳ, яъне ба се хел тақсим мешаванд: объекти умумӣ, объекти қавмӣ (маҳсус) ва объекти бевосита.

– объекти умумии чиноят мувофиқи банди аввали м. 2 Кодекси ҷиноятии ҶТ маҷмӯи манфиату неъматҳое, ки аз ҷониби ҶТ таҳти ҳифзи давлатӣ гирифта шудааст, мебошад. Яъне объекти умумии чиноят, мутобиқи б. 1 м. 2 КҶ ҶТ ҳуқуқу озодиҳои инсон ва амнияти ҷамъиятий, соҳти конституционии ҶТ, сулҳ ва амнияти башарият дар якҷоягӣ мебошад. Яъне маҷмӯи ҳамин манфиату неъмату боигариҳои дар ин меъёри Кодекс номбаршуда, объекти умумии ҷиноятро ташкил мекунад;

– объекти қавмии чиноят, ин як гурӯҳи якхела, якқавмии манфиату неъмату боигариҳо мебошад, ки ба онҳо кирдорҳои якхела даҳолат мекунанд;

⁵² Кодекси ҷиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон [Захираи электронӣ] // Маркази миллии қонунгузории назди Президенти ҶТ. – Манбаи дастрасӣ: URL: <http://mmk.tj>. (санаси муроҷиат: 30.04.2022).

⁵³ Ниг.: Фролов Е.А. Спорные вопросы учения об объекте преступления // Сб. учен. тр. Вып. 10. – Свердловск, 1968. – С. 203–204.

– объекти бевоситаи чиноят, он манфиат ё неъмати мушахассест, ки ба вай дар натичаи содир шудани чинояти мушаххас зарар расидааст⁵⁴.

Чунин таснифоти объектҳои чиноятҳо мантиқӣ ба назар мерасад, баҳусус бо назардошти низомнокии меъёрҳои Қисми маҳсуси Кодекси чиноятӣ. Дар баробари ин, бояд шартӣ будани тақсимоти гуруҳи объектҳоро ба намудӣ ва гуруҳӣ эътироф намуд, чунки ҳатто ворид ва ё соқит кардани меъёри алоҳида дар боб ва ё фасли Қисми маҳсуси КҶ аҳамияти ҳуқуқии чиноятии ин меъёр ва мазмуни объекти онро тағиیر намедиҳад.

Бояд қайд кард, ки барои ба таври дақиқ тавсиф намудани чиноят, маҳз муайян кардани сатҳи ба ҷамъият ҳавфнокии он, мавқеи он дар низоми дигар кирдорҳои ба ҷамъият ҳавфнок, ин муайянкуни объекти хелии чиноят буда, муҳим ва зарур шуморида мешавад. Файр аз ин, чи тавре ки А.И. Сафарзода қайд менамояд «дуруст муайян намудани объекти чиноят имкон медиҳад, ки на танҳо гуруҳҳои воқеии чиноятҳоро аз гуруҳҳои чиноятҳои монанд, балки аз дигар намуд ҳуқуқвайронқуниҳо низ фарқ карда шаванд»⁵⁵.

Объекти намудии чиноят бошад, аз рӯйи боби мушаххаси Кодекси чиноятӣ муайян карда мешавад, ки мувофиқи ақидаи Р.Ҳ. Раҳимзода ва И.Ҳ. Бобоҷонзода «объекти намудӣ гуруҳи муносибатҳои ҳамнамуде мебошанд, ки ба онҳо чиноят таҷовуз карда, ҷавобгарӣ барои он дар моддае пешбинӣ шудааст, ки дар ҳамон як боби Қисми маҳсуси КҶ ҶТ пешбинӣ мешаванд»⁵⁶. Ва мувафиқи мавқеи дигар муаллифон, объекти намудӣ, чун қисми объекти хелӣ баромад карда, намуди алоҳидаи он маҳсуб мебошад⁵⁷.

Ба таври умумӣ маълум аст, ки мағҳуми намуди мушаххаси чиноят ва фаҳмиши дақиқи объекти чиноят аз ҳамдигар вобастагии зиёд доранд. Дар робита ба ин, бояд як мағҳуми умумие пайдо карда шавад, ки ҳам ба моддаҳои боби 27 КҶ «чиноятҳо дар соҳаи фаъолияти иқтисодӣ» ва ҳам

⁵⁴ Ниг.: Ҳуқуқи чиноятӣ (қисми умумӣ): китоби дарсӣ / Зери таҳририFaффорова Н.А., Салимов Ҳ.С. – Душанбе: Зинат, 2011. – С. 98.

⁵⁵ Сафарзода А.И. Уголовно-правовая охрана предпринимательской деятельности в Республике Таджикистан: дис. ... д-ра юрид. наук. – Душанбе, 2018. – С. 104

⁵⁶ Ҳуқуқи чиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон. Қисми умумӣ: китоби дарсӣ / Зери таҳрири Раҳимзода Р.Ҳ., Бобоҷонзода И.Ҳ. – Душанбе, 2019. – С. 127.

⁵⁷ Ниг.: Шарипов Т.Ш., Сафарзода А.И., Камолов З.А., Ҳолиқов Ш.Л. Ҳуқуқи чиноятӣ: (Қисми умумӣ). – Душанбе, 2018. – С. 82.

бевосита ба ришвадиҳии тичоратӣ мувофиқ бошад. Мафҳуми ин чиноятҳо дар адабиёти ҳукуқӣ ва корҳои илмӣ дода мешавад. Масалан, дар китоби дарсии «Уголовное право России» зери таҳрири Б.В. Здравомыслов онҳо ҳамчун «амалҳои (беамалий) қасдонаи аз тарафи қонуни чиноятӣ манъшуда, ки дар робита ба амалисозии салоҳияти идоракунӣ дар ташкилот (ки мақомот ё муассисаи давлатӣ ва муниципиалий намебошанд) бар хилоғи манғиатҳои ин ташкилот содир карда мешаванд»⁵⁸, муайян мешаванд. Мафҳумҳои ба ин монанди чиноятҳое, ки ба манғиатҳои хизмат дар ташкилотҳои тичоратӣ ва дигар ташкилотҳо таҷовуз менамоянд, инчунин дар дигар сарчашмаҳо дода шудаанд. Чунончӣ, чиноятҳо муқобили манғиатҳои хизмат дар ташкилотҳои тичоратӣ ва дигар ташкилотҳо ҳамчун амалҳои (беамалий) қасдонаи аз тарафи қонуни чиноятӣ манъгардида, ки амалисозии дурусти ваколатҳоро аз ҷониби шахсоне, ки хизматчиёни мақомот ва муассисаи давлатӣ намебошанд, вайрон менамояд ва бар зарари манғиатҳои дигар шахси ҷамъият ва давлат содир карда шудаанд, муайян карда мешаванд. Ба таҳлили ҷузъии мавқеъҳои зикргардида дода нашуда, тавре ба назар мерасад, камбудии умумии онҳо дар дақиқ ҷудо накардани алломатҳои объектҳои бевосита ва намудии ин категорияи чиноят ифода мейёбад.

Ба андешаи мо, ҷунин ҳолат бинобар сабаби мавҷуд набудани муносибати ягона ба муайяннамоии мазмуни «манғиатҳои хизмат», «манғиатҳои ташкилот» ва баъзе дигар мафҳуму категорияҳо ба амал меояд. Ба васеъшавии беасоси объекти чиноят аз ҳисоби оқибатҳои манғии эҳтимолии ин кирдорҳо дар баъзан мавридиҳо роҳ дода мешавад, ки дар натиҷаи он, ришвадиҳии тичоратӣ ҳамчун чинояти бисёробъекта ном бурда мешавад.

Ҷунин мешуморем, ки ҳангоми содиршавии ришвадиҳии тичоратӣ таҷовуз нисбати манғиатҳои ташкилот тавассути таъсиррасонӣ, пеш аз ҳама нисбат ба муносибатҳои идоракунӣ содир карда мешавад, ки ба сифати

⁵⁸ Ниг.: Уголовное право России. Особенная часть: учебник / Отв. ред. Здравомыслов Б.В. – М.: Юрист, 1996. – С. 236.

субъектони он ташкилот, шахсони идоракунанда ва дигар шахс вобаста ба амалисозӣ ва ҳифзи манфиатҳои субъектон баромад менамоянд. Дар фалсафа ва сотсиология манфиатҳо, ҳамчун қувваи ҳаракатдиҳандай фаъолияти гурӯҳҳои иҷтимоӣ ва шаҳсиятҳои алоҳида баррасӣ карда мешавад, ки дар онҳо муносибатҳои ҷамъиятии онҳо инъикос меёбанд. Моҳиятан манфиатҳо самти даҳлдори ироди ва ҳаракати одамонеро, ки субъектони муносибатҳои ҷамъиятий мебошанд, муайян менамоянд. Чунин вобастагӣ танҳо он ҳолатро тасдиқ менамояд, ки ҳимояи ин ва ё он манфиат танҳо тавассути танзим ва ҳифз намудани муносибатҳои ҷамъиятии онҳоро муайянкунанда имконпазир мебошад.

Дар корҳои илмии солҳои оид ба ҷиноятҳое, ки аз тарафи ҳайати идоракуни ташкилотҳои тиҷоратӣ ва дигар ташкилотҳо содир карда мешаванд, мавқеву муносибати муҳақиқон доир ба ҷиноятҳои марбут ба ришвадиҳии тиҷоратӣ муҳталиф мебошад. Дар илми ҳуқуқи ҷиноятӣ ду нуқтаи назари бо ҳам муқобил, вобаста ба ҳусусияти хосси муносибатҳои ҷамъиятие, ки бо меъёрҳои боби 27 КҶ ҔТ ҳифз карда мешаванд, ташаккул ёфтааст.

Намояндагони нуқтаи назари якум ҷонидори мавҷудияти объекти ягонаи намуди (гуруҳӣ)-и ҷиноятҳо дар соҳаи фаъолияти иқтисодӣ (б. 27 КҶ ҔТ) мебошанд. Чунончӣ, масалан, А.В. Наумов бар он назар аст, ки таркибҳои ҷиноятҳои марбут ба ришвадиҳии тиҷоратӣ дорои объекти ягона мебошанд, ки таҳти он тартиби кори муътадили ташкилотҳои тиҷоратӣ ва дигар ташкилотҳо фаҳмида мешавад⁵⁹. И.А. Клепитский ва В.И. Резанов ба сифати объекти намуди (гуруҳӣ)-и ҷиноятҳо муқобили манфиатҳои хизмат дар ташкилотҳои тиҷоратӣ ва дигар ташкилотҳо амалисозии дурусти ваколатҳоро аз тарафи шахсе, ки хизматчиёни мақомоти давлатӣ, мақомоти худидоракуни маҳаллӣ, муассисаҳои давлатӣ ва муниципиалий намебошанд, эътироф мекунад⁶⁰.

⁵⁹ Ниг.: Наумов А.В. Российское уголовное право. Курс лекций. В двух томах. Т. 2. Особенная часть. – М., 2004. – С. 227–228.

⁶⁰ Ниг.: Клепитский И.А., Резанов В.И. Получение взятки в уголовном праве России. – М., 2001. – С. 122–124.

Л.Д. Гаухман, Л.М. Колодкин ва С.В. Максимов ҳамчун объекти намудии гуруҳи чиноятҳои баррасишаванд, муносибатҳои ҷамъиятиро мавриди таҳлил қарор додаанд, ки манфиатҳои хизмат дар ташкилотҳои тиҷоратӣ ва дигар ташкилотҳо, ки мақомоти давлатӣ, мақомоти ҳудидоракуни маҳаллӣ, муассисаҳои давлатӣ ва муниципиалий намебошанд, таъмин менамоянд⁶¹.

Б.В. Ятселеко ба сифати объекти намудии гуруҳи чиноятҳои баррасишаванд фаъолияти мӯътадили ташкилотҳои тиҷоратӣ ва дигар ташкилотҳоро мансуб медонад, ки мақомоти давлатӣ, мақомоти ҳудидоракуни маҳаллӣ, муассисаҳои давлатӣ ва муниципиалий намебошанд.

Р.Ф. Асанов пешниҳод менамояд, ки ҳамчун объекти намудии чиноятҳои марбут ба ришвадиҳии тиҷоратӣ, муносибатҳои ҷамъиятии бо қонуни чиноятӣ ҳифзшаванд муайян карда шаванд, ки мазмуни онҳоро манфиатҳои қонунии хизмат дар ташкилотҳои тиҷоратӣ ва дигар ташкилотҳо ташкил медиҳад⁶².

П.С. Яни қонунгузории чиноятии РФ-ро маврди баррасӣ қарор дода, нуқтаи назари ба ин монандро ҷонибдорӣ менамояд. Чунончӣ, «объекте, ки ба он ҳуқуқвайронкуниҳои дар боби 23 КҶ ФР (боби 27 КҶ ҶТ) пешбинишуда таҷовуз менамоянд, метавонанд на танҳо барои тамоми ин кирдорҳо умумӣ, балки, мустақиман аз объектҳои таҷовузи дигар чиноятҳо фарқ дошта бошад»⁶³. Ба андешаи ӯ, объекти чиноятҳои боби мазкур соҳаи муносибатҳое мебошанд, ки бо амалисозии ваколатҳои хизматии кормандони тамоми шахсони ҳуқуқӣ алоқаманд мебошанд. Инчунин, муаллиф монанди баъзе муаллифони дигар маҳсус қайд менамояд, ки таркибҳои марбут ба ришвадиҳии тиҷоратиро танҳо бо қайду шарти муайян метавон ба гуруҳи кирдорҳои чиноятие, ки қонунгузор иқтисодӣ ном мебарад, мансуб донист.

⁶¹ Ниг.: Уголовное право. Часть общая. Часть особенная Под ред. Гаухман Л.Д., Колодкин Л.М., С.В. Максимов. – М., 1999. – С. 530.

⁶² Ниг.: Асанов Р.Ф. Преступления против интересов службы в коммерческих и иных организациях: квалификация и ответственность: автореф. ...канд. юрид. наук. – Н.Новгород, 1999. – С. 14.

⁶³ Яни П.С. Актуальные проблемы уголовной ответственности за экономические и должностные преступления: дис. ... д-ра юрид. наук. – М., 1996. – С. 303.

Нуқтаи назари дуюм оид ба объекти намудии чиноятҳои марбут ба ришвадиҳии тичоратӣ, дар эътирофи мавҷуд набудани ҳуқуқи маҳсуси объекти ҳифзшаванд ва дар асоси ин ҷой надоштани зарурати мавҷудияти боби алоҳида ифода меёбад. Чунин нуқтаи назар аз тарафи Б.В. Волженкин ва баъзе муаллифони дигар иброз шуда буд⁶⁴. Маълум аст, ки ҳуқуқи чиноятӣ таҳти муҳофизати худ муносибатҳои муҳимтарини ҷамъиятиро қарор медиҳад.

Ба андешаи С.В. Изосимов фаъолияти дурусту муътадили ташкилотҳои тичоратӣ ва дигар ташкилотҳо ба чунин муносибатҳо мансуб намебошанд. Дар робита ба ин, ўқайд менамояд, ки «қонунгузор ҳимояи манфиатҳои оммавиро бар ҳифзи фаъолияти дуруст дар ташкилотҳои тичоратӣ ва дигар ташкилотҳо афзal дониста, раддабандии беасосро ба миён овард. Ҳамин тавр, муносибатҳои муҳимтарини ҷамъиятиӣ, аниқтараш: ҳуқуқ ва манфиатҳои қонунии шаҳрвандон, ташкилотҳо, манфиатҳои ҷамъият ва давлат – объекти иловагии чиноятҳои марбут ба ришвадиҳии тичоратиро ташкил дода, ҷойи худро ба муносибатҳои камаҳамияти ҷамъиятиӣ, яъне фаъолияти дуруст дар ташкилотҳои тичоратӣ ва дигар ташкилотҳо гузашт намуда, аҳаммияти дуюмдараҷаро қасб карданд»⁶⁵. Ба ақидаи олимоне, ки консепсияи мазкурро ҷонибдорӣ менамоянд, таркибҳои марбут ба ришвадиҳии тичоратӣ бояд ба бобҳои дигари Кодекси чиноятӣ тақсим карда шаванд.

Мо андешаи П.С. Яни ва муаллифони дигарро оид ба объекти ягонаи намудӣ доштани таркибҳои чиноятҳои марбут ба ришвадиҳии тичоратӣ (м.м. 264, 265, 277, 278, 279, 280, 295, 296 ва 297 боби 27 КҶ ҶТ) ҷонибдорӣ менамоем. Вале, дар маҷмуъ, ба андешаи мо, объекти намудии чиноятҳои дар боби 27 КҶ ҶТ пешбинишуда, фаъолияти иқтисодии муътадилу босуботи давлат мебошад.

Айни замон дар адабиёти ҳуқуқӣ муносибати ягона вобаста ба муайян намудани объекти бевоситаи ришвадиҳии тичоратӣ ҷой надорад. Ба чунин

⁶⁴ Ниг.: Волженкин Б.В. Модельный Уголовный кодекс для государств-участников СНГ // Государство и право. – №5, – 1996. – С. 76.

⁶⁵ Изосимов С.В. Преступления против интересов службы в коммерческих и иных организациях: Уголовно-правовой анализ: дис. ... канд. юрид. наук. – Санкт-Петербург, 1997. – С. 105.

сифат фаъолияти идоракунӣ дар ташкилотҳои тиҷоратӣ ва дигар ташкилотҳо, инчунин манфиатҳои ин ташкилотҳо, ки бо чунин фаъолият алоқаманд мебошад, эътироф карда мешавад. Дар ин ҳол, манфиатҳои он ташкилоте ном бурда мешавад, ки дар он шаҳси арзишҳои моддиро бадастоварда, функцияҳои идоракуниро иҷро менамояд ё ин ки фаъолияти муътадили дастгоҳи идоракунии ташкилотҳои тиҷоратӣ, инчунин ташкилотҳои гайритиҷоратии гайридавлатиро амалӣ менамоянд, фаҳмида мешаванд

Баъзе муаллифон қайд менамоянд, ки объекти бевоситаи ришвадиҳии тиҷоратӣ фаъолияти идоракунии ташкилотҳои тиҷоратӣ ва дигар ташкилотҳо, инчунин манфиатҳои ин ташкилотҳо ба ҳисоб меравад, ки бо чунин фаъолият алоқаманд мебошанд⁶⁶.

Дар натиҷаи таҳлили нуқтаҳои назари эътирофшудаву маъмул оид ба масъалаи мазкур мо ба чунин хулосае омадем, ки объекти бевоситаи ҷинояти баррасишаванда, бояд муносибатҳои ҷамъиятии бо меъёрҳои ҳукуқ мураттабшудае эътироф карда шаванд, ки асосҳои фаъолияти иқтисодии ташкилоти тиҷоратӣ ва дигар ташкилотро танзим менамоянд.

Фаъолияти идоракунӣ ба амалигардии манфиатҳои қонунии ташкилотҳои тиҷоратӣ ва дигар ташкилотҳо мусоидат менамояд. Манфиатҳое қонунӣ дониста мешаванд, ки бо санадҳои меъёрии ҳукуқӣ, анъанаҳои муомилоти корӣ, инчунин ҳуччатҳои таъсисӣ ва локалии ташкилоти тиҷоратӣ ва дигар ташкилот муайян гардидаанд. Ҳамчунин, риояи тартиби фаъолияти ташкилоти мазкур аз тарафи тамоми субъектони муносибатҳо бо он, аз ҷумла, расмиёти бастани аҳдҳо, пешниҳоди хизматрасонӣ, нигоҳдории интизоми ҳисоббаробаркунӣ, риояи шартҳо ва асосҳои муҳталиф, ки рақобатнокии ташкилоти мазкурро муқаррар менамоянд, ба шумор мераванд. Ташкилотҳои тиҷоратӣ ва дигар ташкилотҳо ҳукуқ доранд манфиатҳои худро мустақилона дар доираи қонун муқаррар намоянд. Фаъолияти онҳо ба танзими кори ташкилот дар маҷмуъ

⁶⁶ Ниг.: Жалинский А.Э. Комментарий к ст. 204 УК РФ / Комментарий к Уголовному кодексу РФ / Под ред. Скуратов Ю.И., Лебедев В.М. – М., 1998. – С. 463; Уголовное право. Особенная часть: учебник / Под ред. Рарог А.И. – М., 1996. – С. 214–215; Макаров С.Д. Разграничение составов коммерческого подкупа и иных преступлений, связанных с незаконным вознаграждением по УК РФ // Адвокатская практика. – 2000. – №1. – С. 19.

равона гардида, инчунин бо риояи ҳукуқҳои шахсии кормандони ташкилот ва дигар шаҳрвандон, манфиатҳои дигари ҷамъият ва давлат алоқаманд мебошад.

С.В. Максимов дар баробари объекти асосии бевоситаи ришвадиҳии тичоратӣ, инчунин ба объекти иловагии бевосита дар намудҳои зерин ишора мекунад: а) муносибати ҷамъиятӣ, ки баробарии шаҳрвандонро дар назди қонун таъмин менамояд; б) муносибати ҷамъиятӣ, ки баробарии иштирокчиёни фаъолияти иқтисодиро дар назди қонун таъмин менамояд; в) муносибати ҷамъиятӣ, ки ташаккули дастгоҳи идоракуни корхонаҳоро аз ҳисоби шахсоне, ки ришваситон намебошанд, таъмин менамояд⁶⁷.

Дар тақвияти ин масъала, ба сифати объекти иловагии ин ҷиноят – ҳукуқ ва манфиатҳои қонуни шаҳрвандон ё ин ки манфиатҳои аз тарафи қонун ҳифзшавандай ҷамъият ва давлат, инчунин манфиатҳои молумулкӣ ва дигар манфиатҳои қонуни ташкилотҳо фарқ карда мешавад. Инчунин, мувоғиқ омадани объекти бевосита бо объекти намудӣ низ қайд мегардад.

Монанди ҳама гуна мафҳумҳои дигар, мафҳуми объекти ҷиноят дорои ҳаҷм ва мазмун мебошад. Мазмуни объекти бевоситаи ришвадиҳии тичоратиро маҷмӯи аломатҳои (хосият ва муносибатҳои) ба он хосси фарқкунанда ва муҳим ташкил медиҳанд. Ҳаҷми ин объекти ҷиноят аз маҷмӯи объектҳои асосӣ ва иловагии бевосита иборат мебошад. Мутаносибан, ҳаҷми мафҳумҳои ҷиноятҳои хизматӣ, маҷмӯи объектҳои бевосита ва иловагии таркибҳои ҷиноятҳои пешбининамудаи м.м. 264, 265, 277, 278, 279, 280, 295, 296 ва 297 б. 27 КҶ ҶТ мебошанд. Ҳамин тарик, масъалаи асосӣ баррасии мазмуни объекти ҷинояти пешбининамудаи м. 279 КҶ ҶТ ба ҳисоб меравад. Ҳамзамон, объекте, ки ба он дар натиҷаи содир намудани ҷиноятҳои дар моддаҳои зикршудаи б. 27 КҶ ҶТ пешбинишуда, зарар расонида мешавад, метавонад на танҳо барои ҳамаи ин кирдорҳо монанд бошад, балки, инчунин мустақил ва аз объектҳои дигари таҷовузи

⁶⁷ Ниг.: Максимов С.В. Уголовная ответственность за злоупотребление полномочиями лицами, выполняющими управленческие функции в коммерческих и иных организациях, и коммерческий подкуп // Уголовное право. – 1999. – №1. – С. 13-14

чиноятӣ фарқунанда, vale дорои аломатҳои умумии таркибӣ низ, буда метавонанд.

Мувофиқи мақсад мебошад, ки мағҳуми нисбатан фарогири (дар фарқият ба объекти намудӣ) объекти бевоситаи ришвадиҳии тиҷоратӣ тавассути категорияи муносибати ҷамъиятӣ кӯшода шавад. Муносибатҳои идоракунӣ доир ба қонеъгардонии талаботи иҷтимоӣ, иқтисодӣ, дигар талаботҳои моддӣ ва маънавӣ тибқи нақшай «ташкилот – идоракунанда – шахси ришвадиҳанда (ришвагиронда) – ташкилот» ба амал меояд, ки дар он муносибатҳои байни ташкилот ва идоракунанда, инчунин идоракунандаи намояндагии ташкилот ва шахси ришвадиҳанда ҳамчун муносибатҳои асосӣ, аввалиндарача баррасӣ карда мешаванд.

Ба доираи арзишҳои ҳифзшаванда ҳангоми чиноятҳои хизматӣ, инчунин инҳо мансуб дониста мешаванд: нуфузу обу рӯ, эътибори корӣ, робитаҳо, иттилооти хизматӣ, муштариён ва қадрҳои ташкилот, ки дороиҳои (активҳо) онро ташкил медиҳанд.

Чиноятҳо ҳангоме муқобили манфиатҳои хизматӣ содиршуда ба ҳисоб мераванд, ки агар ба таври объективӣ мухолифи вазифаҳо ва талаботҳои чи умумӣ, ки нисбати ташкилот дар маҷмуъ талаб карда мешаванд ва чи вазифаҳое бошанд, ки аз тарафи низомҳо ва зинаҳои идоракуни алоҳида ичро карда мешаванд. Дар натиҷа принсипҳо ва методҳои муқарраршудаи кори дастгоҳи идоракунӣ ва дар навбати аввал принсиби қонуниятро вайрон менамоянд.

Дар назарияи ҳуқуқи гражданиӣ ба функцияҳои аз тарафи ташкилот ичрошаванда инҳоро мансуб медонанд: барасмиятдарории манфиатҳои колективӣ; муттаҳидсозии сармояҳо; маҳдудсозии тавакқали соҳибкорӣ; идоракуни сармоя.

Фарқ намудани чунин аломатҳои аз тарафи қонун эътироф ва ҳифзшавандаи шахси ҳуқуқӣ (ташкилот), ба монанди ягонагии ташкилиӣ (пеш аз ҳама дар мавҷудияти иерархияи муайян ифода меёбад); тобеияти яқдигарии мақомоти идоракунӣ (яқасардорӣ ва дастаҷамъӣ), ки соҳтори онро ташкил медиҳад ва танзими дақиқи муносибатҳо миёни иштирокчиёни

он; мустақилияти молумулкӣ; принсипи масъулияти мустақили ҳуқуқии гражданиӣ; дар муомилоти гражданиӣ аз номи худ баромад кардан (имконияти аз номи худ ба даст овардан ва амалӣ намудани ҳуқуқҳои гражданиӣ ва ба зимма гирифтани уҳдадорӣ, инчунин дар суд ба сифати даъвогар ва ҷавобгар баромад намуданро дорад). Ҳамаи ин алломатҳо, принсипҳо ва имкониятҳои ташкилотҳо тавассути додани ваколатҳои маҳсус ба категорияи муайяни хизматчиён амалӣ гардонида мешаванд. Ҷунончӣ, имконияти ташкилот ҷиҳати дар муомилоти гражданиӣ аз номи худ баромад намудан, дар он ифода меёбад, ки амалан муносибатҳои ҳуқуқии граждании ташкилот бо дигар субъектон, аз ҷониби шахси воқеии ваколатдор ташаккул, тағиیر ва ё қатъ карда мешаванд. Бинобар ин, таъминнамоии манфиатҳои қонуни ташкилот, расидан ба мақсадҳои фаъолияти он, танҳо ҳангоми кори бенуқсону муътадили тамоми воҳидҳои сохтории он имконпазир мебошад.

Дар адабиёти ҳуқуқӣ қайд мегардад, ки ташкили фаъолияти дурусти хизматӣ дар ин ва ё он ташкилоти тиҷоратӣ на вазифаи давлат, балки вазифаи соҳибмулкoni онҳо ба ҳисоб меравад. Бо чунин андеша розӣ шудан душвор аст, ҳамчуноне ки бо андеша дар хусуси он ки давлат набояд ба ин фаъолияти идоракунӣ даҳолат намояд, баҳусус вақте, ки давлат озодии фаъолияти соҳибкорӣ ва ё дигар фаъолияти иқтисодиро эълон карда бошад. Агар ба ҳар ҳол, дар натиҷаи ҳар гуна суистифодаи манфиатҳои хизматӣ зарар бинанд, пас онҳо метавонанд бо меъёрҳои ҳуқуқи хусусӣ, яъне бо тартиби ҳуқуқии гражданиӣ ҳимоя карда шаванд, розӣ шуда наметавонем. Тавре Н.С. Тагансев қайд карда буд, манфиати аз тарафи ҳуқуқ ҳифзшаванда метавонад ба соҳаи ҳуқуқи субъекти муайян дохил шавад ва дар ин сурат таҷовуз ба манфиат ҳамчун таҷовуз ба ҳуқуқи субъективӣ арзёбӣ мегардад, ё ин ки манфиати муайян аз тарафи меъёрҳои ҳуқуқ танҳо ҳамчун неъмат ва ё дастоварди ҷамъиятий новобаста аз мансубияти он ба ин ва ё он субъект ҳифз карда мешавад⁶⁸. Бо назардошли гуфтаҳои боло, муносибатҳои идоракунӣ дар ташкилотҳои тиҷоратӣ ва дигар ташкилотҳо аз доираи ҳуқуқҳои субъективии ташкилот берун мебарояд. Вобаста ба хусусияти ҳуқуқӣ,

⁶⁸ Ниг.: Тагантцев Н.С. Русское уголовное право: Лекции. В 2 т Т. 1. – М., 1994. – С. 34.

аҳамииятноки махсус ва фарогирии онҳо дуруст аст, ки ҳамчун объекти ҳифзномой муайян шудаанд. Ҳангоми ришвадиҳии тичоратӣ на функцияи абстракции хизматӣ (ташкилӣ-амрдиҳӣ ва ё маъмурӣ-хочагидорӣ), балки муносибатҳои дар натиҷаи он бавучудоянда зарар мебинанд. Ғайр аз он, набояд институти озодии фаъолияти соҳибкорӣ ва иқтисодии ташкилотро ҳамчун озодии фаъолияти идоракунанда, ба манфиати ташкилоти худ тавзех дод. Шартномае, ки аз тарафи идоракунанда бар ивази гирифтани подошпулӣ аз номи ташкилот баста мешавад ва оқибатҳои муайянро (ҳуқуқ ва уҳдадорӣ, зиён) ба вучуд меорад, асос барои беътибор донистани аҳд эътироф намешавад, чунки ангезаи бастани шартнома аҳаммияти ҳуқуқии гражданий надорад. Ҳамчунин, гирифтани подошпулӣ аз тарафи идоракунанда, ҳангоми қабул ба кор қабул намудан низ асос барои бекор кардани шартнома шуда наметавонад. Ҳавфнокии ҷамъиятии амалҳои идоракунандай ташкилот дар он ифода мейбад, ки ӯ аз номи ташкилот баромад намуда, гӯё иродай онро ифода менамояд, вале дар воқеъ барои қонеъ гардонидани манфиатҳои шахсӣ ва тибқи иродай худаш амал мекунад. Шахси идоракунанда манфиати худро ба манфиати ташкилот тарҷеҳ дода, онро бе мазмун карда, аз мустақилияти объективӣ ва қонуният маҳрум месозад. Дар ҳоле, ки таъиноти фаъолияти идоракуни ташкилот дар иҷрои қонуният ва тартиботи муқарраршуда, ифода мейбад.

Ҳангоми ришвадиҳии тичоратӣ, ғайриқонунӣ ришвадиҳанда ва гирандаи он бо амалҳои худ ба шакл ва мазмуни он муносибатҳое, ки ба онҳо ҷалб шудаанд, тағйироти муҳим дохил мекунанд. Дар таҷриба ҳолатҳои ришвадиҳии тичоратӣ, дар робита ба иҷора додани (гирифтани) биноҳои истеҳсоливу савдоӣ ва техникаву таҷхизот ба (аз) ташкилотҳои тичоратӣ, соҳибкорони инфиродӣ ва шахси хусусӣ маъмул мебошад. Масалан, директори яке аз марказҳои савдои серҳаридори шаҳри Душанбе, бар ивази гирифтани подошпулӣ аз соҳибкори инфиродӣ Б, яке аз мағозаҳои маркази савдоро ба ӯ бидуни риояи расмиёти қонунгузорӣ пешниҳод менамояд. Чунин амалро директори маркази савдо бидуни барасмиятдарории ҳуҷҷатҳои даҳлдор, ки қонунгузорӣ барои иҷораи молу мулки ғайриманқул

муқаррар намудааст, анчом медиҳад. Дар ин сурат, миёни директор ва соҳибкори инфиродӣ Б. воқеан муносибатҳои молумулӣ ба миён омадаанд, вале аз рӯйи шакл ва мазмун онҳо наметавонанд қонунӣ эътироф шаванд ва моҳиятан аҳди беэътибор ба ҳисоб мераванд.

Ҳангоми суиистифода аз ваколати хизматии идоракунанда, мумкин аст аз доираи фаъолияти худи ташкилот берун набарояд, дар ҳоле, ки ҳангоми ришвадиҳии тичоратӣ, амалҳои (беамалии) хизматӣ боиси тағийирёбӣ ва ё қатъгардии муносибатҳо миёни худи ташкилот ва дигар шахс (шахсе, ки подошпулӣ медиҳад, ташкилоте, ки ў онро намояндагӣ менамояд ва дигар шахс) мегардад.

Ҳамин тавр, ба сифати унсури асосии объекти бевоситаи ришвадиҳии тичоратӣ фаъолияти идоракунӣ баромад менамояд, ки он:

- аз тарафи шахсони маҳсуси ваколатдор, аз номи ташкилот ба амал бароварда мешаванд;
- ба қонеъгардонии ҳуқуқ ва манфиатҳои қонунан ҳифзшавандай ташкилот равона гардидааст;
- дар шакли қарорҳои аҳаммияти ҳуқуқидоштаи идоракунӣ роҳандозӣ мегарданд, ки муносибатҳои ташкилотро бо дигар субъектони муносибатҳо ба вучуд меоранд, тағийир медиҳанд ва қатъ мегардонанд;
- дар доираи муқаррароти қонунгузорӣ ва дигар санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ амалӣ карда мешаванд.

Бо назардошти ҳолатҳои зикршуда, объекти бевоситаи ришвадиҳии тичоратӣ, бояд муносибатҳои ҷамъиятии бо санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ танзимшавандай миёни ташкилоти тичоратӣ ё дигар ташкилот ва хизматчиёни он дониста шавад, ки аз тарафи ин ташкилот барои қабули қарорҳои аҳаммияти ҳуқуқӣ ва иқтисодидошта, ҳангоми дар муносибатҳо бо дигар ташкилотҳо баромад намудан ва аз ном ва ба манфиати ташкилот амалӣ намудани фаъолият ваколатдор шудаанд. Вақте, ки чунин қарорҳо ва фаъолият метавонанд муносибатҳои муайянро бо дигар субъектон ба вучуд оранд, тағийир диханд ва қатъ гардонанд ва ё боиси дигар оқибатҳои барои ташкилот аҳаммиятдошта, гарданд.

Ба сифати объекти факултативӣ метавонад манфиатҳои дигари ташкилот, давлат ва дигар субъектони ба ин соҳаи фаъолият ҷалбгардида (масалан, эътибори ташкилот, хуқуқи ба амал баровардани фаъолият дар шароити рақобати озод ва ғ.), баромад намояд.

Ҳамин тавр, объекти иловагии ришвадиҳии тиҷоратӣ, ки бо тамаъҷӯй алоқаманд мебошад, озодӣ ва дахлназарии шахсӣ, саломатӣ, обрӯ, қадру номус ва ё дигар манфиатҳои бо қонун ҳифзшавандай шахсе қарор мегиранд, ки мубталои таъсиррасонӣ гардидааст.

Зимни таҳлилу баррасии объекти ришвадиҳии тиҷоратӣ ба хулосаҳои зерин омадем:

1. Ҷавобгарӣ барои ришвадиҳии тиҷоратӣ тавре қайд намуда будем, моҳиятан ду таркиби ҷинояти муҳталифро фаро мегирад:

– якум, ғайриқонунӣ додани пул, коғазҳои қиматнок ё дигар молу мулк ба шахсе, ки дар корхонаи тиҷоратӣ ё дигар корхона вазифаи идоракуниро ба ҷо меорад. Ҳамчунин, вобаста ба мақоми ишғолнамудаи ин шахс, ғайриқонунӣ расонидани хизмати дорои ҳусусияти молумулкӣ ба ӯ, барои амали анҷомдодааш (беамалиаш) ба манфиати ришвадиҳанда;

– дуюм, аз ҷониби шахсе, ки вазифаи идоракуниро дар корхонаи тиҷоратӣ ё дигар корхона анҷом медиҳад, ғайриқонунӣ гирифтани пул, коғазҳои қиматнок ё дигар молу мулк. Ҳамчунин, аз ҷониби ӯ ғайриқонунӣ вобаста ба мақоми ишғолнамудаи хизматӣ истифода бурдани хизматрасонии дорои ҳусусияти молумулкӣ, барои амали анҷомдода (беамали), ба манфиати ришвадиҳанда.

2. Ҳангоми ночиз будани андозаи подошпулӣ, мебояд, инчунин дар ҳусуси ночиз будани таъсири он ба муносибатҳои идоракуниӣ ва дар ин замина ба объекти ҷиноят ҳарф зад. Ба сифати мисол метавон чунин ҳолатро қайд намуд, вақте ки ба шахси иҷроқунандай функцияҳои идоракуниӣ дар ташкилоти тиҷоратӣ, шоколад, гул ва ё ашёи дигари ороишотии камарзиш тақдим карда мешавад. Дар робита ба ин, пешниҳод менамоем, ки барои ришвадиҳии тиҷоратие, ки арзиши подошпулии гирифташуда ва ё додашуда аз 100 сомонӣ зиёд набошад, ҳамчун ҷиноят эътироф нагардад. Ба истиснои

ҳолатхое, ки тамаъчӯи чунин подошпулӣ ҷой дошта бошад ва ё агар подошпулӣ ба шахси мансабдор, барои амалҳои (беамалии) гайриқонунӣ дода шуда бошад. Ҳамзамон зарур дониста мешавад, ки ҳадяи дар м. 606 КГ ҶТ пешбинишуда, аз ришвадиҳии тичоратӣ ҷудо карда шавад. Барои ин, бояд қасди (мақсади) шахс ҳангоми тақдими тухфа муқаррар карда шавад. Агар чунин тухфа ба ичрои амалҳои муайян ва ё худдорӣ аз ичрои амалҳои муайян, аз тарафи идоракунанда алоқамандӣ дошта бошад, ҳатто, агар арзиши тухфа аз 300 сомон зиёд набошад, пас кирдор бояд ҳамчун ришвадиҳии тичоратӣ бандубаст карда шавад.

3. Ба сифати унсури асосии объекти бевоситаи ришвадиҳии тичоратӣ фаъолияти идоракунӣ баромад менамояд, ки он: – аз тарафи шахсони маҳсуси ваколатдор, аз номи ташкилот ба амал бароварда мешаванд; – ба қонеъгардонии ҳуқуқ ва манфиатҳои қонунан ҳифзшавандай ташкилот равона гардидааст; – дар шакли қарорҳои аҳаммияти ҳуқуқидоштаи идоракунӣ роҳандозӣ мегарданд, ки муносибатҳои ташкилотро бо дигар субъектони муносибатҳо ба вучуд меоранд, тафйир медиҳанд ва қатъ мегардонанд; – дар доираи муқаррароти қонунгузорӣ ва дигар санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ амалӣ карда мешаванд.

2.2. Тарафи объективии ришвадиҳии тичоратӣ

Тарафи объективии ҳама гуна таркиби чиноят унсуреро ташкил медиҳад, ки тарафи зоҳирии кирдори ба ҷамъият ҳавфнокро тавсиф менамояд. Яъне бо тарзи дигар «муносибатҳои беруни шахс нисбат ба кирдори барои ҷамъият содиршуда ва оқибатҳои он» тарафи объективии чиноятро ташкил медиҳанд⁶⁹. Ба ибораи дигар гӯем, тарафи объективии чиноят, ин ҷараёни таҷовузи ба ҷамъият ҳавфнок ва зиддиҳуқуқӣ ба манфиатҳои бо қонун ҳифзшаванд мебошад, ки зоҳирان аз нуқтаи назари пай дар пай анҷомёбии (содирнамоии) он ҳодиса ва падидаҳое баррасӣ карда мешаванд, ки аз

⁶⁹ Ниг.: Сатторов Ф.С. Ҳуқуқи чиноятӣ. Қисми умумӣ (Дастури методӣ). – Душанбе, 2017. – С. 24.

ҳаракати (бехаракатӣ) чиноятии субъект оғоз гардида, бо фарорасии оқибати чиноятӣ хотима мейбанд.

Бояд зикр намуд, ки дигар унсури ҳатмии таркиби чиноятро аломатҳои объективӣ, яъне тарафи объективии он ташкил медиҳад. Ҳангоми таҳлили дилҳоҳ чиноятҳои мушаххас таҳлили тарафи объективии онҳо ҳатмӣ ба шумор меравад. Тавре Р.Х. Раҳимзода қайд менамояд, тарафи объективии чиноят, «ин амалест, ки дар олами объективӣ таҷассум ёфта, ба объекти аз ҷониби қонуни чиноятӣ ҳифзшаванда заرار мерасонад ё чунин таҳдидро ба миён меорад»⁷⁰.

Барои ин ҷараён, ҳамчунин тарзи муайяни содиршавии он ва ҷараёнгирӣ дар шароитҳои мушаххаси макон, замон ва вазъият, дар як қатор ҳолатҳо – истифодай олотҳои моддӣ ва воситаҳо хос мебошад. Дар баъзе мавридҳо қонунгузор лаҳзаи хотимаёбии чиноятро бо фарорасии оқибати (натиҷаи) чиноятӣ вобаста медонад. Дар дигар ҳолатҳо барои хотимаёбии чиноят танҳо содирнамоии кирдоре талаб карда мешавад, ки дар қонун пешбинӣ шудааст, новобаста аз фарорасии ин ва ё он оқибатҳое, ки ин кирдор ба миён оварда метавонад. Чунин тарҳ (сохтор) барои таркибҳои расмии чиноят хос мебошад.

Амалан, оқибатҳои бамиённомада, дар таркибҳои расмӣ метавонанд нақш ё аломатҳои бандубастшаванда ё ин ки ҳолатҳои вазнинкунандай ҷазоро иҷро намоянд.

Ҳамчунин, таркибҳои кутоҳкардашудаи чиноят фарқ карда мешаванд, ки барои хотимаёфта эътироф кардани онҳо, на танҳо бавучудоии оқибатҳои чиноятӣ, балки ба охир расонидани амалҳое, ки чунин оқибатҳоро ба вучуд оварда метавонанд, талаб карда намешавад. Чунин чиноятҳоро қонунгузор дар марҳилаҳои ибтидоии ҳаракатҳои чиноятӣ хотимаёфта муқаррар мекунад.

Дар бештари мавридҳо аломатҳои тарафи объективии чиноят, ба таври муфассал, дар диспозитсияҳои моддаҳои Қисми маҳсуси Кодекси чиноятӣ

⁷⁰ Ҳуқуқи чиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон. Қисми умумӣ. Китоби дарсӣ / Зери назари Раҳимзода Р.Х., Бобоҷонзода И.Ҳ. – Душанбе, 2019. – С. 134.

ифода шудаанд. Ин аломатҳо барои чудо (фарқ) кардани чиноятҳо аз ҳамдигар ва бандубости дурусти онҳо критерияҳои бениҳоят муҳим ба ҳисоб мераванд.

Тибқи талаботи болозикр, тарафи объективии чиноят, маҷмӯи аломатҳоеро дар бар мегирад, ки ҷониби берунаи кирдори чиноятиро ташкил медиҳанд. Ин унсури таркиби чиноят барои баъзе таркибҳо ҳатмӣ ва барои баъзеи дигар факултативӣ (ғайриҳатми) аст. Дар нақши аломатҳои факултативии тарафи объективӣ тарз, олот, восита, ҷой, вақт ва вазъияти содиршавии чиноят баромад мекунанд. Дар ҳолатхое, ки аломатҳои мазкурро меъёри ҳуқуқи чиноятӣ пешбинӣ менамоянд, онҳо ҳамчун аломати ҳатмии таркиби чинояти мушаххас баромад менамоянд.

Аҳаммияти тарафи объективии чиноятро як қатор ҳолатҳо муайян менамоянд:

- тарафи объективии чиноят унсури ҳатмии таркиби чиноят буда, ҳангоми вучуд надоштни он, кирдор чиноят эътроф намегардад;
- аломатҳои тарафи объективии чиноят ҳаракат (бехаракатӣ)-ест, ки тавассути онҳо бештари чиноятҳо аз ҳамдигар фарқ карда мешаванд;
- тарафи объективии чиноят имконият медиҳад, ки дар диспозитсия унсурҳо ва аломатҳои ҷойнадоштаро муқаррар намоем;
- ба дараҷаи барои ҷамъият ҳавфнокӣ ва чун натиҷа ба намуд ва андозаи ҷазо таъсир расонида метавонад;
- дар баъзе ҳолатҳо тавассути он кирдори чиноятӣ аз дигар ҳуқуқвайронкуниҳо ҷудо карда мешавад⁷¹.

Ба аломатҳои тарафи объективии чиноят инҳо мансуб дониста мешаванд: кирдори ба ҷамъият ҳавфнок (амал ё беамалий), оқибатҳои ба ҷамъият ҳавфнок, робитаи сабабӣ миёни кирдори ба ҷамъият ҳавфнок ва оқибатҳои ба ҷамъият ҳавфнок, тарз, восита, макон, замон ва вазъияти содири чиноят. Ҳавфнокии ҷамъиятии ришвадиҳии тиҷоратӣ дар он ифода меёбад, ки тавассути додани подошпулии ғайриқонунӣ ба соҳторҳои идоракунии

⁷¹ Ниг.: Шарипов Т.Ш., Азимов Н.Б., Камолов З.А., Насриддинов М.Н. Ҳуқуқи чиноятӣ. Қисми умумӣ: Курси муҳтасари лексияҳо. – Душанбе, 2010. – С. 86–87.

ташкилот таъсири ғайриқонунӣ расонида мешавад, мазмуни фаъолияти идоракунӣ тағиیر меёбад, ба мақсаднокии рафтори идоракунӣ фишор оварда мешавад.

Хусусияти хосси тарафи объективии ришвадиҳии тиҷоратӣ (м. 279 КҶ ҶТ) дар он ифода меёбад, ки ин меъёр дар худ ду таркиби ҷинояти аз рӯйи алломатҳои объективӣ фарқунандаро муттаҳид менамояд: додани предмети ришвадиҳии тиҷоратӣ (қ.қ. 1 ва 2) ва гирифтани он (қ.қ. 3 ва 4). Ин таркиби ҷиноятӣ дорои хусусиятҳои хосси худ мебошад.

Аз тарафи дигар саволе ба миён меояд, ки оё чунин муттаҳидсозии ду таркиб дуруст мебошад? Ба ин савол олимон посухҳои муҳталиф додаанд. Масалан, ба ақидаи Б.В. Коробейников ҷиноятҳои мазкур, гарчанде ба ҳамдигар алоқаманд ҳам бошанд, вале маъмулан мустақил ҳисобида мешаванд. Ба андешаи ӯ, таркибҳои додан ва гирифтани подошпулии ғайриқонунӣ ҳангоми ришвадиҳии тиҷоратӣ аз ҳамдигар бо дараҷаи ба ҷамъият ҳавфнокии кирдор, ҷораи гуногуни ҷавобгарӣ, мазмуни алломатҳои кирдор ва субъектони ҷиноят, инчунин мақсадҳои шахсони гунаҳкор фарқ менамоянд. Бинобар ин, ӯ ҳадс мезанад, ки бо назардошти фарқияти ишорашудаи таркибҳои додан ва гирифтани подошпулӣ, зарурати ҷудо намудани меъёрҳои мазкур ба моддаҳои алоҳидаи КҶ (маҳз ба монанди он, ки ин кор барои додан ва гирифтани пора анҷом дода шудааст) ҷой дорад.

Мо, то андозае андешаи Б.В. Коробейниковро ҷонибдорӣ менамоем, зоро дар баробари фарқияти зикршуда, сохтори м. 279 КҶ ҶТ қоидаи умумии тарҳрезии сохтори моддаҳои дигари Қисми маҳсуси КҶ ҶТ-ро вайрон менамояд. Ҳамчун қоида, дар моддаҳои Қисми маҳсуси КҶ ҶТ алломатҳои муайянкундандаи танҳо як таркиби ҷиноят муқаррар шудааст, ки ин барои бандубости дурусти ҷиноят мусоидат карда метавонад. Айни замон бошад, мо дар доираи як модда ду таркиби ҷинояти мустақил дорем (қ.қ. 1-2 м. 279 КҶ ҶТ додан ва қ.қ. 3-4 моддаи 279 КҶ ҶТ гирифтани пул).

Тарафи объективии ҷинояти ришвадиҳии тиҷоратӣ дар ҳаракат, яъне кӯшиши гирифтани ва додани ришва ифода меёбад. Ришва метавонад, бевосита аз ҷониби ришвагиранда шахсан ва ё тавассути миёнарав, бо

супориши шахси вазифаи идоракуниро дар корхонаи тичоратӣ ё дигар корхона анҷомдиҳанда, талаб карда гирифта шавад. Таркиби чинояти мазкур расмӣ буда, он аз лаҳзаи гирифтани предмети ришва ва амали анҷомдодашуда, хотимаёфта ҳисобида мешавад.

Ба сифати предмети ришва ба мисли пора метавонад, маблағҳои пулӣ, қоғазҳои қиматнок, молу мулк ва ё дигар фоидай дорои характери молумулкидошта, баромад намояд⁷².

Ҳамин тавр, ба андешаи мо, ҷавобгарӣ барои додан ва гирифтани подошпӯлӣ ҳангоми ришвадиҳии тичоратӣ, бояд дар доираи меъёрхое пешбинӣ карда шавад, ки дар моддаҳои алоҳидаи Қисми маҳсуси КҶ мустаҳкам шудаанд.

Қисми 1 м. 279 КҶ ҶТ ҷавобгариро барои ғайриқонунӣ додани пул, қоғазҳои қиматнок ё дигар молумулк ба шахсе, ки дар корхонаи тичоратӣ ё дигар корхона вазифаи идоракуниро ба ҷо меорад. Ҳамчунин, вобаста ба мақоми ишғолнамудаи ин шахс ғайриқонунӣ расонидани хизмати дорои хусусияти молумулкӣ ба ӯ, барои амали анҷомдодааш (бе амалиаш) ба манфиати ришвадиҳанда, пешбинӣ менамояд. Аз мазмуни меъёри мазкур бармеояд, ки кирдори ишорашуда, метавонад танҳо дар шакли ҳаракатҳои фаъол содир карда шавад, ки он дар пешниҳоди ҳама гуна арзишҳои хусусияти молумулкидошта ба шахсе, ки дар корхонаи тичоратӣ ё дигар корхона вазифаи идоракуниро ба ҷо меорад, ифода мейбад.

Додани предмети ришвадиҳии тичоратӣ дар шаклҳо ва тарзҳои гуногун сурат гирифта метавонад. Дар адабиётҳои илмӣ, ки ба ҷавобгарӣ барои додан ва гирифтани пора бахшида шудаанд, шаклҳо ва тарзҳои мазкур ба таври муфассал тасвир шудаанд. Онҳо метавонанд ҳам кушода ва ҳам пардапӯшона бошанд (масалан, ҳамчун қарз, «ҳаққи хизмат», музди меҳнат ва ғ.). Дар чунин ҳолатҳо, мушкилот дар исбот намудани ҳодисаи чиноят ба вучуд меоянд ва яке аз муҳимтарин далелҳо, дар ин ҷо ҳолати содиршавии

⁷² Ниг.: Даствурамали илмӣ-амалӣ оид ба тарзу усули ошкор ва тафтиши пешакии чиноятҳо марбут ба гирифтани додани пора ва ришвадиҳии тичоратӣ. Бо фармоиши Директори Агентии назорати давлатии молиявӣ ва мубориза бо коррупсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 19 июни соли 2020, таҳти №03 тасдиқ шудааст [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: URL: <https://anticorruption.tj> (санаси муроҷиат: 30.04.2022).

амалҳои ғайриқонунӣ ба фоидаи шахсе, ки пул ва дигар арзишҳоро пешниҳод намудааст, ба ҳисоб меравад.

Қисми З м. 279 КҶ ҶТ ҷавобгариро барои ғайриқонунӣ гирифтани пул, когазҳои қиматнок ё дигар молу мулк аз ҷониби шахсе, ки вазифаи идоракуниро дар корхонаи тиҷоратӣ ё дигар корхона анҷом медиҳад. Ҳамчунин, аз ҷониби ӯ ғайриқонунӣ, вобаста ба мақоми ишғолнамудаи хизматӣ истифода бурдани хизматрасонии дорои ҳусусияти молумулкӣ барои амали анҷомдода (беамалиӣ), ба манфиати ришвадиҳанд, пешбинӣ менамояд. Гирифтани – ин қабул намудани предмети ришвадиҳии тиҷоратӣ, аз ҷумла молу мулк ва хизматрасонии ҳусусияти молумулкидошта, новобаста аз тарз ва лаҳзаи чунин қабулкунӣ, мебошад.

Ҳамин тавр, муқаррароти м. 279 КҶ ҶТ-ро таҳлил намуда, ба ҳулоса омадан мумкин аст, ки чунин амалҳо метавонанд ҳам қонунӣ ва ҳам ғайриқонунӣ бошанд.

Аз рӯйи соҳтори худ, меъёри мазкур ба таркибҳои расмии ҷиноят мансуб мебошад ва аз лаҳзаи аз ҷониби шахси гунаҳкор қабул кардан ва ё додани ақалан як қисми подошпулӣ хотимаёфта ба ҳисоб меравад. Ба миён омадани оқибатҳои манғӣ дар натиҷаи содир намудани чунин амалҳо зарур намебошад ва барои бандубаст ҳам аҳаммият надоранд.

Ҳамзамон, қайд намудан зарур аст, ки дар адабиёти илмӣ лаҳзаи хотимаёбии ришвадиҳии тиҷоратӣ ҳар хел шарҳу тавзех дода мешавад.

Баъзе олимон ришвадиҳии тиҷоратиро ба таркибҳои моддӣ нисбат медиҳанд, ки аломати ҳатмии тарафи объективии онҳо «зарари калон ба ҳуқуқ ва манфиатҳои қонуни шаҳрвандон ва ё ташкилотҳо ё ин ки манфиатҳои бо қонун ҳифзшавандай ҷамъият ва давлат» ба ҳисоб мераванд⁷³.

Ба андешаи гуруҳи дигари олимон бошад, ришвадиҳии тиҷоратӣ ба таркибҳои расмӣ нисбат дорад⁷⁴. Вобаста ба ин масъала, мо низ чунин мешуморем, ки таркиби ҷинояти ришвадиҳии тиҷоратӣ расмӣ ба шумор

⁷³ Ниг.: Яни П.С. Причинение вреда деянием // Рос. юстиция. – 1997. – №1. – С. 49; Эксанова А.А. Подкуп как криминогенное преступление (понятие, виды, юридический анализ, квалификация): дис. ... канд. юрид. наук. – Н. Новгород, 2001. – С. 29.

⁷⁴ Ниг.: Волженкин Б.В. Служебные преступления. – М.: Юристъ, 2000. – С. 303; Полосин Н.В. Уголовно-правовая характеристика коммерческого подкупа: дис. ... канд. юрид. наук. – М., 2000. – С. 105.

меравад ва чунин нүктаи назар қобили чонибдорӣ мебошад. Чункӣ аз лаҳзаи содир намудани яке аз ҳаракатҳои дар м. 279 КҶ ҶТ пешбинишуда, новобаста аз оқибати он, чиноят хотимаёфта дониста мешавад.

Аломатҳои дигари тарафи объективӣ – замон, макон, тарз, шароит, олот ва воситаҳои содир намудани чиноят – барои чинояти мазкур факултативӣ ба ҳисоб рафта, ба бандубости чиноят таъсир намерасонанд.

Тавре қайд намуда будем, тарафи объективии қ. 1 м. 279 КҶ ҶТ бо чунин ҳаракатҳои ба ҷамъият ҳавфнок, ба монанди додани пул, қофазҳои қиматнок ё дигар молу мулк ё ин ки расонидани хизмати дори ҳусусияти молумулӣ ба манфиати ришвадиҳанда тавсиф карда мешавад. Барои эътироф кардани мавҷудияти таркиби баррасиshawанда дар ҳаракатҳои шахси гунаҳкор, содир намудани яке аз ин кирдорҳои зикршуда кофӣ мебошад.

Додани молу мулк ва ё расонидани хизмати дори ҳусусияти молумулӣ ба шахсе, ки дар ташкилоти тиҷоратӣ ё дигар ташкилот вазифаи идорақуниро ба ҷо меорад, ҳангоми мавҷудияти маҷмӯи шартҳои зерин, кирдори чиноятӣ ба ҳисоб меравад: а) додани молу мулк ва ё расонидани хизмат барои қонеъ гардонидани талаботи шахси муайян равона гардида бошад, на ин ки барои истифодабарӣ ба манфиати ташкилоти тиҷоратӣ ва ё дигар ташкилот; б) додани молу мулк ва ё расонидани хизмат шарти асосии анҷом додани амалҳои (беамалий) муайян ба манфиати ришвадиҳанда ба ҳисоб равад; в) мавҷудияти робита миёни амалҳои (беамалий) интизоршаванда аз шахси подошпулигирифта ва ҳусусияти функсияҳои идорақунии аз тарафи ӯ ичрошаванда.

Дар ин ҳол, ҷавобгарӣ оиди гайриқонунӣ додан ва ё гирифтани подошпулӣ барои кирдорҳое муқаррар мегардад, ки аз тарафи шахс ба манфиати ришвадиҳанда, дар робита ба мақоми ишғолнамудаи ӯ содир карда мешавад. Чунин таҳвили предмети ришвадиҳии тиҷоратӣ бо ҳаракатҳои фаъоли шахси гунаҳкор тавсиф карда мешавад, ки шакл ва тарзи ифодаи онҳо метавонанд ғуногун бошанд. Тарзи додани подошпулӣ аз омилҳои ғуногуни ҳусусияти объективӣ ва субъективидошта вобастагӣ дорад, аз ҷумла

макон ва замони содирнамои он, муносибатҳои шахсии байниҳамдигарии шаклгирифта ва ғ.

Ба андешаи Ю.И. Скуратов ва В.М. Лебедев таҳти мағҳуми додани молу мулк ва расонидани хизмат ба идоракунанда – пешниҳоди ҳама гуна арзишҳои хусусияти молумулкидошта ва ё қонеъгардонии бемузди талаботи шахс, ки тибқи қонун зери баҳодиҳии молумулкӣ қарор мегирад ва барои ташкилоти тиҷоратӣ ва ё дигар ташкилоте, ки дар он шахси ришвагир функцияҳои идоракуниро ичро менамояд, ҳеч гуна даромад, фоида ва ё имтиёзи дигар намеоварад⁷⁵.

Дар ин сурат таҳвили пул, дигар мулу мулк ва расонидани хизмат ба идоракунанда, метавонад хусусияти ҳам ошкоро ва ҳам пинҳонӣ дошта бошад.

Бояд қайд намуд, ки тавре аз муқаррароти қонунгузории чиноятӣ бармеояд, подошпулӣ бояд барои анҷом додани амали (беамалӣ) мушаххас аз ҷониби шахсе, ки дар ташкилоти тиҷоратӣ ва ё дигар ташкилот функцияҳои идоракуниро ичро менамояд, дода шавад. Аммо ба назари мо, ҷунин муқаррарот соҳаи амали меъёрҳоеро, ки дар м. 279 КҶ ҶТ пешбинӣ шудаанд, маҳдуд менамояд. Дар баъзе мавридҳо, подошпулӣ барои зоҳир кардани беамалӣ дода мешавад. Масалан, корманди роҳбарикунандаи бонк ва ё дигар ташкилоти қарзӣ, метавонад бар ивази гирифтани подошпулӣ ба вайрон кардани муҳлатҳои баргардонидани қарз, ки аз ҷониби шаҳрванд ва ё шахси ҳуқуқӣ гирифта шудааст, «чашм пушад» ва барои баргардонидани қарз ҷораҳои зарурӣ наандешад; директори ширкати калон, ки мунтаззам аз роҳбари корхонаи дигар «туҳфаҳо» мегирад, ба ҳамкорӣ маҳз бо ин корхона бартарият медиҳад, гарчанде аз ҷунин ҳамкорӣ манфиате барои ташкилот намерасад; ба директори ташкилоте, ки марказҳои савдоро ба ичора медиҳад, пайваста подошпулии гайриқонунӣ тақдим мегардад, то ин ки ҳеч гуна мушкилие дар тамдид намудани муҳлати ичора ба миён наояд.

⁷⁵ Ниг.: Комментарий к Уголовному кодексу Российской Федерации / Под ред. Скуратов Ю.И., Лебедев В.М. 3-е изд. – М., 2001. – С. 49.

Ҳамин тавр, ба назари мо таркиби ришвадиҳии тичоратӣ на танҳо ҳангоми додани (гирифтани) подошпулии гайриқонунӣ барои амалҳои (беамалии) муайяни шахсе, ки дар ташкилоти тичоратӣ ва ё дигар ташкилот вазифаи идоракуниро ичро менамояд, балки, инчунин ҳангоми сарпарастӣ (пуштибонӣ) ва дастгирии ришвадиҳандა низ ҷой дошта метавонад. Дар ин ҳол, албаттa бояд дар назар дошт, ки чунин дастгириву мусоидат бояд бо мақоми хизматии шахсе, ки дар ташкилоти тичоратӣ ва дигар ташкилот вазифаи идоракуниро ичро менамояд, алоқаманд бошад.

Унсури асосии кирдор ҳангоми ришвадиҳии тичоратӣ – додани (гирифтани) пул, коғазҳои қиматнок ё дигар молу мулк ва ё расонидани хизмати дорои хусусияти молумулкӣ мебошад, ки моҳияти онҳо дар амалан тақдим намудани предмети ришвадиҳии тичоратӣ, дар маҷмуъ ва ё қисми он, ё ин ки амалан расонидани хизмат ва ё иҷрои кор ифода меёбад. Дар ин ҳол, чунин таҳвили молу мулк ва ё гайриқонунӣ расонидани хизмат ба шахс, ки ба қонеъ гардонидани талаботҳои ӯ равона гардидааст, ба ташкилоти тичоратӣ ва ё дигар ташкилот, ки дар он ришвагир вазифаи идоракуниро ичро менамояд, ҳеч гуна даромад, фоида ва ё имтиёз намеоварад.

Қонунгузор гайриқонунӣ додан ва гирифтани подошпулиро пешбинӣ намуда, тарзҳо ва шаклҳои амалисозии онҳоро муқаррар намекунад. Ба назари мо, чунин рафтори қонунгузор дуруст мебошад, зеро пешбинӣ намудани тамоми тарзҳои имконпазири додан ва ё гирифтани подошпули гайриимкон мебошад. Тарзи додани (гирифтани) подошпулий, инчунин замон ва макони содир намудани ин амал, аҳаммияти муҳимми ҳукуқии ҷиноятӣ надоранд ва метавонанд танҳо ҳамчун аломати факултативии тарафи объективии ҷиноят баррасӣ карда шаванд. Додани подошпулий ва ё расонидани хизмати хусусияти молумулкидошта аз тарафи шахсе содир шуда метавонад, ки дар ичро гардидани амали муайян, аз ҷониби идоракунанда ва ё шахси тобеи ӯ, манфиатдор мебошад.

Кирдори шахсоне, ки ҳангоми ришвадиҳии тичоратӣ нақши миёнаравро ичро менамоянд, бояд ҳамчун шарикӣ дар он бандубаст карда шаванд. Пул, дигар арзишҳои моддӣ ва хизматрасонӣ метавонанд на танҳо ба худи шахси

ичрокунандаи вазифаи идоракунӣ, балки ба аъзои оила ва дигар шахси ба ӯ наздик пешниҳод карда шаванд, албатта ба шарте, ки ин амалҳо дар мувофиқа бо ӯ анҷом ёбанд. Нуқтаи назари муаллифоне, ки мавҷудияти таркиби чинояти баррасишавандаро дар ин сурат инкор менамоянд, шубҳаовар мебошад. Ҳамчунин, пешниҳоди подошпулии ғайриқонунӣ метавонад тавассути гузаронидани маблағҳои пулӣ ба ҳисоби бонкӣ, кушодани суратхисоб ба номи шахсе, ки дар ташкилоти тиҷоратӣ ва ё дигар ташкилот вазифаи идоракуниро иҷро менамояд ва дигар роҳу воситаҳо амалӣ карда шавад. Тавре дар боло қайд намуда будем, ришвадиҳии тиҷоратӣ дар ду шакл содир шуда метавонад – ошкоро ва пинҳонӣ. Барои шакли ошкоро – пешниҳоди бевоситаи предмети ришвадиҳии тиҷоратӣ ва гирифтани он аз ҷониби идоракунанда хос мебошад. Барои шакли дуюм, яъне пинҳонӣ, зоҳирان доираи қонунии пешниҳоди (қабули) предмети ришвадиҳӣ хос мебошад. Масалан, дар намуди пардохтҳои қонунӣ барои дар ду ҷой кор кардан, пешниҳоди қарз, баргардонидани қарзи мавҷуднабуда, мубодилаи ашёҳои ошкоро ҳамарзиш набуда, ҳадяҳо ва ғайра.

Аз нигоҳи назариявӣ ва амалӣ, масъалаи ғайриқонунӣ будани додани (гирифтани) молу мулк ва ё пешниҳоди (истифодаи) хизматрасонии хусусияти моддидошта, бениҳоят муҳим мебошад. Ин масъала гарчанде дар адабиёти ҳуқуқии чиноятӣ то андозае таҳқиқ шуда бошад ҳам, аммо таҳқиқотҳои анҷомшударо кофӣ ва бебаҳс гуфта наметавонем. На ҳама вақт, ҳолатҳои ғайриқонунӣ будани пешниҳоди (қабули) подошпулӣ ба таври кофӣ муайян карда шудаанд. Масалан, С.А. Гордейчик пешниҳод менамояд, ки таҳти ғайриқонунӣ гирифтани молу мулк ва ё истифодаи хизматрасонии хусусияти молумулкидошта, ба даст овардани неъматҳои моддӣ ва ё истифодаи хизматрасонии зикршуда, бо роҳи вайрон кардани талаботи қонун, инчунин дигар санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ фахмида шавад⁷⁶. Ифодаи мазкур доираи мағҳуми «подошпулӣ ва хизматрасонии ғайриқонунӣ»-ро ҳангоми ришвадиҳии тиҷоратӣ маҳдуд менамояд, чунки бояд на танҳо вайронкуни

⁷⁶ Ниг.: Гордейчик С.А. Преступления управленческого персонала коммерческих и иных организаций в сфере экономической деятельности: дис. .. канд. юрид. наук. – Волгоград, 1997. – С. 96.

бевоситаи қонун, балки амалхое низ ғайриқонунӣ дониста шаванд, ки аз қонун маншаъ намегиранд, ба тафсири он асос наёфтаанд ва бевосита дар он пешбинӣ нагардидаанд. Ғайриқонунӣ – яъне муҳолифи қонун, «бо қонунҳо мувофиқ (мутобиқ) набуда» фаҳмида мешавад. Рафтори ба қонун мувофиқнабудаи субъект – бояд ҳам рафтори ба меъёрҳои мушаххаси ҳуқуқ асоснаёфта ва ҳам рафтори ба принсипҳои он, инчунин дигар санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ муҳолифаткунанда ҳисобида шавад.

Мумкин аст дар натиҷаи омӯзиши ҳуҷҷатҳои таъсисии ташкилотҳои тиҷоратӣ ва дигар ташкилотҳо, инчунин шартномаҳои бо роҳбарони онҳо басташуда, мамнуияти гирифтани подошпулӣ аз ҷониби кормандони идоракунандаи онҳо ошкор карда нашавад, аммо ин маънои онро надорад, ки ҷавобгарии ҷиноятии чунин шаҳс бо асосҳои мавҷуд набудани аломати ғайриқонунӣ будани подошпулии аз тарафи онҳо гирифташаванда, ғайриимкон мебошад. Чунончӣ, барои мисол, қонунгузории гражданӣ ба сифати шарти бастани шартномаи кредит миёни ташкилот ва шаҳси воқеӣ додани подошпулиро ба шаҳсе, ки манфиатҳои ташкилотро намояндагӣ менамояд, пешбинӣ намекунад. Бинобар ин, додани подошпулӣ ва гирифтани он аз қонун маншаъ намегиранд ва ғайриқонунӣ ба ҳисоб меравад. Дар ҳолати мазкур ришвадиҳии тиҷоратӣ, ҳамчун шарти ғайриқонунии бамалбарории амалҳои идоракунӣ баромад менамояд.

Тавре дар адабиётҳои ҳуқуқӣ қайд мегардад, подошпулии ба шаҳси иҷроқунандаи вазифаи идоракунӣ дар ташкилоти тиҷоратӣ ва дигар ташкилот пешниҳодшаванда, хусусияти молу мулкӣ дорад ва ғайриқонунӣ мебошад, ки дар шартҳои шартномаи меҳнатӣ пешбинӣ нашудааст⁷⁷.

Ба андешаи муаллифони тафсири КҶ ФР, зери таҳрири Ю.И. Скуратов ва В.М. Лебедев, таҳти мағҳуми ғайриқонунӣ – чунин таҳвиле (додан ва гирифтани) фаҳмида мешавад, ки дар мавриди чунин амал, бевосита дар санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ ё ҳуҷҷатҳои таъсисӣ манъ шудааст ва ё мутобиқи қонун аз хусусияти созишишномаи басташаванда, хизматрасонии

⁷⁷ Ниг.: Комментарий к Уголовному кодексу Российской Федерации / Отв. ред. Радченко В.И. – М.: Вердикт, 1996. – С. 350.

пешниҳодшаванда ё ин ки дигар фаъолияти қонунии шахс бар намеояд ва ба таври пинҳонӣ ё зери никоби дигар амалҳои қонунӣ, содир карда мешавад. Зимнан, чунин амалҳо вақте ба манфиати диҳанда (пешниҳодкунанда)-и молу мулк ва хизматрасонӣ дониста мешаванд, ки агар онҳо талаботи ӯро қонеъ гардонанд, фоида ва имтиёзи дигарро чи ба ришвадиҳанда ва чи ба дигар шахсон тибқи дастури ӯ, ба вучуд оранд.

Барои дуруст бандубаст намудани кирдор, ҳамчун ришвадиҳии тичоратӣ, бояд ба таври дақиқ ва мушаххас муқаррар карда шавад, ки подошпулии гайриқонунӣ аз ҷониби шахс маҳз барои анҷоми амалҳои (беамалий) бо истифода аз мақоми хизматии ӯ алоқаманд, гирифта шудааст. Мавҷуд набудани чунин робита миёни гирифтани ришваи тичоратӣ ва истифодай вазифаи идоракунӣ дар ташкилоти тичоратӣ ё дигар ташкилот, таркиби ришвадиҳии тичоратиро истисно менамояд.

Агар шахси иҷроқунандаи вазифаи идоракунӣ дар ташкилоти тичоратӣ ё дигар ташкилот бинобар ҳолатҳои аз иродai ӯ вобастанабуда, барои анҷом додани амали (беамалий) муайян ба манфиати ришвадиҳанда, пул, қофазҳои қиматнок ва ё дигар молу мулк нағирифта бошад ё хизматрасонии хусусияти молумулкидоштаро истифода накарда бошад, вале дар ин ҳол, предмети ришвадиҳиро, ки мебоист барои амалҳои анҷомдодаи ӯ пешниҳод мегардид, талаб намуда бошад, пас бояд кирдори ӯ ҳамчун суиқасд ба ришвадиҳии тичоратӣ бандубаст карда шавад.

Кӯшишҳои бемуваффақият анҷомёфтаи додани подошпулии гайриқонунӣ ё гайриқонунӣ расонидани хизмати хусусияти молумулкидошта, ки бинобар сабабҳои аз иродai диҳанда (пешниҳодкунанда) вобастанабуда хотима наёфтаанд, бояд ҳамчун суиқасд ба ришвадиҳии тичоратӣ бандубаст карда шаванд.

Дар ҳолатҳое, ки агар шахси иҷроқунандаи вазифаи идоракунӣ дар ташкилоти тичоратӣ ё дигар ташкилот, аз қабули предмети ришвадиҳии тичоратӣ даст кашад, шахсе, ки предмети ришвадиҳиро пешниҳод намудааст, барои суиқасд ба додани предмети ришвадиҳӣ ба ҷавобгарӣ кашида мешавад.

Мақсаду нияти шахс вобаста ба додани предмети ришвадиҳии тичоратӣ, наметавонад ҳамчун суюқасд ба ришвадиҳии тичоратӣ бандубаст гардад, агар аз тарафи ӯ барои амалий намудани чунин мақсаду ният, ҳеч гуна амали (беамалий) мушаххас андешида нашуда бошад.

Агар шахс пул ё дигар арзишҳоро гӯё бо мақсади ба шахси иҷроқунандаи вазифаи идоракунӣ дар ташкилоти тичоратӣ ё дигар ташкилот пешниҳод кардан, гирифта бошад. Вале дар воқеъ чунин мақсадро надошта, онҳоро ба манфиати шахсӣ, ба даст оварда бошад, пас чунин кирдори ӯ, бояд ҳамчун ҷинояти қаллобӣ бандубаст карда шавад. Дар чунин ҳолатҳо, амалҳои соҳибмурӯқи арзишҳо, бояд ҳамчун суюқасд ба содиркуни ришвадиҳии тичоратӣ бандубаст карда шавад. Дар ҳошияни гуфтаҳои боло С.Д. Макаров қайд менамояд, ки номбар шудан ва ё нашудани шахси муайянни иҷроқунандаи вазифаи идоракунӣ дар ташкилоти тичоратӣ ё дигар ташкилот, ки мебоист ба ӯ подошпулии ғайриқонунӣ дода мешуд, аҳамият надорад⁷⁸.

Чуноне, ки зикр карда шуд, тарафи объективии гирифтани ришваи тичоратӣ (қ. 1 м.279 КҶ ҶТ) дар ғайриқонунӣ гирифтани пул, коғазҳои қиматнок ё дигар молу мулк аз ҷониби шахсе, ки вазифаи идоракуниро дар корхонаи тичоратӣ ё дигар корхона анҷом медиҳад, ҳамчунин аз ҷониби ӯ ғайриқонунӣ вобаста ба мақоми ишғолнамудаи хизматӣ, истифода бурдани хизматрасонии дорои ҳусусияти молумулкӣ барои амали анҷомдода (беамалий), ба манфиати ришвадиҳанда, ифода меёбад.

Дар адабиёти ҳуқуқии ба масъалаи баррасишаванда баҳшидашуда, иброз мегардад, ки таҳти манфиат, бояд ба даст овардани дилҳоҳ неъмат ва ё афзалият чи барои ҳуд ва чи барои наздикону пайвандон, аз ҷумлаи манфиати ташкилоти ҳуд, ки аз ном ва ба фоидай он амал карда мешавад, фаҳмида шавад.⁷⁹

⁷⁸ Ниг.: Макаров С.Д. Разграничение составов коммерческого подкупа и иных преступлений, связанных с незаконным вознаграждением по УК РФ // Адвокатская практика. – 2000. – №1. – С. 20-21

⁷⁹ Сафарзода А.И., Миралиев Э.Б. Сиёсати ҳуқуқии ҷиноятий дар самти мубориза бо коррупсия дар Ҷумҳурии Тоҷикистон // Муқовимат бо коррупсия дар Ҷумҳурии Тоҷикистон: роҳҳо ва натиҷаҳои он (маводҳои конференсияи ҷумҳуриявии илми-амалий, ш. Душанбе 7 декабри соли 2019) / Зери таҳрири доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ, профессор Сафарзода А.И. – Душанбе, 2020. – С. 9–10.

Амалхое, ки тарафи объективии таркиби баррасишавандай чиноятро ташкил медиҳанд, бояд нисбати шахсе (ё аз ҷониби шахсе) содир карда шаванд, ки дорои функцияҳои ташкилий-амрдиҳӣ ё ин ки маъмурий-ҳоҷагӣ мебошад.

Арзишҳо ва хизматрасонии ҳусусияти молумулкидошта, метавонанд ҳамчун ҷораи ҳавасмандгардонӣ ба бастани созишиномаи ҳамкорӣ пешниҳод гарданд ва ё баръакс, ҳамчун ҷора барои баста нашудани аҳди муайян. Масалан, маблағҳои пулӣ ба директори ширкати тиҷоратӣ барои пешниҳоди маълумот оид ба аҳҷои омодашаванда ва басташаванда, пешниҳод карда мешаванд.

Барои бандубости кирдор аҳамият надорад, ки қадом вақт арзишҳои моддӣ ва ё хизматрасонӣ ба шахси иҷроқунандаи вазифаи идоракунӣ пешниҳод карда шудаанд, ё то содиршавии кирдор, дар ҷараёни он ва ё баъди содиршавии кирдор ба манфиати ришвадиҳанда пешниҳод карда шудаанд.

Моҳияти чинояти баррасишаванда, маҳз дар он ифода меёбад, ки бар ӣази подошпӯлӣ ва хизматрасонии муайян қарор қабул карда шуда, шахси пешниҳодкунандаи предмети ришвадиҳӣ ё хизматрасонии даҳлдорро қаноатманд менамояд. Дар таҷрибаи судӣ таҳти хизматрасонии ҳусусияти молумулкидошта, масалан, пешниҳод намудани роҳҳатҳои сайёҳӣ, таъмири ҳӯҷра, соҳтмони бустонсаро, кам кардани арзиши молу мулки пешниҳодшаванда, объектҳои ҳусусигардонӣ, кам намудани пардоҳтҳои иҷоравӣ, меъёрҳои фоизӣ барои истифодаи хизматрасониҳои бонкӣ (дар ин ҳол, хизматрасониҳои ҳусусияти молумулкидошта, бояд дар ҳукм, дар шакли пулӣ ифода карда шаванд), фаҳмида мешаванд. Тарзҳои додан ва гирифтани ришвадиҳии тиҷоратӣ дар қонунгузорӣ пешбинӣ нашудааст, чунки пешбинӣ намудани тамоми тарзҳои имконпазири амалишавии онҳо ғайриимкон мебошад.

Пешниҳоди предмети ришвадиҳии тиҷоратӣ, ҳамчун қоида, аз тарафи шахсе амалий карда мешавад, ки дар анҷоми амали (беамалий) муайян аз ҷониби шахсе, ки дар ташкилоти тиҷоратӣ ё дигар ташкилот вазифаи идоракуниро иҷро менамояд, манфиатдор мебошад. Ҳолати додан ва ё

гирифтани подошпулии ғайриқонунӣ бо тарзҳои гуногун амалӣ шуда метавонад. Аз ҳама маҳфитарини онҳо, ба суратҳисобҳои маҳсуси барои ин мақсад кушодашуда, гузаронидани маблағҳои пулӣ ба ҳисоб меравад. Дар бештари мавридҳо, чинояти баррасишаванда бо роҳи бевосита (мустанқиман) додани предмети ришвадиҳӣ ва гирифтани он аз тарафи шахси иҷроқунандай вазифаи идоракунӣ дар ташкилоти тиҷоратӣ ё дигар ташкилот, содир карда мешавад.

Дар адабиёти ҳуқуқӣ масъалаи ҳаҷму андозаи подошпулӣ ё хизматрасонии хусусияти молумулкидошта, ки ҳангоми мавҷудияти он, шахс ба ҷавобгарии чиноятӣ қашида мешавад, ба таври даҳлдор таҳқиқу таҳлил нашудааст. Маъмулан, ин масъала аз мавқеи ҳуқуқии граждани дар таносуб ба ҳадя баррасӣ карда мешавад. Бахусус қайд мегардад, ки новобаста аз андоза, подошпулии ғайриқонуни шахси мансабдор, барои аз тарафи ӯ иҷро гардидан амалҳо (беамалӣ) бо истифода аз мақоми хизматӣ, бояд дар ҳолатҳои зерин ҳамчун пора баҳо дода шавад: агар тамаъҷӯии ин подошпулӣ ҷой дошта бошад; агар подошпулӣ хусусияти зарҳаридӣ ё тобеъкунӣ дошта бошад; агар подошпулӣ ба шахси мансабдор барои амалҳои ғайриқонунӣ дода шуда бошад⁸⁰.

Ба андешаи олимони дигар, муқаррароти КГ оид ба ҳадя, вақте ки тақдими тухфа бо иҷро гардидан амали муайян, ба манфиати тухфакунанда алоқаманд бошад, амал карда наметавонад. Вале дар чунин ҳолат, таркиби чиноят ҷой дошта наметавонад, агар ба сифати тухфа гул ё дигар ашёи ороишоти камарзиш тақдим гардад⁸¹. Азбаски ҷавобгарии чиноятӣ тибқи м. 279 КҶ ҶТ танҳо ҳангоми ришвадиҳӣ ба миён омада метавонад, пас андозаи (ҳаҷми) подошпулӣ низ дар ин сурат аҳаммият надорад. Муҳим он аст, ки подошпулӣ қобилияти анҷоми амали (беамалӣ) даҳлдорро аз ҷониби идоракунанда таъмин карда тавонад. Дар ин ҳол қобили тазаккур аст, ки ҳангоми ноҷиз будани андозаи подошпулӣ таъсири он ба муносибатҳои идоракунӣ низ ноҷиз (камаҳаммият) мебошад.

⁸⁰ Ниг.: Волженкин Б.В. Обычный подарок или взятка? // Законность. – 1997. – №4. – С. 25.

⁸¹ Ниг.: Горелик А.С. Уголовная ответственность за коммерческий подкуп // Юридический мир. – 1999. – №1-2. – С. 16.

Ба назари мо, муқаррароти м. 279 КҶ ҆ЧТ оид ба он, ки подошпулии гайриқонунӣ «барои амали анҷомдодааш (беамалиаш) ба манфиати ришвадиҳанда» пешниҳод мегардад, начандон дуруст мебошад (дар фарқият аз м. 319 К҆Ч ҆ЧТ, ки гирифтани пораро «барои ичро кардан ё накардани амали муайян ба манфиати порадиҳанда ё намояндагони ӯ» муқаррар менамояд). Ин имкон медиҳад чунин шуморем, ки ришвадиҳӣ танҳо нисбати амалҳои аллакай анҷомёфта ҷой дошта метавонад, ҳол он ки дар бештари мавридҳо, подошпулӣ қабл аз анҷоми амалҳои мувофиқашуда дода мешавад. Яъне, аз мазмуни қонун бармеояд, ки додани подошпулӣ барои амалҳои аз ҷониби иҷроқунандаи вазифаи идоракунӣ дар ташкилоти тиҷоратӣ ё дигар ташкилот, дар оянда иҷрошаванда, ҳато, агар онҳо ба манфиати ришвадиҳанда содир шуда бошанд ва ба ин ташкилот, ҷамъият ва давлат зарари иқтисодӣ ворид карда бошанд ҳам, танҳо ҳадяву мукофотеро мемонанд, ки ҷавобгарии ҷиноятиро мутобиқи м. 279 К҆Ч ҆ЧТ ба вучуд намеоранд. Бо назардошти ҳолатҳои зикршуда, мувофиқи мақсад дониста мешавад, ки диспозитсияи м. 279 К҆Ч ҆ЧТ тавре пешбинӣ карда шавад, ки додани (гирифтани) подошпулиро ҳам қабл аз анҷоми амалҳои муайян ба манфиати идоракунанда ва ҳам баъди анҷоми чунин амалҳо ифода карда тавонад.

Гирифтани предмети ришвадиҳии тиҷоратӣ (ба монанди додани он) бо тарзҳои гуногун амалӣ шуда метавонад. Дар иртибот ба додан ва гирифтани пора, Ю.И. Ляпунов чунин тарзҳои додани (гирифтани) предмети подошпулии гайриқонуниро номбар менамояд: вонамуд сохтани бастани аҳди қонунӣ (шартномаи ба таври нотариалиӣ тасдиқшуда), «фурӯши» молу мулки гаронбаҳо бо арзиши паст ва ғайра⁸². Аммо, тавре мо қайд карда будем, тарзи қабули арзишҳо ҳангоми ришвадиҳии тиҷоратӣ аҳаммият надорад ва ба бандубости ҷиноят таъсир намерасонад.

Аломати муҳимми тарафи объективии ҷиноят ҳангоми гирифтани ришваи тиҷоратӣ, алоқамандии амалҳои интизоршаванда бо мақоми хизматии идоракунанда ба ҳисоб меравад. Шахсе, ки дар ташкилоти

⁸² Ниг.: Уголовное право. Особенная часть: Учебник / Под ред. В.Н. Петрашева. – М., 1999. – С. 481.

тичоратӣ ё дигар ташкилот вазифаи идоракуниро ичро менамояд, амал ё беамалиро содир мекунад, ки дар татбиқи (ё саркашӣ аз) уҳдадориҳои ба зиммаи ӯ voguzorshuda ё ҳуқуқҳои ба ӯ вобаста ба идоракуни молу мулк ва ё кори ҳайати шахсӣ пешниҳодгардида, ифода меёбад, ё ин ки аз доираи уҳдадориҳои хизматии ӯ берун мебошад. Чунин таҷовуз аз дохили соҳтори ташкилотҳои тиҷоратӣ, аз ҷониби субъектоне, ки вобаста ба мақоми хизматии худ, уҳдадоранд дар ҳусуси манфиатҳои хизматӣ, дар ин ташкилотҳо «ғамхорӣ» намоянд, амалӣ карда мешавад. Дар робита ба ин, тавре Э.С. Тенчов қайд менамояд, субъекти ришваситон ваколатҳои худро на барои таъмини фаъолияти оинномавии ин ташкилотҳо, балки бо мақсадҳои шахсӣ истифода мебарад⁸³.

Чунин амалҳо (беамалий) бояд ё аз рӯйи ҳусусияти худ ғайриқонунӣ бошанд, яъне дар қонун, санадҳои меъёрии зериқонунӣ, ҳуччатҳои таъсисӣ ё ин ки шартномаҳои ташкилотҳои тиҷоратӣ ё дигар ташкилотҳо пешбинӣ нашуда бошанд ва ё манъ шуда бошанд, ё ин ки муқобили манфиатҳои қонунии ташкилотҳои зикршуда равона гардида бошанд. Ин маънои онро дорад, ки амали содирнамудаи шахси дар ташкилоти тиҷоратӣ ё дигар ташкилот вазифаи идоракуниро ичроқунанда принсипҳо, тартиб ва қоидаҳои ичрои вазифаҳои хизматиро вайрон менамояд ва хилофи мақсаду вазифаҳои ташкилоте мебошад, ки дар он чунин шахс кор мекунад.

Файр аз он, шахсе, ки вазифаи идоракуниро дар ташкилоти тиҷоратӣ ё дигар ташкилот ичро менамояд, амалҳои марбут ба ришвадиҳиро ба манфиати ришвадиҳанда содир менамояд. Ин гувоҳи он аст, ки чунин амалҳо (беамалий) талаботҳои ришвагирандаро қонеъ мегардонанд, ба ӯ ва ё дигар шахси нишондодаи ӯ манфиат ва афзалияти муайян меоваранд. Зимнан, «манфиатҳо»-и шахсе, ки предмети ришвадиҳиро пешниҳод мекунад, метавонад гуногун бошанд: манфиатнокии гаразнок (масалан, нияти ришвадиҳанда дар ҳусуси тавассути додани предмети ришвадиҳӣ ба даст овардани ягон манфиати молумулӣ), қонеъ гардонидани талаботҳои шахсии

⁸³ Ниг.: Тенчов Э.С. Подсистема уголовно-правовых норм о преступлениях в сфере экономики / Ответственность за экономические преступления. – Иваново, 1998. – С. 4.

худ (масалан, хоҳиши ба муассисаи олии таълимӣ дохил шудан), ба даст овардани афзалият ё мавқеи ҳукмфармой барои фаъолияти ташкилоте, ки дар он ришвадиҳанда кор меқунад ва ғайра.

Қобили зикр аст, ки амалҳои (беамалий) марбут ба ришвагирӣ, метавонанд ба манфиати шахсони сеом содир карда шаванд, агар ба онҳо шахси ришвадиҳанда ишора карда бошад (масалан, бенавбат расонидани хизмати тиббӣ ба хешовандони ришвадиҳанда, дар муассисаҳои тиббии хусусӣ).

Дар ин ҳол, мумкин аст, худи ришвагиранда фоидай моддӣ ба даст наорад, аммо ӯ манфиатдор аст, ки чунин фоидаро дигар шахс ба даст оваранд.

Аз ин лиҳоз, пешниҳод карда мешавад, ки дар м. 279 КҶ ҶТ пешбинӣ карда шавад, ки амалҳои (беамалий) шахси иҷроқунандай вазифаи идоракунӣ дар ташкилоти тиҷоратӣ ё дигар ташкилот, метавонад на танҳо ба манфиати ришвадиҳанда, балки дигар шахси нишондодаи ӯ низ содир карда шавад.

Масъалаи дигаре, ки аҳаммияти муҳимми назариявӣ ва амалиро соҳиб аст, тарҳи (конструксияи) таркиби ришвадиҳии тиҷоратӣ ва лаҳзаи хотимаёбии ин ҷиноят мебошад. Дар назарияи ҳукуки ҷиноятӣ пешниҳодҳо дар хусуси тағиیرдиҳии тарҳи ришвадиҳии тиҷоратӣ ва зарурати муқаррарномаии таркиби моддии ҷиноят иброз мегарданд. Масалан, ба андешаи С.А. Гордейчик, маҳз расонидани заарар дар шакли содири ҷинояти пешбининамудаи қ. З м. 204 КҶ ФР (қ. З м. 279 КҶ ҶТ)-ро бояд критерияи муҳимтарини муайян намудани ғайриқонунӣ гирифтани молу мулк ё истифодай хизматрасонии хусусияти моддидошта, эътироф намуд⁸⁴.

Моддаи 279 КҶ ҶТ ҷавобгариро барои ғайриқонунӣ додани пул, қоғазҳои қиматнок ё дигар молумулк ва ё расонидани хизмати дорои хусусияти молумулкӣ ба идоракунанда, вобаста ба мақоми ишғолнамудаи ин шахс, барои амали анҷомдодааш (беамалиаш) ба манфиати ришвадиҳанда пешбинӣ менамояд. Аз ин бармеояд, ки якум, аз рӯйи соҳтори худ, ин ҷиноят

⁸⁴ Ниг.: Гордейчик С.А. Преступления управленческого персонала коммерческих и иных организаций в сфере экономической деятельности: дис. ... канд. юрид. наук. – Волгоград, 1997. – С. 98–99.

дорои таркиби расмӣ мебошад. Яъне қонунгузор ҷавобгарии чиноятиро на бо оқибатҳои мушаххаси ҳуқуқии чиноятӣ, балки бо худи ҳолати додани молу мулк ё расонидани хизмат барои амалҳои вобаста ба мақоми хизматии ишғолнамудаи шахси идоракунанда, содиршаванд аз ҷонад. Дуюм худи амалҳои дар робита ба гирифтани подошпулӣ анҷомдода шавандай шахси идоракунанда ва мутаносибан ҳуддорӣ намудани ўз анҷоми чунин амалҳо, берун аз доираи таркиби чиноят қарор доранд.

Тавре омузиши таҷриба нишон медиҳад, дар бештари мавриди ришвадиҳии тиҷоратӣ, ҳамчун чинояти хотимаёфта бандубаст карда мешавад ва танҳо ҳар як қисми он, ҳамчун суиқасд бандубаст мегардад. Дар ин ҳол, аҳаммият надорад, ки подошпулӣ то анҷоми амалҳои идоракунӣ дода мешавад, ё пас аз анҷоми чунин амалҳо (беамалий). Дар таҷрибаи мақомоти ҳифзи ҳуқуқ маъмулан ҳолатҳое во меҳӯранд, ки подошпулии ғайриқонунӣ пас аз анҷоми амалҳо (беамалий)-и муайян, аз ҷониби идоракунанда дода мешавад. Ин қисман ба он вобастагӣ дорад, ки чунин ҳолатҳоро ошкор ва исбот кардан осонтар аст, чунки сухан дар ҳусуси амалҳои аз тарафи идоракунанда анҷомёфта меравад.

Дар назарияи ҳуқуқи чиноятӣ, дар масъалаи лаҳзаи хотимаёбии ришвадиҳии тиҷоратӣ фаҳмиши ягона ҷой надорад. Масалан, П.С. Яни чунин мешуморад, ки лаҳзаи хотимаёбии «ришвадиҳии тиҷоратӣ» танҳо факти расонидани зарар ё ин ки бевосита худи ҳолати аз тарафи хизматчи гирифтани подошпулии ғайриқонунӣ ва ё кирдоре буда метавонад, ки бар ивази чунин подошпулӣ ба манфиати ришвадиҳанда содир карда шудааст⁸⁵.

А.А. Эксанов пешниҳод менамояд, ки ришвадиҳии тиҷоратӣ таркиби «моддӣ» дониста шавад, ки аломати ҳатмии тарафи объективии онро «зарари қалон ба ҳуқуқ ва манфиатҳои қонуни шаҳрвандон ва ташкилот ва ё ба манфиатҳои қонунан ҳифзшавандай ҷамъият ва давлат» ташкил медиҳад⁸⁶.

Мо андешаи олимонеро, ки ба сифати аломати ҳатмии тарафи объективии чиноят «мавҷудияти зарар»-ро муайян мекунанд, дар нисбати м.

⁸⁵ Ниг.: Яни П.С. Причинение вреда деянием. О квалификации экономических и служебных преступлений // Российская юстиция. – 1997. – №1. – С. 49.

⁸⁶ Ниг.: Эксанов А.А. Подкуп как криминогенное преступление (понятие, виды, юридический анализ, квалификация): автореф дис. ... канд. юрид. наук. – Нижний Новгород, 2001. – С. 29.

279 КҖ ЧТ қотеъона чонибдорӣ карда наметавонем, зеро дар моддаи мазкур ба мавҷудияти зарар ҳеч гуна ишорае чой надорад.

С. Максимов қайд менамояд, ки лаҳзаи хотимаёбии ришвадиҳии тиҷоратӣ, бояд лаҳзаи аз ҷониби шаҳси идоракунанда гирифтани ҳадди ақал қисме аз молу мулки ба ӯ ваъдашуда дониста шавад. Лаҳзаи хотимаёбии кирдore, ки дар шакли ғайриқонунӣ истифода бурдани хизматрасониҳо содир шудааст, бояд лаҳзаи оғози гирифтани фоида аз амалҳои хусусияти молумулқидошта, аз ҷониби идоракунанда, ки ба манфиати ӯ анҷом дода мешаванд, ҳисобида шавад. Ҷунонҷӣ, лаҳзаи хотимаёбии истифодабарии ғайриқонунии хизматрасонии пудратҷӣ, лаҳзаи оғози иҷрои корҳои пудратӣ (сохтмонӣ) ба манфиати идоракунанда мебошад⁸⁷. Б. Волженкин ришвадиҳии тиҷоратиро ҷинояти таркиби расмидошта эътироф карда, иброз медорад, ки муқаррароти қонунгузории ҷиноятӣ оид ба расонидани зарар на аҳаммияти ҳуқуқӣ-моддӣ, балки аҳаммияти ҳуқуқӣ-мурофиавӣ дорад⁸⁸. Н.В. Полосин нуқтаи назареро ҷонибдорӣ менамояд, ки тибқи он додан ва гирифтани ришвадиҳии тиҷоратӣ аз лаҳзаи аз ҷониби шаҳси иҷроқунандаи вазифаи идоракунӣ дар ташкилоти тиҷоратӣ ё дигар ташкилот қабул намудани ҳадди ақал қисми подошпулии ғайриқонунӣ ва ё қисми хизматрасонӣ хотимаёфта эътироф карда мешавад⁸⁹.

И.А. Клепитский ва В.И. Резанов дар иртибот ба гирифтани пора қайд менамоянд, ки он метавонад дар кирдори аз рӯйи мазмун мураккаб зоҳир гардад ва дар худ ҳам қабули подошпулии ғайриқонуниро аз ҷониби шаҳси мансабдор, ҳамчун изҳори ирода ва ҳам қабули пораро ҳамчун гирифтани неъмати молумулкӣ дар бар мегирад. Қабули пора ҳамчун изҳори ирода – ин ифодаи фаъол ва ғайрифаъоли розигии шаҳси мансабдор ба гирифтани фоидаи молумулкӣ, ба сифати ришва ва ё подошпулӣ барои амал ё беамалии ӯ ба манфиати порадиҳанда мебошад. Қабули пора, ҳамчун ба даст овардани

⁸⁷ Ниг.: Максимов С. Уголовная ответственность за злоупотребление полномочиями лицами, выполняющими управленческие функции в коммерческих и иных организациях, и коммерческий подкуп // Уголовное право. – 1999. – №1. – С. 15.

⁸⁸ Ниг.: Волженкин Б. Постановление Пленума Верховного Суда Российской Федерации «О судебной практике по делам о взяточничестве и коммерческом подкупе»: достоинства и недостатки // Уголовное право. – 2000. – №4. – С. 12–13.

⁸⁹ Ниг.: Полосин Н.В. Уголовно-правовая характеристика коммерческого подкупа: дис. ... канд. юрид. наук. – М., 2000. – С. 105.

нельмати молумулкӣ метавонад ҳам аз ҷониби худи шаҳси мансабдор ва ҳам аз ҷониби шаҳси дигар, ки аз ном ва ба манфиати шаҳси мансабдор амал менамояд (гирифтани пора, тавассути намоянда), анҷом дода шавад. Дар ин ҳол, ишора карда мешавад, ки барои иҷро гардидани тарафи объективии гирифтани пора, мавҷудияти ҳарду унсур (ҳам қабули пора – ҳамчун изҳори ирода ва ҳам қабули пора ҳамчун гирифтани нельмати молумулкӣ) зарур мебошад⁹⁰.

Нуқтаи назари мазкурро ҷонибдорӣ намуда, бояд қайд кард, ки тарафи объективии ришвадиҳии тиҷоратӣ низ дар ҳуд: якум, қабули предмети ришвадиҳии тиҷоратӣ дар шакли изҳори иродаи шаҳсе, ки дар ташкилоти тиҷоратӣ ё дигар ташкилот вазифаи идоракуниро иҷро менамояд ва дуюм, қабули нельматҳои молумулкӣ дар намуди пул, қофазҳои қиматнок, дигар молу мулк ва ё хизматрасониҳои ҳусусияти молумулкидошта, дар шакли амалан ба даст овардани онҳоро фаро гирифта метавонад. Аз ин лиҳоз, ришвадиҳии тиҷоратӣ (ҳам додан ва ҳам гирифтани подошпулии ғайриқонунӣ) дар лаҳзаи додани (амалан гирифтани) ҳадди ақал қисме аз подошпулии ғайриқонунӣ, новобаста аз он, ки аз ҷониби шаҳси иҷроқунандай вазифаи идоракунӣ дар ташкилоти тиҷоратӣ ё дигар ташкилот ба манфиати ришвадиҳанда амале (беамалие) анҷом шудааст ё на, инчунин новобаста аз оқибатҳои бавучудомада, хотимаёфта ҳисобида мешавад. Дар ин ҳол, амалан гирифтани нельмати молумулкӣ дар ҳолатҳои зерин ифода ёфта метавонад: 1) дар соҳиб шудан ба пул, қофазҳои қиматнок, молу мулк; 2) дар оғози бадастоварии ҳосиятҳои фоиданок аз амалҳои ҳусусияти молумулкидошта, аз ҷониби идоракунанда, ки ба манфиати ӯ содир карда мешаванд (яъне истифодаи хизматрасонии ҳусусияти молумулкидошта). Агар қабули пул, қофазҳои қиматнок, дигар молу мулк ё ин ки хизматрасонии ҳусусияти молумулкидошта ба амал наомада бошад, вале ҳоҳиши қабул кардани онҳо изҳор шуда бошад, пас ба андешаи мо, суиқасд ба додани (гирифтани) ришвадиҳии тиҷоратӣ чой дорад. Дар ҳолате, ки изҳори ирода (ҳоҳиши қабул кардан) аз тарафи шаҳси иҷроқунандай вазифаи идоракунӣ

⁹⁰ Ниг.: Клепитский И.А., Резанов В.И. Получение взятки в уголовном праве России. – М., 2001. – С. 27–29.

дар ташкилоти тичоратӣ ё дигар ташкилот чой надошта бошад, вале аз тарафи шахси дигар кӯшиши додани предмети ришвадиҳӣ сурат гирифта бошад, пас ҷавобгарии ҷинояти «идоракунанда» истисно мегардад, субъекти дуюм бошад, бояд барои сӯиқасад ба додани ришваи тичоратӣ ба ҷавобгарии ҷиноятӣ қашида шавад.

Барои бандубости кирдор ҳамчун ришвадиҳии тичоратӣ, бояд дар назар дошт, ки гарчанде худи амалҳо (беамалий), ки дар робита ба онҳо подошпулӣ дода мешавад, аломати ҳатмии тарафи объективии ҷинояти мазкурро ташкил намедиҳанд, дақик ва мушаххас муқаррар намудани он ҳолат, ки подошпулии ғайриқонунӣ аз тарафи шахс маҳз барои амалҳо (беамалий) бо истифода аз мақоми хизматӣ гирифта шудааст, дар ҳар як ҳолати мушаххас зарур мебошад. Ҷой надоштан ё исбот нагардидан робитаи байни гирифтани подошпулӣ ва истифодаи мақоми хизматӣ таркиби ришвадиҳии тичоратиро истисно менамояд.

Дар диспозитсияи м. 279 КҶ ҶТ сухан оид ба додани (гирифтани) подошпулӣ барои анҷоми амалҳо (беамалий) меравад, на ин ки баръакс, дар ҳусуси амалҳое, ки дар робита ба он ришва гирифта шудааст. Дар ин ҷо, анҷоми амалҳои хизматӣ аз додани (гирифтани) подошпулӣ ҷудо пешбинӣ шудааст. Агар идоракунанда подошпулиро барои истифодаи мақоми хизматӣ дар оянда гирад, ӯ новобаста аз кирдори минбаъдаи худ, ба фаъолият ва обруйи ташкилот (мақоми ишғолнамуда) таҷовуз намуда, дар ҷашми атрофиён эътибори онро барҳам мезанад. Дар ҷунин маврид, ришвадиҳии шахс, ки дар он ҳавфи асосии ҷинояти мазкур ифода мейбад, амалишуда ҳисобида мешавад.

Ҷунин тавзехи тарафи объективии ҷиноятро на ҳама муаллифон қабул доранд. Дар масъалаи соҳти таркиби расмии ришвадиҳии тичоратӣ ва мазмуни тарафи объективии он ду нуқтаи назарро ҷудо намудан мумкин аст. Тибқи нуқтаи назари якум, ҷинояти баррасишаванда таркиби расмӣ дорад ва аз лаҳзаи аз ҷониби шахси иҷроқунандаи вазифаи идоракунӣ дар ташкилоти тичоратӣ ё дигар ташкилот қабул намудани ҳадди ақал як қисми молу мулке, ки предмети ришвадиҳиро ташкил медиҳад ва ё қабул кардани ҳадди ақал

қисме аз хизматрасонии хусусияти молумулкидошта, хотимаёфта эътироф карда мешавад. Дар ин ҳол, тавре қайд мегардад, содиршавии ягон амал (беамалий) ба манфиати ришвадиҳанда ба тарафи объективии ришвадиҳии тичоратӣ дохил намешавад.

Моҳияти нуқтаи назари дуюм дар он ифода меёбад, ки ба тарафи объективии ришвадиҳии тичоратӣ худи амали дар робита ба ришвадиҳӣ содиршавандай идоракунанда дохил карда мешавад. Н.И. Ветров ва Ю.И. Ляпунов тарафи объективии чиноятро баррасӣ намуда, ба мазмуни он ду намуди амалро дохил менамоянд. Ба андешаи онҳо, амали якум бо гирифтани предмети ришвадиҳӣ алоқаманд мебошад, амали дуюм бошад, дар ичрои амал ё беамалий ба манфиати ришвадиҳанда ифода ёфта, ба мақоми хизматии ишғолнамудаи ришвагиранда иртибот дорад⁹¹. П.С. Яни қайд менамояд, ки лаҳзаи хотимаёбии ришвадиҳии тичоратӣ метавонад танҳо ҳолати расонидани зарар ё ин ки худи ҳолати гирифтани подошпулии гайриқонунӣ аз ҷониби хизматчӣ ва ё кирдоре бошад, ки бар ивази чунин подошпулӣ содир карда шудааст⁹².

Бо чунин нуқтаи назар, пешниҳоди баъзе муаллифон дар хусуси зарурати таҷдиду такмили қонунгузории таркиби ришвадиҳии тичоратӣ, ҳамчун таркиби моддӣ зич алоқаманд мебошад. Пешниҳод мегардад, ки ҷавобгарии чиноятӣ барои ришвадиҳии тичоратӣ танҳо дар ҳолате пешбинӣ карда шавад, ки агар бо амалҳои гунаҳкор ба манфиатҳои ташкилот ё дигар шахс зарари қалон расонида мешавад.

Мо андешаи муаллифони гуруҳи аввалро ҷонибдорӣ менамоем ва чунин мешуморем, ки амалҳои (беамалий) бар ивази подошпулӣ анҷомшавандай идоракунанда, наметавонанд ба сифати кирдори – аломати ҳатмии тарафи объективии чиноят баррасӣ карда шаванд.

Азбаски додани предмети ришвадиҳӣ ва гирифтани он аз ҷониби идоракунанда ба сифати таркибҳои мустақили чиноят баромад менамояд, пас амалҳои (беамалий) шахс, ки бо ришвадиҳӣ алоқаманд мебошанд, дар ин

⁹¹ Ниг.: Уголовное право. Особенная часть: Учебник / Под ред. Ветров Н.И., Ляпунов Ю.И. – М., 1998. – С. 390.

⁹² Ниг.: Яни П.С. Актуальные вопросы уголовной ответственности за экономические и должностные преступления: дис. ... д-ра юрид. наук. – М., 1996. – С. 326.

таркибҳо функцияҳои гуногунро ичро менамоянд. Ҳангоми баррасии чинояти пешбининамудаи қ.қ. 1 ва 2 м. 279 КҶ ҶТ (ришвадиҳии тичоратӣ – додани подошпулӣ), амалҳои идоракунанда ба сифати ҳадафе баромад менамоянд, ки ба он ришвадиҳанд қӯшиш менамояд, дар ҳоле, ки ҳангоми гирифтани ришва (қ.қ. 3-4 м. 279 КҶ ҶТ) аз ҷониби идоракунанда, амалҳои (беамалий) охирин ба сифати шарти мукаммалгардонии он баромад менамоянд.

Дар робита бо гуфтаҳои боло пешниҳод менамоем, ки ҳамчун чиноят – гайриқонунӣ додани предмети ришвадиҳӣ бо мақсади аз тарафи шахси ичрокунандаи вазифаи идоракунӣ дар ташкилоти тичоратӣ ё дигар ташкилот, ба манфиати ришвадиҳанд содир кардани амалҳое (беамалий), ки бо мақоми хизматии ишғолнамудаи ин шахс алоқаманд мебошад, муайян карда шавад.

Ҳамчун ришвадиҳии тичоратӣ, бояд ғайриқонунӣ гирифтани предмети ришвадиҳӣ, инчунин ғайриқонунӣ истифодабарии хизматрасонии ҳусусияти молумулкидошта, аз тарафи шахси ичрокунандаи вазифаи идоракунӣ дар ташкилоти тичоратӣ ё дигар ташкилот, барои омодагӣ ба икрои амалҳо (беамалий) дар робита бо мақоми хизматии ишғолнамудаи ин шахс ба манфиати ришвадиҳанд, новобаста аз икрои воқеии ҷунин амалҳо, муайян карда шавад.

Қонунгузор дар м. 279 КҶ ҶТ муқаррар намудааст, ки амалҳои (беамалий) ба ришвагирӣ алоқаманди идоракунанда: 1) бояд ба манфиати ришвадиҳанд содир карда шаванд; 2) ҳусусияти вазифаи ташкилий-амрдиҳӣ ё идоракунӣ-ҳочагиро дошта бошанд.

Дар назарияи ҳуқуқи чиноятӣ то қунун андешаи ягона ҷой надорад, ки оё на танҳо пора-ришва, балки мавҷудияти пора-подошпулӣ имконпазир аст. Мазмуни истилоҳоти «вобаста ба мақоми ишғолнамудаи шахс» низ дар адабиёти ҳуқуқӣ ҳангоми таҳлили чиноятҳои марбут ба гирифтани додани пора баррасӣ карда шудааст. Масалан, Б.В. Здравомислов қайд менамояд, ки: «Ганҳо зарур аст, ки миёни додани пора ва истифодабарии мақоми хизматӣ робитай бевосита ҷой дошта бошад, яъне пора аз ҷониби шахси гунахкор вобаста ба амалҳое гирифта шуда бошад, ки бо истифодаи мақоми хизматӣ

содир шудаанд. Дар ин ҳол, аҳаммият надорад, ки дар хусуси гирифтани пора бар ивази анҷоми амалҳои хизматӣ миёни порагиранда ва порадиҳанда созиш чой дошт ё на»⁹³. А.Я. Светлов Ш.Г. Папиашвили ва А.К. Квитсиния ҷонибдори мавқеи дигар мебошанд. Тавре А.К. Квитсиния менависад: «Пора-подошпулӣ – боиси рафтори порагиранда намегардад ва асоси водоркунандай амалкард намебошад, агар он пас аз анҷоми амалҳои муайян ба манфиати порадиҳанда, пешниҳод гардида бошад. Аз ин лиҳоз, он наметавонад ҳамчун таҷовузи ҷиноятӣ ба дастгоҳи давлатӣ баррасӣ карда шавад»⁹⁴.

Тавре олимони муосир қайд менамоянд, проблемаи зикршуда ҳанӯз ҳам дар доираи м. 279 КҔ ҔТ ҳалли худро наёфтааст ва тафсири айни қ. З м. мазкур ҳеч яке аз нуқтаҳои назари овардашударо истисно наменамояд. Сохтори м. 279 КҔ ҔТ ва истилоҳоти он, имконияти ҷавобгарии ҷиноятиро барои додан ё гирифтани подошпулии қаблан шартнашуда, бар ивази хизматрасонии идорақунии хусусияти тиҷоратидоштаро истисно наменамояд, ки ба андешаи мо, комилан ноҷоиз мебошад. Дар доираи м. 279 КҔ ҔТ, бояд ба таври ҳатми ҷавобгарии ҷиноятӣ танҳо барои подошпулии қаблан қайду шартшуда, муқаррар карда шавад. Дар робита ба ин, пешниҳод менамоем, ки ба диспозитсияи м. 279 (қ.қ. 1 ва 3) тағиyrу иловаҳо ворид карда шуда, дар он калимаҳои «молу мулк» ва «хусусияти молумулкӣ», мутаносибан ба калимаҳои «молу мулки қаблан қайду шартшуда» ва «хусусияти молумулкии қаблан қайду шартшуда» иваз карда шаванд.

Кушодани мазмуни истилоҳҳои «вобаста ба мақоми ишғолнамудаи ин шахс», «барои амали анҷомдодааш (беамалиаш)» ва «ба манфиати ришвадиҳанда», ки дар диспозитсияи м. 279 КҔ истифода шудаанд, бениҳоят муҳим мебошад. Мазмуни алломатҳои номбаршуда ҳангоми таҳлили проблемаи гирифтани пора баррасӣ гардида шудааст. Ба андешаи Б.В. Здравомислов, А.Я. Светлов ва А.К. Квитсиния пора барои амалҳои муайян

⁹³ Здравомислов Б.В. Должностные преступления. Понятие и квалификация. – М., 1975. – С. 138.

⁹⁴ Светлов А.Я. Ответственность за должностные преступления. – Киев: Наукова думка, 1978. – С. 211; Папиашвили Ш.Г. Должностные преступления в теории уголовного права, законодательстве и судебной практике. – Тбилиси, 1988. – С. 191; Квитсиния А.К. Проблемы ответственности за должностные преступления: дис. ... д-ра юрид. наук. – Сухуми, 1990. – С. 258.

(мушаххас) дода мешавад⁹⁵. Б.В. Волженкин ва В.И. Соловев чонибдорӣ нуқтаи назари дигар буда, ба андешаи онҳо, додан ва гирифтани пора ҳангоме чой дошта метавонад, ки подошпулӣ ба шахси мансабдор на танҳо барои содир намудани амалҳои мушаххас, балки барои муносибатҳои мусоиду манфиатовар ва барои ҳар ҳолат дода мешавад⁹⁶. Қонунгузор ҷавобгарии ҷиноятиро барои гирифтани пора аз тарафи шахси мансабдор барои пуштибонии умумӣ ё саҳлангорӣ дар хизмат муқаррар намуда, бо ин гӯё мавқеи гурӯҳи дуюми муаллифонро дурусттар эътироф кард. Ҳамзамон, ҷунин муносибат барои баррасии тарафи объективии ришвадиҳии тичоратӣ қобили қабул нест. Ҳангоми ришвадиҳии тичоратӣ молу мулк ва ё хизматрасонӣ, танҳо барои аз ҷониби идоракунанда содир гардидан амалҳои (беамалиӣ) мушаххас пешниҳод карда мешавад. Ҷунин хулоسابарорӣ ҳангоми таҳлили муқоисавии м. 319 ва 279 КҔ ҶТ тасдиқи худро меёбад. Аз гуфтаҳои боло ба ҷунин хулоса омадан мумкин аст, ки ҳангоми содир намудани ришвадиҳии тичоратӣ (қ. З м. 279 КҔ) подошпулии гайриқонунӣ аз ҷониби идоракунанда, барои содир намудани амали мушаххас, вобаста ба мақоми ишғолнамудаи ӯ, ба манфиати ришвадиҳанда гирифта мешавад.

Дар қонун қайд мегардад, ки подошпулии гайриқонунӣ барои амали анҷомдодааш (беамалиаш) ба манфиати ришвадиҳанда дода мешавад. Таҳти мағҳуми «манфиати ришвадиҳанда» ҳам манфиати шахсии ришвадиҳанда ва ҳам манфиати дигар шахсон (хешовандони наздик, рафиқон ва ғ.) фаҳмида мешавад. Таркиби ришвадиҳии тичоратӣ, инчунин ҳангоме чой дошта метавонад, ки подошпулӣ барои содир намудани амалҳо ба манфиати ташкилоти худ дода (гирифта) мешавад. Ҳамин тавр, мағҳуми «манфиати ришвадиҳанда» ҳам манфиатҳои шахсии худи ришвадиҳанда ва ҳам манфиатҳои ташкилотеро, ки ба фоидаи он, ӯ амал меқунад, фаро мегирад. Ба маънои умумӣ «манфиат» ҳамчун «эҳтиёҷот ё талабот ба ягон чиз, фоида» фаҳмида мешавад.

⁹⁵ Ниг.: Здравомислов Б.В. Должностные преступления: Понятие и квалификация. – М., 1975. – С. 133–134; Светлов А.Я. Ответственность за должностные преступления. – Киев: Наукова думка, 1978. – С. 267; Квитсиния А.К. Проблемы ответственности за должностные преступления. – Сухуми, 1990. – С. 267.

⁹⁶ Ниг.: Макашвили В. Строго соблюдать закон об ответственности за взяточничество // Соц. законность. – 1953. – №2. – С. 41; Соловьев В.И. Ответственность за взяточничество // Сов. юстиция. – 1965. – №10. – С. 23; Волженкин Б.В. Вопросы ответственности за взяточничество // Сов. юстиция. – 1967. – №7. – С. 10.

Амалҳои (беамалӣ) дар робита ба ришвадиҳӣ содиршавандай идоракунанда, бояд ҳатман ба мақоми ишғолнамуда, доираи ваколатҳо ва уҳдадориҳои аз ҷониби ӯ иҷрошаванд, алоқаманд бошанд. Ин метавонад фош кардани сирри тиҷоратӣ, ягон маълумоти махфии ташкилоти тиҷоратӣ ё дигар ташкилот (масалан, иттиҳодияҳо, ҳизбҳои сиёсӣ), ҳабар оид ба аҳдҳои омодашавандა ё басташуда, дар ҳусуси ҷараёни гуфтушунидҳои корӣ, нияту мақсади тарафҳо ва ғ. бошад. Молу мулк ва хизматрасониҳои ҳусусияти молумулқидошта, метавонад ҳамчун ҷораи ҳавасманднамоӣ барои бастани созишиномаи ҳамкорӣ ва ё баръакс, барои ба миён наомадани ҳеч гуна аҳду созиш пешниҳод карда шаванд.

Зимни таҳлилу баррасии тарафи объективии ришвадиҳии тиҷоратӣ ҳулосаҳои зерин бароварда шуд:

1. Тарафи объективии ришвадиҳии тиҷоратӣ – додани подошпулӣ (қ. 1 м. 279 КҶ ҶТ) аломатҳои зеринро дар бар мегирад: а) додани пул, коғазҳои қиматнок ё дигар молу мулк, ё ин ки расонидани хизмати дорои ҳусусияти молу мулкӣ барои амали анҷомдода (беамалӣ) ба манфиати ришвадиҳанда; б) ҳусусияти гайриқонунӣ доштани додани молу мулк ё пешниҳоди хизматрасонӣ; в) ба додани молу мулк ё пешниҳоди хизматрасонӣ вобаста (алоқаманд) будани амалҳои (беамалӣ) аз идоракунанда интизоршавандა ё аз ҷониби ӯ содиршуда; г) ҳусусияти ташкилий-амрдиҳӣ ё маъмурий-хочагӣ доштани амалҳои (беамалӣ) дар робита ба ришвадиҳӣ содиршавандা.

2. Тарафи объективии ришвадиҳии тиҷоратӣ – гирифтани подошпулӣ (қ. 3 м. 279 КҶ ҶТ) аломатҳои зеринро фаро мегирад: а) гирифтани молу мулк ё ин ки истифодаи хизматрасонии ҳусусияти молумулқидошта барои содир намудани амалҳо (беамалӣ) ба манфиати ришвадиҳанда; б) ҳусусияти гайриқонунӣ доштани гирифтани молу мулк ё истифодаи хизматрасонӣ; в) ба изҳори ирода (ҳоҳиш) алоқаманд будани гирифтани молу мулк ва ё истифодаи хизматрасонӣ бар ивази содир намудани амалҳои (беамалӣ) муайян аз ҷониби идоракунанда; г) ҳусусияти ташкилий-амрдиҳӣ ё маъмурий-хочагӣ доштани амалҳои (беамалӣ) дар робита ба ришвадиҳӣ аз ҷониби ришвагиранда содиршаванда.

3. Пешниҳод менамоем, ки ба диспозитсияи м. 279 (к.к. 1 ва 3) тағириу иловаҳо ворид карда шуда, дар он калимаҳои «молу мулк» ва «хусусияти молумулкӣ», мутаносибан ба калимаҳои «молу мулки қаблан қайду шартшуда» ва «хусусияти молумулкии қаблан қайду шартшуда» иваз карда шаванд.

2.3. Субъекти ришвадиҳии тиҷоратӣ

Аслан зери мафҳуми субъекти чиноят дар ҳуқуқи чиноятӣ шахси чиноятсодирнамудае фаҳмида мешавад, ки шахси воқеии мукаллаф буда, ба синну соли ба ҷавобгарии чиноятӣ кашидан расидааст, дар ҳолатҳои алоҳида бошад, дорои аломатҳои иловагӣ мебошад, ки барои ба ҷавобгарии чиноятӣ кашидан заруранд⁹⁷.

Субъекти чиноят яке аз унсури асосии таркиби чиноят мебошад. Қайд намудан зарур аст, ки дар қонунгузории чиноятӣ истилоҳи субъекти чиноят истифода бурда намешавад. Барои ифода кардани субъекти чиноят дар моддаҳои Қисми маҳсуси Кодекси чиноятӣ, калимаҳои «гунаҳкор», ё ки «шахсе, ки чиноят содир кардааст», ё ки «шахси гунаҳкор дар содир кардани чиноят» ва «маҳкамушуда» ба кор бурда мешавад. Аз рӯйи қоидаҳои умумии ҳуқуқи чиноятӣ, субъекти чиноят, ин шахсе, ки барои содир кардани чиноят ҷавобгар аст. Ба маънои васеъ бошад, мувофиқи назарияи ҳуқуқи чиноятӣ субъекти чиноят, ин шахси мукаллафи ба синну соли мувофиқи қонун пешбинишуда, расидае мебошад, ки бевосита чиноят содир кардааст ё барои содир кардани чиноят шахси дигарро истифода намудааст⁹⁸.

Бо назардошти ақидаҳои дар боло зикршуда, чунин мафҳуми субъекти чиноятро додан мувофиқи мақсад аст: субъекти чиноят шахсест, ки қасдан ё ин ки аз беэҳтиётӣ кирдори ба ҷамъият ҳавфноки дар қонун пешбинишударо содир карда, ба синну соли муқарраргардида расидааст ва мукаллаф

⁹⁷ Ниг.: Шарипов Т.Ш., Азимов Н.Б., Камолов З.А., Насриддинов М.Н. Ҳуқуқи чиноятӣ. Қисми умумӣ: Курси мухтасари лексияҳо. – Душанбе, 2010. – С. 98.

⁹⁸ Ниг.: Ҳуқуқи чиноятӣ (Қисми умумӣ) / Зери таҳрири ном. илм. ҳуқуқ, дотсент Fafforova N.A., ном. илм. ҳуқуқ, дотсент Салимов X.C. – Душанбе, 2011. – С. 112.

мебошад, инчунин дар баъзе ҳолатҳо дигар махсусияти мувофиқи меъёри қонун муайянгардидаро доро мебошад.

Аломатҳое, ки субъекти чиноятро тавсиф менамоянд барои ҳама гуна таркиби чиноят, аз ҷумла барои ришвадиҳии тичоратӣ ҳатми мебошанд. Мавҷуд набудани онҳо ҷавобгарии чиноятиро ба мисли дигар чиноятҳо барои чинояти мазкур низ, истисно менамояд. Дар таҷрибаи татбиқи қонунгузории таҳқиқшаванда, ҳолатҳои бешумори бандубости нодурусти кирдор, бинобар сабаби хулособарорӣ ва баҳодиҳии иштибоҳангез, ки ба муқаррарнамоии субъекти ин чиноят дахл дорад, ба назар мерасанд. Проблема дар мураккабии муайяннамоии субъектони (гирандагони) ришвадиҳии тичоратӣ ва фарқунонии онҳо аз субъектони гирифтани пора ифода мейбад.

Тавре маъмул аст, дар назарияи ҳуқуқи чиноятӣ, субъекти умумӣ ва махсуси чиноят фарқ карда мешавад. Шартҳои умумие, ки субъекти чиноятро тавсиф менамоянд, дар м. 22 КҶ ҔТ мустаҳкам шудаанд. Ин – шахси воқеи мукаллаф, ки ба синну соли ҷавобгарии чиноятӣ расидааст. Аз рӯйи баъзе категорияҳои чиноят барои субъект эътироф кардани шахс, муқаррарнамоии аломатҳои муайяни иловагӣ талаб карда мешавад, ки дар қонун дарҷ гардидаанд. Дар ин сурат шахси чиноятсодирнамуда, ҳамчун субъекти махсус муайян мегардад ва ин яке аз ҳусусиятҳои фарқунандай ришвадиҳии тичоратӣ мебошад. Вале, азбаски ба сифати субъекти чиноят дар ҳуқуқи чиноятӣ на танҳо иҷроқунандаҳо, балки шарикон (ҳамиҷроқунандагон, ташкилкунандагон, таҳриккунандагон, ёрдамчиён) низ субъекти чиноят эътироф карда мешаванд, пас бояд қайд намуд, ки дар муносибат ба чинояти баррасишаванда, қонун аломатҳои субъекти махсусро танҳо дар нисбати иҷроқунанда муқаррар менамояд.

Субъекти чинояти пешбининамудаи қ.қ. 1 ва 2 м. 279 КҶ, яъне ғайриқонунӣ додани молу мулк ва ё ғайриқонунӣ расонидани хизмат, метавонад ҳама гуна шахси воқеи мукаллаф бошад, ки дар лаҳзаи додани предмети ришвадиҳии тичоратӣ ба синни шонздаҳсолагӣ расидааст. Қонун нисбати ин субъект ҳеч гуна талаботи иловагӣ муқаррар намекунад.

Ҳамзамон, тавре дар таҷриба мушоҳида мегардад, дар бештари мавридҳо ба сифати субъекти додани ришвадиҳии тиҷоратӣ, маҳз намояндагони ташкилотҳои тиҷоратӣ ва дигар ташкилотҳо баромад менамоянд, вале барои бандубости чиноят, ин аҳаммият надорад.

Дар атрофи мағхуми субъекти маҳсус, дар байни олимон баҳсу мунозираҳои зиёд ҷой дорад. Чунончӣ, В.С. Орлов қайд менамояд, ки ба сифати субъекти маҳсус бояд субъектоне ҳисобида шаванд, ки на танҳо дорои хосиятҳои барои ҳамаи субъектони чиноят хос, инчунин субъектони дорои хосиятҳои иловагие бошанд, ки танҳо ба онҳо хос мебошанд⁹⁹. В.А. Владимиров ва Г.А. Левитский бошанд, ба сифати субъекти маҳсус шахси воқеии мукаллафера эътироф намудаанд, ки дар содир намудани чунин кирдори ба ҷамъият ҳавғонке, ки таркиби он ба сифати унсури ҳатмии чиноят баромад мекунад ва ё он алломатҳои тавсифкунандай иҷроқунандай онро дар бар мегирад, гунаҳкор мебошад¹⁰⁰. Ба андешаи Н.С. Лейкиной ва Н.П. Грабовский субъектони маҳсуси чиноят шахсоне мебошанд, ки дорои хусусиятҳои хоси дар диспозитсияи модда ишорашуда мебошанд¹⁰¹. Р. Оримбаев чунин мешуморад, ки субъекти маҳсус – ин шахсе, ки ғайр аз алломатҳои барои субъекти чиноят ҳатмӣ (мукаллафӣ, расидан ба синну соли муайян), инчунин дорои алломатҳои иловагии маҳсус мебошад, ки (ҳангоми ҷой надоштани онҳо) имконияти ба ҷавобгарии чиноятӣ, барои содир намудани чиноят, ҷалб гардиданӣ онро маҳдуд менамоянд¹⁰². Тибқи назари В.В. Устименко субъекти маҳсус – ин шахсе, ки дар баробари мукаллафӣ ва синну соли ҷавобгарии чиноятӣ, инчунин дорои дигар алломатҳои ҳуқуқии иловагӣ мебошад, ки дар қонуни чиноятӣ пешбинӣ шудаанд ва ё аз мазмуни он бармеоянд ва доираи шахсонеро, ки тибқи қонуни мазкур бояд ба ҷавобгарӣ кашида шаванд, маҳдуд менамояд¹⁰³. Ба андешаи Л.Д. Ермакова субъекти маҳсуси чиноят, ба ғайр аз алломатҳои умумӣ, инчунин дорои алломатҳои иловагӣ мебошад, ки дар диспозитсияи меъёрҳои ҳуқуқи чиноятӣ

⁹⁹ Ниг.: Орлов В.С. Субъект преступления. – М., 1958. – С. 138.

¹⁰⁰ Ниг.: Владимиров В.А., Левицкий Г.А. Субъект преступления по советскому уголовному праву. – М., 1964. – С. 8.

¹⁰¹ Ниг.: Курс советского уголовного права. Общая часть. Т. 1. – Л., 1968. – С. 38.

¹⁰² Ниг.: Оримбаев Р. Специальный субъект преступления. – Алма-Ата, 1977. – С. 46.

¹⁰³ Ниг.: Устименко В.В. Специальный субъект преступления. – Харьков, 1989. – С. 11.

зикр шудаанд ва хусусиятҳои хоси чинояткорро инъикос менамоянд¹⁰⁴. С.А. Семенов таҳти субъекти маҳсуси чиноят – шахсеро мефаҳмад, ки ба синну соли ҷавобгарии чиноятӣ расидааст ва дорои сифатҳои дар диспозитсияи модда таҷассумёбанд, буда аломатҳое, ки ҳангоми мавҷуд будани онҳо танҳо ҳамин шаҳс метавонад кирдори ба ҷамъият ҳавфноки дар диспозитсияи моддаҳои Қисми маҳсуси КҶ тасвиришавандаро содир намояд¹⁰⁵.

Мушкилии зиёд дар муайян намудани субъекти гирифтани предмети ришвадиҳии тиҷоратӣ (қ.қ. 3 ва 4 м. 279 КҶ ҔТ) ҷой дорад, зоро дар баробари аломатҳои умумӣ, он бояд, инчунин дорои аломатҳои маҳсус бошад, ки дар диспозитсияи ин меъёр пешбинӣ шудаанд ва хусусиятҳои хоси ин таркиби чиноятро инъикос менамоянд. То қабул гардиданни КҶ ҔТ с. 1998, дар марҳилаи ба иқтисодиёти бозоргонӣ воридшавии Тоҷикистон ва бавуҷудоии корхонаву ташкилоти шаклҳои гуногуни ташкилӣ-хуқуқӣ, ки ба гуногуншаклии моликията асос ёфтаанд, амалияи судӣ ва тафтишотӣ дар муқаррарномаии аломатҳои субъекти маҳсуси чиноятҳои мансабӣ, на ҳама вакт якранг муносибат менамуд. Дар баъзе ҳолатҳо субъекти чинояти мансабӣ шаҳсоне эътироф карда мешуданд, ки дар ташкилотҳои таҳти моликияти давлатӣ функсияҳои ташкилӣ-амрдиҳӣ ва маъмурӣ-хочагиро иҷро менамуданд. Дар дигар мавриҷҳо, парвандаҳои чиноятӣ нисбати шаҳсоне, ки дар соҳаҳои ғайридавлатӣ вазифаҳои идоракуниро иҷро менамуданд, ё оғоз карда намешуданд ва ё бинобар сабаби мавҷуд набудани таркиби чиноят қатъ карда мешуданд. Чунки чунин шаҳсон субъекти чиноятҳои мансабӣ эътироф намегардианд.

Кодекси нави чиноятии ҔТ миёни ҷавобгарии шаҳсоне, ки дар хизмати мақомоти давлатӣ ё мақомоти худидоракуни маҳаллӣ қарор доранд ва шаҳсе, ки дар ташкилотҳои тиҷоратӣ ва дигар ташкилотҳо фаъолият доранд, тафриқа гузошт.

Аз ин лиҳоз, субъекти ришвадиҳии тиҷоратӣ (қ.қ. 3 ва 4 м. КҶ) шаҳсе ба шумор меравад, ки дар ташкилоти тиҷоратӣ ё дигар ташкилот вазифаи

¹⁰⁴ Ниг.: Уголовное право. Общая часть / Под ред. Здравомислов Б.В.– М., 1994. – С. 211.

¹⁰⁵ Ниг.: Семенов С.А. Понятие специального субъекта преступления // Журнал российского права. – 1998. – №7. – С. 66.

идоракуниро ичро менамояд. Яке аз камбудиҳои м. 279 КҶ ұТ дар он ифода меёбад, ки дар он муайян нагардидааст, ки чунин вазифаро шахс доимӣ ичро намояд ё муваққатӣ. Чунин муқаррарот дар қонунгузории баъзе давлатҳои ИДМ, бахусус Федератсия Русия ва Ҷумҳурии Қазоқистон дар доираи қонунгузории чиноятӣ пешбинӣ шудааст. Инчунин, дар адабиёти ҳуқуқӣ низ, ба зарурати пешбинӣ намудани он ишора карда мешавад.

Субъекти чинояти гирифтани ришва шахсе, ки вазифаи идоракуниро дар корхонаи тиҷоратӣ ё дигар корхона анҷом медиҳад, дониста мешавад¹⁰⁶.

Дар адабиёти ҳуқуқӣ ба се гурӯҳи аломатҳои субъекти маҳсуси чинояти баррасиshawанда ишора карда мешавад: а) мазмуни вазифа ё уҳдадориҳо (ташкилӣ-амрдиҳӣ ё маъмурӣ-хочагӣ); б) асосҳои ичрои онҳо (доимӣ, муваққатӣ ё тибқи ваколати маҳсус); в) ҷойи ичрои онҳо (ташкилоти тиҷоратӣ ё дигар ташкилот)¹⁰⁷.

Ҳамин тавр, ба субъекти гирифтани ришвадиҳии тиҷоратӣ метавонад шахсе маҳсуб дониста шавад, ки дорои аломатҳои маҳсус мебошад ва дар диспозитсияи қ.қ. 3 ва 4 м. 279 КҶ ұТ пешбинӣ шудаанд, ки хосиятҳои маҳсуси чинояти мазкурро инъикос менамоянд. Ба чунин сифат танҳо шахсе баромад карда метавонад, ки дар ташкилоти тиҷоратӣ ё дигар ташкилот вазифаи идоракуниро ичро менамояд.

Тавре аз тафсири мағҳумҳои овардашудаи субъекти маҳсуси чиноят ба назар мерасад, дар атрофи мағҳуми мазкур олимон муносибати муҳталиф доранд. Бо назардошти нуқтаҳои назари овардашуда, ба андешаи мо, субъекти маҳсуси чиноят – шахси воқеии мукаллафи ба синну соли шонздаҳсолагӣ расида эътироф мешавад, ки аз рӯйи аломатҳои (хосиятҳо ва сифатҳо) дар қонун муайянгардида, қобилияти содир намудани кирдори ба ҷамъият ҳавфнокро, ки дар диспозитсияҳои моддаҳои Қисми маҳсуси КҶ тасвир ёфтаанд, бо оқибатҳои ҳуқуқии аз он маншаъгиранда робита дорад.

¹⁰⁶ Ниг.: Дастурмали илмӣ-амалӣ оид ба тарзу усули ошкор ва тафтиши пешакии чиноятҳо марбут ба гирифтани додани пора ва ришвадиҳии тиҷоратӣ. Бо фармоиши Директори Агентии назорати давлатии молиявӣ ва мубориза бо коррупсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 19 июняи соли 2020, таҳти №03 тасдиқ шудааст [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: URL: <https://anticorruption.tj> (санаи муроҷиат: 30.04.2022).

¹⁰⁷ Ниг.: Горелик А.С., Шишко И.В., Хлупина Г.И. Преступления в сфере экономической деятельности и против службы в коммерческих и иных организациях. – Красноярск, 1998. – С. 156.

Дар баробари ихтилофи назари гуногун доир ба мафхуми субъекти чиноят, ҳамзамон месазад субъекти чиноятҳо муқобили манфиатҳои хизмат дар ташкилоти тиҷоратӣ ё дигар ташкилотҳо ва чиноятҳои мансабиро мавриди таҳлил ва муайяннамоӣ қарор диҳем. Албатта доир ба ин категорияи субъекти чиноят, ақидаҳои олимон аз нигоҳи илмию амалий мухталиф арзёбӣ мегардад. Қобили зикр аст, ки институти субъекти маҳсуси ришвадиҳии тиҷоратӣ проблемаҳои муайяни худро аз институти субъекти чиноятҳои мансабӣ, аз ҷумла субъекти гирифтани пора мерос гирифтааст. Ба он нигоҳ накарда, ки институти чиноятҳои мансабӣ ба қадри кофӣ таҳқиқу коркард шудааст, вале ҳамоно як қатор масъалаҳои муҳим то имрӯз муаммо бοқӣ мондаанд. Тавре дар боло қайд намуда будем, дар назарияи ҳуқуқи чиноятӣ ва дар амалия доираи шахсоне, ки метавонанд субъектони чиноятҳои хизматӣ ва мансабӣ эътироф карда шаванд, якрангу дақиқ муайян нашудааст. Инчунин, фаҳмиши ягона дар атрофи вазифаҳои идоракунӣ, ки мавҷудияти онҳо шахсро ба идоракунанда ва мансабдор табдил медиҳад, ҷой надорад.

Сабаби ин ба андешаи мо, ба таври дақиқ муқаррар нагардидани субъекти ришвадиҳии тиҷоратӣ аз тарафи қонунгузор дар доираи м. 279 КҔ ҶТ ва тавзех наёфтани мафхуми «вазифаи идоракунӣ» дар эзоҳи ҳамин модда ифода меёбад.

Бо мақсади бартараф намудани камбузиҳои ҷойдошта, дар фаҳмиши субъекти маҳсус С.Д. Макаров¹⁰⁸ чунин пешниҳодҳо менамояд:

1. Ҳангоми муайян намудани субъекти маҳсус тавассути алломатҳои маҳсус, бояд миёни онҳо чунин тафриқагузорӣ карда шавад: алломатҳои ҳатмӣ ва факултативӣ; умумӣ, намудӣ ва ҳусусӣ; қобили қабул, асоснок ва аҳаммиятнок;

2. Дар назар бояд дошт, ки алломатҳои маҳсуси субъекти чиноятҳои «хизматӣ» ва «mansabӣ» ба низоми муқарраршудаи муносибатҳо ва арзишҳои ҷамъиятӣ, ҳусусияти бевоситаи алоқаҳо ва муносибатҳои

¹⁰⁸ Ниг.: Макаров С.Д. Уголовная ответственность за коммерческий подкуп: дис. ... канд. юрид. наук. – М., 1999. – С. 91–93.

байниҳамдигарии субъекти чиноят ва объекти таҷовуз, қобилияти содир кардани кирдори ба ҷамъият ҳавфноке, ки диспозитсияҳои моддаҳои Қисми маҳсуси КҶ пешбинӣ намудаанд, алоқамандӣ доранд;

3. Ваколатҳои идоракуни субъекти ришвадиҳии тиҷоратӣ ба сифати аломати ҳатмӣ, намудӣ ва таркибӣ баррасӣ карда мешавад, ки аз доираи умумии субъектон фарқ менамояд ва танҳо ҳангоми мавҷуд будани ҳамин алomat, шахси воқеӣ метавонад, ин намуди чиноятро содир намояд;

4. Нишон бояд дод, ки муайян намудани ваколатҳои идоракунӣ, ҳамчун «ичрои уҳдадориҳои ташкилӣ-амрдиҳӣ ё маъмурӣ-хочагӣ» категорияҳои баҳодиҳиро дар бар намегирад. Масалан, шахси вазифаи идоракуниро дар ташкилот иҷроқунанда, дар хусуси додани қарз (кредит), ба иҷора додани биною иншоот ё техника қарор қабул намуда, бо амалҳои худ оқибатҳои аҳамиятноки ҳуқуқӣ ва иқтисодиро ба вучуд меорад. Чунин қобилияти ҳуқуқдории субъекти ришвадиҳии тиҷоратӣ аз тарафи қонунгузор дақиқ муайян нашудааст. Мусаллам аст, ки на ҳама гуна ваколатҳои идоракунӣ, гарчанде аз рӯйи хусусият ташкилӣ-амрдиҳӣ ё ин ки маъмурӣ-хочагӣ ҳам бошанд, ба объекти ҳифзшаванд ҳатари ҷиддӣ эҷод мекунанд. Бинобар ин, мувоғики мақсад мебошад, ки дар қонун ба аҳаммияти маҳсуси (ҳуқуқӣ ва иқтисодӣ) доштани ваколатҳои идоракунӣ ишора карда шавад. Вазифаҳои идоракуниро ба сифати аломати маҳсус субъекти ришвадиҳии тиҷоратӣ баррасӣ намуда, бояд дар назар дошт, ки он хусусиятҳои зеринро дорост:

- дар соҳаҳои иқтисодӣ, ҳуқуқии меҳнатӣ, ҳуқуқии гражданиӣ, молиявӣ, ҳуқуқии ташкилӣ ва дигар соҳаҳо, ки бо санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ ва ҳуҷҷатҳои таъсисӣ танзим мешаванд, амалӣ карда мешавад;

- имкон доранд бо амалҳои худ оқибатҳои маҳсуси иқтисодӣ ва ҳуқуқиро ба вучуд оранд;

- бо хусусияти маҳсуси муносибатҳои субъект ва объекти таҷовуз муайян карда мешаванд;

- ба сифати критерияҳои ҷудонамоии субъектони маҳсус аз доираи умумии субъектони чиноят (шахсони ҷисмонӣ, мукаллаф ва ба синну соли

чавобгарии чиноятӣ расида), инчунин критерияҳои фарқнамоии субъектони таркибҳои «монанд» баромад мекунанд.

Бо назардошти ҳолатҳои зикршуда, субъекти маҳсуси ришвадиҳии тиҷоратӣ, яъне субъекти чинояти пешбининамудаи қ.қ. 3 ва 4 м. 279 КҶ ҷТро баррасӣ менамоем. Мутобиқи қонун ба чунин сифат шахсе баромад менамояд, ки вазифаи идоракуниро дар корхонаи тиҷоратӣ ё дигар корхона анҷом медиҳад¹⁰⁹. Масалан, шаҳрванд Қ.Х.М. дар асоси қарори анҷумани Иттифоқи автомобилчиёни ҔТ аз 30 майи соли 2015, дар вазифаи раиси Ташкилоти ҷамъиятии «Иттифоқи автомобилчиёни Ҷумҳурии Тоҷикистон» кор карда, ҳамчун роҳбари ташкилоти ҷамъиятӣ вазифаи идоракуниро бар уҳда дошта, даст ба содир намудани чиноят задааст. Аз ин рӯ, дар асоси ҳолатҳои ҷойдошта суд кирдори шаҳрванд Қ.Х.М.-ро бо м. 279 қ. 4 б. «в» КҶ ҔТ, ки он ҷавобгарии чиноятиро барои аз ҷониби шахсе, ки вазифаи идоракуниро дар корхонаи тиҷоратӣ ё дигар корхона анҷом медиҳад, ғайриқонунӣ гирифтани пул, қофазҳои қиматнок ё дигар молу мулк, ҳамчунин аз ҷониби ӯ ғайриқонунӣ вобаста ба мақоми ишғолнамудаи хизматӣ, истифода бурдани хизматрасонии дорои ҳусусияти молумулӣ барои амали анҷомдода (беамалӣ), ба манфиати ришвадиҳанда, дар алоқамандӣ бо тамаъҷӯро муқаррар менамояд, бандубаст намудааст¹¹⁰.

Қобили зикр аст, ки ришвадиҳии тиҷоратӣ дар аҳде ифода меёбад, ки миёни ду шахс баста мешавад. Яке аз онҳо – шаҳрванд ё намояндаи ташкилот, ки барои ҳалли дилҳоҳ масъалаҳо дар ташкилоти тиҷоратӣ ё дигар ташкилот манфиатдор аст, дуюмин – корманди ташкилот, ки ба ӯ вазифаи идоракуни дода шудааст ва бо назардошти ин, метавонад манфиати даҳлдорро қонеъ гардонад. Моҳияти аҳд дар он зоҳир мегардад, ки шахси якум подошпулии ғайриқонуниро пешниҳод менамояд, шахси дуюм бошад, онро барои анҷом додани амали (беамалӣ) муайянни ҳусусияти хизматидошта, қабул мекунад.

¹⁰⁹ Ниг.: Қарори Пленуми Суди Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 19 декабря соли 2008, таҳти №11 «Дар бораи таҷрибаи судӣ оид ба парвандаҳои чиноятӣ марбут ба гирифтани, додани пора ва ришвадиҳии тиҷоратӣ». Маҷмӯаи Қарорҳои Пленуми Суди Олии ҔТ (солҳои 2002-2019) [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: URL: <http://sud.tj> (санаи муроҷиат: 30.04.2022).

¹¹⁰ Бойгонии суди н. Шоҳмансури ш. Душанбе // Парвандаи чиноятии №1-136/2019.

Тавре маълум аст, ришвадиҳии тичоратӣ ба ном «шарикии ҳатмӣ»-ро талаб менамояд, яъне мавҷуд будани ҳадди ақал ду ичрокунандай кирдорҳои ба ҳам алоқаманд – шахсе, ки кирдори пешбининамудаи қ.қ. 1 ё 2 м. 279 КҶ ҶТ содир менамояд, аз як тараф ва шахсе, ки кирдори пешбининамудаи қ.қ. 3 ё 4 м. 279 КҶ ҶТ содир менамояд, аз тарафи дигар, баромад мекунанд.

Субъекти (ба маънои – ичрокунанда) қ.қ. 1 ё 2 м. 279 КҶ ҶТ метавонад ҳама гуна шахси мукаллафи воқеие бошад, ки (дар лаҳзаи додани предмети ришвадиҳӣ, аниқтараш дар лаҳзаи ба ихтиёри ришвагиранда гузаштани чунин предмет) ба синни шонздаҳсолагӣ расидааст. Агар предмети ришвадиҳӣ амалан аз тарафи шахсе дода шавад, ки ба синни шонздаҳсолагӣ нарасидааст, пас ичрокунандай чунин ришвадиҳӣ шахсе ҳисобида мешавад, ки амалҳои дахлдори чунин шахси ноболигро роҳбарӣ намудааст.

Ба сифати субъекти ғайриқонунӣ гирифтани молу мулк ё истифодаи ғайриқонуни хизматрасонӣ, ки таҳлили амиқи м. 279 КҶ ҶТ нишон медиҳад, шахси мукаллафи ба синни шонздаҳсолагӣ расида, мансуб дониста мешавад, ки дар ташкилоти тичоратӣ ё дигар ташкилот вазифаи идоракуниро ичро менамояд. Субъекти маҳсуси чинояти таҳлилшаванд бо ду гурӯҳи аломатҳо тавсиф карда мешавад: якум, доираи шахсони ҳуқуқие, ки хизматчиёни онҳо мумкин аст, дар шароитҳои муайян барои ришвадиҳии тичоратӣ ба ҷавобгарӣ қашида шаванд ва дуюм, ҳусусияти хоси уҳдадориҳои ба зиммай онҳо гузошташуда, ки ичрои бевичдононаи онҳо хатари қалони ҷамъияти дошта метавонад.

Ба ақидаи Р.С. Ибрагимов, барои субъекти чиноятҳои мансабӣ эътироф кардани шахс тамоман аҳаммият надорад, ки «ӯ мансаби марбут ба ичрои корҳои ташкилий-амрдиҳиро ишғол менамояд ё маъмурӣ-хочагиро». Ва ин комилан одилона аст, чунки моҳиятан ҳардуй ин мағҳумҳо навъҳои функцияҳои идоракунире мебошанд, ки мақоми мансабии шахсро муайян менамоянд. Мушаххастар гӯем, дар ҳолати якум – ин ҷараёни фаъолияти дигар шахсон, дар ҳолати дуюм – идоракунири молу мулк мебошад¹¹¹. Бояд қайд намуд, ки фаъолияти шахси мансабдор вобаста ба идоракунири одамони

¹¹¹ Ниг.: Ибрагимов Р.С. Взяточничество и его квалификация: дис. ... канд. юрид. наук. – М., 1992. – С. 86.

дигар, ки зери тобеияти ў қарор доранд, қисман метавонад ҳам фаъолияти идоракунӣ ва ҳам ҷараёни хочагидорӣ, ҳаракати арзишҳои молию моддӣ ва назорат аз болои ин ҷараёнҳо бошад.

Дар робита ба ин, дар адабиёти соҳавӣ андешаҳо, инчунин, вобаста ба функцияҳои субъектони ҷинояти ришвадиҳии тиҷоратӣ ба вучуд омадаанд, вале чунин ҷузъикунонӣ паҳлӯҳои алоҳидай ин ҷиноят сунъӣ буда, ҳолатҳои воқеии корро начандон оқилона инъикос менамояд. С.Д. Макаров қайд менамояд, ки ҳамчун «ичрои вазифаҳои ташкилий-амрдиҳӣ ё маъмурӣ-хочагӣ» муайян гардидаи ваколатҳои идоракунӣ критерияҳои баҳодиҳиро дар бар намегиранд¹¹². Н.А. Егорова иброз медорад, ки дар хусуси ришвадиҳии тиҷоратӣ ҳамон вақт ҳарф задан дуруст аст, ки ваколатҳои идоракунии шахс дар доираи ташкилот қаблан бо санадҳои даҳлдор муқаррар гардидаанд. Суистифода аз ваколатҳое, ки дар ягон санади меъёри (локалий) пешбинӣ нашудаанд, ғайриимкон аст ба ба ҳамин васила ришвадиҳии шахс барои анҷоми амалҳое, ки ба вазифаву мансаби ишғолнамудай ў ҳеч гуна алоқамандӣ надорад, таркиби ҷинояти баррасишавандаро ташкил намедиҳад. Ҳаҷм ва хусусияти ҳуқуқ ва уҳдадориҳои ишорашуда ва аҳаммияти баамалбарории онҳоро, ба андешаи мо, бояд дар ҳар як ҳолати мушахҳас муқаррар намуд ва манбаи маълумот дар хусуси онҳо бояд санадҳои меъёри (қонунгузории маъмурӣ, молиявӣ, бонкӣ, меҳнатӣ, замин) ва санадҳои татбиқи ҳуқуқ бошанд¹¹³.

Тавре болотар қайд намуда будем, ба сифати яке аз аломатҳои маҳсуси субъекти ришвадиҳии тиҷоратӣ – ин вазифаи идоракуниро дар ташкилот ичро намудани чунин субъект мебошад. Бинобар сабаби дар қонун тавзех наёфтани мағҳуми «вазифаи идоракунӣ», дар назария ва амалияи ҳуқуқтатбиқунӣ, атрофи он баҳсу мунозира ва ихтилофи назар ҷой дорад. Қобили зикр аст, ки дар қонунгузории ҷиноятии бâъзе давлатҳо мағҳуми мазкур то андозае тавсиф шудааст. Масалан, мутобиқи эзоҳи м. 201 Кодекси ҷиноятии Федератсияи Россия, таҳти мағҳуми мазкур шахсе эътироф

¹¹² Ниг.:Макаров С.Д. Уголовная ответственность за коммерческий подкуп: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – Иркутск, 1999. – С. 14.

¹¹³ Ниг.: Егорова И.А. Уголовно-правовые формы борьбы с коррупцией в современных экономических условиях: дис. ...канд. юрид. наук. – Саратов, 1996. – С.157–158.

мешавад, ки функцияҳои мақоми икроияи яккасардорӣ, аъзои шӯрои директорон ва ё дигар мақоми икроияи дастаҷамъӣ, инчунин шахсе, ки ба таври доимӣ, муваққатӣ ва ё тибқи ваколати маҳсус функцияҳои ташкилий-амрдиҳӣ ва ё маъмурӣ-хочагиро дар ташкилотҳо икро менамояд. Гарчанде ба таври умумӣ ҳам бошад, қонунгузории чиноятии Русия ин мағҳумро шарҳ додааст.

Аз ин лиҳоз, мо пешниҳод менамоем, ки дар доираи эзоҳи м. 279 КҶ ҶТ мағҳуми «вазифаи идоракунӣ» бо назардошти муқаррароти қонунгузории граждании ҶТ (дар бораи шахсони ҳуқуқӣ), қонунҳои ҶТ «Дар бораи ҷамъияти дорои масъулияти маҳдуд», «Дар бораи ҷамъиятҳои саҳомӣ» ва дигар қонунҳое, ки вазъи ҳуқуқии ташкилотҳои тиҷоратӣ ва гайритичоратиро муқаррар менамоянд, тавзех дода шавад.

Санадҳои қонунгузории давлатҳои ИДМ нишон медиҳанд, ки ба функцияҳои маъмурӣ-хочагӣ метавонад ваколатҳо доир ба идоракуни молу мулк ва воситаҳои пулии дар тавозун ва ҳисобҳои бонкии ташкилоту муасисаҳо, ҷузъу томҳои ҳарбӣ, инчунин анҷоми дигар амалҳо дохил мегардад: қабули қарор дар бораи гузаронидани маблағи музди меҳнат, мукофотпулӣ, амалигардонии назорат аз болои ҳаракати арзишҳои моддӣ, муайян кардани тартиби нигоҳдории онҳо ва ғайра¹¹⁴.

Ҳамин тавр, иброз намудан зарур аст, ки дар асоси меъёри мазкур қонунгузор тамоми ташкилотҳо (шахсони ҳуқуқӣ)-ро ба таври дақиқ, ба ду гуруҳ ҷудо намудааст ва ба сифати аломатҳои фарқунанда, шакли ташкилий-ҳуқуқии онҳоро нишон додааст. Бо назардошти ин, ҷойи икрои функцияҳои идоракунӣ аз тарафи шахс на танҳо яке аз аломатҳои маҳсуси ҳатмии субъект, балки аломати фарқунанда таркибҳои ба ҳам монанди чиноятҳои мансабӣ ва хизматӣ, ба ҳисоб меравад.

Мазмуни функцияҳои ташкилий-амрдиҳӣ ва маъмурӣ-хочагӣ дар оинномаҳо ва дигар ҳуҷҷатҳои таъсисӣ, инчунин санадҳои локалии ташкилотҳо шарҳ дода мешавад. Асоснокии назариявии онҳо дар адабиёти

¹¹⁴ Ниг.: Постановление Пленума Верховного Суда РФ от 10 февраля 2000 года, №6 «О судебной практике по делам о взяточничестве и коммерческом подкупе» // Бюллетень Верховного Суда РФ. – 2000. – №4. – С. 5.

хуқуқӣ бо назардошти соҳаи фаъолияти шахсоне, ки функцияҳои зикршударо ичро менамоянд, инъикос меёбанд. Вобаста ба таҳлили онҳо ду намуди муносибат мавҷуд мебошад. Муносибати якум дар он ифода меёбад, ки муҳаққиқон миёни соҳаи фаъолияти шахсони мансабдор ва шахсоне, ки дар ташкилоти тиҷоратӣ ё дигар ташкилот функцияҳои идоракуниро ичро менамоянд, тағовути ҷиддӣ намегузоранд. Бахусус қайд карда мешавад, ки функцияҳои аз тарафи шахсони мансабдор ва идоракунандаҳо дар ташкилоти тиҷоратӣ ё дигар ташкилот иҷрошаванда, комилан шабеҳ буда, чудо кардани онҳо номумкин аст¹¹⁵.

Вазифаҳои ишорашударо метавонанд на танҳо роҳбарони ташкилотҳо, балки муовинон, инчунин роҳбарони воҳидҳои соҳтории ташкилотҳо ва дигар кормандон низ, дошта бошанд. Чунин нуқтаи назарро А.С. Горелик дар асари илмии худ ҷонибдорӣ намуда, чунин мешуморад, ки вазифаҳои ташкилӣ-амрдиҳӣ дар роҳбарии умумии кормандон аз рӯйи хизмат ифода меёбад¹¹⁶. Бинобар ин, дорандагони функцияҳои зикршуда, роҳбарони ҳама гуна дараҷа ҳисобида мешаванд, ки зери тобеияти онҳо ҳадди ақал як корманд қарор дорад ва уҳдадор аст супоришҳои сардорро ичро намояд. Бахусус, ба ин гурӯҳи шахсон кормандоне, ки ташкилотро дар маҷмуъ роҳбарӣ менамоянд, муовинони онҳо, роҳбарони воҳидҳои соҳтории ташкилотҳо ва дигар шахсони ба инҳо баробар мансуб дониста мешаванд. Функцияҳои маъмулии чунин кормандон ташкил ва банақшагирии тамоми корҳо, ташкили меҳнати тобеон, тақсимоти вазифаҳо миёни онҳо, назорат аз болои фаъолияти онҳо ва монанди инҳо мебошад. Ин вазифаҳо мумкин аст ба таври доимӣ, муваққатӣ ё ин ки тибқи ваколати маҳсус ичро карда шаванд.

Доимӣ – маънои онро дорад, ки корманд мансаби штатиро ишғол менамояд ва ба он барои муҳлати муайян ё номуайян қабул шудааст. Муваққатан иҷроқунандаи вазифаи идоракунӣ корманде ҳисобида мешавад, ки шахси дар руҳсатӣ, беморӣ ва дигар ҳолатҳо ҳангоми ғоibии ӯ муваққатан

¹¹⁵ Ниг.: Макаров С.Д. О теории и практике квалификации взяточничества и коммерческого подкупа // Уголовное право. – 2000. – №3. – С. 26.

¹¹⁶ Ниг.: Горелик А.С. Уголовная ответственность за коммерческий подкуп // Юридический мир. – 1999. – №1-2. – С. 19.

онро иваз менамояд ё ин ки ичрокунандаи вазифаи холӣ, бидуни тасдиқ ба кори доимӣ дар ин мансаб, мебошад.

Ичрокунандаи функсияҳои идоракунӣ тибқи ваколати маҳсус шахсе ҳисобида мешавад, ки мансабро на ба таври доимӣ ва на муваққатӣ ишғол менамояд. Балки онро барои икрои кори муайян тибқи ваколати маҳсус, ки ба икрои чунин функсияҳо алоқаманд мебошад, якдафъаина ичро менамояд. Чунин ваколат бештар дар шакли хаттӣ ба расмият дароварда мешавад, аммо асоси онро метавонад фармоиши шифоҳӣ ташкил дихад, ки аз тарафи роҳбари ташкилот бароварда шудааст. Масалан, ҳангоми сафарбарнамоии автоколонаи борҳо ба яке аз ронандаҳо супориш дода мешавад, ки вазифаҳои ронандаҳо, қабули борҳо, тақсими онҳо ба воситаҳои нақлиёт, назорати ҳолати бехатарии борҳо ва супоридани онҳоро баъди расонидан роҳбари намояд. Чунин ронанда амалан вазифаҳои роҳбари воҳиди соҳториро ичро менамояд ва дар ин қисмати кори худ шахсе эътироф мешавад, ки функсияҳои идоракуниро ичро менамояд (гарчанде аз рӯйи кори асосии худ идоракунанда нест).

Фаъолияти идоракунӣ метавонад дар шаклҳои гуногун ба амал бароварда шавад: идоракуни дохилии ташкилот, яъне идоракуни корҳои дохилии ташкилот дар симои мақомоти он (маъмурият), ҳамчун воҳиди соҳтории ташкилот, ки аз дохил онро идора мекунад; идоракуни беруназташкilotӣ, яъне идоракунӣ тавассути ташкилот нисбати объектҳое, ки берун аз ташкилот қарор доранд. Агар намуди якуми таъсирирасонии идоракунӣ хусусияти локалӣ дошта, танҳо нисбати шахсоне амалӣ карда шавад, ки дар ташкилот фаъолият доранд, пас намуди дуюм хусусияти оммавӣ дошта, дар доираи худуди муайян паҳн мегардад ва аз тарафи мақомоти давлатӣ ва худидоракунӣ татбиқ карда мешавад. Дар ташкилотҳои тиҷоратӣ ва дигар ташкилотҳо идоракунӣ намуди асосии фаъолият намебошад, балки танҳо икрои мақсад ва вазифаҳои оинномавии онҳоро таъмин менамояд. Бинобар ин, фарқияти хизматчиёни мақомоти давлатӣ аз хизматчиёни ташкилотҳои тиҷоратӣ дар аломатҳое ифода мейбад, ки ба ин субъектон, мансубияти онҳо ба ин ва ё он низоми мақомот, ташкилотҳо,

муассисаҳо ё корхонаҳо, инчунин хусусият, самт ва мазмуни фаъолияти касбии онҳо хос мебошанд.

Субъекти ришвадиҳии тичоратӣ танҳо шахсе буда метавонад, ки дар ташкилоти тичоратӣ ё дигар ташкилот функцияҳои идоракуниро икро менамояд. Қобили зикр аст, ки дар м. 279 КҶ ҶТ пешбинӣ шудааст, ки: «шахсе, ки дар корхонаи тичоратӣ ё дигар корхона вазифаи идоракуниро ба ҷо меорад». Дар ин ҷо калимаи «вазифа» нодуруст истифода гардидааст, зоро дар «Фарҳанги забони тоҷикӣ» он ҳамчун синоними калимаи «mansab» истифода гардидааст.

Аз ин лиҳоз, пешниҳод карда мешавад, ки дар м. 279 КҶ ҶТ калимаи «вазифа» ба калимаи «ваколатҳои» иваз карда шавад. Масалан, шаҳрванд Қ.Х.М. дар асоси қарори анҷумани Иттифоқи автомобилчиёни ҶТ аз 30 майи соли 2015, дар вазифаи раиси Ташкилоти ҷамъиятии «Иттифоқи автомобилчиёни Ҷумҳурии Тоҷикистон» кор карда, ҳамчун роҳбари ташкилоти ҷамъиятий, вазифаи идоракуниро бар уҳда дошта, даст ба содир намудани ҷиноят задааст¹¹⁷. Аз таҳлили амалияи судӣ низ бар меояд, ки судҳо бо байнобатгирии қонунгузории ҷиноятӣ истилоҳи «вазифаи идоракунӣ»-ро мавриди истифода қарор медиҳанд. Аммо аз ҳукми судии дар боло зикршуда маълум мегардад, ки шаҳрванд ҳарчанд дар вазифаи муайян фаъолият намояд ҳам, аз ваколатҳои ҳуд истифода бурда, даст ба содир намудани ҷиноят задааст.

Барои ришвадиҳии тичоратӣ шаҳс танҳо дар ҳолате ба ҷавобгарии ҷиноятӣ қашида мешавад, ки агар ваколатҳои идоракунӣ ба зиммаи ӯ бо тартиби муқаррарнамудаи қонун ё ин ки ҳуҷҷатҳои таъсисӣ гузошта шуда бошанд (масалан, дар асоси натиҷаҳои интихобот, аз тарафи маҷлиси умумии саҳмиядорон, фармон, фармоиш, ваколатнома).

Субъект бояд дорои чунин сифатҳо ё аломатҳое бошад, ки хусусияти онҳо бо намуди муносибати ҷамъиятии вайронгардида, муайян карда шавад. Дар ин ҳол хусусияти хоси ҷинояти дорои субъекти маҳсус, дар он ифода мейбад, ки зарар ба муносибати ҷамъиятий (объекти ҷиноят) аз дохил, аз

¹¹⁷ Бойгонии суди н. Шоҳмансури ш. Душанбе // Парвандаи ҷиноятии №1-136/2019.

чониби яке аз субъектони ҳукуқвайронкуй расонида мешавад, ки дар як вақт субъекти чиноят низ мебошад.

Аз мазмуни қонунгузории чиноятӣ бармеояд, ки субъекти маҳсуси чиноят дорои се гуруҳи аломатҳо мебошад: а) мазмуни вазифаҳо (ташкилий-амрдиҳӣ ё маъмурӣ-хочагӣ); б) асосҳои иҷрои онҳо (доимӣ, муваққатӣ ё тибқи ваколати маҳсус); в) ҷойи иҷрои онҳо (ташкилотҳои тиҷоратӣ ё гайритиҷоратӣ). Иҷроқунандаи функцияҳои идоракунӣ (шахси идоракунанда) шаҳсе эътироф мегардад, ки дорои се аломати зикршуда мебошад. Ҳар яке аз аломатҳои ишорашударо дар алоҳидагӣ баррасӣ менамоем.

Аломати муҳим ва фарқунанда, ки хусусият ва мазмуни вазифаҳои иҷрошавандаро инъикос менамояд, функцияҳои дар қонун мустаҳкамшудаи шаҳс мебошанд. Пеш аз ҳама, ин ба ҷудонамоии шаҳсони функцияҳои идоракуниро иҷроқунанда, аз шумораи умумии кормандони штатии ташкилот мусоидат менамояд. Ҷунин ҳисобида мешавад, ки функцияҳои идоракунӣ маҷмӯи ҳукуқ ва уҳдадориҳое мебошанд, ки салоҳияти корманди даҳлдорро ташкил медиҳанд.

Мавҷуд набудани ҳӯҷҷати ҳаттӣ: амр, фармон ва ё дар як қатор ҳолатҳо шартнома (баҳусус, шарномаи меҳнатӣ), ки мутобики он дар ташкилот ба шаҳс ваколатҳои маҳсус дода мешавад. Асос барои субъекти чиноят хизмат дар ташкилоти тиҷоратӣ ва дигар ташкилот эътироф накардани шаҳс намегардад, агар дар натиҷаи розигии (шифоҳӣ) намояндаи ваколатдори ташкилот ҷунин функцияҳо амалан аз тарафи шаҳс иҷро гардида бошанд.

Омӯзиши маводҳои парвандаҳои чиноятӣ нишон медиҳад, ки қариб тамоми айборшавандагони гирифтани ришва, дар мансабҳои худ доимӣ қарор доштанд. Дар таҷриба ягон ҳолати аз ҷониби гунаҳкор иҷро гардидани вазифаҳои ташкилий-амрдиҳӣ ё маъмурӣ-хочагӣ тибқи ваколати маҳсус ошкор нашудааст.

Ҳамчун қоида, ишғоли мансаб барасмиятдарории ҳӯҷҷатиро талаб менамояд, ки он қувваи ҳукуқӣ дорад (фармон, қарор, шартномаи меҳнатӣ ва ғ.). Аммо дар таҷрибаи судӣ муваққатан иҷро намудани вазифаҳои мансабӣ,

мутобиқи фармоиши шифоҳиву хаттии роҳбари барои ин ваколатдор, роҳ дода мешавад.

Тахмин карда мешавад, ки ин ба самаранокии таҷрибаи ҳуқуқтатбиқунӣ оид ба мубориза бо чиноятҳои муқобили манфиатҳои хизмат дар ташкилотҳои тиҷоратӣ ё дигар ташкилотҳо мусоидат менамояд. Дар робита ба ин, бо Э. Скрябин розӣ шуда наметавонем, ки ба андешаи ӯ шахс барои ришвадиҳии тиҷоратӣ танҳо дар сурате ба ҷавобгарӣ қашида мешавад, ки агар ваколатҳои идоракунӣ ба зиммаи ӯ бо тартиби муқаррарнамудаи қонун ё ин ки ҳуҷҷатҳои таъсисӣ гузошта шуда бошанд (масалан, дар асоси натиҷаҳои интихобот аз тарафи маҷлиси умумии саҳмиядорон, фармон, амр, ваколатнома)¹¹⁸.

Истилоҳотеро, ки тавассути онҳо қонунгузор таркиби чинояти таҳлилшавандаро тасвир менамояд, баррасӣ намуда, бояд дар назар дошт, ки истилоҳоти зикршуда ҳусусияти бланкетӣ дошта, мазмуни бештари аломатҳои таркиби чинояти мазкурро танҳо тавассути муроҷиат ба муқаррароти қонунгузории соҳаҳои дигар, ки муносибатҳои бо меъёрҳои қонуни чиноятӣ ҳифзшавандаро танзим менамоянд, муқаррар намудан мумкин аст.

Гуфтаҳои боло маънои онро доранд, ки набояд истилоҳоти маҳсус ва мағҳумҳои онҳоро ифодакунандай ҳуқуқи гражданӣ, маъмурӣ ва дигар соҳаҳои ҳуқуқи қонуни чиноятӣ истифоданамударо шахсони ҳуқуқтатбиқунанда, худсарона тафсир намоянд.

Чунончӣ, муфаттиш, прокурор ё судя наметавонанд танҳо ба тасаввуроту фаҳмиши худ оид ба мазмуни аломати даҳлдор такя карда, миёни масалан, муассисаи давлатӣ ва корхонаи давлатӣ аломати шабеҳ гузоранд ва мансубияти шахси ҳуқуқиро ба қатори корхонаҳои давлатӣ аз рӯйи ҳиссаи молу мулки давлат, дар молу мулки ташкилот муайян намоянд. Барои дақиқу мушаххас намудани мазмуни ин мағҳумҳо, онҳо бояд ба мағҳумҳои дар қонунгузории даҳлдор пешинишуда, муроҷиат намоянд.

¹¹⁸ Ниг.: Скрябин Э. Субъект злоупотребления полномочиями и коммерческого подкупа // Законность. – 1999. – №12. – С. 34.

Вазифаҳои маъмурӣ-хочагӣ – ин чунин вазифаҳое мебошанд, ки ичрои онҳо бевосита бо ваколатҳо оид ба идоракунии молу мулк алоқаманд мебошад. Зимнан, тавре Д.А. Семенов қайд намудааст, «дар ин ҷо сухан маҳз дар хусуси идоракунии молу мулк, сармояи ин ва ё он ташкилот меравад, на дар хусуси таъсиррасонии мустақими ҷисмонӣ ё ғайримустақими технологӣ ба он, дар ҷараёни ичрои вазифаҳои хизматӣ (ҳамлу нақл, боркунӣ-борфарорӣ, ичрои амалиёти техникӣ вобаста ба интиқоли воситаҳои пулӣ, ба суратҳисоби дигар ва ғ.)»¹¹⁹.

Ҳамзамон, дар нисбати шахсоне, ки субъекти ҷинояти пешбининамудаи м. 279 КҶ ҶТ мебошанд, мазмуни функсияҳои ба ин монанд кушода нашудааст. Ин проблемаero ба миён овардааст, ки онро олимон ба таври гуногун баррасӣ намудаанд.

Чунончӣ, С.Д. Макаров чунин мешуморад, ки функсияҳое, ки аз тарафи шахсони мансабдор ва идоракунандаҳо дар ташкилотҳои тиҷоратӣ ва дигар ташкилотҳо ичро карда мешаванд, комилан шабеҳ буда, тафриқагузории онҳо имконнопазир мебошад¹²⁰. Ба андешаи Д.А. Семенов аз рӯйи мазмуни ҳуқуқӣ вазифаҳои ташкилӣ-амрдиҳӣ ва маъмурӣ-хочагӣ ҳам барои шахсони мансабдор ва ҳам барои шахсоне, ки дар ташкилотҳои тиҷоратӣ ва дигар ташкилотҳо функсияҳои идоракуниро ичро менамоянд, якхела мебошанд¹²¹.

Муаллифони дигар чунин мешуморанд, ки вазифаҳои ташкилӣ-амрдиҳӣ ва маъмурӣ-хочагии шахсоне, ки дар ташкилотҳои тиҷоратӣ ва дигар ташкилотҳо функсияҳои идоракуниро ичро менамоянд, табиати ҳуқуқии мустақил доранд ва аз вазифаҳои ба ин монанди шахсони мансабдор фарқ мекунанд¹²².

Ҳамзамон яқин аст, ки масалан, функсияҳои ташкилӣ-амрдиҳӣ (роҳбарии колективи кормандон, интихоб ва ҷобаҷогузории кадрҳо, ташкили меҳнат ва гайра) метавонад ҳам дар доираи фаъолияти идоракунӣ

¹¹⁹ Семенов Д.А. Уголовно-правовая оценка подкупа: дис. ... канд. юрид. наук. – М., 1999. – С. 174.

¹²⁰ Ниг.: Макаров С.Д. О теории и практике квалификации взяточничества и коммерческого подкупа // Уголовное право. – 2000. – №3. – С. 26.

¹²¹ Ниг.: Семенов Д.А. Асари зикргардида. – С. 175.

¹²² Ниг.: Комментарий к Уголовному кодексу РФ. Книга вторая / Под ред. Шишова О.Ф. – М., 1998. – С. 164; Асанов Р.Ф. Преступления против интересов службы в коммерческих и иных организациях: квалификация и ответственность: дис. ... канд. юрид. наук. – М., – 1999. – С. 73.

дар ташкилотҳои тичоратӣ, ки мақсади асосии онҳо ба даст овардани фоида мебошад ва ҳам дар ташкилотҳои гайритичоратӣ, ки мақсади онҳо – қонеъгардонии талаботи маънавӣ, фарҳангӣ ё дигар талаботи иҷтимоии шаҳрвандон мебошад, амалий карда шаванд. Функцияҳои маъмурий-хочагӣ метавонад бо идоракуни молу мулк тавассути бастани аҳдҳо, муайян намудани тартиби истифодабарии фоида ва дигар воситаҳои корхона (ташкилот), оид ба маблағгузории корхонаҳои гайритичоратӣ алоқаманд бошанд.

Ба сифати шахсоне, ки дар ташкилотҳои тичоратӣ ва дигар ташкилотҳо функцияҳои идоракуниро ичро менамоянд, баҳусус метавон аъзои шӯрои директорон (шӯрои нозирон), президентҳо, директорҳо, ректорон, сардорон, раисони раёсат ва дигар роҳбарон (ноиби президент, директор доир ба истеҳсолот, директор вобаста ба маркетинг, директори тичоратӣ ва м.и.), аъзои раёсат, роҳбарони филиалҳо, намояндагиҳо, корхонаҳои фаръӣ, роҳбарони воҳидҳои соҳторӣ (сардорони раёсатҳо, шуъбаҳо, баҳшҳо, хадамотҳо, мудирони лабараторияҳо, кафедраҳо, устоҳонаҳо, тарабхонаҳо ва ф., инчунин муовинони онҳо), муҳосибон ва дигар шахсони ба инҳо баробарро мансуб донист. Масалан, шаҳрванд М.М.Б. соли 2016 ҶДММ «Мехроб-2016»-ро таъсис дода, моҳи декабри соли 2018 аз шаҳрванд «А» барои бидуни таҳсил додани шаҳодатнома оид ба хатми курси ранандагӣ ва дар асоси он минбаъд гирифта додани шаҳодатномаи дараҷаи «В», аз охирон маблағи 2800 сомонӣ талаб намуда, аз он маблағи 1700 сомониашро ба сифати ришва гирифта, ному насаби охиронро ба руйхати курси ронандагии дараҷаи «В», ворид намуд¹²³.

Ҳамин тавр, ба андешаи мо, ҳам шахси мансабдор ва ҳам шахсе, ки дар ташкилоти тичоратӣ ё дигар ташкилот функцияҳои идоракуниро ичро менамоянд, бо назардошти уҳдадориҳои ба зиммаи онҳо гузошташуда, ҳуқуқ доранд амалҳои ҳуқуқии хизматии моҳиятан ба ҳам монандро анҷом диҳанд, ки оқибатҳои ҳуқуқии якхеларо ба миён меоранд (қабул ва озод намудан аз

¹²³ Ниг.: Сомонаи расмии Агентии назорати давлатии молиявӣ ва мубориза бо коррупсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <https://anticorruption.tj/index.php/tj/> (санаи муроҷиат 17.12.2021).

кор, ташкили меҳнати зертбоеон, муайян намудани самтҳои асосии фаъолияти ташкилот, татбиқи мучозоти интизомӣ, гирифтан ва додани воситаҳои пулӣ, ҳуҷҷатҳо ва ф.). Бинобар ин, мазмуни функцияҳои ташкилий-амрдиҳӣ ва маъмурӣ-хочагӣ, ки аз тарафи шахсони муайян дар ташкилотҳои тиҷоратӣ амалӣ карда мешаванд, ба вазифаҳои шахсони мансабдор шабех мебошанд. Барои ҳамин ҳам, фарқ гузоштан миёни субъектони гирифтани предмети ришвадиҳии тиҷоратӣ ва гирифтани пора вобаста ба мазмуни вазифаҳои ташкилий-амрдиҳӣ ва маъмурӣ-хочагии аз ҷониби онҳо иҷрошаванда, ба назари моғайриимкон менамояд.

Муқаррар намудани номгӯйи мушаххаси шахсоне, ки дар ташкилотҳои тиҷоратӣ ва дигар ташкилотҳо дорои функцияҳои ташкилий-амрдиҳӣ ва маъмурӣ-хочагӣ мебошанд, зарур доиста мешавад. Тавре мо аллакай қайд намуда будем, ба ташкилотҳои тиҷоратӣ Кодекси граждании ҶТ ширкату ҷамъиятҳои хочагидорӣ, кооперативҳои тиҷоратӣ, корхонаҳои воҳиди давлатӣ ва коммуналиро мансуб медонад. Дуюм намуди ташкилотҳоро, ки дар қонун «дигар ташкилот» ном бурда мешавад, ташкилотҳои гайритиҷоратӣ ташкил медиҳанд. КҔ ҶТ ба ташкилотҳои гайритиҷоратӣ кооперативҳои гайритиҷоратӣ, кооператсияи матлубот, иттиҳодияҳои ҷамъияти ё ташкилотҳои динӣ, муассисаҳои аз ҷониби молик маблағгузоришиаванда, фондҳои хайрия ва фондҳои дигарро мансуб медонад. Дар робита ба ин, дида мебароем, ки қадоме аз кормандони баъзе аз ташкилотҳои номбаршуда метавонад ба қатори шахсоне, ки функцияҳои идорақуниро иҷро менамоянд, шомил карда шаванд.

Дар натиҷаи таҳлили санадҳои меъёрии ҳуқуқии соҳавӣ бо боварӣ гуфта метавонем, ки функцияҳои идорақунӣ, яъне вазифаҳои ташкилий-амрдиҳӣ ва маъмурӣ-хочагиро роҳбарони ташкилотҳои зикршуда (директорон, директорони генералий, раисони раёсат) дошта метавонанд. Чунончӣ, мақомоти яккасардории иҷроияи ҷамъияти дорои масъулияти маҳдуд, метавонад аз номи ҷамъият бидуни ваколатнома амал намоянд. Аз чумла, ба манфиатҳои он намояндагӣ ва аҳдҳоро амалӣ намоянд; барои ҳуқуқи намояндагӣ аз номи ҷамъият ваколатнома, аз чумла, ваколатномаи дорои

хуқуки боварӣ дихад; дар бораи ба вазифа таъин кардани кормандони ҷамъият, ба кори дигар гузарондан ва хориҷ намудани онҳо фармон бароварда, ҷораҳои ҳавасмандгардониро татбиқ намуда, ҷазои интизомӣ диханд; дигар ваколатҳои пешбининамудаи қонун ва оинномаи ҷамъиятро амалӣ намоянд (м. 45 Қонуни ҶТ «Дар бораи ҷамъияти дорои масъулияти маҳдуд»). Ба ин категорияи субъектон, инчунин метавон ташкилоти тиҷоратӣ (ташкилоти идоракунанда) ё соҳибкори инфириодиеро (сардор) мансуб донист, ки ваколатҳои мақомоти иҷроияи ҷамъияти саҳомӣ тибқи шартнома, ба зиммаи он гузошта шудаанд.

Бо назардошти гуфтаҳои боло зарур мешуморем, ки дар эзоҳи м. 279 КҔ ҟТ муқаррароти зерин пешбинӣ карда шавад: «Иҷроқунандаи вазифаи идоракунӣ дар ташкилоти тиҷоратӣ ё дигар ташкилот шахсе эътироф мегардад, ки тибқи қонунгузории ҟТ ва санадҳои меъёрии дохилии ташкилот ба кор қабул карда шудааст ва ба таври доимӣ, муваққатӣ ё тибқи ваколати маҳсус (ваколатнома) функцияҳои идоракуниро дар ташкилоти тиҷоратӣ ё ғайритиҷоратӣ новобаста аз шакли моликият иҷро менамоянд».

Мутобиқи м. 132 КГ ҟТ муассиса – ташкилоте дониста мешавад, ки молик барои амалӣ гардонидани вазифаҳои идоракунӣ, иҷтимоию фарҳангӣ ва ё вазифаҳои дигари дорои ҳусусияти ғайритиҷоратӣ таъсисдода, онро пурра ё қисман маблағгузорӣ мекунад.

Таҳлили меъёрҳои хуқуқии ҷиноятӣ, ки субъектони маҳсуси ҷиноятҳои хизматӣ ва мансабиро ба гуруҳҳои алоҳида ҷудо ва фарқ менамоянд, имкон медиҳад қайд намоем, ки критерияи чунин тафриқагузорӣ мазмуни функцияҳои иҷрошаванда (аломати маҳсус) ва намуди шакли ташкилий-хуқуқии ташкилот (аломати фарқунанда) ба ҳисоб мераванд.

Ҳамин тарик, тавре аз мазмуни м. 279 КҔ ҟТ бармеояд, аломатҳои умумии субъектони ҷинояти ришвадиҳии тиҷоратиро мазмуни вазифаҳои хизматии ин шахсон, асос ва ҷойи иҷрои вазифаҳо ташкил медиҳанд. Аломатҳои мазкур дар маҷмуъ барои ҷудо намудани гурухи маҳсуси идоракунандаҳо ба гурухи субъектони маҳсус дар ташкилотҳо ва ба

чавобгарӣ ҷалб намудани онҳо барои гирифтани ришваи тиҷоратӣ асосҳои зарурӣ ва кофӣ медиҳанд.

Аммо аломатҳои ишорашуда номгӯйи хосиятҳо ва сифатҳои фарқунандаи категорияи маҳсуси кормандони ташкилотро истисно наменамоянд. Масъалаҳои мазкурро таҳқиқ намуда, баъзе муаллифон тавассути муқаррар кардани мувофиқати муайяни субъекти чиноят ба объекти он, номгӯйи аломатҳоро васеъ менамоянд. Ба андешаи С.А. Семенов субъект бояд дорои чунин сифатҳо ва аломатҳое бошад, ки хусусияти онҳо бо намуди муносибати ҷамъиятии вайроншуда муайян карда шавад¹²⁴. Дар ин ҳол, хусусияти хоси чиноятҳои дорои субъекти маҳсус дар он ифода меёбад, ки зарар ба муносибати ҷамъиятӣ (объекти чиноят) аз дохил, аз ҷониби яке аз субъектони муносибатҳо расонида мешавад, ки дар як вақт субъекти чиноят низ мебошад. Ин ҳолат робитаи маҳсуси субъект ва объекти чиноятро ба вуҷуд меорад. Азбаски аломатҳои субъекти маҳсус мағҳуми «холӣ» нестанд, балки инъикоси хосиятҳо ва сифатҳои комилан мушаххаси дар санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ мустаҳкамшудаи субъект мебошанд, пас ошкор намудани онҳо низ дар асоси фактҳо ва ҳодисаҳои аҳаммияти ҳуқуқидошта, яъне дар тарафи объективии чиноят, имконпазир мебошад. Ин хусусияти муҳимми фарқунандаи аломатҳои субъекти маҳсуси ришвадиҳии тиҷоратӣ мебошад.

Таъсиррасонии гайриқонуни субъекти ришвадиҳии тиҷоратӣ, бевосита ба муносибатҳои идоракунӣ ҳатман ба тағйирёбии мазмуни ин муносибатҳо оварда мерасонад ва боиси бавуҷудоии хусусияти ба ҷамъият ҳавфнокии онҳо мегардад. Ҳангоми ришвадиҳии тиҷоратӣ, таҳти таҷовуз муносибатҳои гуногуни ҷамъиятӣ қарор мегиранд, ки субъектони онҳо ташкилот ва идоракунанда, ришвадиҳанда ва идоракунанда, ташкилот ва ришвадиҳанда ба ҳисоб мераванд. Чунин низоми муносибатҳо ва субъектон, ки дар он ба сифати арзишҳои ҳифзшаванда, ба андозаи баробар манфиатҳои тамоми субъектони муносибатҳо ба шумор рафта, субъекти асосӣ бошад –

¹²⁴ Ниг.: Семенов С.А. Понятие специального субъекта преступления // Журнал российского права. – 1998. – №7. – С. 65.

идоракунанда мебошад, дар хусуси таркиби маҳсуси чиноят, тарз ва механизми содирнамои он гувоҳӣ медиҳад.

С.В. Изосимов проблемаҳои зикршударо таҳқиқ карда, қайд намудааст, ки ба шабоҳати муайян нигоҳ накарда, муносибатҳои ҳокимиятӣ дар соҳаи идоракуни давлатӣ ва мунитсиалиӣ аз як тараф ва идоракунӣ дар дохири корхона, муассиса ва ташкилот новобаста аз шакли моликият – аз тарафи дигар, ҳокимияти дар охирин амалишаванда хусусияти хоси худро дорад ва аз рӯйи моҳияти худ аз таъсири идоракуние, ки тавассути мақомоти давлатӣ ва мунитсиалиӣ амалӣ мегардад, фарқ менамояд. Намудҳои ҳокимияти номбаршуда, инчунин аз рӯйи хусусият, ҳаҷми таъсири маҷбуркуни худ ва аз рӯйи он таъсири қудратие, ки субъектони онҳо доро мебошанд, фарқ карда мешаванд¹²⁵. Тавре Д.Н. Бахраҳ қайд менамояд, корхона (муассиса) дар маҷмуъ функсияҳои идоракуниро ичро наменамояд, барои ин гуруҳи маҳсус ташкилшудаи одамон – маъмурият машғул мебошад, ки онро мебояд на ҳамчун мақомоти идоракуни давлатӣ, балки ҳамчун субъекти идоракунӣ, ҳамчун корхона (муассиса), ки аз дохил онро идора менамояд, баррасӣ намуд¹²⁶. Роҳбарии муомилоти хоҷагии ташкилотҳои тиҷоратӣ (аз ҷумла давлатӣ ва мунитсиалиӣ) ва баамалбарории ваколатҳои ҳокимиятӣ-оммавӣ аз тарафи намояндагони мақомоти давлатӣ – ин ду намуди муҳталифи фаъолияти идоракунӣ мебошад, ки набояд аз тарафи як ташкилот амалӣ карда шаванд ва наметавонад дар як шаҳс муттаҳид гарданд. Нуқоти зикршуда тавре ба назар мерасад, барои асоснокии назариявии ба субъекти ришвадиҳии тиҷоратӣ мансуб донистани шаҳсоне, ки дар корхонаҳои воҳиди давлатӣ ва маҳаллӣ вазифаҳои идоракуниро ичро менамоянд, асоси кофӣ медиҳанд, чунки чунин роҳи ҳалли қонунгузорӣ на бо тартиби ҷойивазқунии мансабҳо, на бо тартиби таъсиси корхона (ташкилот), на бо шакли ташкилий-хуқуқии он, на бо шакли моликият, ки ба он асос мёбад, балки ба намуди муносибатҳои ҳокимиятӣ, ки дар онҳо амалӣ карда мешавад, хос мебошад¹²⁷.

¹²⁵ Ниг.: Изосимов С.В. Преступления против интересов службы в коммерческих и иных организациях: Уголовно-правовой анализ: дис. ... канд. юрид. наук. – Санкт-Петербург, 1997. – С. 114.

¹²⁶ Ниг.: Бахраҳ Д.Н. Административное право. Часть общая: Учебник. – М.: БЕК, 1993. – С. 77.

¹²⁷ Ниг.: Изосимов С.В. Преступления против интересов службы в коммерческих и иных организациях: Уголовно-правовой анализ: дис. ... канд. юрид. наук. – Санкт-Петербург, 1997. – С. 117.

Мо андешаҳои олимонро дар хусуси зарурати ба моддаи ришвадиҳии тиҷоратӣ шомил намудани шахсоне, ки дар ташкилоту муассисаҳои давлатӣ вазифаҳои ташкилӣ-амрдиҳӣ ва маъмурӣ-хочагиро иҷро менамоянд, ҷонибдорӣ менамоем ва дар робита ба ин ворид намудани тағйироти даҳлдорро ба м. 279 КҶ ҶТ мувофиқи мақсад мешуморем. Ҳамзамон, ба андешаи олимоне, ки дар хусуси ба ҷиноятҳои муқобили хизмати давлатӣ мансуб донистани кирдори роҳбарони корхонаҳои давлатӣ ва маҳаллӣ ҳарф мезананд, қатъиян розӣ неstem, зоро ин низоми муносибатҳои тафриқавиро (объекти таҷовуз, мазмуни функсияҳои идоракунӣ, навъи муносибатҳои ҳокимиятӣ) миёни ришвадиҳии тиҷоратӣ ва ҷиноятҳои муқобили хизмати давлатӣ вайрон менамояд ва низоми объективан ташаккулёфтai муносибатҳои баробархуқуки субъектони хочагидориро дар ҷамъият эътироф наменамояд. Масалан, шаҳрванд Л.М.С. дар асоси мактуби прокуратураи ноҳияи Фирдавсӣ, таҳти №21-14 аз 18 январи соли 2013 дар МТМУ №42-и ноҳияи Фирдавсӣ, ҳолати сарф ва азониҳудкунии маблағҳои нақдии барои дарсҳои иловагии аз падару модарони хонандагони мактаб ҷамъшударо барои давраи соли 2012 мавриди санчиш қарор додааст. Зимни санчиш Л.М.С. муайян кардаст, ки дар МТМУ №42-и ноҳияи Фирдавсӣ баҳисобигирии бухгалтерӣ бар хилофи Қонуни ҶТ «Дар бораи баҳисобигирии бухгалтерӣ» ба роҳ монда шуда, маблағҳои аз падару модарони хонандагони мактаб барои дарсҳои иловагӣ ҷамъшуда, ба ҳазина қисман даромад карда шуда, маблағи боқимонда дар китоби алоҳидаи ҳазина (чёрная касса) ба қайд гирифта шудааст ва он аз ҷониби масъулин ғайриқонунӣ истифода карда шудааст. Шаҳрванд Л.М.С. аз вазъияти муносиб истифода бурда, қасдан ва бо мақсади ғараз, ба масъулини мактаб – собик директор, шаҳрванд Ҳ.М.М. ва директори ҳозира, шаҳрванд З.М.М. таҳдид намудааст, ки дар сурати дар санади санчишӣ нишон додани қонуншиканиҳои ошкоршуда, онҳо ба ҷавобгарии ҷиноятӣ кашида мешаванд. Шаҳрванд Л.М.С. баҳри амалӣ намудани нияти ҷиноятпешаи худ, аз шаҳрванд Ҳ.М.М. барои дар доираи ваколатҳои идоравии худ рӯйпуш намудни қонуншикании ошкоршуда ва дар

санади санчиши нишон надодани он, маблағи 8000 доллари ИМА-ро ҳамчун ришва талаб кардааст¹²⁸.

Мубрамияти проблемаи инкишоф ва тафсири мағхуми субъекти маҳсуси ришвадиҳии тичоратӣ ва тафриқагузории он аз таркибҳои маҳсуси чиноятҳои мансабӣ бо ин маҳдуд намегардад. Дар назарияи хуқуқи чиноятӣ масъалаи қонунигардонии ду мағхуми (мутаносибан, ду категорияи) шахсони мансабдор баррасӣ мегардад: 1) шахсони мансабдори оммавӣ – ин шахсоне, ки ваколатҳои зоҳирان ҳокимиятӣ ва функсияҳои хусусият ва аҳаммияти оммавидоштаро амалӣ менамоянд; 2) шахсони мансабдори муқаррарӣ – хизматчиёне, ки функсияҳо ва ваколатҳои дохилиро дар корхонаҳо, муассисаҳо, ташкилотҳо ва дар иттиҳодияҳои ҷамъиятии дори шаклҳои гуногуни моликият амалӣ менамоянд.

Барои мисол, П.И. Кононов тамоми шахсони мансабдорро аз рӯйи мақоми хуқуқӣ ба «шахсони мансабдори оммавӣ», ки дар мақомоти идоракуни давлатӣ ва худидоракуни маҳаллӣ мансаби муайянро ишғол менамоянд ва ба «шахсони мансабдори хусусӣ», ки мансабҳои муайянро дар корхонаҳо, муассисаҳо ва иттиҳодияҳои ҷамъиятий новобаста аз шакли моликият ишғол менамоянд, тақсим мекунад. Мағхуми «шахси мансабдор» дар ҳолати мазкур ҳамчун «шахсе, ки аз рӯйи интихоб, таъинот ва ё дар асоси қарордод дар ҳама гуна ташкилоти давлатӣ ва ғайридавлатӣ, ки функсияҳои идоракуни одамон, молу мулк ва захираҳои молиявиро чи аз дохил ва чи берун аз ташкилот ичро менамояд, кор мекунад ва амалҳои аҳаммияти хуқуқидоштаро аз ном ва ба манфиати ин ташкилот ва таҳти масъулияти шахсии худ анҷом медиҳад», муайян карда мешавад¹²⁹.

Чунин муносибат ба муайяннамоии мағхум ва намудҳои шахси мансабдор ҳангоми дар КҶ мустаҳкам кардани он имкон медиҳад, то ки баъзе проблемаҳои дар назария ва амалия ҷойдошта, ҳалли худро мейбанд. Ин муқаррарот ба Қонуни ҶТ «Дар бораи хизмати давлатӣ» низ мувоғиқ мебошад, зоро тибқи қонуни мазкур фаъолияти хизматчиёне, ки дар

¹²⁸ Бойгонии суди н. Фирдавсии ш. Душанбе // Парвандаи чиноятии №1-394/14.

¹²⁹ Ниг.: Кононов П.И. Административная ответственность должностных лиц. – М., 1994. – С. 16–17.

корхонаҳо, муассисаҳо ва ташкилотҳои давлатӣ мансабҳои роҳбарикунандаро ишғол менамоянд, ҳамчун хизмати давлатӣ баррасӣ карда намешавад.

Зимни таҳлилу баррасии субъекти ришвадиҳии тиҷоратӣ хулосаҳои зерин бароварда шуд:

1. Бо назардошти гуфтаҳои боло, пешниҳод карда мешавад, ки ба м. 279 КҶ ҶТ тағијирот ворид карда шуда, калимаҳои «шахсе, ки дар корхонаи тиҷоратӣ ё дигар корхона вазифаи идоракуниро ба ҷо меорад» ба калимаҳои «шахси мансабдор» иваз карда шавад ва мутаносибан дар эзоҳи ҳамин модда мағҳуми «шахси мансабдор», ки дар ин ҳолат ҳусусиятҳои хоси худро дошта, аз мағҳуми дар Қонуни ҶТ «Дар бораи хизмати давлатӣ» пешбинишуда, фарқ менамояд, шарҳ дода шавад.

2. Мо пешниҳоди баъзе олимонро оиди ба м. 279 КҶ ҶТ дохил намудани шахсони мансабдоре, ки дар мақомоти давлатӣ ва худидоракуни маҳаллӣ вазифаҳои ташкилӣ-амрдиҳӣ ва маъмурӣ-ҳоҷагиро иҷро менамоянд, бо назардошти муносибатҳои ҳокимијатии дар ин маврид амалишаванда, қобили ҷонибдорӣ намешуморем. Зоро ҳангоми чунин муносибат фарқияти объектҳои таҷовуз ба инобат гирифта нашудаанд ва аз нуқтаи назари амали низ ин нодуруст мебошад. Шояд беҳтар мебуд, агар дар моддаҳои даҳлдори КҶ ҶТ миёни ҷавобгарии (ҷазои) «шахсони мансабдори оммавӣ» ва «шахсони мансабдор» фарқият гузошта мешуд.

3. Пешниҳод карда мешавад, ки: а) ба м. 22 КҶ қ. 2 бо мазмуни зерин илова карда шавад: «2. Субъекти маҳсус шахси воқеии мукаллафе эътироф мешавад, ки ба синну соли муқаррарнамудаи қонун расидааст ва аз рӯйи алломатҳои дар қонун муайянгардида, қобилияти анҷом додани кирдори ба ҷамъият ҳавфнокро, ки дар диспозитсияи моддаҳои Қисми маҳсуси КҶ пешбинӣ шудааст, дорад»; б) номи м. 279 КҶ ҶТ дар таҳрири зерин ифода карда шавад: «Ришвадиҳии шахси мансабдори ташкилоти тиҷоратӣ ва дигар ташкилот»; в) чунин ҳисобида шавад, ки субъекти маҳсуси ришвадиҳии тиҷоратӣ, яъне ҷинояти пешбининамудаи қ. 3 ва 4 м. 279 КҶ ҶТ шахси воқеии мукаллафе мебошад, ки ба синни 16-солагӣ расидааст ва дар

ташкилоти тиҷоратӣ ё дигар ташкилот мақоми муайяни мансабиро ишғол намуда, имконият дорад аз номи ташкилот баромад кунад, муносибатҳои ҳуқуқии гражданиӣ, меҳнатӣ ва дигар муносибатҳои ҳуқуқиро, ки субъекти онҳо худи ташкилот ва ё дигар шахсони ваколатдорнамудаи он мебошанд, муқаррар намояд, тағиیر диҳад ва ё қатъ намояд. Ин ваколатҳои маҳсуси субъект дар объекти таҷовузи ҷиноятӣ муқаррар карда мешаванд ва дар тарафи объективии ҷиноят зоҳир мегарданд.

4. Дар м. 279 КҶ ҶТ пешбинӣ шудааст, ки: «шахсе, ки дар корхонаи тиҷоратӣ ё дигар корхона вазифаи идоракуниро ба ҷо меорад» субъекти ришвадиҳии тиҷоратӣ маҳсуб меёбад. Қобили зикр аст, ки дар ин ҷо қалимаи «вазифа» нодуруст истифода гардидааст, зоро дар фарҳанги забони тоҷикӣ он ҳамчун муродифи қалимаи «мансаб» истифода гардидааст. Аз ин лиҳоз, пешниҳод карда мешавад, ки дар м. 279 КҶ ҶТ қалимаи «вазифаи» ба қалимаи «ваколатҳои» иваз карда шавад.

5. Пешниҳод карда мешавад, ки дар доираи эзоҳи м. 279 КҶ ҶТ мағҳуми «вазифаи идоракунӣ» бо назардошли муқаррароти қонунгузории гражданиӣ ҶТ (дар бораи шахсони ҳуқуқӣ), қонунҳои ҶТ «Дар бораи ҷамъияти дорои масъулияти маҳдуд», «Дар бораи ҷамъиятҳои саҳомӣ» ва дигар қонунҳое, ки вазъи ҳуқуқии ташкilotҳои тиҷоратӣ ва ғайритиҷоратиро муқаррар менамоянд, тавзех дода шавад.

2.4. Тарафи субъективии ришвадиҳии тиҷоратӣ

Тарафи субъективии ҷиноят фаъолияти рӯҳии шаҳсро, ки бевосита бо содир намудани ҷиноят алоқаманд мебошад, тавсиф менамояд. Дар фарқият аз тарафи объективӣ, ки зоҳирان мушоҳидашаванда мебошад, тарафи субъективӣ мазмуни доҳилии психологии кирдори ба ҷамъият ҳавғонкро ташкил медиҳад. Муқаррар намудани аломатҳои тарафи субъективии таркиби ҷиноят, то андозае дараҷаи ба ҷамъият ҳавғонкӣ ҷиноят ва шахсони содиркардаи онро муайян менамояд.

Яъне муносибатҳои руҳии шаҳс нисбати кирдори ба ҷамъият ҳавфнок ва оқибатҳои он, ҳамчун тарафи субъективии ҷиноят тавсиф мегардад¹³⁰.

Тарафи субъективии ҷиноят дорои аломатҳои мушаххасу муайянкунанда мебошад, аз қабили гуноҳ, ангеза ва мақсад. Ба сифати аломати ҳатмии тарафи субъективӣ гуноҳ баромад мекунад. Гуноҳ – ин муносибати руҳии шаҳс нисбати кирдори ба ҷамъият ҳавфноки аз тарафи ӯ содиршуда мебошад, ки қонуни ҷиноятӣ пешбинӣ намудааст. Гуноҳ аз ду ҷанба иборат аст, ки фаъолияти руҳии инсонро тасвир менамояд. Ҷанбаи якум, идрокро (шуурро) тавсиф менамояд, ки ҷанбаи зеҳнӣ номида мешавад, ҷанбаи дуюм, иродаро тавсиф намуда, ҷанбаи иродавӣ ном бурда мешавад. Дар таркибҳои моддии ҷиноят, гуноҳ бояд дар иртибот бо амали (беамалӣ) ба ҷамъият ҳавфнок ва оқибатҳои заарноки бавучудомада, муқаррар карда шавад.

Тарафи субъективии ҷиноят мазмуни психологии ба ҷамъият ҳавфнокии кирдорро дорад, аз ин рӯ, он (дар муносибат бо тарафи объективӣ) унсури дохилии ҷиноят ба ҳисоб меравад. Тарафи объективии ҷиноят, ки мазмуни воқеии ҷиноятро ташкил медиҳад, мумкин аст, ки ҳамеша аз ҷониби ҷабрдида, шоҳид ва дигар шахсон бевосита дарк шавад. Лекин тарафи субъективии ҷиноят, азбаски дар руҳиёти (психикаи) гунаҳкор ҷараён меёбад, узвҳои ҳискунандаи одамон бевосита қобилияти дарк намудани онро надоранд. Вай танҳо ба воситай таҳлилу баҳодиҳии рафтори шахси ҳуқуқвайронкунанда ва ҳолатҳои содиршавии ҷиноят дарк карда мешавад. Мазмуни тарафи субъективии ҷиноят бо ёрии чунин аломатҳои ҳуқуқӣ, ба монанди гуноҳ, ангеза, мақсад ва ҳаяҷон (эмотсия) ошкор мегардад. Аломатҳои ҳуқуқии мазкур аз ҷиҳати органикӣ байни худ дар алоқамандӣ қарор доранд.

Дар баробари ин гуноҳ, ангеза, мақсад ва ҳаяҷон – зуҳуроти мустақили психологӣ буда, ягонтои онҳо наметавонанд дигарашро ба сифати қисми таркибӣ ба худ дохил кунад¹³¹.

¹³⁰ Ниг.: Сатторов Ф.С. Ҳуқуқи ҷиноятӣ: қисми умумӣ (Дастури методӣ). – Душанбе, 2017. – С. 30.

¹³¹ Ниг.: Ҳуқуқи ҷиноятӣ (Қисми умумӣ) / Зери таҳрири ном. илм. ҳуқуқ, дотсент Fafforova N.A., ном. илм. ҳуқуқ, дотсент Салимов Ҳ.С. – Душанбе, 2011. – С. 122.

Дар баробари ин, гуноҳ ҳамчун шакли муайяни муносибати руҳии шахс нисбат ба ҷинояти содиркардааш ядри тарафи субъективии ҷиноятро ташкил медиҳад. Гуноҳ аломати ҳатмии ҳар як ҷиноят мебошад. Ба андешаи В.И. Динека мазмуни гуноҳ – чун инъикоси аломатҳои воқеӣ дар шуури ҷинояткор ифода мейбад, ки объект ва тарафи объективии кирдорро тавсиф менамояд. МОҲИЯТИ гуноҳ табиати иҷтимоии онро мекушояд ва дар муносибати манғиву қасдонаи субъекти маҳсус ба муносибатҳои ҷамъиятии ҳифзшаванда ифода мейбад¹³².

Чунин ҳисобида мешавад, ки шаклҳои муайяни гуноҳ ва мазмуни он аз соҳтори таркиби ҷиноят вобастагӣ дорад. Ин вобастагӣ боиси зарурати баррасии тафриқавии унсурҳои тарафи субъективии ҷиноят мегардад, ки дар қ. 1 ва 2 м. 279 КҶ ва қ. 3 ва 4 м. 279 КҶ ҳамчун таркибҳои ҷинояти мустақилона пешбинӣ шудааст.

Тавре ки маълум аст, ба аломатҳое, ки тарафи субъективии ҷиноятро тавсиф менамоянд – гуноҳ, ангеза ва мақсади ҷиноят мансуб мебошанд. Аломатҳои номбаршуда, аломатҳои асосӣ ва ҳатмии тарафи субъективии ҳамришвадиҳии тичоратӣ – додани подошпулӣ ва ҳамришвадиҳии тичоратӣ – гирифтани подошпулӣ ба ҳисоб мераванд. Вале ба шабоҳати муайян нигоҳ накарда, ин аломатҳои тарафи субъективӣ, инчунин, дори тафовути муҳим аз рӯйи мазмун, самти ангеза ва мақсади ҳар яке аз субъектон мебошад. Доир ба аломатҳои тарафи субъективии ҷинояти мазкур бо он нуқтаи назаре, ки ба тарафи субъективии ҷинояти баррасишаванда танҳо гуноҳ мансуб дониста мешавад, розӣ шудан гайриимкон аст¹³³, инчунин, бо нуқтаи назари дигар, ки мутобиқи он аломатҳои хоси ҷинояти мазкур – мақсадҳои ғаразнок ва ангезаҳои содирнамудани он мебошанд, низ розӣ шудан гайриимкон аст¹³⁴.

Агар гуноҳ аломати ҳатмӣ ё асосии тарафи субъективии ҷиноятро ташкил намояд, пас ба сифати аломати факултативии тарафи субъективӣ мақсад, ангеза ва эҳсосот дохил мегарданд. Чуноне ки Н.А. Фаффорӣ қайд

¹³² Ниг.: Динека В.И. Преступления против государственной власти, интересов государственной службы и службы органов местного самоуправления. – М., 2000. – С. 55.

¹³³ Ниг.: Гордейчик С.А. Преступления управленческого персонала коммерческих и иных организаций в сфере экономической деятельности: дис. ... канд. юрид. наук. – Волгоград, 1997. – С. 112.

¹³⁴ Ниг.: Изосимов С.В. Преступления против интересов службы в коммерческих и иных организациях: Уголовно-правовой анализ: дис. ... канд. юрид. наук. – Санкт-Петербург, 1997. – С. 138.

менамояд: «ангеза он майлу хоҳиши дохилиест, ки шахро ба содир намудани чиноят водор месозад»¹³⁵. Чунин нишонаҳо унсурҳои рӯҳӣ маҳсуб мегарданд. Ангеза, мақсад, эҳсосот амали руҳии гунаҳкорро вобаста ба содир намудани чиноят тавсиф карда, тарафи субъективии чиноятро ташкил медиҳанд. Муқаррар намудани ангеза, мақсад ва эҳсосот барои ҷавоб додан ба саволи барои чӣ ва бо қадом сабаб ин ё он кирдори ба ҷамъият ҳавфнок содир гардидааст, имконият медиҳад. Ангеза ҳамчун аломати факултативӣ (иловагӣ)-и тарафи субъективии чиноят он майлу ниятҳои ботинии даркшудае мебошад, ки шахро барои содир кардани чиноят водор мекунад. Масалан, рашқ, ҳасад, ғараз, қинаву адован, қасос, ниятҳои авбошӣ ва ғайра ба сифати ангезаи чиноят баромад мекунанд¹³⁶. Масалан, ҳуқуқшиноси Ҷамъияти саҳҳомии кушодаи «АгроИнвестБонк», шаҳрванд Р.С.С. барои аз ғарави бонк озод намудани манзилҳои истиқоматии воқеъ дар шаҳри Душанбе, ба маблағи 2500 доллари ИМА пора талаб намуда, аз ин маблағ 1000 доллари ИМА-ро пешакӣ гирифта, боқимонда 1500 доллари ИМА-ро талаб намудааст. Вобаста ба ин ҳолат нисбати шаҳрванд Р.С.С. бо моддаи 279 қисми 3 КҶ Ҷумҳурии Тоҷикистон парвандаи чиноятӣ оғоз карда шуд¹³⁷.

Бинобар сабаби таркиби расмӣ доштани чинояти пешбининамудаи қ. 1 ва 2 м. 279 КҶ, он танҳо бо қасди бевосита содир шуда метавонад. Тамоми нуқтаҳои назари дар атрофи мазмуни қасд мавҷудбуدارо шартан ба ду гурӯҳ ҷудо намудан мумкин аст:

Якум, мазмуни қасд дар он ифода меёбад, ки шахси гунаҳкор моҳияти амалҳои худро дар ҳусуси ба шахси иҷроқунандаи функсияҳои идоракунӣ, дар ташкилоти тиҷоратӣ ё дигар ташкилот, ғайриқонунӣ додани пул, қоғазҳои қиматнок ё дигар молу мулк ё ин ки ба ӯ расонидани хизмати ҳусусияти молумулқидошта, дарк менамояд ва хоҳиши содир намудани ин амалҳоро дорад. Ишора мегардад, ки шахси гунаҳкор бояд ғайриқонунӣ

¹³⁵ Ниг.: Фаффорӣ Н.А., Ҳусейнзода С.Ҳ. Ҳуқуқи чиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон: қисми умумӣ // Мағҳумҳо дар нақшаҳо. – Душанбе: ЭР-Граф, 2016. – С. 49.

¹³⁶ Ниг.: Ширинҷонов Ф.И. Ҷавобгарии чиноятӣ барои чиноятҳое, ки бо муҳочирати ғайриқонунӣ алоқаманданд: дис. ... ном. илм. ҳуқуқ. – Душанбе, 2020. – С. 125–126.

¹³⁷ Ниг.: Сомонаи расмии Агентии назорати давлатии молиявӣ ва мубориза бо коррупсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <https://anticorruption.tj/index.php/tj/> (санаи муроҷиат 17.12.2021).

будани додани предмети ришвадиҳиро ҳамчун кирдоре, ки асоси ҳукуқӣ надорад, дарк намояд. Чунки ҳангоми чой надоштани чунин асос – пул, қоғазҳои қиматнок, дигар молу мулки додашуда ва ё хизматрасонии хусусияти молумулкии пешниҳодшуда, ҳатто, агар пас аз ин ба манфиати подошиҳанд амалҳои муайян анҷом шуда бошанд ҳам, наметавонанд ҳамчун предмети ришвадиҳӣ баррасӣ карда шаванд ва мутаносибан дар таркиби ҷиноят низ чой надошанд.

Дуюм, шахси гунаҳкор ғайриқонунӣ будани додани подошпулӣ, инчунин он ҳолатро, ки ин подошпулӣ барои анҷом додани амалҳо ба манфиати подошиҳанд, вобаста ба мақоми ишғолнамудаи ришвагиранда дода мешаванд, дарк менамояд ва ҳоҳиши содир намудани ин амалро дорад.

Мавқеи дуюм саҳехтар ба назар мерасад, аммо он низ ба такмилдиҳӣ ва мушаххаснамоӣ ниёз дорад. Тавре ки болотар қайд гардида буд, амалҳои дар робита ба ришвагириӣ анҷомдодаи шахси иҷроқунандай функсияҳои идоракунӣ, дар ташкилоти тиҷоратӣ ё дигар ташкилот, берун аз доираи тарафи объективии ҷиноят қарор доранд, пас дарк намудани онҳо аз тарафи шахси гунаҳкор низ монанди дарк намудани эҳтимолияти сар задани оқибатҳои ба ҷамъият ҳавфнок, бояд ба сифати аломатҳои иловагие баррасӣ карда шаванд, ки муносибати рӯҳии шахси гунаҳкорро нисбати ҷиноят дар маҷмуъ тавсиф менамоянд. Ҳамин тавр, аз тарафи шахси дар додани предмети ришвадиҳӣ гунаҳкор дарк гардидани ҳоҳиш ва қобилияти идоракунанда вобаста ба анҷоми амалҳои марбут ба ришвадиҳӣ, аҳаммияти мустақили ҳукуқии ҷиноятӣ надорад. Ҳамзамон, ҳам амалҳои марбут ба ришвадиҳии идоракунанда ва ҳам натиҷаи ин амалҳо, аз тарафи шахси дар додани ришва гунаҳкор ба сифати натиҷаи хосташаванда – мақсад баррасӣ карда мешавад, ки ба талаботҳо ва манфиатҳои хусусияти иқтисодӣ, иҷтимоӣ, сиёсӣ, динӣ ва дигар хусусиятҳо вобастагӣ дорад. Тавре ки таҳқиқотҳои монишон медиҳанд, дар бештари мавриҷҳо ришва бо мақсадҳои тавассути идоракунанда ба даст овардани манфиати моддӣ дода шудааст.

Тарафи субъективии ришвадиҳии тиҷоратӣ бо шакли қасданаи гуноҳ тавсиф карда мешавад. Зимнан, гуноҳи қасдана ҳам барои шахси

ришвадиҳанда ва ҳам барои шахси ришвагиранд хос мебошад. Ришвагиранд дарк менамояд, ки арзишҳои ба ў пешниҳодшаванд маҳз ҳамчун ришва тақдим мегарданд, ришвадиҳанда бошад, дарк мекунад, ки ин мақсади ўро ришвагиранд мефаҳмад.

Тарафи субъективии чиноят дар қасди бевосита ифода мегардад. Ҳар ду тараф – ҳам ришвадиҳанда ва ҳам ришвагиранд дарк менамоянд, ки тухфа ё расонидани хизмати дорои хусусияти амволидошта, барои анҷом додани амалҳои муайян ба манфиати ришвадиҳанда, гайриқонунӣ дода шудаистодааст ва ё гирифта шудаистодааст¹³⁸. Масалан, шаҳрванд Ю.М.Ҳ. Директори филиали ҶДММ «Гео-замин» дар шаҳри Панҷакент барои ҷудо карда додани қитъаи замини наздиҳавлигӣ 50000 сомонӣ талаб намуда, аз маблағи зикргардида, дар якчанд ҳолат, дар маҷмуъ 38000 сомониашро гирифта, боз 12000 сомониро талаб намудааст. Вобаста ба ҳолати зикргардида, нисбати шаҳрванд Ю.М.Ҳ. бо моддаи 279 қисми З КҔ Ҷумҳурии Тоҷикистон парвандаи чиноятӣ оғоз карда шуда, баъди ба анҷом расидани тафтишоти пешакӣ, он бо тасдиқи фикри айборкунӣ, барои баррасӣ намудан ба суди шаҳри Панҷакент ирсол карда шуд¹³⁹.

Дар робита ба намуди қасд бошад, эътироф гардидааст, ки дар чиноятҳои бо таркиби расмӣ қасди бавосита ҷой дошта наметавонад, чунки амалҳои қасдан содиршаванд на метавонанд дар як вақт мавҷуд будан ё набудани ҳоҳиши содир намудани онҳоро дар бар гиранд ва бинобар ин, дар муносибат ба кирдор, яъне додани (гирифтани) подошпулии гайриқонунӣ, қасд танҳо бевосита буда метавонад. Ришвадиҳанда ҳавфнокии ҷамъиятии амалҳои ҳудро, ки бо додани подошпулии гайриқонунӣ, ба иҷроқунандай вазифаи идоракунӣ дар ташкилоти тиҷоратӣ ё дигар ташкилот алоқаманд мебошанд, дарк менамояд ва ҳоҳиши анҷом додани онҳоро дорад. Шахсе, ки дар ташкилоти тиҷоратӣ ё дигар ташкилот вазифаи идоракуниро иҷро

¹³⁸ Ниг.: Дастурмали илмӣ-амалӣ оид ба тарзу усули ошкор ва тафтиши пешакии чиноятҳо марбут ба гирифтани додани пора ва ришвадиҳии тиҷоратӣ. Бо фармоиши Директори Агентии назорати давлатии молиявӣ ва мубориза бо коррупсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 19 июни соли 2020, таҳти №03 тасдиқ шудааст [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: URL: <https://anticorruption.tj> (санаи муроҷиат: 30.04.2022).

¹³⁹ Ниг.: Сомонаи расмии Агентии назорати давлатии молиявӣ ва мубориза бо коррупсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <https://anticorruption.tj/index.php/tj/> (санаи муроҷиат 30.04.2022).

менамояд, хавфнокии чамъиятии ғайриқонунӣ гирифтани пул, қоғазҳои қиматнок, дигар молу мулк, инчунин ғайриқонунӣ истифода бурдани хизматрасонии хусусияти молумулкидоштаро барои анҷоми амалҳо (беамали) ба манфиати ришвадиҳанда, дар робита ба мақоми ишғолнамудаи ришвагиранда дарк менамояд ва хоҳиши гирифтани арзишҳои моддии зикршударо дорад.

Қасди бевосита дар ҳарду иштирокчии ҷиноят (ришвадиҳанда ва ришвагиранда) ҷой дорад. Аз як тараф, ҳар яке аз ҷинояткорон ғайриқонунӣ будани додани (гирифтани) предмети ришвадиҳиро ҳамчун кирдоре, ки асоси ҳуқуқӣ надорад дарк менамоянд ва хоҳиши содир кардани онро доранд. Дар робита ба ин, профессор Б.В. Коробейников чунин қайд менамояд: «вақте ки дар асоси шартнома оид ба хизматрасонӣ, ба иҷроқунандай функцияҳои идоракунӣ маблаги муайяни пулӣ, ҳамчун «ҳаққи хизмат» барои сифати муносиби корҳои аз ҷониби ӯ иҷрошуда пардоҳт гардида бошад, чунин амал кирдори ҷиноятӣ дониста намешавад, зоро ин шахс ба манфиати шахс ё ташкилоте, ки бо он шартнома баста шудааст, амалҳои муайянро аллакай ба анҷом расонидааст¹⁴⁰.

Аз тарафи дигар, ҳарду ҳам хоҳиш доранд, ки аз ҷониби шахси иҷроқунандай функцияҳои идоракунӣ дар ташкилоти тиҷоратӣ ё дигар ташкилот ба манфиати ришвадиҳанда амалҳои (беамали) муайян анҷом дода шавад. Зимнан ба андешаи мо, қасд метавонад на танҳо мушаххас бошад, яъне ба содир намудани амали (беамали) мушаххасу муайян равона гардад, балки мумкин аст қаблан номуайян бошад. Қасд вақте номуайян мебошад, ки аз шахси ришвагиранда, масалан, пуштибонии умумӣ ё саҳлангорӣ дар хизмат ва муносибат ба ришвадиҳанда ва ё шахсони нишондодаи ӯ талаб карда мешавад, ки он ба фаъолияти хизматии ришвагиранда алоқаманд мебошад. Дар робита ба ин, мо пешниҳод менамоем, ки ба диспозитсияи меъёри баррасишаванда аломатҳои болозикр илова карда шаванд.

¹⁴⁰ Ниг.: Уголовное право. Особенная часть: Учебник / Под ред. Ветров Н.И., Ляпунов Ю.И. – М., 1998. – С. 389.

Ҳангоми таҳқиқи тарафи субъективии ришвадиҳии тиҷоратӣ, зарур дониста мешавад, ки ба мақсад ва ангезаи чиноят дикқат дода шавад, зеро аломатҳои мустақили тарафи субъективӣ ба ҳисоб мераванд, гарчанде дар таркиби чиноят аломатҳои факултативӣ ҳисобида мешаванд. Ҳамзамон, вакте ки онҳо аз тарафи қонунгузор дар таркиби ин ва ё он чиноят дохил карда шудаанд, ҷой доштан ё надоштани онҳо ба бандубости чиноят таъсир мерасонад.

Мавриди муҳиммем, ки тарафи субъективии таркиби додани ришвадиҳиро тавсиф менамояд, ангеза ва мақсад ба ҳисоб меравад. Гарчанде ин аломатҳои ҳукуқӣ берун аз доираи тарафи субъективии таркиб қарор дошта бошанд ҳам, онҳо барои баҳодиҳии шахсияти ришвадиҳанда аҳаммияти муҳим доранд.

Дар умум маълум аст, ки ангеза ҳама вақт қабл аз қасд ҷой дорад. Тавре ки С.В. Семин қайд менамояд, ангеза ба манфиатҳо ва талаботҳои шахс алоқаманд буда, ӯро ба содир намудани чиноят водор менамояд. Вобаста аз мазмуни ангеза, кирдори аз тарафи шахс содиршуда метавонад мазмуни гуногунро қасб намояд. Метавон гуфт, ки ангезаи чиноят – ин он майлу ҳоҳиши ба талаботҳо ва манфиатҳо алоқамандбуда мебошад, ки дар шахс ангезаи содир намудани чиноят ва идора кардани онро ҳангоми амалинамоии кирдори чиноятин мазкур ба вучуд меорад¹⁴¹.

Тавре ки профессор Н.И. Ветров қайд менамояд, «ангезаи чиноят – ин майлу ҳоҳиши ботинан даркшавандай шахс мебошад, ки дар ӯ ҷуръати амал карданро бедор менамояд¹⁴². Мақсади чиноят – ин тасаввуроти равонии шахс доир ба натиҷаи интизоршаванда мебошад, ки тавассути содир намудани кирдори чиноятӣ барои расидан ба он, ӯ қӯшиш менамояд»¹⁴³. Ангеза ва мақсад ҳама вақт танҳо ба чиноятҳои қасдона хос мебошанд, зимнан, мақсад – аломати чиноятҳое мебошад, ки танҳо бо қасди бевосита содир карда мешаванд.

¹⁴¹ Ниг.: Семин С.В. Ответственность за дачу взятки (уголовно-правовой и криминологический аспекты): дис. ... канд. юрид. наук. – Ашхабад, 1987. – С. 51–52.

¹⁴² Ниг.: Уголовное право. Общая часть / Под ред. Ветров Н.И., Ляпунов Ю.И. – М., 1997. – С. 210.

¹⁴³ Ниг.: Уголовное право. Общая часть / Под ред. Ветров Н.И., Ляпунов Ю.И. – М., 1997. – С. 256.

Аломати ҳатмии тарафи субъективии таркиби додани предмети ришвадиҳӣ – мақсади маҳсус, яъне водор намудани шахси иҷроқунандай функсияҳои идоракунӣ дар ташкилоти тиҷоратӣ ё дигар ташкилот ба содир кардани амалҳое (беамалие), ки ба қонеъ гардонидани манфиатҳои ришвадиҳанда ё шахсони нишондодаи ў, ба гирифтани фоидаи муайян аз амалҳо ё беамалии аз тарафи ришвагиранда иҷрошаванда, вобаста ба мақоми ишғолнамудаи ў равона гардидааст, ба ҳисоб меравад. Агар ришвадиҳанда чунин мақсад надошта бошад, пас ин маънои ҷой надоштани таркиби ҷиноятро дорад, чунки мавҷудияти ин аломат дар қонуни ҷиноятӣ ба таври возех дар назар дошта шудааст.

Ангезай шахсе, ки предмети ришвадиҳиро тақдим менамояд, гуногун буда метавонад, vale ҳама вақт саъю қӯшиши субъектро дар хусуси аз ҳисоби истифодай имкониятҳои мақоми хизматӣ ба даст овардани фоида, қонеъ гардонидани манфиати худ ифода менамояд. Яъне «талошҳои инфиродии шахсият, ки сипас бо роҳи ифода намудани мақсади ниҳоӣ мушаххас мегарданд ва ба хотири онҳо шахс тавакkal намуда, ҷиноят содир мекунад». Ҳангоми гирифтани предмети ришвадиҳии тиҷоратӣ шахси гунаҳкор, ҳамчун қоида, ангезай ғаразнокро ба роҳбарӣ мегирад. Ангеза аломати ҳатмии ришвадиҳии тиҷоратӣ намебошад, бинобар ин ҳам, ба бандубости кирдор таъсир намерасонад. Аммо, азбаски «дар ангеза ягонагии ҳосиятҳои зеҳнӣ, эҳсосӣ ва иродавии шахсият, ки дар алоқамандӣ бо муҳити иҷтимоӣ қарор доранд, инъикос ёфтааст», пас он гуноҳи айборшавандаро тавсиф менамояд ва дараҷаи ҳавфнокии ҷамъиятии онро инъикос мекунад. Бинобар ин ҳам, бояд ҳангоми нисбати гунаҳкор таъин намудани ҷазо ба инобат гирифта шавад.

Шахси гунаҳкор бо пешниҳоди предмети ришвадиҳӣ, мақсади водор кардани шахси иҷроқунандай функсияҳои идоракунӣ дар ташкилоти тиҷоратӣ ё дигар ташкилот ба анҷоми амалҳои (беамалиӣ) муайян, ба манфиати ў дар робита ба мақоми ишғолнамудаи идоракунанда, дар ташкилоти тиҷоратӣ ё дигар ташкилотро дорад.

Ҳамин тавр, ҳангоми содир намудани чинояти пешбининамудаи қ. 1 ва 2 м. 279 КҶ, шахси гунаҳкор аз рӯйи қасди бевосита ва мақсади маҳсус амал менамояд. Ӯ дарк менамояд, ки ба шахси иҷроқунандай функцияҳои идоракунӣ дар ташкилоти тиҷоратӣ ё дигар ташкилот ғайриқонунӣ пул, қоғазҳои қиматнок ё дигар молу мулк медиҳад ё ин ки ғайриқонунӣ ба ӯ хизмати хусусияти молумулкидошта мерасонад ва ҳоҳиши содир намудани ин амалҳоро дорад.

Ришвадиҳанда хусусияти ғайриқонунии подошпулӣ, аниқтараш он ҳолатро, ки пул ва дигар арзишҳои пешниҳодшаванд предмети муносибатҳои ҳуқуқии гражданӣ намебошанд, дарк менамояд ва арзишҳои зикршударо барои водор намудани идоракунанда ба содир кардани амалҳои муайян, ба манфиати худ, водор месозад. Дар ҷараёни чунин даркнамоӣ, аз тарафи субъекти чинояти баррасиshawанд баҳодиҳии предмети ришвадиҳӣ, ҳосиятҳои сифатӣ ва шуморавии он, дар маҷмуъ, ҳамчун омили зарурӣ ва кофии водоркунандаи идоракунанда ба қабули қарори лозимӣ ба амал меояд. Маҳз чунин дарккунӣ чинояти баррасиshawандаро аз дигар намуди подошпулӣ фарқ мекунонад, вакте ки пул ва дигар арзишҳо ҳамчун нишонаи миннатдорӣ ё ин ки байнобатгирӣ дар ҳар маврид дода мешаванд. Идроқи шахси гунаҳкорро, инчунин он ҳолате фаро мегирад, ки идоракунанда бо ташкилот дар муносибатҳои муайян қарор дорад, пеш аз ҳама, бояд ба манфиати ин ташкилот амал намояд ва барои анҷоми амалҳои марбут ба ришвадиҳӣ имкониятҳои ҳуқуқӣ ва воқеиро доро мебошад ва он ҳолатро, ки ин амалҳо маҳз ба хотири подошпулии ғайриқонунӣ анҷом дода мешаванд.

Чуноне ки зикр намудем, аломати ҳатмии тарафи субъективии чинояти баррасиshawанд мақсад ба ҳисоб меравад, ки он дар водор сохтани идоракунанда ба анҷом додани ягон амал (беамалиӣ) ба манфиати ришвадиҳанда, вобаста ба мақоми ишғолнамудаи ӯ дар ташкилот, бо роҳи қонеъ гардонидани талабот ва манфиати ғаразноки ӯ, ифода меёбад. Шахси гунаҳкор дарк мекунад ва талош менамояд, то ин ки шахси иҷроқунандай функцияҳои идоракунӣ дар ташкилоти тиҷоратӣ ё дигар ташкилот, дар ҳамин ҳолати мушаҳҳас ваколатҳои худро амалиӣ намуда, қарори барои

ришвадиҳанда муҳимро қабул намояд, ки оқибатҳои ҳуқуқиро ба вучуд меорад. Мақсади ниҳоии додани ришва – ба даст овардани натиҷаҳои иҷроӣ амалҳои даҳлдор, аз тарафи шахси иҷроқунандай функцияҳои идоракунӣ, дар ташкилоти тиҷоратӣ ё дигар ташкилот мебошад: бастани қарордод ё шартномаи судманд (масалан, оид ба иҷора, додани қарз, ба кор қабул кардан, хариду фурӯш ва гайра).

Шахси дар содир намудани ҷинояти баррасиshawанда гунаҳкор, мумкин аст, мутобиқати амалҳои (беамали) идоракунандаро ба талаботи қонун дарк накунад ё ин ки нисбати ин масъала бетафовут рафтор намояд. Барои ӯ муҳим он аст, ки ин амалҳо ба натиҷаи дилҳоҳ оварда расонанд. Махз ҳамин натиҷа мақсади шахси гунаҳкорро ташкил медиҳанд.

Субъект бо мақсади қонеъ гардонидани талабот ва манфиатҳои шаҳсӣ ё ин ки гуруҳии худ амал менамояд. Хоҳиши қонеъ гардонидани талабот ва манфиатҳои маънавӣ ва моддӣ – омили асосӣ, ангезаи содир намудани ришвадиҳии тиҷоратӣ ба ҳисоб меравад. Тавассути ришvadiҳии тиҷоратӣ, субъект ба ҷараёни қонеъгардонии талабот ва манфиатҳои худ шахсро ҷалб менамояд, ки дар ташкилот дорои ваколатҳои маҳсус мебошад. Ангезаи шахси гунаҳкор метавонад гаразнок ё ин ки гайри он, яъне моддӣ ё маънавӣ бошад. Масалан, мақсади ришvadiҳии тиҷоратӣ мумкин аст, барқарор соҳтани ҳуқуқҳои вайроншудаи меҳнатӣ, манзилий ва дигар ҳуқуқҳо бошад, ки шахси идоракунанда ваъдаи барқарор соҳтани онҳоро бар ивази подошпӯӣ медиҳад.

Бояд қайд намуд, ки вобаста ба зарурати муқаррарномоии лаҳзаи иродавии қасд дар таркибҳои расмии ҷиноят, миёни намояндагони илми ҳуқуқи ҷиноятии солҳои 60-70-уми асри гузашта, баҳсу мунозираҳои зиёд ҷой дошт. Дар он замон, дар адабиёти ҳуқуқӣ ду мавқеи ба ҳам муҳолиф коркард шуда буд, ки проблемаи мазкурро ба таври гуногун тавзех медоданд.

Мутобиқи мавқеи якум, ки яке аз ҷонибдорони он П.С. Дагел ба шумор мерафт, барои бандубости ҷиноят ошкор намудани лаҳзаи зеҳнӣ кифоя дониста шуда, муқаррар намудани муносибати рӯҳӣ ба оқибати ҷиноят, ки ба бандубости кирдорҳо бо таркибҳои расмӣ таъсир намерасонад, нолозим

хисобида мешавад: «Мусаллам аст, ки ҳангоми содиршавии чиноятҳо бо таркибҳои расмӣ низ кирдori шахси гунаҳкор барои расидан ба натиҷаи муайян равона гардидааст. Аммо, ин натиҷаҳо барои ҳуқуқи чиноятӣ ё бетафовут мебошанд ё ин ки берун аз доираи таркиби чиноят қарор доранд»¹⁴⁴. Бо вучуди ин, ӯ зарурати муқаррарнамоии лаҳзаи иродавии қасдро истисно намуда, пешниҳод менамояд, ки аз тарафи шахси гунаҳкор дарк гардидани хавфнокии ҷамъиятии кирдori худ (лаҳзаи зеҳнӣ), асоси коғӣ дониста шавад. Ӯро Б.С. Никифоров ҷонибдорӣ намуда, иброз медорад, ки ҳангоми содир намудани чинояти дорои таркиби расмӣ он касе қасдан амал менамояд, ки кирдori ба ҷамъият хавфнокро содир намуда, хавфнокии ҷамъиятии онро дарк менамояд¹⁴⁵. Ӯ он ҳолатро рад мекунад, ки гуноҳ на танҳо бо лаҳзаи зеҳнӣ, балки, инчунин бо мазмуни иродавӣ тавсиф карда мешавад, ки ҳангоми муайян намудани шакл ва намуди гуноҳ аҳаммияти ҳалкунанда дорад.

Яъне ҷонибдорони нуқтаи назари дуюм Г.Л. Кригер ба шумор меравад. У қайд менамояд, ки: «муносибати рӯҳӣ ҳам нисбати амал ва ҳам натиҷаи он бояд новобаста аз он муқаррар карда шавад, ки оё сухан дар ҳусуси таркибҳои моддӣ меравад ё расмӣ»¹⁴⁶. Ин андешаро В.Д. Кириченко ҷонибдорӣ намуда, изҳор менамояд, ки «дар таркиби чиноят мавҷуд набудани ишора ба оқибатҳои он, наметавонад зарурати муайян кардани тамоми аломатҳои қасдро истисно намояд ва маҳсусан масъалаи лаҳзаи иродавиро аз байн барад. Сухан дар ҳусуси қадом як таркиби моддӣ ё расмие наравад, барои муайян намудани қасд муқаррар кардани мавҷудияти на як аломат, балки тамоми аломатҳои он зарур мебошад»¹⁴⁷.

Ба андешаи мо, нуқтаи назари дуюм дурусттар мебошад, зеро барои муқаррар намудани қасд дар таркибҳои расмӣ мавҷудияти оқибатҳои чинояти содиршуда ҳатмӣ намебошад. Муносибати рӯҳии шахси гунаҳкор нисбати кирдori содирнамудаи ӯ, ки дар он ҳам лаҳзаи зеҳнӣ – дарк кардани

¹⁴⁴ Дагель П.С. Условия установления уголовной наказуемости // Правоведение. – 1975. – №4. – С. 67–74.

¹⁴⁵ Ниг.: Никифоров Б.С., Злобин Г.А. Умысел и его формы. – М., 1972. – С. 111.

¹⁴⁶ Кригер Г.Л. Рецензия на кн.: Бушуев И.А. Ответственность за укрывательство преступлений и недонесительство // Советская юстиция. – 1966. – №6. – С. 29.

¹⁴⁷ Кириченко Б.Ф. Проблемы субъективной стороны должностных преступлений / Правовые исследования. – Тбилиси, 1977. – С. 165.

хусусияти ба ҹамъият хавфнокии кирдори худ (дар иртибот ба додани предмети ришвадиҳии тичоратӣ – ин дар дарк намудани ғайриқонунӣ будани подошпулӣ зоҳир мегардад) ва ҳам лаҳзai иродавии қасд зоҳир мегарданд, кифоя мебошад. Зеро дар ҳолати мазкур сухан дар хусуси муносибати ирода маҳз ба амали анҷомшаванд меравад (дар робита ба кирдори аз тарафи мо баррасиshawanda – ин дар ҳоҳиши содир намудани ришвадиҳӣ ифода меёбад).

Ҳамин тавр, хулоса баровардан мумкин аст, ки муносибати рӯҳии шахси гунаҳкор ҳангоми додани предмети ришвадиҳии тичоратӣ бо ду лаҳза тавсиф меёбад: а) шахси гунаҳкор хусусияти ба ҹамъият хавфнокии амалҳои худ (дар шакли додани предмети ришвадиҳӣ) ва хусусияти ғайриқонунӣ доштани онҳоро дарк менамояд ва б) ҳоҳиш дорад бо мақсади қонеъгардонии манфиатҳои худ, предмети ришвадиҳиро тақдим намояд.

Бояд қайд намуд, ки ҳангоми додани ришва қасди ришвадиҳанда бояд на танҳо алломатҳои таркиби додани ришвадиҳӣ, балки инчунин гирифтани онро низ фаро гирад. Яъне ришвадиҳанда бояд дарк намояд, ки шахси қабулкунандаи ришва ин подошпулиро барои анҷоми амалҳои муайян, ба манфиати ришвадиҳанда қабул менамояд ва ин амалҳоро ўтанҳо дар сурати доштани ваколатҳои даҳлдори хизматӣ анҷом дода метавонад. Қасди подошдиҳанда ҳатман робитай сабабиро миёни додани ришва ва амалҳои дар робита ба ин аз тарафи ришвагиранда содиршавандаро фаро мегирад. Маҳз дарки ин вобастагӣ, амалҳои мазкурро ҳамчун чиноят аз дигар намуди подошпулӣ, ки ҳамчун нишонаи сипосгузорӣ ё ба дигар мақсадҳо дода мешавад, фарқ мекунонад (масалан, ба муносибати рӯзи таваллуд, ид ва ғ.).

Дар ин асос, барои ҳамин, мо маҳсус вобастагии амалҳои субъекти гирифтани ришвадиҳӣ ва подошпулии ба ў додашударо тазаккур дода будем. Дар сурати ба чунин подошпулӣ вобастагӣ надоштани амалҳои субъекти гирифтани ришвадиҳӣ, дар амалҳои субъекти подошдиҳанда низ қасди додани ришва ба шахси иҷроқунандаи функсияҳои идоракунӣ, дар ташкилоти тичоратӣ ё дигар ташкилот ҷой дошта наметавонад ва ин дар

хусуси мавчуд набудани тарафи субъективии чиноят шаҳодат медиҳад¹⁴⁸. Шахси дар додани ришвадиҳии тиҷоратӣ гунаҳкор, ҳамчунин бояд он ҳолатро дарк намояд, ки шахсеро, ки ба ӯ предмети ришвадиҳӣ дода мешавад дар ҳамин ташкилоти мушаххас дар мансаби муайян қарор дорад ва ба ӯ имконият медиҳад, то ин ки амалҳои марбут ба ришвадиҳиро анҷом диҳад.

Ғайр аз он, шахси дар додани ришва гунаҳкор бояд дарк намояд, ки ин алломатҳо, инчунин бо қасди ришвагиранда низ фаро гирифта мешаванд. Ин маврид барои фарқ қунонидани амалҳои чиноятӣ муҳим мебошад. Дар сурате, агар субъект подошпулиро пешниҳод намуда, чунин шуморад, ки қабулкунанда тибқи ягон асос ба ин хукуқ дорад, таркиби чиноят дар амалҳои ришвадиҳанда ҷой надорад.

Ангеза бо мақсади чиноят алоқамандии зич дорад. Маҳз ҳардуи ин алломатҳо дар якҷоягӣ кирдори шахсро муайян менамоянд. Алоқамандии байниҳамдигарии онҳо дар он зоҳир мегардад, ки мақсад доимо ба ангеза вобастагӣ дорад, ангеза бошад, мақсадро ифода менамояд. Аз ангеза вобастагӣ дорад, ки инсон чӣ тавр мақсадро ташакқул медиҳад, мақсад бошад, муайян менамояд, ки бо қадом тарз қасди бамиёномада амали мегардад. Максад дар худ натиҷаэро мемонад, ки шахс хоҳиш ва қӯшиши расидан ба онро тавассути содир намудани чиноят, яъне водор намудани шахсе, ки дар ташкилоти тиҷоратӣ ё дигар ташкилот функцияҳои идоракуниро иҷро менамояд, барои ба манфиати ӯ содир намудани амали (беамали) муайян вобаста ба мақоми ишғолнамудааш дар ташкилот, мепарварад. Ин натиҷа бо роҳи қонеъгардонии манфиатҳои ғаразноки ӯ (шахсе, ки функцияҳои идоракуниро иҷро менамояд) ба даст оварда мешавад.

Дар аксарияти парвандашои чиноятӣ аз рӯйи алломати ришвадиҳии тиҷоратӣ, ки аз тарафи мо мавриди омӯзиш қарор доштанд, ангеза ва мақсади субъектони ин чиноятҳо ғаразнок буданд. Аммо қобили қайд аст, ки агар гирифтани ришва ҳама вақт бо ангезаҳои ғаразнок алоқаманд бошад,

¹⁴⁸ Ниг.: Бакланов С.В. Ответственность за взяточничество по советскому уголовному праву (вопросы квалификации): дис. ... канд. юрид. наук. – Свердловск, 1970. – С. 83–84.

додани ришва ангезаҳои дигар низ дошта метавонад, ки асоси онҳоро ангеза ва мақсадҳои гайри ғаразнок ташкил медиҳад.

Тарафи субъективии додани ришвадиҳии тичоратӣ монанди тарафи субъективии гирифтани ришвадиҳии тичоратӣ, танҳо бо қасди бевосита имконпазир мебошад. Қасди ришвагиранда дар худ тамоми аломатҳои объекти чиноят ва тарафи объективии ин таркиби чиноятро фаро гирифта метавонад. Дар ҳолати мазкур, дар мадди аввал аломати зеҳни қасд қарор гирифта метавонад. Бо муносабати руҳии шахси гунаҳкор инҳо дохил мешаванд: а) ҳолати ба ў пешниҳод гардидани манфиати хусусияти молумулкидошта ба сифати ришва, б) барои анҷом додани амалҳо (беамалий) бо истифода аз мақоми хизматӣ ба манфиати ришвадиҳанда. Аз тарафи субъекти гирифтани ришваи тичоратӣ, предмети ришва бар хилофи қонун ва барои анҷоми амалҳо аз рӯйи хизмат ба манфиати ришвадиҳанда гирифта мешавад. Дар асоси гуфтаҳои боло хулоса баровардан мумкин аст, ки амалҳои ришвагиранда доимо мақсаднок мебошанд ва мақсадҳои ғаразнокро пайгирӣ менамоянд.

Таҳлили лаҳзаи зеҳнӣ дар қасди ришвагиранда ба мо имконият медиҳад, қайд намоем, ки дар ин ҷо, ҳамчунин бояд робитай баръакс миёни ришвагиранда ва ришвадиҳанда мушоҳида карда шавад: дар идроки ў бояд тамоми аломатҳои объективии гирифтани ришва, аз ҷумла, дарк намудани гайриқонунӣ будани подошпулии пешниҳодшаванда, яъне бар хилофи манфиатҳо ва қоидаҳои хизмат будани он, алоқамандии подошпулӣ бо амалҳои ришвагиранда, ки бо истифода аз мақоми хизматӣ ба манфиати ришвадиҳанда анҷом дода шудаанд.

Дар баробари қасди чиноятӣ, дуюм аломати ҳатмии тарафи субъективии гирифтани ришва, мақсади ғаразнок – ба даст овардани фоидай гайриқонуни хусусияти моддидошта, ба ҳисоб меравад¹⁴⁹. Ба мақсади ғаразнок ангезаи ғаразнок мувофиқ меояд. Дар илми равоншиносӣ таҳти

¹⁴⁹ Ниг.: Здравомислов Б.С. Квалификация взяточничества. – М., 1991. – С. 27.

ангеза андеша ё тасаввуроте фаҳмида мешавад, ки тибқи он субъект бояд амал намояд ва ҳамчун қоида, ангеза табиати зеҳнӣ дорад¹⁵⁰.

Дар нисбати таркиби ришвадиҳии тичоратӣ ангезаро метавон ҳамчун талош варзидан ба соҳиб шудани манфиати ғайриқонунӣ, тавассути истифода аз ваколатҳои дар ӯ мавҷудбуда, мансуб донист. Гарчанде дар матни модда ишора ба мақсад ва ангезаи гаразнок ҷой надорад, вале хулоса оид ба мавҷудияти онҳо, ба табиати худи ҳамин ҷиноят ва ҳусусияти моддӣ доштани предмети ришвадиҳӣ асос меёбад. Мавҷуд набудани мақсади гаразнок барои ҳамчун гирифтани ришва бандубаст намудани амалҳои шахсе, ки дар ташкилоти тичоратӣ ё дигар ташкилот функцияҳои идоракуниро ичро менамояд, асос намедиҳад. Дар сурате, ки барои анҷоми ин ва он амалҳо подошпулиро на худи идоракунанда, балки хешовандони ӯ мегиранд – таркиби гирифтани ришваи тичоратӣ ба шарте ҷой дошта метавонад, ки чунин шахс (идоракунанда) дар ҳусуси ин подошпулӣ ҳабар дошта бошад ва қабулкунандаи бевоситаи предмети ришвадиҳӣ дар вобастагии моддӣ ё дигар вобастагӣ аз ӯ қарор дошта бошад. Дар акси ҳол, бинобар сабаби дар амалҳои шахси икроқунандаи функцияҳои идоракуниӣ мавҷуд набудани ангеза ва мақсади гаразнок, чунин шахс наметавонад ба ҷавобгарии ҷиноятӣ қашида шавад.

Лаҳзаи иродавии қасди ришвагиранд бо майлу ҳоҳиши гирифтани предмети ришвадиҳӣ тавсиф карда мешавад. Ҳусусияти хоси он дар ҳолате ифода меёбад, ки амалҳои иродавии гунаҳкор ҳангоми гирифтани арзишҳо маҳз ба он равона гардидааст, ки чунин арзишҳо маҳз ҳамчун ришва ба даст оварда шаванд. Ришвагиранд дарк менамояд, ки гирифтани ришва аз тарафи ӯ бо анҷоми амалҳои (беамалий) муайян, ба манфиати ришвадиҳанда алоқаманд мебошад. Ҳамин тавр, гуфтан мумкин аст, ки дар ҳолати мазкур қарори иродавии шахси гунаҳкор мақсаднок буда, амалҳои ӯ таҳти идрок (шуур) идора мегарданд ва кирдор бо қасди бевосита содир карда мешавад.

Масъалаи дигари муҳим – ин лаҳзаи иродавии субъекти ҷинояти баррасишаванда, ки дар шароити тамаъҷӯии предмети ришвадиҳӣ аз тарафи

¹⁵⁰ Ниг.: Мясищев В.Н. Личность и неврозы. – Л., 1960. – С. 35.

идоракунанда содир шудааст, ба шумор меравад. Қонунгузор тамаъчӯи ришвадиҳиро бевосита ҳамчун асоси озод гардидан аз ҷавобгарии чиноятӣ пешбинӣ намудааст. Чунончӣ, мутобиқи эзоҳи м. 279 КҶ ҶТ «агар нисбат ба шахси кирдорҳои пешбининамудаи қисмҳои якум ва дуюми ҳамин моддаро содирнамуда, тамаъчӯй ҷой дошта бошад ва ӯ ихтиёри ба мақоме, ки ҳуқуқ дорад парвандаи чиноятӣ кушояд, оид ба ришвадиҳӣ иттилоъ диҳад, аз ҷавобгарии чиноятӣ озод карда мешавад». Яъне, бинобар сабаби зери таҳди迪 вайрон кардани ҳуқуқҳои қонуни подошиҳанда, талаб гардидани пешниҳоди предмети ришвадиҳӣ, подошиҳанда аз ҷавобгарии чиноятӣ озод карда мешавад, зоро ӯ дар ин сурат, барои ҳимояи ҳуқуқ ва манфиатҳои қонуни худ амал намудааст. Дар чунин шароит, имконияти шахс барои изҳори ихтиёronаи ироди худ маҳдуд мебошад.

Тарафи субъективии гайриқонунӣ гирифтани подошпулӣ, яъне чинояте, ки дар к. 3 ва 4 м. 279 КҶ ҶТ пешбинӣ шудааст, ҳамчунин бо қасди бевосита тавсиф карда мешавад. Шахси гунаҳкор дарк менамояд, ки бо истифода аз мақоми хизматии худ, гайриқонунӣ пул, қоғазҳои қиматнок ё дигар молу мулкро ба даст меорад ё ин ки гайриқонунӣ аз хизматрасонии хусусияти молумулкидошта, барои анҷоми амалҳои (беамали) муайян ба манфиати подошиҳанда, истифода менамояд ва ҳоҳиши гирифтани чунин молу мулк ва ё истифодаи чунин хизматрасониро дорад. Чунин андеша дар хусуси тарафи субъективии чинояти баррасишаванда, дар адабиёти ҳуқуқӣ бештар паҳншуда мебошад¹⁵¹. Масалан, санаи 18-уми январи 2020 шаҳрванд Э.В.Х. барои ба курси ронандагии дараҷаи «В» дохил намудани писараш, шаҳрванд Э.Н.В, ҷиянаш, шаҳрванд С.Х.С. ва дӯсти охирин, шаҳрванд Ё.Ҳ.А. ба шаҳрванд З.А.И муроҷиат намудааст. Шаҳрванд З.А.И. ба шаҳрванд Э.А.Х. дар ҳуҷраи кории худ, воқеъ дар шаҳри Душанбе, ноҳияи Сино, кӯчаи А. Ғуломов 20, ки дар ошёнаи 2-юми бинои тарабхонаи «Абрикол» ҷойгир мебошад, тартиби дохил шудан ва таҳсил намуданро фаҳмонида, фурсати

¹⁵¹ Ниг.: Российское уголовное право. Особенная часть: Учебник / Под ред. Журавлев М.П., Никулина С.И. – М.: Щит-М, 2000. – С. 216.

мусоиди баамаломадаро ба манфиати шахсии худ истифода бурда, дар назди худ мақсади гирифтани ришваро гузоштааст.

Шаҳрванд З.А.И. ҳаракатҳои қасданаи худ, барои дохил намудан ба курси ронандагии дараҷаи «В» ва дар оянда барои бе таҳсил намудан, гайриқонунӣ додани шаҳодатнома дар бораи ҳатми курси ронандагии дараҷаи «В», аз шаҳрванд Э.А.И. ба миқдори 2700 сомонӣ барои ҳар як довталаб, дар маҷмуъ 8100 сомонӣ барои иҷрои амали мазкур, ба манфиати шаҳрвандон Э.Н.В., С.Х.С. ва Ё.Ҳ.А. ҳамчун ришва талаб намудааст¹⁵².

Шаҳс дарк мекунад, ки подошпулии гайриқонуниро гирифта истодааст, ки барои гирифтани он асоси қонунӣ надорад ва чунин подошпулӣ ба ў барои анҷоми амалҳои (бемалӣ) муайян, бо истифода аз мақоми хизматӣ дода мешавад. Идроки подошгиранда он ҳолатеро, ки Б.В. Зздравомислов ҳангоми таҳқиқи гирифтани пора қайд намуда буд, бояд дар бар гирад. Чунончӣ, порагиранда дар ҳусуси гайриқонунӣ будани подошпулии гирифташаванда ва чунин подошпулӣ ба ў маҳз барои анҷоми амалҳои муайян, бо истифода аз мақоми хизматиаш дода мешавад, ҳабар дорад. Аз ин ҷо тавре, ки муаллиф менависад, ҳолати баръакс низ бармеояд: агар шаҳс, подошпулиро қабул намуда, дарк намояд, ки ин ҳолатҳо (яъне дар робита ба подошпулӣ анҷом шудани амалҳои шаҳси мансабдор) ба подошиҳанда маълум нестанд, пас амалҳои порагиранда наметавонанд ҳамчун гирифтани пора бандубаст карда шаванд, балки таркиби сунистифода аз ҳокимият ва ё мақоми хизматиро ташкил медиҳанд¹⁵³. Муқаррароти зикршуда метавонад дар ҳаҷми пурра, инчунин ҳангоми баррасии таркиби ришвадиҳии тиҷоратӣ истифода бурда шавад.

Мо андешаеро, ки тибқи он мақсад ва ангезаҳо барои ин ҷиноят хос буда, вале аломати ҳатмии ҷинояти мазкурро ташкил намедиҳанд, хато меҳисобем. Ба андешаи мо, ришвадиҳии тиҷоратӣ ҳеч вакт бидуни ғараз содир шуда наметавонад. Дар назарияи ҳуқуқи ҷиноятӣ ба ҷиноятҳои ғаразнок ҷиноятҳоеро мансуб медонанд, ки аз рӯйи ангезаҳои ғаразнок (аз рӯйи

¹⁵² Бойгонии суди н. Синои ш. Душанбе // Парвандаи ҷиноятии №49954/2020.

¹⁵³ Ниг.: Зздравомислов Б.В. Квалификация взяточничества. – М., 1991. – С. 27.

ҳиссиёти ғаразнок, бо мақсадҳои ғаразнок) содир шудаанд. Чунончӣ, В.Н. Кудрявцев яке аз аввалинҳо мебошад, ки дар сохтори умумии ҷинояткорӣ ду гурӯҳи ҷиноятҳои қасдана – ғаразнок ва таҷовузкоронаро чудо намуда, ба ҷиноятҳои ғаразнок тасарруфи амволи сотсиалистӣ, молу мулки шаҳсии шаҳрвандон, гирифтани пора ва дигар ҷиноятҳои ғаразнок, аз ҷумла одамкушӣ аз ҳиссиёти ғаразнокро мансуб медонист. Муаллиф мавқеи худро асоснок намуда, менависад, ки ҳангоми чудо намудани гурӯҳи ҷиноятҳои ғаразнок барои объект, на тарзи амал кардан ва на зарари расонидашуда, балки сабаби субъективии ҷиноят – ангезаи кирдор, ки шаҳси гунаҳкор ба роҳбарӣ гирифта буд, аҳаммият дорад¹⁵⁴. Дар адабиёти ҳуқуқӣ ба гурӯҳи ҷиноятҳои ғаразнок маъмулан ҷиноятҳоеро мансуб медонанд, ки аз рӯйи ангезаҳои ғаразнок содир шудаанд. Аммо, мағҳуми «ангезаи ғаразнок» дар адабиёти соҳавӣ аз шарҳу тавзеҳи якхела барҳӯрдор намебошад. Як гурӯҳи муаллифон таҳти ангезаи ғаразноки ҷиноят саъю талошеро мефаҳманд, ки ба соҳиб шудан ба ҳар гуна манфиатҳои моддӣ, молу мулкӣ, ҳуқуқи ишғол намудани мансаби зиёд пардохтшаванда ё кори музди баланддошта, ҳуқуқ ба манзили истиқоматӣ равона гардидааст¹⁵⁵. Гурӯҳи дигар бошанд, моҳияти ғаразро ҳамчун ангезаи ҷиноят дар талоши ғайриқонунӣ ё ғайриҳуқуқӣ доро шудан, ба даст овардани манфиати молумулкӣ дар намуди ҳар гуна арзишҳои моддӣ ва ҳуқуқ ба молу мулк мефаҳманд¹⁵⁶. Чунин ба назар мерасад, ки дар иртибот ба таркиби гирифтани пора ва таркиби гирифтани ришвагирии тиҷоратӣ мавқеи охирин бештар қобили дастгирӣ менамояд, чунки мазмуни мақсади ғаразнок танҳо тавассути неъматҳои моддӣ муайян карда мешавад.

Дар илми равоншиносӣ, ки ангезаи кирдорро ҳамчун муайянкунандай фаъолияти инсонӣ арзёбӣ менамояд, таҳти ангеза «он чизе фахмида мешавад, ки майли инсонро ба фаъолият ва ё амали муайян ба вучуд меорад». Ҳамчун ангеза мумкин аст талабот ва манфиатҳо, майлу эҳсосот, мақсад баромад

¹⁵⁴ Ниг.: Кудрявцев В.Н. Структура преступности и социальные изменения // Сов. гос-во и право. – 1971. – №6. – С. 102.

¹⁵⁵ Ниг.: Загородников Н.И. Оквалификации преступлений против жизни // Сов. гос-во и право. – 1976. – №2. – С. 136; Волков Б.С. Мотивы преступления. – Казань, 1982. – С. 45–46.

¹⁵⁶ Ниг.: Владимиров В.А. Квалификация похищений личного имущества. – М., 1974. – С. 126; Тенчов Э. Уголовно-правовая охрана социалистической собственности. – Иваново, 1980. – С. 79–80.

намоянд. Равоншиноси машхур В.Н. Мясищев қайд намуда буд, ки «ангеза ҳамчун асоси амал, қарор ва ё саъю күшиш ғайри ифодакунандай муносибат бо обьекти амал чизи дигаре буда наметавонад, ки субъективан ҳамчун хоҳиш, талош, талабот, дарки қарз, зарурат ва ғайра баромад менамояд»¹⁵⁷.

Ангезай ғаразнокро метавон ҳамчун майлу хоҳише муайян намуд, ки саъю талоши шахси гунаҳкорро барои ба даст овардани манфиати молумулкӣ ифода менамояд. Вақте ки чиноят аз тарафи шахси гунаҳкор ҳамчун воситай қонеъгардонии талабот ва манфиатҳои моддии худ истифода бурда мешавад.

Ҳамин тавр, чинояти ғаразнок – ин чинояте мебошад, ки ангезай он саъю күшиши шахси гунаҳкорро оид ба гирифтани фоидаи молумулкӣ аз ҳисоби ҷамъият ва дигар одамон ифода менамояд. Ба чиноятҳои ғаразнок мебояд, инчунин ғайриқонунӣ гирифтани подошпулӣ, яъне чинояти пешбининамудаи қ. 3 ва 4 м. 279 КҶ-ро мансуб донист. Предмети ришвагириро ҳамчун предмети таҷовуз, фоидаи ғайриқонунии ҳусусияти молумулкидошта, ташкил медиҳад. Мақсади ғаразнок – аломати ҳатмии чинояти мазкур мебошад, чунки шахси гунаҳкор подошпулӣ гирифта, талош менамояд фоидаи ғайриқонунии молумулкӣ ба даст оварад.

Яке аз масоили мушкил, масъалаи баҳодиҳии ҳолатҳое мебошад, ки шахси иҷроқунандай функсияҳои идоракунӣ предмети ришвадиҳиро барои амалҳое ба даст меорад, ки якум, объективан анҷом дода наметавонад, дуюм, воқеан хоҳиши анҷом додан надорад. Ваколати иҷро намудани амалҳои дарҳостшаванд, мумкин аст ба доираи салоҳияти дигар шахс дохил бошанд ё ин ки иҷрои онҳо танҳо ба таври дастаҷамъӣ имконпазир бошад ва ё барои анҷом додани онҳо доштани ваколатҳои маҳсус лозим бошад, ки дар шахси гунаҳкор мавҷуд нестанд.

Дар иртибот ба порагирий ин масъала аз ду мавқеъ баррасӣ карда мешавад. Баъзе олимон, дар чунин ҳолатҳо мавҷудияти таркиби гирифтани пораро бинобар сабаби ҷой надоштан ва имконнопазирии анҷом додани амалҳое, ки дар робита ба онҳо пора гирифта мешавад, инчунин бинобар

¹⁵⁷ Мясищев В.Н. Личность и неврозы. – Л., 1960. – С. 21.

сабаби он, ки қасди шахси гунаҳкор ба гирифтани подошпули ғайриқонунӣ барои амалҳои бо истифода аз мақоми хизматӣ содиршаванда равона нагардидааст, инкор намудаанд¹⁵⁸.

Муаллифони дигар чунин ҳолатҳоро ҳамчун гирифтани пора баррасӣ намуда, мавқеи худро бо он асоснок кардаанд, ки қонун ҷавобгарии ҷиноятиро барои гирифтани пора муқаррар намуда, онро амалан анҷом додани амалҳои муайян эътироф намекунад. Илова бар ин, тавре, ки Б.В. Здравомислов қайд менамояд, бояд дар назар дошт, ки салоҳияти воқеии шахси мансабдори мушаххас баъзан барои порадиҳанда маълум нест, маҳсусан вақте, ки ў зертоbei порагиранда намебошад¹⁵⁹. Дар маҷмуъ, мавқеи гурӯҳи дуюми муаллифон ҳангоми баррасии таркиби ришвадиҳии тиҷоратӣ ба назари мо дурусттар менамояд, вале он низ дақиқу мушаххаснамоиро талаб менамояд.

Қайд кардан ба маврид аст, ки аз тарафи субъект дарк гардидаи ваколатҳои идоракуни худ, ҳамчун барои анҷом додани амалҳои аз ў талабшаванда кифоя, инчуни аз ҷониби ў зоҳир гадидани иродай содир намудани онҳо, бояд ҳамчун асоси эътирофи таркиби ҷинояти ришвадиҳии тиҷоратӣ баррасӣ карда шавад, новобаста аз он, ки идоракунанда имкониятҳои ҳуқуқӣ ва воқеии худро аз ҳад зиёд баҳо додааст.

Дар ҳолатҳое, ки шахси иҷроқунандаи функцияҳои идоракунӣ дар ташкилоти тиҷоратӣ ё дигар ташкилот, дар ҳусуси ришвадиҳии тиҷоратӣ бо ришвадиҳанда забон як карда, дидаву дониста ваколатҳои худро оид ба анҷом додани амалҳои муайян зиёд нишон медиҳад, дар ҳоле ки на ҳоҳиш ва на имконияти анҷоми воқеии онҳоро надорад ва дар робита ба ин, пул ва дигар арзишҳоро аз худ менамояд – дар ин сурат, дар кирдори ў аломатҳои қаллобӣ (м. 247 КЧ) – тасарруфи молу мулки ғайр ё ба даст овардани ҳуқуқ ба молу мулки ғайр, бо роҳи фиреб ё суистифодаи боварӣ, ҷой доранд.

Ғайр аз он, муаллифоне, ки дар мавқеи дуюм қарор доранд, дар иртибот ба таркиби гирифтани пора, онро ҳамчун таҷовуз ба обрӯ ва эътибори

¹⁵⁸ Ниг.: Курс советского уголовного права. – Т.4. – Л.:ЛГУ, 1978. – С. 293.

¹⁵⁹ Ниг.: Светлов А.Я. Ответственность за должностные преступления. – Киев: Наукова думка, 1978. – С. 208–209; Здравомислов Б.В. Квалификация взяточничества. – М., 1991. – С. 24.

дастгоҳи идоракунии давлатӣ шарҳ додаанд, ки он дар муносибат ба ришвадиҳии тичоратӣ асос намебошад, чунки қонунгузор ҷавобгарии ҷиноятиро барои додани пул ва дигар арзишҳо, ҳамчун нишони сипосгузорӣ (яъне, ба сифати ришва) пешбинӣ накардааст.

Тавре ки дар боло қайд намуда будем, расонидани заарар тавассути амалҳои (беамалий) ба ришвадиҳӣ алоқаманди идоракунанда, берун аз доираи таркиби ҷинояти баррасиshawанда қарор доранд ва аз сабаби он ки чунин амалҳо мумкин аст, ҳам қасдан ва ҳам аз беэҳтиёти содир гарданд, пас мантиқӣ мебошад, ки ҷавобгарии ҷиноятӣ дар доираи як модда, вобаста ба муносибати рӯҳии шахс нисбати кирдори худ ва оқибатҳои он, тафриқагузорӣ карда шавад. Дар ин ҷо, бояд этимолияти ҷой доштани муносибати гуногуни рӯҳӣ нисбати кирдор ва оқибатҳои он, инчунин нисбати зараре, ки дар як вақт ба манфиатҳои ташкилот ва дигар муносибатҳои ҷамъиятии бо қонуни ҷиноятӣ ҳифзшаванда расонида мешавад, ба инобат гирифта шавад. Дар ҳолати мазкур асоснок мебуд, агар дар соҳтори таркиб шакли бевоситаи гуноҳи субъект, дар муносибат ба гайриқонунӣ гирифтани предмети ришвадиҳӣ, инчунин дар муносибат ба ҳуди амалҳои идоракунанда, ба манфиати ришвадиҳанда ва шакли беэҳтиётонаи гуноҳ дар намуди ҳудбоварӣ ва ё бепарвой, дар муносибат ба расонидани заарар бо амалҳои (беамалий) идоракунанда иникос мегардад. Яъне, агар ӯ имконияти фаро расидани оқибатҳои барои ҷамъият ҳавфноки ҳаракати (бехаракатии) ҳудро пешбинӣ карда, вале бе асосҳои ба он коғӣ, ҳудбоварона ҳисоб карда бошад, ки он оқибатҳоро бартараф мекунад ё ин ки агар ӯ имконияти фаро расидани оқибатҳои барои ҷамъият ҳавфноки ҳаракати (бехаракатии) ҳудро пешбинӣ накарда бошад, ҳол он ки дар сурати бодиққатӣ ва дурандешии зарурӣ мебоист ва метавонист он оқибатҳоро пешбинӣ кунад. Маълум аст, ки сухан дар ҳусуси оқибатҳои ба ҷамъият ҳавфноке меравад, ки қаблан қайду шарт ва аз тарафи ҳам субъекти додани предмети ришвадиҳии тичоратӣ ва ҳам субъекти гирандаи он, яъне бевосита идоракунанда интизор нашуда буданд.

Ҳангоми пешниҳод кардани тарҳи даҳлдори таркиби моддии аз беэҳтиётӣ расонидани заар, ки бо амалҳои (беамалӣ) ба ришвадиҳии тиҷоратӣ алоқаманди шаҳси иҷроқунандаи функсияҳои идоракунӣ дар ташкилоти тиҷоратӣ ё дигар ташкилот вобастагӣ дорад, салоҳ дониста мешавад. Масъалаи оқилона будани меъёрҳои ҳуқуқии чиноятии пешниҳодшаванда, бо назардошти тавсияҳои Ассотсиатсияи байналмилалии ҳуқуқӣ чиноятӣ, ки дар конгреси XII-уми он (с. 1979) ироа гардида буданд, мавриди баррасӣ қарор дода шавад. Моҳияти тавсияҳо чунин буд: ҳангоми ҳалли масъалаҳо оид ба криминализатсия ва декриминализатсияи чиноятҳои аз беэҳтиётӣ содиршуда, тамоми ҷанбаҳои он таъсире, ки қарори қабулшуда ба омилҳои иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва дигар омилҳо дар марҳилаи мушаҳҳаси инқишифӣ иҷтимоӣ расонида метавонад, ба инобат гирифта шаванд; ҳолатҳои бепарвоии дағалона, ки ба арзишҳо ва некуаҳволии иҷтимоӣ ва фардӣ заарар мерасонанд, ҳамчун вайронкуни қонуни чиноятӣ баррасӣ карда шаванд; ҳуқуқвайронкуниҳои аз беэҳтиётӣ содиршуда, ки хусусияти ҷиддӣ надоранд, бояд ҷавобгарии маъмурӣ ва ё санксияҳои гражданиро дар пайдошта бошанд; ҷавобгарии чиноятӣ барои беэҳтиётӣ бояд бо назардошти ҷой доштани амалҳое, ки стандартҳои эҳтиёткориро вайрон менамоянд, муқаррар карда шавад ва ҷиддияти заرارро инъикос намоянд.

Азбаски амалҳои ба ришвадиҳӣ марбути идоракунанда қасди ӯро фаро гирифта, метавонанд ҳам қонунӣ ва ҳам ғайриқонунӣ бошанд, пас мантиқӣ мебуд, агар ҷавобгарии чиноятӣ дар доираи моддаи мазкур бо назардошти муносибати гуногуни руҳии идоракунанда нисбати кирдор ва нисбати оқибатҳои он, тафриқагузорӣ карда мешуд. Маълум аст, ки ҳангоми аз тарафи идоракунанда қасдан содир шудани амалҳои марбут ба ришвадиҳӣ ва ба вучуд омадани оқибатҳои заравар, амалҳои идоракунанда мумкин аст, мутобики м. 295 КҶ ҶТ, ҳамчун суистифодай ваколат аз ҷониби кормандони ташкилотҳои тиҷоратӣ ва дигар ташкилотҳо бандубаст карда шаванд.

Зимни таҳдилу баррасии тарафи субъективии ришвадиҳии тиҷоратӣ, дар асоси гуфтаҳои боло, ба мо ба чунин хулосаҳо омадем:

1. Барои аз беэҳтиётӣ расонидани зарар аз тарафи шахсе, ки дар ташкилоти тиҷоратӣ ё дигар ташкилот функцияҳои идоракуниро иҷро менамоянд, қонунгузор ҷавобгарӣ муқаррар накардааст. Аз ин лиҳоз, ба назари мо, ҳолатҳои аз беэҳтиётӣ расонидани зарари қалон ва дигар оқибатҳои вазнини амалҳои қасданаи идоракунанда, ки дар робита ба гирифтани ришваи тиҷоратӣ содир шудаанд, бояд дар доираи м. 279 КҶ ҳамчун чиноят эътироф карда шуда, ба моддаи мазкур қисми 5 бо мазмуни зерин илова карда шавад: «5. Кирдорҳои дар қ. 3 ва 4 моддаи мазкур пешбинишиуда, агар амалҳои (беамалий) дар робита ба подошпулии гайриқонунӣ содирнамудаи шахсе, ки дар ташкилоти тиҷоратӣ ё дигар ташкилот вазифаи идоракуниро иҷро менамояд аз беэҳтиётӣ боиси ба вучуд омадани зарари қалон ва ё дигар оқибатҳои вазнин гардида бошанд, таҳти ҷазо қарор дода мешаванд...».

2.5. Намудҳои бандубастшавандай ришвадиҳии тиҷоратӣ ва шартҳои маҳсуси таъқиби чиноятӣ ва озод намудан аз ҷавобгарии чиноятӣ барои ришвадиҳии тиҷоратӣ

Дар м. 279 КҶ ҶТ аломатҳое пешбинӣ шудаанд, ки ҳангоми ҷой доштани онҳо чинояти таҳлилшаванда, ҳавфноктар эътироф мешавад ва барои ҳамин боиси ҷавобгарии вазнинтар мегардад. Ҳолатҳои вазнинқунандаи ҷавобгариро дар адабиёти илмӣ намудҳои бандубастшаванда ном мебаранд. Ҳолатҳои сабуккунанда (м. 61 КҶ ҶТ) ва вазнинқунандаи (м. 62 КҶ ҶТ) ҷазо бошанд, мазмуни ҳуқуқии чиноятии дигар доранд. Онҳо аломатҳои таркиби чиноят намебошанд, ба бандубости кирдор таъсир намерасонанд ва танҳо ҳангоми таъин намудани ҷораи ҷазо аҳаммият доранд.

Тибқи талаботи моддаи 161 қисми 7 Кодекси мурофиавии чиноятии ҶТ чиноятаҳои дар моддаҳои 319-320 (гирифтани ва додани пора) ва 279 (ришвадиҳии тиҷоратӣ) Кодекси чиноятии ҶТ пешбинишиуда, тобеияти тафтишотии мақомоти маҳсусгардонидашудаи мубориза бо коррупсия

мебошанд. Новобаста аз ин, таҳлили маълумотҳои оморӣ собит менамоянд, ки раванди ошкор ва бақайдгирии чиноятҳои гирифтану додани пора ва ришвадиҳии тичоратӣ сол то сол коҳиш ёфта истодааст, ки аз фаъолияти бесамари соҳторҳои ҳифзи ҳуқуқ арзёбӣ гардида, донишҳои маҳсусро талаб менамояд. Субъектони чиноятҳои мазкур тарзҳои нави содир намудани онҳоро коркард намуда, кӯшиш менамоянд, ки аз мақомоти ҳифзи ҳуқуқ як қадам пеш бошанд¹⁶⁰.

Намудҳои бандубастшавандай ришвадиҳии тичоратӣ чиноятҳое ба ҳисоб мераванд, ки дорои аломатҳои маҳсуси пешбининамудаи қ. 2 ва 4 м. 279 КҶ мебошанд. Қисмҳои 2 ва 4 м. 279 КҶ ҶТ ба сифати аломати бандубастшаванда, кирдорҳои пешбининамудаи қ. 1 ва 3 ҳамин моддаро номбар менамояд, ки такроран аз ҷониби гурӯҳи шахсон бо маслиҳати пешакӣ, аз ҷониби гурӯҳи муташаккил ва дар алоқамандӣ бо тамаъҷӯй содир шудаанд.

Ҳамин тавр, ҳам ғайриқонунӣ додани подошпулӣ ва ҳам ғайриқонунӣ гирифтани он дорои як қатор аломатҳои бандубастшавандай ба ҳам монанд мебошанд: а) такрорӣ; б) аз ҷониби гурӯҳи шахсон бо маслиҳати пешакӣ; в) аз ҷониби гурӯҳи муташаккил. Танҳо яке аз аломатҳои бандубастшаванда фақат ба гирифтани подошпулии ғайриқонунӣ (қ. 4 м. 279 КҶ) хос мебошад г) дар алоқамандӣ бо тамаъҷӯй.

Ғайриқонунӣ додани предмети ришвадиҳӣ дар ҳолате такроран эътироф карда мешавад, ки ду ё зиёда маротиба содир шудааст, ба шарте, ки доги судӣ барои ҷинояти қаблан содиргардида барҳам ҳӯрда ё бардошта нашуда бошад. Аз рӯйи аломати такрорӣ, тибқи қ. 2 м. 279 КҶ, инчунин дар як вақт додани подошпулии ғайриқонунӣ ба якчанд шахсе, ки функсияҳои идоракуниро ичро менамоянд, барои аз тарафи ҳар қадоми онҳо анҷом шудани амалҳои (беамалий) мустақилона ба манфиати подошдиҳанда, бандубаст карда мешавад. Ҳамзамон, дар як вақт ба якчанд корманди идоракунандай

¹⁶⁰ Ниг.: Дастурмали илмӣ-амалӣ оид ба тарзу усули ошкор ва тафтиши пешакии чиноятҳо марбут ба гирифтани додани пора ва ришвадиҳии тичоратӣ. Бо фармоиши Директори Агентии назорати давлатии молиявӣ ва мубориза бо коррупсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 19 июня соли 2020, таҳти №03 тасдиқ шудааст [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: URL: <https://anticorruption.tj> (санаси муроҷиат: 30.04.2022).

ташкилоти тичоратӣ ё дигар ташкilot додани подошпулӣ барои анҷом додани як амал (беамалӣ) ришвадиҳии такрорӣ дониста намешавад. Ба сифати мисол, додани подошпулии ғайриқонунӣ барои пешниҳоди қарзи (кредити) имтиёзном баромад карда метавонад, ҳатто агар предмети ришвадиҳӣ дар ҳаҷмҳои гуногун ва дар вақтҳои гуногун ба якчанд корманди идоракунандаи бонк, ки моҳиятан дар қабули як қарор аз номи маъмурияти бонк оид ба бастани шарномаи қарзӣ (кредитӣ) мусоидат менамоянд, пешниҳод гардида бошад.

Ғайриқонунӣ гирифтани предмети ришвадиҳӣ дар ҳолате такроран эътироф карда мешавад, ки ду ё зиёда маротиба содир шудааст, ба шарте, ки доги судӣ барои ҷинояти қаблан содиргардида барҳам хӯрда ё бардошта нашуда бошад. Инчунин, мутобики қ. 4 м. 279 КҶ ришвадиҳӣ дар сурате такрорӣ эътироф шуда метавонад, ки агар подошпулӣ дар як вақт, аз якчанд шахс барои анҷоми амалҳои мустақилона, ба манфиати ҳар қадоми онҳо гирифта шуда бошад. Ҳамзамон, ришвадиҳии тичоратӣ такрорӣ ҳисобида намешавад, агар подошпулӣ аз ҷониби идоракунанда барои анҷом додани як амали умумӣ, аз якчанд шахс гирифта шуда бошад.

Таҳлили таҷрибай судӣ нишон медиҳад, ки аз ҳама намуди бандубастшавандай бештар содиршаванд – ришвадиҳии тичоратии аз ҷониби гурӯҳи шаҳсон бо маслиҳати пешакӣ содиршуда мебошад. Масалан, шаҳrvанд К.З.И. бо мақсади ғаразнок, яъне бо роҳи фиреб тассаруф намудани маблағҳои пулии ҶСР Ташкилоти амонатии қарзиҳии хурдӣ «Бунёди Ҷам» охирҳои моҳи октябри соли 2008 бо шиносаш, шаҳrvанд И.Ҳ.С. маслиҳати пешакӣ намуда, нақшай содир намудани ҷиноятро таҳрезӣ кардаанд. Онҳо дидаю дониста, ки ҳуҷҷатҳои соҳибмулкӣ шаҳrvанд И.Ҳ.С. нисбати хонаи истиқоматии воқеъ дар суроғаи шаҳри Душанбе, кӯчаи Матросов, гузаргоҳи 4, хонаи 29 бо ҳалномаи суди ноҳияи Фирдавсии шаҳри Душанбе аз 27-уми ноябрri соли 2007 беэътибор дониста шуда, охирин ҳуқуқи моликиятиашро гум кардааст, қасди бо роҳи фиреб, яъне бо истифодаи ҳуҷҷатҳои аз эътибор соқит гардида, бо ба ғарав гузоштани хонаи мазкур амалӣ намудани мақсади худро намудаанд. Дар асоси нақшай тарҳрезишууда,

шахрванд К.З.И. санаи 30 октябри соли 2008 ба КДФ БММФ дар шаҳри Душанбе барои гирифтани маълумотнома, дар хусуси гарав гузоштани хонаи истиқоматӣ воқеъ дар суроғай шаҳри Душанбе, қӯчаи Матросов, гузаргоҳи 4 муроҷиат карда, аз корманди он, яъне собиқ ҳамкораш, шахрванд X.A.B. ҳуҷҷати расмии ҳуқуқдиҳондаи қалбакӣ, яъне маълумотнома, таҳти №3421 аз 30 октябри соли 2008-ро, ки дар он маълумоти бардуруғ дар хусуси ба шахрванд И.Х.С мансуб будани хонаи мазкур ворид карда шуда буд, ба даст овард. Баъдан шахрванд К.З.И. такроран бо ҳамроҳии шахрванд И.Х.С. санаи 4 ноябри соли 2008 ба ҶСП Ташкилоти амонатии қарзиҳи хурди «Бунёди Ҷам» ҳозир гардида, ҳуҷҷатҳои беэътибори манзили истиқоматии воқеъ дар суроғай шаҳри Душанбе, қӯчаи Матросов, гузаргоҳи 4, хонаи 29 аз номи шахрванд И.Х.С. дар якҷоягӣ бо маълумотномаи қалбакӣ, ҳамчун предмети гарав барои гирифтани кредит пешниҳод намуданд. Ҳамчунин, шахрванд К.З.И. бо сармухасиси шуъбаи қарзиҳии ҶСП Ташкилоти амонатии қарзиҳи хурди «Бунёди Ҷам», яъне судшаванда, шахрванд X.H.M оид ба додани кредит маслиҳати пешакӣ намуда, номбурдаро бо ваъдаи додани мукофот барои ғайриқонунӣ додани кредит моил намуд. Шахрванд X.H.M. бар хилофи манфиатҳои хизматии худ амал карда, бо мақсади гаразнок, яъне ба даст овардани мукофот тибқи маслиҳат бо шахрванд К.З.А. амал карда, ба иштироки шахрванд И.Х.С. дар идораи нотариалии давлатии ноҳияи Фирдавсии шаҳри Душанбе хонаи 29-ро воқеъ дар суроғай шаҳри Душанбе, қӯчаи Матросов, гузаргоҳи 4 дар асоси шартномаи гарав, таҳти феҳристи №1ш-4г-819 аз 04 ноября соли 2008 ҳамчун предмети гарав, ба маблағи 75240 сомонӣ ба расмият даровард¹⁶¹.

Ин аз он шаҳодат медиҳад, ки шаклҳои гуруҳии фаъолияти чиноятии шахсе, ки ба ғайриқонунӣ додани предмети ришвадиҳӣ машғул мебошанд, ба ҷамъият ҳавфнокии бештар дорад. Мавҷудияти аломатҳои бандубастшавондаи ришвадиҳии тиҷоратӣ дараҷаи ба ҷамъият ҳавфнокии ин

¹⁶¹ Бойгонии суди н. Фирдавсии ш. Душанбе // Парвандаи чиноятии №1-394/14

чиноятро зиёд намуда, ба таъини ҷазо таъсир мерасонад. Онхоро муфассалтар истода баррасӣ менамоем.

Ришвадиҳии тичоратие, ки аз ҷониби гуруҳи шахсон бо маслиҳати пешакӣ содир шудааст, дар муқоиса бо ришвадиҳии тичоратие, ки аз ҷониби як шаҳс содир гардидааст, бо дараҷаи баландтари хавфнокии ҷамъияти тавсиф гардида, дараҷаи таҷовузро зиёд намуда, имконияти бартараф кардани муқовиматро бештар менамояд ва ҷуръату талоши шаҳси гунаҳкорро ба содир кардани ҷинояти мазкур мустаҳкам менамояд. Дар ин ҳол, на танҳо таҷаммӯи шуморавӣ, балки сифатии қувваҳои ҷинояткорон ба амал меояд, ки дар муттаҳид гардидани талошҳо, мувофиқасозии амалҳо ва кумаки ҳамдигарии онҳо ҳангоми содир намудани ҷиноят ифода мейбад.

Мо бо андешаи баъзе муаллифон дар ҳусуси беасос будан ҳамчун аломати бандубастшаванда муайян гардидани ҷинояти баррасишаванда аз рӯйи аломатҳои аз ҷониби гуруҳи шахсон бо маслиҳати пешакӣ ва гуруҳи муташаккил содир шудани он, ки боиси ҷазои саҳтар мегардад, розӣ нестем. Тавре, ки С.А. Гордейчик қайд менамояд, хавфнокии ҷамъиятии ришвадиҳии тичоратӣ бо ҳусусияти субъект ва оқибатҳои кирдори ў муайян карда мешавад, на ин ки бо инкишофи шаклҳои муташаккилӣ. Ба андешаи ў, ҷинояте, ки аз тарафи шаҳси иҷроқунандаи функсияҳои идоракунӣ содир карда мешавад, аз рӯйи ҳусусияти ба ҷамъият хавфнокӣ нисбат ба ҷиноятҳои гуруҳие, ки дар сатҳи соҳибкории ҳурду миёна содир карда мешаванд, хавфноктар мебошад. Бо назардошти ин, муаллиф чунин мешуморад, ки мавҷудияти аломати бандубастшаванда бо имконияти татбиқи ҷазои нисбатан саҳттар алоқаманд мебошад. Дар ин сурат, принсипи адолат вайрон карда мешавад, бинобар ин, зарур мебошад, ки аломати содир намудани ҷиноят аз ҷониби гуруҳи шахсон бо маслиҳати пешакӣ ва аз ҷониби гуруҳи муташаккил хориҷ карда шаванд¹⁶².

Ба назари мо, хатоии муаллиф дар он ифода мейбад, ки хавфнокии ҷамъиятии кирдорро ў дар алоқамандӣ бо оқибатҳои амалҳои идоракунанда

¹⁶² Ниг.: Гордейчик С.А. Преступления управленческого персонала коммерческих и иных организаций в сфере экономической деятельности: дис. ... канд. юрид. наук. – Волгоград, 1997. – С. 106–107.

баррасӣ менамояд. Тавре, ки маълум аст, қонунгузор ин оқибатҳоро берун аз доираи чинояти баррасиshawанда қарор додааст (яъне дар доираи м. 279 КҶ, ки таркиби расмӣ дорад, оқибатҳои кирдори чинояткор ҳамчун унсури аҳаммиятнок пешбинӣ нагардидааст). Ҳатто, агар мо ба таркиби моддии ришвадиҳии тичоратӣ баргардем ҳам, хавфнокии баланди ҷамъиятии чинояти аз ҷониби гуруҳи шахсон бо маслиҳати пешакӣ ё гуруҳи муташаккил содиршаванда аҳамияти худро гум намекунад. Ин на ба ҳусусият ва намуди зарар, ки бо чиноят расонида мешавад, балки бо тарзи таъсиррасонӣ ба муносибатҳои идоракунӣ аз ҷониби гуруҳи идоракунандагон вобастагӣ дорад, вакте ки таъсиррасонӣ ба муносибатҳои нисбатан мураккаб сурат мегирад, дар танҳоӣ анҷом додани он мушкил ё ин ки имконнозазир мебошад.

Дар робита ба ин, дар адабиёти ҳуқуқӣ қайд мегардад, ки бояд ба алломатҳои маҳсуси ҳуқуқии чинояти гуруҳӣ, ки бевосита аз қоидаҳои умумии институти шарикӣ бармеоянд, диққат дода шавад¹⁶³. Ҳамаи ин лаҳзаҳо боис гаштанд, ки гуруҳи шахсон бо маслиҳати пешакӣ ҳамчун алломати бандубастшаванди ришвадиҳии тичоратӣ эътироф карда шавад.

Мағҳуми умумии аз ҷониби гуруҳи шахсон бо маслиҳати пешакӣ содир намудани чиноят дар қ. 2 м. 39 КҶ ҶТ пешбинӣ шудааст. Чиноят бо маслиҳати пешакӣ аз ҷониби гуруҳи шахсон содиршуда эътироф мешавад, агар дар он шахсоне иштирок карда бошанд, ки дар ҳусуси якҷоя содир намудани он пешакӣ маслиҳат кардаанд. Дар ҳуқуқи чиноятӣ таҳти гуруҳи шахсон, гуруҳе фаҳмида мешавад, ки аз ду ва зиёда шахсон иборат мебошад. Маслиҳати пешакӣ – ин созиш дар ҳусуси иштироки якҷоя, дар содир намудани чинояти қаблан муайяншуда мебошад, ки то оғози содири чиноят ба миён омадааст.

Ғайриқонунӣ додани предмети ришвадиҳӣ тибқи қ. 2 м. 279 КҶ ҶТ вакте аз ҷониби гуруҳи шахсон бо маслиҳати пешакӣ содиршуда ҳисобида мешавад,

¹⁶³ Ниг.: Галиакбаров Р.Р. Борьба с групповыми преступлениями. Вопросы квалификации. – Краснодар: Кубанский государственный аграрный университет, 2000. – С. 53.

ки агар он аз чониби ду ва зиёда шахсони қаблан дар хусуси якция содир намудани чинояти мазкур ба мувофиқа омада, анчом дода шуда бошад.

Барои бандубаст намудани чиноят ҳамчун аз чониби гуруҳи шахсон бо маслиҳати пешакӣ содиршуда, бояд ҳолатҳои зерин муқаррар карда шавад: а) мавҷудияти зиёда аз ду иҷроқунанда; б) иштироки ҳар қадоме аз онҳо дар анҷом додани амалҳо (дар ҳаҷми пурра ва ё қисман); в) якция ва бо мувофиқаи ҳамдигар амал кардан; г) қасди ҳар яке аз шарикон дар якция содир намудани таҷовуз; д) мувофиқасозии ҳаракатҳои иштирокчиёни гуруҳ, ки дар хусуси маълумотнокии онҳо оид ба якция содир кардани чиноят гувоҳӣ медиҳад; е) маслиҳати пешакӣ барои содир намудани чиноят аз чониби гуруҳ.

Вобаста ба вақт, маслиҳати пешакӣ бояд қабл аз ибтидои пешниҳоди подошпулии ғайриқонунӣ ба шахси идоракунанда, барои анҷоми амалҳо (беамалӣ) ба манфиати ришвадиҳанда ҷой дошта бошад. Амалҳои шарикон мутобики қ. 2 м. 279 КҶ ҶТ дар он ҳолате бандубаст карда мешавад, ки созиши пешакии онҳо ҳангоми анҷоми тарафи объективии чиноят – якция пешниҳод кардани предмети ришвадиҳӣ ба корманди идоракунанда, барои анҷом додани амалҳо (беамалӣ) ба манфиати шарикон ва ё ба манфиати баъзеи онҳо ё ин ки ба манфиати ташкилоте, ки онҳоро намояндагӣ менамоянд, дар робита ба мақоми хизматии ишғолнамудаи идоракунанда, амалӣ карда мешавад.

Шахсе, ки бевосита ришвадиҳии тиҷоратиро содир намудааст ё якция бо шахсони дигар (ҳамичроқунандагон) бевосита дар содир намудани он иштирок кардааст, инчунин шахсе, ки бо роҳи истифодаи шахсони дигаре, ки мувофиқи қонун ба ҷавобгарии чиноятӣ қашида намешаванд, чинояти мазкурро содир кардааст, бо дарназардошти қ. 2 м. 36 КҶ ҶТ ҳамчун иҷроқунандаи кирдор, ба ҷавобгарии чиноятӣ қашида мешавад.

Маслиҳати пешакии гуруҳи шахсон ҳамчун ҳолати бандубастшавандай ришвадиҳии тиҷоратӣ бо аломатҳои ба худ хос тавсиф карда мешавад. Барои он, ки хусусияти хоси мағҳуми маслиҳати пешакӣ дар иртибот ба ришвадиҳии тиҷоратӣ кушода шавад, бояд як қатор масъалаҳое, ки ба

мазмун ва шакли маслиҳат дахл доранд, инчунин лаҳзае, ки то он маслиҳат метавонад пешакӣ эътироф карда шавад, баррасӣ карда шаванд.

Аз рӯйи мазмuni худ, маслиҳati пешакии гурухи шахсон метавонад гуногун бошад. Он метавонад танҳо як масъалаи асосӣ – созиши иштирокчиёни гуруҳро дар хусуси содир намудани ришвадиҳии тичоратӣ фаро гирад ва метавонад ҳамчунин ҷараёни тайёри, содиркуни чиноят ва пинҳон кардани пайҳои онро дар бар гирад. Дар ҷараёни маслиҳати пешакӣ мумкин аст, нақшай муфассали чиноят таҳия гардида, нақши иштирокчиён тақсим карда шавад, инчунин замон, макон, вазъият ва дигар ҳолатҳои содир намудани чинояти мазкур муайян ва тарҳрезӣ гардад. Дар натиҷаи маслиҳати пешакӣ мумкин аст, миёни иштирокчиёни гуруҳ мувофиқai даҳлдор ба даст оварда шавад. Барои мутобики қ. 2 м. 279 КҶ ҶТ бандубаст намудани амалҳои шахсони дар содир кардани ришвадиҳии тичоратӣ гунаҳкор, зарур дониста мешавад, ки мавҷудияти созиши миёни онҳо оид ба масъалаи асосӣ – дар хусуси содир намудани ришвадиҳии тичоратӣ муқаррар карда шавад. Мавҷудияти забоняккунии муфассал, бояд аз тарафи суд ҳангоми муайян намудани ҷораи ҷазо нисбати шахсони гунаҳкор дар доираи санксияи моддаи мазкур, бо назардошти маводҳои парвандаи чиноятии мушаҳҳас ба инобат гирифта шавад.

Барои эътирофи он, ки ришвадиҳии тичоратӣ аз ҷониби гурухи шахсон бо маслиҳати пешакӣ содир шудааст, ҳамчун қоида, зарур мебошад, ки мазмуни маслиҳати пешакӣ мушаҳҳас карда шавад.

Қонун ҳеч гуна шакли маслиҳати пешакиро муқаррар намекунад ва ҷунин маслиҳатро бо ҳеч гуна шаклҳои муайян ҳам маҳдуд наменамояд. Муқаррарномои мазмуни маслиҳати пешакӣ аз бисёр ҷиҳат, аз шаклҳое вобастагӣ дорад, ки бо онҳо фаро гирифта мешавад. Шаклҳои маслиҳати пешакӣ гуногун мебошанд. Маслиҳат метавонад дар шаклҳои шифоҳӣ, ҳаттӣ, ишоравӣ ва конклюентӣ ифода ёбад. Мумкин аст, инчунин шаклҳои омехтаи маслиҳат ҷой дошта бошад, масалан, шифоҳӣ ва бо имову ишора, шифоҳӣ ва бо ҳаракатҳои конклюентӣ ва гайра. Бинобар ин, барои бандубости ҳаракатҳои чинояткорон шакли маслиҳат аҳаммият надорад.

Аммо, барои дақиқ намудани мазмуни маслиҳати пешакӣ дар ҷараёни тафтишоти пешакӣ ва судӣ, муқаррар кардани шакли маслиҳат аҳаммияти муҳим дорад. Дар як қатор ҳолатҳо, вақте ки маслиҳати пешакӣ бо забони маҳсус (жаргон), имову ишора ва ҳаракатҳои конклюдентӣ сурат мегирад, зарурати муайян кардани мазмуни маслиҳат ба забони оммафаҳм ва мушаххас намудани он, ки оё иштирокчиёни гуруҳ маънои забони маҳсус (жаргон), имову ишора ва дигар шаклҳои маслиҳатро якхела фаҳмидаанд, ба миён меояд. Танҳо дар натиҷаи чунин муайян ва мушаххаскунӣ, муқаррар намудани мазмуни ҳақиқӣ ва лаҳзаҳои алоҳидаи маслиҳати пешакӣ имконпазир мебошад.

Маслиҳати гуруҳи шахсон ҳангоми ришвадиҳии тиҷоратӣ бояд пешакӣ, яъне то ибтидои содиршавии ин ҷиноят сурат гирифта бошад. Дар қонун пешбинӣ нашудааст, ки фосилаи вақт миёни маслиҳати пешакӣ ва содиршавии ришвадиҳии тиҷоратӣ бояд чӣ қадар бошад. Бинобар ин, маслиҳат бояд ҳам дар сурати хеле барвақт аз содиршавии ҷиноят сурат гирифтан ва ҳам дар ҳолати бевосита пеш аз содир ҷиноят анҷом ёфтанд, пешакӣ суратгирифта эътироф карда шавад. Муддати вақти кам ё зиёд, ки аз лаҳзай сурат гирифтани маслиҳат то амалисозии он мегузарад, метавонад дар ҳусуси ҳавғонкӣ ҷамъиятии зиёд ва ё қами кирдор ва иштирокчиёни гуруҳ шаҳодат диҳад ва аз тарафи суд ҳангоми муайян намудани ҷораи ҷазо ба инобат гирифта шавад, гарчанде ба бандубости кирдор таъсир намерасонад.

Шахсоне, ки миёни онҳо оид ба содир намудани ришвадиҳии тиҷоратӣ маслиҳати пешакӣ сурат гирифтааст, метавонанд дар содир намудани ин ҷиноят ба таври гуногун иштирок намоянд. Онҳо метавонанд ба сифати ҳамичроқунандагон, ташкилқунандагон ва ё аъзои гуруҳи муташаккил, таҳrikқунандагон, ёрдамчиён ё пинҳонқунандагон баромад намоянд. Масъала оид ба он, ки дар қадом ҳолатҳо ҷинояткорон бояд барои ришвадиҳии тиҷоратӣ, ки аз ҷониби гуруҳи шахсон бо маслиҳати пешакӣ содир шудааст, ба ҷавобгарии ҷиноятӣ ҷалб карда шаванд, аз ҳама мушкил буда, посух ба он барои таҷрибаи тафтишотӣ ва судӣ бениҳоят муҳим ва зарур мебошад.

Аз тарафи гурухи муташаккил содир шудани чинояти баррасишаандада, дар хавфнокии зиёди чамъиятии он ҳеч гуна шакку шубҳаро эчод наменамояд ва ин боиси барои чунин кирдорҳо муқаррар гардидани ҷавобгарии саҳттар мегардад.

Дар қисми 3 м. 39 КҖ ҖТ мағҳуми расмии гурухи муташаккил пешбинӣ шудааст, ки тибқи он: «Чиноят аз ҷониби гурухи муташаккил содиршуда эътироф мешавад, агар он аз ҷониби гурухи устувори шахсоне, ки пешакӣ барои содир кардани як ё якчанд чиноят муттаҳид шудаанд, содир шуда бошад».

Гурухи муташаккил аз гурухи шахсон, ки барои содир намудани чиноят бо маслиҳати пешакӣ муттаҳид шудаанд, бо як қатор аломатҳо фарқ менамояд. Яке аз чунин аломатҳои он устувории он мебошад.

Устуворӣ, ҳамчун аломати гурухи муташаккил дар назарияи ҳуқуқи чиноятӣ аз тарафи аксарияти олимон эътироф карда шудааст. Чунончӣ, В.С. Комиссаров устувориро ҳамчун мавҷудияти алоқаи мустаҳкам миёни иштирокчиёни чиноят тавсиф менамояд¹⁶⁴.

Дар тақвияти ин мағҳум Н.А. Скорилкин қайд менамояд, ки мустаҳкамии гуруҳ бо чунин аломатҳо, ба монанди: ҳайати нисбатан доимӣ; қобилияти таҷдид намудани ҳайати иштирокчиён; коркарду тарҳрезии чораҳо оид ба пешгирий кардани ошкоршавии гуруҳ; бардавомии мавҷудияти гуруҳ муайян мегардад¹⁶⁵.

Н.Ф. Кузнецова устувории гурухро бо мақсади он алоқаманд менамояд, ки дар содир намудани шумораи номуайян ва зиёди чиноятҳо, гоҳҳо якто, вале аз лиҳози иҷроиш саҳт ва мураккаб ифода мейёбад¹⁶⁶.

Ҳангоми аз ҷониби гурухи муташаккил содиршуда эътироф кардани чиноят, амалҳои тамоми шарикон новобаста аз нақши онҳо дар кирдори

¹⁶⁴ Ниг.: Комиссаров В.С. Новое уголовное право России. Особенная часть: учебное пособие. – М., 1996. – С. 230.

¹⁶⁵ Ниг.: Скорилкин Н.А. Групповые формы вымогательства: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – М., 1995. – С. 13.

¹⁶⁶ Ниг.: Кузнецова Н.Ф. Уголовный кодекс Российской Федерации: постатейный комментарий. – М., 1997. – С. 76.

содиршуда, ҳамчун ҳамичрокунанда бидуни ҳавола ба м. 36 КҔ ҏТ бандубаст карда мешавад.

Ришвадиҳии тиҷоратӣ аз ҷониби гуруҳи муташаккил содиршуда эътироф карда мешавад, агар дар гирифтани предмети ришвадиҳӣ барои анҷом додани амалҳо (беамалий) ба манфиати ришвадиҳанда, якчанд шахсе иштирок дошта бошанд, ки дар ташкилоти тиҷоратӣ ё дигар ташкилот функсияҳои идоракуниро иҷро менамоянд ва қаблан барои содир намудани ин ҷиноят муттаҳид шудаанд. Ғайр аз мувоғиқаи пешакӣ ва муттаҳидӣ, ки устуровии гуруҳро тавсиф менамоянд, ҳамчунин зарур аст, ки дар он зиёда аз як хизматчии ташкилоти тиҷоратӣ ё дигар ташкилот, ки аз ваколатҳои идоракунӣ бархурдор мебошад, иштирок дошта бошанд.

Додан ва гирифтани подошпулии ғайриқонунӣ, инчунин дар ҳолате аз тарафи гуруҳи муташаккил содиршуда эътироф мешавад, агар амалҳои даҳлдоре, ки тарафи объективии ҷиноятро ташкил медиҳанд, аз ҷониби як иштирокчии гуруҳи муташаккил содир шудаанд, вале дигар иштирокчиёни гуруҳ дар ин ҳусус иттилоъ доштаанд.

Агар шаҳс ё гуруҳи шаҳсонро ба ташкил намудани гуруҳи муташаккил барои содир кардани ҷиноятҳои мушаҳҳас таҳрик намуда бошад, вале худ дар интиҳоби иштирокчиён, банақшагирии тайёрӣ ба содир намудани ҷиноят (ҷиноятҳо) ё ин ки дар амалисозии онҳо бевосита иштирок накарда бошад, амалҳои ӯ бояд ҳамчун шарикӣ дар содир намудани ҷиноят аз ҷониби гуруҳи муташаккил бо ҳавола ба қ. 4 м. 37 КҔ ҏТ бандубаст карда шаванд.

Бояд ба инобат гирифт, ки тибқи талаботи банди 16 Қарори Пленуми Суди Олии ҏТ аз 19 декабря соли 2008 «Дар бораи таҷрибаи судӣ оид ба парвандаҳои ҷиноятӣ марбут ба гирифтани, додани пора ва ришвадиҳии тиҷоратӣ» ҳусусияти хоси пешбуруди парвандаҳои марбут ба ҷиноятҳои гирифтани додани пора ва ришвадиҳии тиҷоратӣ дар ошкор кардан, ёфта гирифтани ва ҳамчун далели шайъӣ эътироф намудани предмети пора ва ришвадиҳии тиҷоратӣ зоҳир мегардад. Аз ин рӯ, зимни гузаронидани амалиёти оперативӣ-тафтишотӣ оид ба дастгир кардани порагиранда ҷиҳати ошкор кардан, ёфта гирифтани ва дар оянда ҳамчун далели шайъӣ ба

парванда ҳамроҳ намудани предмети пора ва ришвадиҳии тичоратӣ бояд тамоми чораҳои бо Қонуни мурофиавии ҷиноятӣ пешбинигардида андешида шаванд¹⁶⁷.

Аломати дигари бандубастшавандаи гайриқонунӣ гирифтани подошпулӣ, тарзи аз ҳама ҳавғноки гирифтани он – тамаъҷӯй мебошад (б. «в» қ. 4 м. 279 КҶ). Мутобиқи таълимотҳои ҳуқуқи ҷиноятии мусир тамаъҷӯй, ин ҳамчун аз ҷониби шахси мансабдор ё шахсе, ки дар ташкилоти тичоратӣ ё дигар ташкилот функсияҳои идоракуниро иҷро менамояд, талаб кардан ё ин ки пешниҳоди подошпулии гайриқонунӣ дар намуди пул, қоғазҳои қимматнок, дигар молу мулк, ҳангоми ришвадиҳии тичоратӣ зери таҳди迪 анҷом додани амалҳое, ки метавонад ба манфиатҳои қонуни шаҳрванд зарар расонанд ё ин ки охиринро дар шароите қарор диҳад, ки ӯ маҷбур мешавад пора диҳад ё ин ки бо мақсади пешгирий намудани оқибатҳои барои манфиатҳои ҳифзшавандаи ӯ заравар, ришвадиҳии тичоратӣ содир намояд, мафҳуми тамаъҷӯиро мефаҳмонад.

Дар иртибот ба ришвадиҳии тичоратӣ, пешниҳод мегардад, ки таҳти мафҳуми тамаъҷӯй дар таркиби ҷинояти ришвадиҳии тичоратӣ, бояд талаби пешниҳод кардани он зери таҳди迪 содир кардани амалҳое, ки метавонанд ба манфиатҳои қонуни ришвадиҳанд ё наздикони ӯ зарар расонанд, ё ин ки охиринро дар шароите қарор диҳанд, ки ӯ маҷbur мешавад бо мақсади пешгирий кардани оқибатҳои барои манфиатҳои қонуни ӯ ва ё наздиконаш заравар – ришвадиҳии тичоратиро содир намояд, фаҳмида шавад.

Таҳти мафҳуми тамаъҷӯии предмети ришвадиҳии тичоратӣ, бояд талаби пешниҳод кардани он зери таҳди迪 содир кардани амалҳое, ки метавонанд ба манфиатҳои қонуни подошдиҳанд ё наздикони ӯ зарар расонанд ё ин ки охиринро дар шароите қарор медиҳад, ки ӯ маҷbur мешавад бо мақсади пешгирий кардани оқибатҳои барои манфиатҳои қонуни ӯ ва ё наздиконаш заравар – ришвадиҳии тичоратӣ содир намояд, фаҳмида мешавад.

¹⁶⁷ Ниг.: Қарори Пленуми Суди Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 19 декабря соли 2008, таҳти №11 «Дар бораи таҷрибаи судӣ оид ба парвандаҳои ҷиноятӣ марбут ба гирифтани, додани пора ва ришвадиҳии тичоратӣ». Маҷмӯаи Қарорҳои Пленуми Суди Олии ҶТ (солҳои 2002-2019) [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: URL: <http://sud.tj> (санаи муроҷиат: 30.04.2022).

Тамаъчӯи предмети ришвадиҳии тичоратӣ мумкин аст, дар шакли ҳам талаби «фаъолонаи» предмети ришвадиҳӣ ва ҳам дар шакли «гайрифаъол» – интизор шудани предмети ришвадиҳӣ аз шахси дар шароити барои пешниҳоди подошпӯлӣ маҷбур буда, содир карда шавад.

Мутобики Ҷанги м. 279 КҔ ҶТ, агар нисбат ба шахси кирдорҳои пешбининамудаи қисмҳои якум ва дуюми ҳамин моддаро содирнамуда, тамаҷӯй ҷой дошта бошад ва ў ихтиёри ба мақоме, ки салоҳияти оғози парвандаи чиноятиро дорад, оид ба ришвадиҳӣ иттилоъ дихад, аз ҷавобгарии чиноятӣ озод карда мешавад.

Болотар аз ҷониби мо, аломати тамаъчӯи предмети ришвадиҳии тичоратӣ аз тарафи шахсоне, ки дар ташкилоти тичоратӣ ё дигар ташкилот функцияҳои идоракуниро иҷро менамоянд, баррасӣ гардида буд. Дар робита ба ин, зарур мешуморем, ки ҳангоми бандубости кирдори идоракунанда, мавҷудияти ин аломат ҳамчун асоси озод шудан аз ҷавобгарии чиноятӣ баррасӣ карда шавад.

Асоси дигари аз ҷавобгарии чиноятӣ озод шудани шахсе, ки гайриқонунӣ додани ришвадиҳии тичоратиро содир намудааст, ихтиёри ба мақоме, ки ҳуқук дорад парвандаи чиноятӣ кушояд, оид ба ришвадиҳӣ иттилоъ додан мебошад. Моҳиятан ин ҳолат амали пушаймонӣ аз кирдор мебошад ва асоси озод шудан аз ҷавобгарии чиноятӣ мувофиқи қ. 2 м. 72 КҔ ҶТ мегардад.

Ихтиёран хабар додан дар ҳусуси додани ришва, ҳамчун шакли рафтори фаъоли баъди чиноятӣ, боиси оқибатҳои ҳуқуқии мусбат (озод шудан аз ҷавобгарии чиноятӣ) мегардад, ки мазмуни онҳоро санксияҳои меъёрҳои ҳавасмандкунандаи ҳуқуқи чиноятӣ ташкил медиҳад.

Аз ҷавобгарии чиноятӣ озод намудани порадиҳанда ё шахсе, ки ришвадиҳии тичоратиро анҷом додааст, бо асосҳои ихтиёран дар бораи содир шудани чиноят хабар расонидан, маънои дар ҳаракатҳои шахсони мазкур мавҷуд набудани таркиби чиноятро надорад. Аз ин рӯ, онҳо ҷабрдида эътироф карда намешаванд ва барои бар гардонидани ашёҳои қиматбаҳои (гаронарзиши) ба сифати пора ё предмети ришвадиҳии тичоратӣ додашуда,

ҳуқуқи талаб карданро аз даст медиҳанд ва ин ашёҳо ба онҳо баргардонида намешаванд. Агар маблағҳои пулӣ, қоғазҳои қиматноку дигар амвол, бо мақсади бо далели шайъӣ дастгир кардани шахсе, ки чунин талаботро пешниҳод намудааст, таҳти назорати мақомоти дахлдор ба амал бароварда шуда бошад, пас маблағҳои пулӣ ва дигар амвол ба фоидай давлат мусодира нашуда, бояд ба соҳибаш баргардонида шаванд ва тақдири дигар далелҳои шайъӣ тибқи ин талабот, бояд аз ҷониби суд матраҳ карда шавад¹⁶⁸.

Бо мақсади ба вучуд овардани шароити мусоид ва имкониятҳои баробар барои шахсоне, ки аз кирдори содирнамудаи худ пушаймон мешаванд, пешниҳод карда мешавад, ки дар эзоҳи моддаи 279 КҔ ҔТ чунин муқаррарот пешбинӣ карда шавад:

«Шахсе, ки дар робита ба иҷрои вазифаи идоракунӣ дар ташкилоти тиҷоратӣ ё дигар ташкилот пул, қоғазҳои қиматнок ва дигар молу мулк гирифтааст ва ё аз хизматрасонии ҳусусияти молумулкидошта истифода бурдааст, агар ба таври ихтиёри баянд ба мақоме, ки ҳуқуқ дорад парвандай ҷиноятӣ қушояд, оид ба ришвадиҳӣ иттилоъ диҳад, аз ҷавобгарии ҷиноятӣ озод карда мешавад».

Чунин муқаррарот дар маҷмуъ, ба муқаррароти м. 271 ва 305 Кодекси моделии ҷиноятии Иттиҳоди Давлатҳои Мустанқил мутобиқ мебошад.

Иттилоъ оид ба ришвадиҳии тиҷоратӣ бояд ба мақомоте пешниҳод карда шавад, ки ҳуқуқи оғоз намудани парвандай ҷиноятиро дорад. Дар ҔТ ба сифати чунин мақомот – суд, прокуратура, мақомоти тафтиши таҳқиқ баромад менамоянд.

Иттилоъ дар ҳусуси ришвадиҳӣ, мумкин аст, дар дилҳоҳ вақт пешниҳод карда шавад ва новобаста аз ангезаи пешниҳод гардиданӣ он, бояд аз тарафи мақомоти дахлдор ба инобат гирифта шавад. Мазмуни иҷтимоии ҳолати таҳлилшаванда тавре А.С. Горелик қайд менамояд, на дар ҳозиршавӣ бо иқрори гуноҳ, ки тибқи тартиби умумӣ ҳолати сабуккунандай ҷавобгарӣ ба

¹⁶⁸ Ниг.: Дастурмали илмӣ-амалӣ оид ба тарзу усули ошкор ва тафтиши пешакии ҷиноятҳо марбут ба гирифтани додани пора ва ришвадиҳии тиҷоратӣ. Бо фармоиши Дириектори Агентии назорати давлатии молиявӣ ва мубориза бо коррупсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 19 июня соли 2020, таҳти №03 тасдиқ шудааст [Захираиэлектронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: URL: <https://anticorruption.tj> (санаи муроҷиат: 30.04.2022).

хисоб меравад ва на дар амали инсондӯстӣ, балки бо эҳтимоли зиёд дар ҳавасманд гардонидани арзунанда, барои фош соҳтани чинояткори хавфнок – шахсе, ки барои анҷом додани функцияҳои хизматӣ ғайриқонунӣ подошпулӣ гирифтааст, ифода мейёбад¹⁶⁹.

Мутобики мазмуни қонун шарикон дар додани подошпулии ғайриқонунӣ, ки ихтиёран дар хусуси чиноят иттилоъ додаанд, ҳамчунин мутобики эзоҳи м. 279 КҶ аз ҷавобгарии чиноятӣ озод карда мешаванд. Ҳангоми дар хусуси ришвадиҳии тичоратӣ ихтиёран иттилоъ додани яке аз шарикони ин чиноят (яке аз аъзоёни гурӯҳе, ки бо маслиҳати пешакӣ амал кардааст ва ё гурӯҳи муташаккил), шарикони дигар аз ҷавобгарии чиноятӣ озод карда намешаванд, албатта, агар ариза ё иттилоъ аз номи тамоми иштирокчиёни гурӯҳ дар мувофиқа бо онҳо пешниҳод нашуда бошад.

Зимни таҳлилу баррасии зербоби мазкур мо ба хулосаҳои зерин омадем:

1. Пешниҳод менамеом, ки таҳти мағҳуми тамаъҷӯй дар таркиби чинояти ришвадиҳии тичоратӣ, бояд талаби пешниҳод кардани он зери таҳди迪 содир кардани амалҳое, ки метавонанд ба манфиатҳои қонунии ришвадиҳанда ё наздикони ӯ зарар расонанд, ё ин ки охириниро дар шароите қарор диханд, ки ӯ маҷбур шавад бо мақсади пешгирий кардани оқибатҳои барои манфиатҳои қонунии ӯ ва ё наздиконаш заравар – ришвадиҳии тичоратиро содир намояд, фаҳмида шавад.

2. Ришвадиҳии тичоратӣ аз ҷониби гурӯҳи муташаккил содиршуда эътироф карда мешавад, агар дар гирифтани предмети ришвадиҳӣ барои анҷом додани амалҳо (беамалий) ба манфиати ришвадиҳанда, якчанд шахсе иштирок дошта бошанд, ки дар ташкилоти тичоратӣ ё дигар ташкилот функцияҳои идоракуниро иҷро менамоянд ва қаблан барои содир намудани ин чиноят муттаҳид шудаанд. Ғайр аз мувофиқаи пешакӣ ва муттаҳидӣ, ки устувории гурӯҳро тавсиф менамоянд, ҳамчунин зарур аст, ки дар он зиёда аз як хизматчии ташкилоти тичоратӣ ё дигар ташкилот, ки аз ваколатҳои идоракунӣ бархурдор мебошад, иштирок дошта бошанд.

¹⁶⁹ Ниг.: Горелик А.С., Шишко И.В., Хлупина Г.Н. Преступления в сфере экономической деятельности и против интересов службы в коммерческих и иных организациях. – Красноярск, 1998. – С. 198.

ХУЛОСА

Дар асоси омӯзиши ҷанбаҳои назариявӣ, қонунгузорӣ ва амалии ҷавобгарии ҷиноятӣ барои ришвадиҳии тиҷоратӣ тибқи қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон ба чунин хулоса омадем:

1. Дар КҶ ҶТ ҷиноятҳои марбут ба хизмат дар ташкилотҳои тиҷоратӣ ва дигар ташкилотҳо дар доираи боби алоҳида оварда нашудаанд. Онҳо дар доираи боби 27 КҶ – «Ҷиноятҳо дар соҳаи фаъолияти иқтисодӣ» пешбинӣ гардидаанд. Аз ин рӯ, бо назардошти омӯзиши масъалаи мазкур ва фикру андешаҳои олимони ватанию ҳориҷӣ дар доираи боби алоҳида пешбинӣ кардани ҷиноятҳои марбут ба хизмат дар ташкилотҳои тиҷоратӣ ва дигар ташкилотҳоро зарур мешуморем.

2. Қонунгузории кишварҳои аврупой меъёрҳои ҳуқуқии ҷиноятиро оид ба ҷавобгарӣ барои ҷиноятҳои муҳталифи коррупсионӣ пешбинӣ менамоянд. Дигар ин ки дар баъзе кишварҳо ин ҷиноятҳо маҳз коррупсионӣ ном бурда мешаванд, аммо дар баъзеи дигар давлатҳо, қонунгузор онҳоро бидуни истифодаи истилоҳи «коррупсия» ифода намудааст. Ба гуногуни мағҳумҳои қонунгузории таркибҳои даҳлдори ҷиноятҳои коррупсионӣ нигоҳ накарда, тамоми гуногунрангии онҳоро метавон «тағйироти ҷузъӣ»-и ду таркиби анъанавӣ – суиистифода аз мақоми хизматӣ ва гирифтани (додан)-и пора мансуб донист ва қонунгузории кишварҳои аврупой дар ин масъала бо маҷмӯи меъёрҳои маҳсус оид ба ҷавобгарӣ барои ин ҷиноятҳо (барои навъҳои хосси онҳо) фарқ менамояд.

3. Дар Тоҷикистони мусир барои ислоҳоти ҳуқуқӣ шароити мусоиди моддиву маънавӣ мавҷуд буда, дар ин замина, омӯзиши қонунгузорӣ ва таҷрибаи ҳуқуқии кишварҳои ҳориҷӣ аҳаммияти бузурги илмиву амалӣ дорад. Мусаллам аст, ки ҳангоми тарҳрезии КҶ ҶТ (с. 1998), қонунгузор муқаррароти меъёрҳои ҳуқуқи байналмилали қонунгузории кишварҳои ҳориҷӣ, ки таҷрибаи татбиқи ҷинояти баррасишавандаро доро буданд, бо назардошти ҳусусиятҳои хосси миллӣ ва талаботи иқтисоди бозоргонӣ ба

инобат гирифтааст. Чунин ба назар мерасад, ки пайдоиши м. 279 дар КҖ ҖТ аз бисёр чиҳат натиҷаи маҳз чунин рӯоварӣ ба ҳисоб меравад.

4. Ҷавобгарӣ барои ришвадиҳии тиҷоратӣ тавре қайд намуда будем, моҳиятан ду таркиби ҷинояти муҳталифро фаро мегирад: – якум, гайриқонунӣ додани пул, қоғазҳои қиматнок ё дигар молу мулк ба шахсе, ки дар корхонаи тиҷоратӣ ё дигар корхона вазифаи идоракуниро ба ҷо меорад. Ҳамчунин, вобаста ба мақоми ишғолнамудаи ин шахс, гайриқонунӣ расонидани хизмати дорои ҳусусияти молумулкӣ ба ӯ, барои амали анҷомдодааш (бемалиаш) ба манфиати ришвадиҳанд; – дуюм, аз ҷониби шахсе, ки вазифаи идоракуниро дар корхонаи тиҷоратӣ ё дигар корхона анҷом медиҳад, гайриқонунӣ гирифтани пул, қоғазҳои қиматнок ё дигар молу мулк. Ҳамчунин, аз ҷониби ӯ гайриқонунӣ вобаста ба мақоми ишғолнамудаи хизматӣ истифода бурдани хизматрасонии дорои ҳусусияти молумулкӣ, барои амали анҷомдода (бемалӣ), ба манфиати ришвадиҳанд.

5. Ҳангоми ноҷиз будани андозаи подошпулӣ, мебояд, инчунин дар ҳусуси ноҷиз будани таъсири он ба муносибатҳои идоракунирӣ ва дар ин замина ба объекти ҷиноят ҳарф зад. Ба сифати мисол метавон чунин ҳолатро қайд намуд, вақте ки ба шахси иҷроқунандай функцияҳои идоракунирӣ дар ташкилоти тиҷоратӣ, шоколад, гул ва ё ашёи дигари ороишотии камарзиш тақдим карда мешавад. Дар робита ба ин, пешниҳод менамоем, ки барои ришвадиҳии тиҷоратие, ки арзиши подошпулии гирифташуда ва ё додашуда аз 100 сомонӣ зиёд набошад, ҳамчун ҷиноят эътироф нагардад. Ба истиснои ҳолатҳое, ки тамаъҷӯи чунин подошпулӣ ҷой дошта бошад ва ё агар подошпулӣ ба шахси мансабдор, барои амалҳои (бемалии) гайриқонунӣ дода шуда бошад. Ҳамзамон зарур дониста мешавад, ки ҳади дар м. 606 КГ ҖТ пешбинишуда, аз ришвадиҳии тиҷоратӣ ҷудо карда шавад. Барои ин, бояд қасди (мақсади) шахс ҳангоми тақдими тухфа муқаррар карда шавад. Агар чунин тухфа ба иҷрои амалҳои муайян ва ё ҳуддорӣ аз иҷрои амалҳои муайян, аз тарафи идоракунанда алоқамандӣ дошта бошад, ҳатто, агар арзиши тухфа аз 300 сомон зиёд набошад, пас кирдор бояд ҳамчун ришвадиҳии тиҷоратӣ бандубаст карда шавад.

6. Ба сифати унсури асосии объекти бевоситаи ришвадиҳии тичоратӣ фаъолияти идоракунӣ баромад менамояд, ки он: – аз тарафи шахсони маҳсуси ваколатдор, аз номи ташкилот ба амал бароварда мешаванд; – ба қонеъгардонии ҳуқуқ ва манфиатҳои қонунан ҳифзшавандай ташкилот равона гардидааст; – дар шакли қарорҳои аҳаммияти ҳуқуқидоштаи идоракунӣ роҳандозӣ мегарданд, ки муносибатҳои ташкилотро бо дигар субъектони муносибатҳо ба вучуд меоранд, тафйир медиҳанд ва қатъ мегардонанд; – дар доираи муқаррароти қонунгузорӣ ва дигар санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ амалӣ карда мешаванд.

7. Тарафи объективии ришвадиҳии тичоратӣ – додани подошпулӣ (қ. 1 м. 279 КҶ ҔТ) аломатҳои зеринро дар бар мегирад: а) додани пул, коғазҳои қиматнок ё дигар молу мулк, ё ин ки расонидани хизмати дори хусусияти молу мулкӣ барои амали анҷомдода (беамалӣ) ба манфиати ришвадиҳанда; б) хусусияти ғайриқонунӣ доштани додани молу мулк ё пешниҳоди хизматрасонӣ; в) ба додани молу мулк ё пешниҳоди хизматрасонӣ вобаста (алоқаманд) будани амалҳои (беамалӣ) аз идоракунанда интизоршаванда ё аз ҷониби ӯ содиршуда; г) хусусияти ташкилӣ-амрдиҳӣ ё маъмурий-хочагӣ доштани амалҳои (беамалӣ) дар робита ба ришвадиҳӣ содиршаванда. Тарафи объективии ришвадиҳии тичоратӣ – гирифтани подошпулӣ (қ. 3 м. 279 КҶ ҔТ) аломатҳои зеринро фаро мегирад: а) гирифтани молу мулк ё ин ки истифодаи хизматрасонии хусусияти молумулкидошта барои содир намудани амалҳо (беамалӣ) ба манфиати ришвадиҳанда; б) хусусияти ғайриқонунӣ доштани гирифтани молу мулк ё истифодаи хизматрасонӣ; в) ба изҳори ирода (ҳоҳиш) алоқаманд будани гирифтани молу мулк ва ё истифодаи хизматрасонӣ бар ивази содир намудани амалҳои (беамалӣ) муайян аз ҷониби идоракунанда; г) хусусияти ташкилӣ-амрдиҳӣ ё маъмурий-хочагӣ доштани амалҳои (беамалӣ) дар робита ба ришвадиҳӣ аз ҷониби ришвагиранда содиршаванда.

8. Таҳти мағҳуми тамаъҷӯй дар таркиби ҷинояти ришвадиҳии тичоратӣ, бояд талаби пешниҳод кардани он зери таҳди迪 содир кардани амалҳое, ки метавонанд ба манфиатҳои қонунии ришвадиҳанда ё наздикони ӯ зарар

расонанд, ё ин ки охиринро дар шароите қарор диханд, ки ў маңбур шавад бо мақсади пешгирӣ кардани оқибатҳои барои манфиатҳои қонунии ў ва ё наздионаш зааровар – ришвадиҳии тичоратиро содир намояд, фахмида шавад.

9. Ришвадиҳии тичоратӣ аз ҷониби гуруҳи муташаккил содиршуда эътироф карда мешавад, агар дар гирифтани предмети ришвадиҳӣ барои анҷом додани амалҳо (беамалӣ) ба манфиати ришвадиҳанд, якчанд шахсе иштирок дошта бошанд, ки дар ташкилоти тичоратӣ ё дигар ташкилот функцияҳои идоракуниро иҷро менамоянд ва қаблан барои содир намудани ин ҷиноят муттаҳид шудаанд. Ғайр аз мувофиқаи пешакӣ ва муттаҳидӣ, ки устувории гуруҳро тавсиф менамоянд, ҳамчунин зарур аст, ки дар он зиёда аз як хизматчии ташкилоти тичоратӣ ё дигар ташкилот, ки аз ваколатҳои идоракунӣ бархурдор мебошад, иштирок дошта бошанд.

ТАВСИЯҲО

Дар натиҷаи омӯзиш, баррасӣ ва таҳқиқи мавзуи диссертационӣ таклифоту тавсияҳои зерин пешниҳод карда мешавад:

1. Қобили зикр аст, ки дар м. 279 КҶ ҶТ қонунгузор ҳангоми ифодаи тарафи объективии кирдор истилоҳи «пул»-ро истифода бурдааст. Вале ба назари мо, дар ин ҳолат бештар истифодаи истилоҳи «подошпулӣ» мувофиқ меояд. Зоро «додан ва гирифтани пул» ҳусусияти амалҳои ришвадиҳандаро ифода намекунанд. Чунки дар ин сурат, пул танҳо ба он хотир дода мешавад, ки идоракунанда амалҳои муайянни зиддиҳукуқиро анҷом дидад. Ба ибораи дигар гӯем, идоракунанда пулро ҳамчун подоши амалҳои ғайриқонуниаш мегирад. Бинобар ин, пешниҳод карда мешавад, ки дар м. 279 КҶ ҶТ калимаи «пул» ба калимаи «подошпулӣ» иваз карда шавад.

2. Пешниҳод менамоем, ки ба диспозитсияи м. 279 (к.к. 1 ва 3) тағириу иловаҳо ворид карда шуда, дар он калимаҳои «молу мулк» ва «ҳусусияти молумулкӣ», мутаносибан ба калимаҳои «молу мулки қаблан қайду

шартшуда» ва «хусусияти молумулкии қаблан қайду шартшуда» иваз карда шаванд.

3. Бо назардошти гуфтаҳои боло, пешниҳод карда мешавад, ки ба м. 279 КҶ ұТ тағијирот ворид карда шуда, калимаҳои «шахсе, ки дар корхонаи тичоратӣ ё дигар корхона вазифаи идоракуниро ба ҷо меорад» ба калимаҳои «шахси мансабдор» иваз карда шавад ва мутаносибан дар эзоҳи ҳамин модда мағҳуми «шахси мансабдор», ки дар ин ҳолат хусусиятҳои хоси худро дошта, аз мағҳуми дар Қонуни ұТ «Дар бораи хизмати давлатӣ» пешбинишуда, фарқ менамояд, шарҳ дода шавад.

4. Пешниҳод карда мешавад, ки: а) номи м. 279 КҶ дар таҳрири зерин ифода карда шавад: «Ришвадиҳии шахси мансабдори ташкилоти тичоратӣ ва дигар ташкилот»; б) чунин ҳисобида шавад, ки субъекти маҳсуси ришвадиҳии тичоратӣ, яъне ҷинояти пешбининамудаи қ. 3 ва 4 м. 279 КҶ шахси воқеии мукаллафе мебошад, ки ба синни 16-солагӣ расидааст ва дар ташкилоти тичоратӣ ё дигар ташкилот мақоми муайяни мансабиро ишғол намуда, имконият дорад аз номи ташкилот баромад кунад, муносибатҳои ҳуқуқии гражданиӣ, меҳнатӣ ва дигар муносибатҳои ҳуқуқиро, ки субъекти онҳо худи ташкилот ва ё дигар шахсони ваколатдорнамудаи он мебошанд, муқаррар намояд, тағијир диҳад ва ё қатъ намояд. Ин ваколатҳои маҳсуси субъект дар объекти таҷовузи ҷиноятӣ муқаррар карда мешаванд ва дар тарафи объективии ҷиноят зоҳир мегарданд.

5. Дар м. 279 КҶ ұТ пешбинӣ шудааст, ки: «шахсе, ки дар корхонаи тичоратӣ ё дигар корхона вазифаи идоракуниро ба ҷо меорад» субъекти ришвадиҳии тичоратӣ маҳсуб мейёбад. Қобили зикр аст, ки дар ин ҷо калимаи «вазифа» нодуруст истифода гардидааст, зоро дар фарҳангӣ забони тоҷикӣ он ҳамчун муродифи калимаи «мансаб» истифода гардидааст. Аз ин лиҳоз, пешниҳод карда мешавад, ки дар м. 279 КҶ ұТ калимаи «вазифаи» ба калимаи «ваколатҳои» иваз карда шавад.

6. Пешниҳод карда мешавад, ки дар доираи эзоҳи м. 279 КҶ ұТ мағҳуми «вазифаи идоракуниӣ» бо назардошти муқаррароти қонунгузории гражданиӣ ұТ (дар бораи шахсони ҳуқуқӣ), қонунҳои ұТ «Дар бораи ҷамъияти дорои

масъулияти маҳдуд», «Дар бораи ҷамъиятҳои саҳомӣ» ва дигар қонунҳое, ки вазъи ҳуқуқии ташкилотҳои тиҷоратӣ ва гайритиҷоратиро муқаррар менамоянд, тавзех дода шавад.

7. Барои аз беэҳтиётӣ расонидани зарап аз тарафи шахсе, ки дар ташкилоти тиҷоратӣ ё дигар ташкилот функцияҳои идоракуниро ичро менамоянд, қонунгузор ҷавобгарӣ муқаррар накардааст. Аз ин лиҳоз, ба назари мо, ҳолатҳои аз беэҳтиётӣ расонидани зарапи калон ва дигар оқибатҳои вазнини амалҳои қасданаи идоракунанда, ки дар робита ба гирифтани ришваи тиҷоратӣ содир шудаанд, бояд дар доираи м. 279 КҶ ҳамчун чиноят эътироф карда шавад.

РЎЙХАТИ АДАБИЁТ (МАЪХАЗҲО)

I. Санадҳои меъёрии хуқуқӣ ва расмӣ

1. Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 6 ноябри соли 1994 бо тағириу иловаҳо аз 26 сентябри соли 1999, 22 июни соли 2003 ва 22 майи соли 2016 (бо забонҳои тоҷикӣ ва русӣ) [Текст]. – Душанбе: Ганҷ, 2016. – 137 с.
2. Кодекси ҷиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон // Сомонаи расмии Маркази миллии қонунгузории назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: URL: <http://mmk.tj> (санаи муроҷиат: 30.04.2022).
3. Кодекси ҷиноятии ҶШС Тоҷикистон [Текст]. – Душанбе: Ирфон, 1988. – 215 с.
4. Кодекси ҷиноятии РСС Тоҷикистон [Текст]. – Душанбе.: Ирфон, 1989. – 215 с.
5. Модельный Уголовный кодекс для государств – участников СНГ / Принят постановлением Межпарламентской Ассамблеи государств-участников Содружества Независимых Государств [Текст]. – Санкт-Петербург. – 17.02.1996. – 102 с.
6. Уголовный кодекс Таджикской Советской Социалистической Республики [Текст]. – Сталинабад: Таджикгосиздат, 1935. – 81 с.
7. Уголовный кодекс Швеции [Текст]. Пер. с англ. УК Швеции по состоянию на 1 мая 1999 года / Беляев С.С. – М., 2000. – 167 с.
8. Уголовный кодекс Республики Польша / Под ред. Кузнесов Н.Ф. – Мн.: Тесей, 1998. – 128 с.
9. Уголовный кодекс Дании [Текст] / Научное редактирование и предисловие Беляева С.С. – СПб.: Юридический центр Пресс, 2001. – 230 с.
10. Уголовный кодекс Российской Федерации [Текст]. – М.: Проспект, 2012. – 208 с.

II. Монографияҳо, китобҳои дарсӣ, тафсирҳо, васоити таълимӣ

11. Аснис, А.Я. Уголовная ответственность за служебные преступления в России [Текст] / А.Я. Аснис. – М., 2004. – 479 с.
12. Бахрах, Д.Н. Административное право. Часть общая: Учебник [Текст] / Д.Н. Бахрах. – М.: БЕК, 1993. – 368 с.
13. Владимиров, В.А. Квалификация похищений личного имущества [Текст] / В.А. Владимиров. – М., 1974. – 208 с.
14. Владимиров, В.А., Левицкий, Г.А. Субъект преступления по советскому уголовному праву [Текст] / В.А. Владимиров, Г.А. Левицкий. – М., 1964. – 32 с.
15. Волженкин, Б.В. Коррупция: Серия «Современные стандарты в уголовном праве и уголовном процессе» [Текст] / Б.В. Волженкин. – СПб., 1998. – 44 с.
16. Волженкин, Б.В. Служебные преступления [Текст] / Б.В. Волженкин. – М., 2000. – 143 с.
17. Волков, Б.С. Мотивы преступления [Текст] / Б.С. Волков. – Казань, 1982. – 152 с.
18. Галиакбаров, Р.Р. Борьба с групповыми преступлениями. Вопросы квалификации. [Текст] / Р.Р. Галиакбаров. – Краснодар: КГАУ, 2000. – 200 с.
19. Faффорӣ, Н.А., Ҳусейнзода, С.Ҳ. Ҳуқуқи чиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон: қисми умумӣ. Мағҳумҳо дар нақшаҳо [Матн] / Н.А. Faффорӣ, С.Ҳ. Ҳусейнзода. – Душанбе: ЭР-граф, 2016. – 142 с.
20. Фоибов, Р.Д. Ҳуқуқи чиноятӣ. Қисми умумӣ: китоби дарсӣ [Матн] / Р.Д. Фоибов. – Хуҷанд, 2001. – 180 с.
21. Голик, Ю.В. Нравственные основания уголовно-правовых поощрительных норм. Правовые проблемы борьбы с преступностью [Текст] / Ю.В. Голик. – Томск: ТГУ, 1990. – 50 с.
22. Горелик, А.С., Шишко, И.В., Хлупина, Г.Н. Преступления в сфере экономической деятельности и против интересов службы в коммерческих и иных организациях [Текст] / А.С. Горелик, И.В. Шишко, Г.Н. Хлупина. – Красноярск, 1998. – 153 с.

23. Динека, В.И. Преступления против государственной власти, интересов государственной службы и службы органов местного самоуправления [Текст] / В.И. Динека. – М., 2000. – 152 с.
24. Дурманов, Н.Д. Уголовная ответственность за взяточничество по действующему советскому законодательству. «Проблемы социалистического права» [Текст] / Н.Д. Дурманов. – СПб, 1937. – 205 с.
25. Егорова, Н.А. Теоретические проблемы уголовной ответственности за преступления лиц, выполняющих управленческие функции (управленческие преступления) [Текст] / Н.А. Егорова. – Волгоград, 2006. – 243 с.
26. Жалинский, А.Э. «Комментарий к ст. 204 УК РФ [Текст] / Комментарий к Уголовному кодексу РФ / А.Э. Жалинский. – М., 1998. – 463 с.
27. Здравомислов, Б.В. Должностные преступления. Понятие и квалификация [Текст] / Б.В. Здравомислов. – М., 1975. – 168 с.
28. Здравомислов, Б.В. Квалификация взяточничества [Текст] / Б.В. Здравомислов. – М., 1991. – 92 с.
29. Злобин Г. А., Никифоров Б. С. Умысел и его формы [Текст]. – М., «Юридическая литература», 1972. – 264 с.
30. Злобин, Г.А. Основания уголовно-правового запрета [Текст] / Г.А. Злобин. – М., 1982. – 303 с.
31. Зубкова, В.И. Преступления против интересов службы в коммерческих и иных организациях. Курс уголовного права. Особенная часть. Т. 4: Учебник для вузов [Текст] / Под ред. Г.Н. Борзенкова и В.С. Комиссарова. – М., 2002. – 616 с.
32. Иванов, Н.Г. Уголовное право. Общая и особенная части: Учебник для вузов [Текст] / Н.Г. Иванов. – М., 2003. – 643 с.
33. Карпец, И.И. Преступность: иллюзии и реальность [Текст] / И.И. Карпец. – М., 1992. – 432 с.
34. Кириченко, Б.Ф. Проблемы субъективной стороны должностных преступлений [Текст] / Б.Ф. Кириченко. – Тбилиси, 1977. – 320 с.

35. Клепитский, И.А., Резанов, В.И. Получение взятки в уголовном праве России [Текст] / И.А. Клепитский, В.И. Резанов. – М., 2001. – 91 с.
36. Комиссаров, В.С. Новое уголовное право России. Особенная часть: учебное пособие [Текст]. – М., 1996. – 316 с.
37. Комментарий к Уголовному кодексу Российской Федерации. [Текст] / Отв. ред. Радченко В.И. – М.: Вердикт, 1996. – 647 с.
38. Комментарий к Уголовному кодексу Российской Федерации. 3-е изд. [Текст] / Под ред. Скуратов Ю.И., Лебедев В.М. – М., 2001. – 368 с.
39. Комментарий к Уголовному кодексу РФ. Книга вторая [Текст] / Под ред. Шишова О.Ф. – М., 1998. – 200 с.
40. Кононов, П.И. Административная ответственность должностных лиц [Текст] / П.И. Кононов. – М., 1994. – 27 с.
41. Коробеев, А.И. О понятии криминализации и декриминализации / Актуальные правовые вопросы борьбы с преступностью [Текст] / А.И. Коробеев. – Томск: ТГУ, 1988. – с.
42. Криминология. 2-е изд., перераб. и доп. [Текст] / Под ред. В.Д. Малков. – М., 2006. – 528 с.
43. Кудратов, Н.А. Ҷиноятҳо ба муқобили ҳуқук ва озодихои конституционии инсон ва шаҳрванд [Матн] / Н.А. Кудратов. – Душанбе, 2013. – 172 с.
44. Кудратов, Н.А. Уголовное право Республики Таджикистан. Общая часть: учебно-методический комплекс [Текст] / Н.А. Кудратов. – Душанбе, 2012. – 342 с.
45. Курс советского уголовного права. Общая часть. Т. 1 [Текст] / Отв. ред.: Беляев Н.А., Шаргородский М.Д. – Л., 1968. – 648 с.
46. Лопашенко, Н.А. Преступления в сфере экономики: авторский комментарий к уголовному закону (раздел VIII УК РФ) [Текст] / Н.А. Лопашенко. – М., 2006. – 538 с.
47. Мясищев, В.Н. Личность и неврозы [Текст] / В.Н. Мясищев. – Л., 1960. – 428 с.

48. Наумов, А.В. Применение уголовно-правовых норм [Текст] / А.В. Наумов. – Волгоград, 1973. – 188 с.
49. Наумов, А.В. Российское уголовное право. Курс лекций. В двух томах. Т. 2. Особенная часть [Текст] / А.В. Наумов. – М. 2004. – 495 с.
50. Нерсесян, А.А. Вопросы наказуемости в уголовном праве ФРГ и США [Текст] / А.А. Нерсесян. – М., 1992. – 246 с.
51. Ҳуқуқи чиноятти Ҷумҳурии Тоҷикистон. Қисми умумӣ. Китоби дарсӣ [Матн] / Зери таҳрири Раҳимзода Р.Ҳ. ва Бобоҷонзода И.Ҳ. – Душанбе: “ЭР-граф”, 2019. – 550 с.
52. Ҳуқуқи чиноятӣ (Қисми умумӣ): китоби дарсӣ [Матн] / Зери таҳрири Ғаффорова Н.А., Салимов Ҳ.С. – Душанбе: Зинат, 2011. – 344 с.
53. Ожегов, С.И. Толковый словарь русского языка. Около 100 000 слов, терминов и фразеологических выражений [Текст] / С.И. Ожегов. – М., 2019. – 105 с.
54. Орлов, В.С. Субъект преступления [Текст] / В.С. Орлов. – М., 1958. – 260 с.
55. Орымбаев, Р. Специальный субъект преступления [Текст] / Р. Орымбаев. – Алма-Ата, 1977. – 152 с.
56. Основания уголовно-правового запрета. Криминализация и декриминализация [Текст] / В.Н. Кудряцев, А.М. Яковлев. – М.: Наука, 1982. – 303 с.
57. Панченко, П.Н. Классификация преступлений по объекту уголовно-правовой охраны и система. Особенной части Уголовного кодекса Российской Федерации // Современные проблемы юридической науки и практики: Сб. науч. тр. Вып. 5 [Текст] / П.Н. Панченко. – Н.Новгород, 2006. – 189 с.
58. Папиашвили, Ш.Г. Должностные преступления в теории уголовного права, законодательстве и судебной практике [Текст] / Ш.Г. Папиашвили. – Тбилиси, 1988. – 303 с.
59. Российское уголовное право. Особенная часть: Учебник [Текст] / Под ред. М.П. Журавлев, С.И. Никулина. – М.: Щит-М, 2000. – 487 с.

60. Сатторов, Ф.С. Ҳукуқи чиноятӣ. Қисми умумӣ. (Дастури методӣ) [Матн] / Ф.С. Сатторов. – Душанбе, 2017. – 117 с.
61. Сафарзода, Б.А., Раҳмон, Д.С., Миралиев, И.К., Сайдзода, И.И., Саъдизода, Ҷ., Шоев, Ф.М. Ҳукуқшиносии муқоисавӣ (васоити таълимӣ) [Матн] / Зери таҳрири д.и.ҳ., профессор А.Ф. Холиқзода. – Душанбе: Эрграф, 2019. – 144 с.
62. Сафаров, А.И., Саидов, Ш.Н., Кудратов, Н.А. Ҷиноятҳои иқтисодӣ: воситаи таълимӣ [Матн] / А.И. Сафаров, Ш.Н. Саидов, Н.А. Кудратов. – Душанбе, 2015. – 187 с.
63. Светлов, А.Я. Ответственность за должностные преступления [Текст] / А.Я. Светлов. – Киев: Наукова думка, 1978. – 303 с.
64. Солиев, К.Х., Рахимов, Р.Х. Комментарий к преступлениям в сфере экономики. Теория и практика уголовного права [Текст] / К.Х. Солиев, Р.Х. Рахимов. – Душанбе, 2001. – 140 с.
65. Сотиволдиев, Р.Ш. Назарияи умумии ҳукуқ ва давлат: китоби дарсӣ [Матн] / Р.Ш. Сотиволдиев. – Душанбе: Империал-Групп, 2008. – 566 с.
66. Тафсир ба Кодекси чиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн] / Муҳаррири масъул Ҳ.Ҳ. Шарипов. – Душанбе: Глобус, 2006. – 880 с.
67. Тафсири илмӣ ва оммавии Конститутсияи (Сарқонуни) Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн] / Зери таҳрири Раиси Суди Конституционии ҶТ, академики Академияи илмҳои ҶТ, доктори илмҳои ҳукуқ, профессор Маҳмудов М.А. – Душанбе: Шарқи озод, 2009. – 520 с.
68. Тенчов, Э. Уголовно-правовая охрана социалистической собственности [Текст] / Э. Тенчов. – Иваново, 1980. – 87 с.
69. Тенчов, Э.С. Подсистема уголовно-правовых норм о преступлениях в сфере экономики. Ответственность за экономические преступления [Текст] / Э.С. Тенчов. – Иваново. 1998. – 274 с.
70. Уголовное право России. Особенная часть: Учебник [Текст] / Отв. ред. Б.В. Здравомислов. – М., Юрист: 1996. – 559 с.
71. Уголовное право России: Особенная часть [Текст] / Под ред. А.И. Рарог. – М., 2008. – 220 с.

72. Уголовное право. Общая часть [Текст] / И.Я. Козаченко, З.А. Незнамова. – М., 1998. – 516 с.
73. Уголовное право. Общая часть [Текст] / Под ред. Н.И. Ветров, Ю.И. Ляпунов. – М., 1997. – 798 с.
74. Уголовное право. Особенная часть: Учебник / Под ред. В.Н. Петрашева. – М., 1999. – 596 с.
75. Уголовное право. Особенная часть: Учебник [Текст] / Под ред. Н.И. Ветров, Ю.И. Ляпунов. – М., 1998. – 390 с.
76. Уголовный кодекс Российской Федерации: постатейный комментарий [Текст] / Науч. ред. Н.Ф. Кузнецова, Г.М. Миньковский. – М.: ЗЕРЦАЛО, ТЕИС, 1997. – 585 с.
77. Устименко, В.В. Специальный субъект преступления [Текст] / В.В. Устименко. – Харьков, 1989. – 104 с.
78. Фарҳанги истилоҳоти ҳуқуқ [Матн] // Зери таҳрири академики Академияи илмҳои ҶТ, доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ, профессор Маҳмудов М.А. – Душанбе: ЭР-граф, 2004. – 598 с.
79. Фролов, Е.А. Спорные вопросы учения об объекте преступления // Сб. учен. тр. Вып. 10 [Текст] / Е.А. Фролов. – Свердловск, 1968. – 204 с.
80. Шарипов, Т.Ш., Азимов, Н.Б., Камолов, З.А., Насриддинов, М.Н. Ҳуқуқи чиноятӣ. Қисми умумӣ: курси мухтасари лексияҳо [Матн] / Т.Ш. Шарипов, Н.Б. Азимов, З.А. Камолов, М.Н. Насриддинов. – Душанбе, 2011. – 234 с.
81. Шарипов, Т.Ш., Сафарзода, А.И. Камолов, З.А., Холиқзода, Ш.Л., Зокирзода, З.Х., Зиёбоева, М.Н. Ҳуқуқи чиноятӣ: (Қисми умумӣ). Китоби дарсӣ. Нашри 5-ум, такмилдодашуда [Матн] / Т.Ш. Шарипов, А.И. Сафарзода, З.А. Камолов, Ш.Л. Холиқзода, З.Х. Зокиров, М.Н. Зиёбоева. –Душанбе, 2020. – 223 с.
82. Шарипов, Т.Ш., Сафарзода, А.И., Камолов, З.А., Холиқов, Ш.Л. Ҳуқуқи чиноятӣ. Қисми умумӣ: курси мухтасари лексияҳо [Матн] / Т.Ш. Шарипов, А.И. Сафарзода, З.А. Камолов, Ш.Л. Холиқов. –Душанбе, 2018. – 224 с.

III. Мақолаҳо ва маърузаҳо

83. Бахриддинзода, С.Э. Вопросы соблюдения техники уголовного законодательства в современных условиях в Республике Таджикистан [Текст] / С.Э. Бахриддинзода // Правовая жизнь. – 2017. – №2 (18). – С. 98–102.
84. Верин, В. Экономические преступления в нормах нового Уголовного кодекса [Текст] / В. Верин // Закон. – 1997. – №11. – С. 112-115.
85. Волженкин, Б. Вопросы ответственности за взяточничество [Текст] / Б.В. Волженкин // Сов. юстиция. – 1967. – №7. – С. 9–10.
86. Волженкин, Б.В. Модельный Уголовный кодекс для государств – участников СНГ [Текст] / Б.В.Волженкин // Государство и право. – 1996. №5. – С. 67–76.
87. Волженкин, Б.В. Обычный подарок или взятка? [Текст] / Б.В. Волженкин // Законность. – 1997. – №4. – С. 25–27.
88. Волженкин, Б.В. Постановление Пленума Верховного Суда Российской Федерации «О судебной практике по делам о взяточничестве и коммерческом подкупе»: достоинства и недостатки [Текст] / Б.В. Волженкин // Уголовное право. – 2000. – №4. – С. 12–13.
89. Гальперин, И.М. Социальные и правовые основы депенализации [Текст] / И.М. Гальперин // Сов. гос-во и право. – 1980. – №3. – С. 63–66.
90. Горелик, А.С. Уголовная ответственность за коммерческий подкуп [Текст] / А.С. Горелик // Юридический мир. – 1999. – №1-2. – С. 16–19.
91. Дагеяй, П.С. Условия установления уголовной наказуемости [Текст] / П.С. Дагеяй // Правоведение. – 1975. – №4. – С. 67–74.
92. Загородников, Н.И.Оквалификации преступлений против жизни [Текст] / Н.И.Загородников // Сов. гос-во и право. – 1976. – №2. – С. 136.
93. Злобин, Г.А. Основания и принципы уголовно-правового запрета [Текст] / Г.А. Злобин // Сов. государство и право. – 1980. – №1.– С. 70–76.

94. Зокирзода З.Х., Гилинский Я.И. Коррупция в экономической среде предпринимательской деятельности: криминологический анализ / З.Х. Зокирзода, Я.И. Гилинский // Қонунгузорӣ (маҷаллаи илмӣ). – 2020 – №4 (40). – С. 102–108.
95. Зубарев, С. Интересы службы как объект уголовно-правовой охраны [Текст] / С. Зубарев // Уголовное право. – 2003. – №4. – С. 26–27.
96. Ильин, О. Динамика коррупции после введения нового Уголовного кодекса РФ [Текст] / О. Ильин // Чистые руки. – 1999. – №1. – С. 45–48
97. Кравец, Ю. Ответственность за преступления против интересов службы в коммерческих и иных организациях [Текст] / Ю.Кравец // Российская юстиция. – 1997. – №7. – С. 21–24.
98. Кудрявцев, В.Н. Структура преступности и социальные изменения [Текст] / В.Н. Кудрявцев // Сов. гос-во и право. – 1971. – №6. – С. 102–105.
99. Кузнецова, Н.Ф. Нужна ли модернизация уголовного права? [Текст] / Н.Ф. Кузнецова // Уголовное право. – 2007. – №2. – С. 134–135
100. Кузнецова, Н.Ф. Социальная обусловленность уголовного закона [Текст] / Н.Ф. Кузнецова // Правовые исследования. – 1977. – С. 36–39
101. Мазур, С. Объект и виды экономических преступлений и преступлений в сфере экономической деятельности [Текст] / С. Мазур // Уголовное право. – 2003. – №2. – С. 49–51.
102. Макаров, С.Д. О теории и практике квалификации взяточничества и коммерческого подкупа [Текст] / С.Д. Макаров // Уголовное право. – 2000. – №3. – С. 18–19
103. Макаров, С.Д. Разграничение составов коммерческого подкупа и иных преступлений, связанных с незаконным вознаграждением по УКРФ [Текст] / С.Д. Макаров // Адвокатская практика. – 2000. – №1. – С. 18–23.
104. Макашвили, В. Строго соблюдать закон об ответственности за взяточничество [Текст] / В. Макашвили // Соц. законность. – 1953. – №2. – С. 41–44.
105. Максимов, С.В. Уголовная ответственность за злоупотребление полномочиями лицами, выполняющими управленческие функции в

- коммерческих и иных организациях, и коммерческий подкуп [Текст] / С.В. Максимов // Уголовное право. – 1999. – №1. – С. 8–16.
106. Мирзоахмедов, Ф.А. Чиноятҳо ба муқобили андозсупорӣ [Матн] // Маводи Конференсияи ҷумҳуриявии илмӣ-назариявии ҳайати устодону кормандони ДМТ баҳшида ба ҷашнҳои «700-солагии Мир Сайд Алии Ҳамадонӣ», «Соли оила» ва Даҳсолаи байналмилалии амалиёти «Об барои ҳаёт» солҳои 2005–2015. – Душанбе, 2015. – С. 562–563.
107. Сафарзода А.И., Мирилиев Э.Б. Сиёсати ҳуқуқии чиноятӣ дар самти мубориза бо коррупсия дар Ҷумҳурии Тоҷикистон / А.И. Сафарзода, Э.Б. Мирилиев // Муқовимат бо коррупсия дар Ҷумҳурии Тоҷикистон: роҳҳо ва натиҷаҳои он (маводҳои конференсияи ҷумҳуриявии илмию амалӣ, ш. Душанбе, 7 декабря соли 2019) / Зери таҳрири доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ, профессор Сафарзода А.И. – Душанбе, 2020. – С. 8–13.
108. Семенов, С.А. Понятие специального субъекта преступления [Текст] / С.А. Семенов // Журнал российского права. – М. – 1998. – №7. – С. 65–67.
109. Скрябин, Э. Субъект злоупотребления полномочиями и коммерческого подкупа [Текст] / Э. Скрябин // Законность, – 1999. – №12. – С. 33–35.
110. Никифоров, А.С. Современные тенденции развития уголовного законодательства и уголовно-правовой теории (конференция в Институте государства и права РАН) [Текст] / А.С. Никифоров // Государство и право. – 1994. – №6. – С. 44–76.
111. Соловьев, В.И. Ответственность за взяточничество [Текст] / В.И. Соловьев // Сов. юстиция. – 1965. – №10. – С. 23–25.
112. Халиков, Ш.Л. Причины и условия преступлений в сфере финансово-кредитных отношений [Текст] // Материалы Республиканской научно-теоретической конференции профессорско-преподавательского состава и сотрудников ТНУ, посвященной «700-летию Мир Сайда Али Хамадони», «Году семьи» и Международному десятилетию действия «Вода для жизни» 2005–2015 года. – Душанбе, 2015. – С. 559–560.

113. Шарипов, Т.Ш. Асосҳои умумии таъини ҷазо [Матн] / Т.Ш. Шарипов // Устувории низоми судии Тоҷикистон: проблема ва мулоҳиза. – Душанбе: Матбуот, 2002. – С. 128–140.
114. Шарипов, Т.Ш. Концептуальные основы реформирования уголовного законодательства в сфере экономической деятельности [Текст] // Материалы республиканской научно-теоретической конференции профессорско-преподавательского состава и сотрудников ТНУ, посвященной 20-й годовщине Дня национального единства и «Году молодёжи». – Душанбе, 2017. – С. 557–559.
115. Шарипов, Т.Ш., Бахридинов, С.Э. Основные черты уголовного законодательства Республики Таджикистан и некоторые проблемы его совершенствования [Текст] / Т.Ш. Шарипов, С.Э. Бахридинов // Новое уголовное законодательство стран СНГ и Балтии. Сб. статей. – М.: Лекс-Эст, 2002. – С. 274–299.
116. Яковлев, А.М. Социальные функции процесса криминализации [Текст] / А.М. Яковлев // Сов. государство и право. – 1980. – №2. – С. 95–97.
117. Яни, П.С. Причинение вреда деянием. О квалификации экономических и служебных преступлений [Текст] / П.С. Яни // Российская юстиция. – 1997. – №1. – С. 48–49.

IV. Диссертатсия ва авторефератҳо

118. Азизов, У.А. Развитие уголовного законодательства Республики Таджикистан (1961-2007) [Текст]: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 / Азизов Убайдулло Абдуллоевич. – Душанбе, 2008. – 23 с.
119. Азизов, У.А. Эволюция институтов преступления и наказания на территории исторического и современного Таджикистана: историко-правовое исследования [Текст]: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.01 / Азизов Убайдулло Абдуллоевич. – Душанбе, 2015. – 413 с.
120. Асанов, Р.Ф. Преступления против интересов службы в коммерческих и иных организациях: квалификация и ответственность [Текст]: автореф.

дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Асанов Рустем Фисунович.– Н.Новгород, 1999. – 46 с.

121. Асанов, Р.Ф. Преступления против интересов службы в коммерческих и иных организациях: квалификация и ответственность [Текст]: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Асанов Рустем Фисунович. – Н.Новгород, 1999. – 273 с.
122. Аслаханов, А.А. Проблемы борьбы с преступностью в сфере экономики (криминологический и уголовно-правовой аспекты) [Текст]: дис. ... д-ра. юрид. наук: 12.00.08 / Асанов Рустем Фисунович – М., 1997. – 441 с.
123. Бакланов, С.В. Ответственность за взяточничество по советскому уголовному праву (вопросы квалификации) [Текст]: дис. ... канд. юрид.наук: 12.00.08 / С.В. Бакланов. – Свердловск, 1970. – 270 с.
124. Безверхое, А.Г. Должностные и служебные преступления и проступки [Текст]: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Безверхое Артур Геннадьевич. – Казань, 1995. – 45 с.
125. Егорова, Н.А. Теоретические проблемы уголовной ответственности за преступления лиц, выполняющих управленческие функции [Текст]: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.01 / Егорова Натилья Александровна. – Саратов, 2006. – 55 с.
126. Егорова, Н.А. Уголовно-правовые формы борьбы с коррупцией в современных экономических условиях [Текст]: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Егорова Натилья Александровна. – Саратов, 1996. – 258 с.
127. Зокирзода, З.Х. Мусодираи молу мулк ҳамчун намуди ҷазои ҷиноятӣ [Матн]: дис. ... ном. илм. ҳуқуқ: 12.00.08 / Зокирзода Зафар Хайрулло.– Душанбе, 2020. – 176 с.
128. Ибрагимов, Р.С. Взяточничество и его квалификация [Текст]: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Ибрагимов Руслан Султанович. – М., 1992. – 286 с.
129. Изосимов С.В. Преступления против интересов службы в коммерческих и иных организациях: Уголовно-правовой анализ [Текст]: дис. ... канд.

- юрид. наук: 12.00.08 / Изосимов Сергей Владимирович. – Санкт-Петербург, 1997. – 187 с.
130. Камолов, З.А. Система наказаний по уголовному кодексу Республики Таджикистан [Текст]: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Камолов Зубайдилло Аюбович. – Иркутск, 2009. – 193 с.
131. Коротенко, А.Л. Структура законодательства о преступлениях в сфере экономики [Текст]: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Коротенко Андрей Николаевич. – Н.Новгород, 2007. – 256 с.
132. Макаров, С.Д. Уголовная ответственность за коммерческий подкуп [Текст]: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Макаров Сергей Дмитриевич.– М., 1999. – 293 с..
133. Макаров, С.Д. Уголовная ответственность за коммерческий подкуп [Текст]: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Макаров Сергей Дмитриевич. – Иркутск, 1999. – 44 с.
134. Полосин, Н.В. Уголовно-правовая характеристика коммерческого подкупа [Текст]: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Полосин Николай Викторович. – М., 2000. – 305 с.
135. Полосин, Н.В. Уголовно-правовая характеристика коммерческого подкупа [Текст]: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Полосин Николай Викторович. – М., 2000. – 205 с.
136. Раҳмонзода, М.Ҷ. Ҷавобгарии чиноятӣ барои фаъолияти ғайриқонунӣ бонкӣ мувофиқи қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн]: дис. ... ном. илм. хуқуқ: 12.00.08 / Раҳмонзода Муҳаммад Ҷамшед. – Душанбе, 2020. – 182 с.
137. Сафарзода, А.И. Уголовно-правовая охрана предпринимательской деятельности в Республике Таджикистан [Текст]: автореф. дис. ...д-ра юрид. наук: 12.00.08 / Сафарзода Анвар Ислом. – Душанбе, 2018. – 53 с.
138. Сафарзода, А.И. Уголовно-правовая охрана предпринимательской деятельности в Республике Таджикистан [Текст]: дис. ...д-ра юрид. наук: 12.00.08 / Сафарзода Анвар Ислом. – Душанбе, 2018. – 396 с.

139. Сафаров, А.И. Уголовная ответственность за легализацию (отмывание) денежных средств либо иного имущества, полученных противозаконным путем (по материалам Республики Таджикистан) [Текст]: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Сафаров Анвар Исломович. – М., 2011. – 229 с.
140. Сафаров, А.И. Уголовная ответственность за легализацию (отмывание) денежных средств либо иного имущества, полученных противозаконным путем (по материалам Республики Таджикистан) [Текст]: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Сафаров Анвар Исломович. – М., 2011. – 29 с.
141. Семенов, Д.А. Уголовно-правовая оценка подкупа [Текст]: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Семенов Денис Анатольевич. – Москва, 1999. – 274 с.
142. Семин, С.В. Ответственность за дачу взятки (уголовно-правовой и криминологический аспекты) [Текст]: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Сёмин Сергей Валентинович. – Ашхабад, 1987. – 191 с.
143. Скорилкин, Н.А. Групповые формы вымогательства [Текст]: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Н.А. Скорилкин. – М., 1995. – 25 с.
144. Сулейманова, А.Д. Злоупотребления полномочиями по российскому уголовному праву: проблемы квалификации и законодательной регламентации исследование [Текст]: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Сулейманова Альбина Дарисовна. – Казань, 2005. – 28 с.
145. Ширинчонов, Ф.И. Чавобгарии чиноятӣ барои чиноятҳое, ки бо муҳоҷирати гайриқонунӣ алоқаманданд [Матн]: дис. ... ном. илм. ҳуқуқ: 12.00.08 / Ширинджонов Фирдавс Изатуллоевич. – Душанбе, 2020. – 208 с.
146. Шнитенков, А.В. Ответственность за преступления против интересов службы [Текст]: автореф. дис. ... д-ра. юрид. наук: 12.00.08 / Шнитенков Андрей Владимирович. – Оренбург, 2006. – 450 с.
147. Эксанова, А.А. Подкуп как криминогенное преступление (понятие, виды, юридический анализ, квалификация) [Текст]: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Эксанова Алсу Асятовна – Нижний Новгород, 2001. – 35 с.

148. Эксанова, А.А. Подкуп как криминогенное преступление (понятие, виды, юридический анализ, квалификация) [Текст]: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Эксанова Алсу Асятовна. – Нижний Новгород, 2001. – 258 с.
149. Яни, П.С. Актуальные проблемы уголовной ответственности за экономические и должностные преступления [Текст]: дис. ... д-ра. юрид. наук: 12.00.08 / Яни Павел Сергеевич. – Москва., 1996. – 425 с.

V. Захираҳои электронӣ [Электронный ресурс]

150. Уголовный кодекс Российской Федерации от 13.06.1996, №63-ФЗ (ред. от 16.10.2019) [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: URL: http://www.consultant.ru / document/cons_doc_LAW_10699/ (санаи муроҷиат: 30.04.2022).
151. Кодекси гражданин Ҷумҳурии Тоҷикистон (Қисми якум) аз 30 июни соли 1999, таҳти №802 // Маҳзани мутамаркази иттилоотӣ-ҳуқуқии ВА ҶТ. «Адлия» [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: http://www.adlia.tj/show_doc.fwx?Rgn=4412 (санаи муроҷиат: 30.04.2022).
152. Уголовный кодекс Испании (Criminal Code of the Kingdom of Spain (1995, as of 2013) (English version) [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <https://www.legislationline.org> (санаи муроҷиат: 30.04.2022).
153. Консепсияи сиёсати ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2018-2028, ки бо фармони Президенти ҶТ аз 6 феврали соли 2018, таҳти №1005 тасдиқ шудааст // Маҳзани мутамаркази иттилоотӣ-ҳуқуқии ВА ҶТ «Адлия». [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: URL: <http://www.adlia.tj> (санаи муроҷиат: 30.04.2022).
154. Консепсияи сиёсати ҳуқуқии ҷиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон бо Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 2 ноябри соли 2013, №492 тасдиқ шудааст // Маҳзани мутамаркази иттилоотӣ-ҳуқуқии ВА ҶТ

- «Адлия». [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: URL: <http://www.adlia.tj> (санаи муроҷиат: 30.04.2022).
155. Паёми Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии ҶТ аз 25 апрели соли 2008 [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <http://www.president.tj/node/195> (санаи муроҷиат 30.04.2022).
156. Паёми Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии ҶТ аз 26 январи соли 2021 [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <http://www.president.tj/node/195> (санаи муроҷиат: 30.04.2022).
157. Дастурамали илмӣ-амалӣ оид ба тарзу усули ошкор ва тафтиши пешакии чиноятҳо марбут ба гирифтани додани пора ва ришвадиҳии тиҷоратӣ. Бо фармоиши Директори Агентии назорати давлатии молиявӣ ва мубориза бо коррупсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 19 июни соли 2020, таҳти №03 тасдиқ шудааст [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: URL: <https://www.anticorruption.tj> (санаи муроҷиат: 30.04.2022).
158. Сомонаи расмии Агентии назорати давлатии молиявӣ ва мубориза бо коррупсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <https://anticorruption.tj/index.php/tj/> (санаи муроҷиат 30.04.2022).

VI. Маводҳои таҷрибаи судӣ ва омор

159. Қарори Пленуми Суди Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 19 декабря соли 2008, таҳти №11 «Дар бораи таҷрибаи судӣ оид ба парвандаҳои чиноятӣ марбут ба гирифтани додани пора ва ришвадиҳии тиҷоратӣ». Маҷмӯаи Қарорҳои Пленуми Суди Олии ҶТ (солҳои 2002-2019) [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: URL: <http://sud.tj> (санаи муроҷиат: 30.04.2022).
160. Постановление Пленума Верховного Суда РФ от 10 февраля 2000 года, №6 «О судебной практике по делам о взяточничестве и коммерческом подкупе» // Бюллетень Верховного Суда РФ. – 2000. – №4. – С. 5.

161. Бойгонии суди н. Шоҳмансури ш. Душанбе // Парвандаи чиноятии №1-136/2019.
162. Бойгонии суди н. Фирдавсии ш. Душанбе // Парвандаи чиноятии №1-394/14.
163. Бойгонии суди н. Синои ш. Душанбе // Парвандаи чиноятии №49954/2020.

ФЕҲРИСТИ ИНТИШОРОТИ МУАЛЛИФ ДОИР БА МАВЗӮИ ДИССЕРТАТСИЯ

1. Мақолаҳои илмие, ки дар мачаллаҳои илмии тақризшавандай тавсиянамудаи Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон чоп шудаанд

**[1–М]. Шарипов, М.М. Ҷавобгарии чиноятӣ барои ришвадиҳии тиҷоратӣ дар
Ҷумҳурии Тоҷикистон [Текст] / М.М. Шарипов // Паёми ДМТ. – 2020. – №20. –
С. 20–30.**

**[2–М]. Шарипов, М.М. Ҷавобгарӣ барои ришвадиҳии тиҷоратӣ мутобиқи
қонунгузории чиноятии кишварҳои хориҷӣ (Аврупо ва Амрико) [Текст] / М.М.
Шарипов // Паёми ДМТ. – 2019. – №3. – С. 246–252.**

**[3–М]. Шарипов, М.М. Особенности состава коммерческого подкупа по
законодательству Республики Таджикистан [Текст] / М.М. Шарипов //
Правовая жизнь. – 2018. – №2 (22). – С. 136–142.**

2. Мақолаҳои илмие, ки дар дигар нашрияҳои илмӣ чоп шудаанд

**[4–М]. Шарипов, М.М. Ҷавобгарии чиноятӣ барои ришвадиҳии тиҷоратӣ дар ҶТ
[Текст] / М.М. Шарипов // Давлатшиносӣ ва ҳуқуқи инсон. – 2018. – №2 (10). –
С. 103–111.**

**[5–М]. Шарипов, М.М. Моҳияти ҷавобгарии чиноятӣ барои ришвадиҳии
тиҷоратӣ [Текст] / М.М. Шарипов // Маводи конференсияи ҷумҳуриявии илмӣ-
назариявии ҳайати устодону кормандони ДМТ баҳшида ба Даҳсолаи
байналмилалии амал «Об барои рушди устувор, солҳои 2018-2028», «Соли
рушди сайёҳӣ ва ҳунарҳои мардумӣ», «140-солагии Қаҳрамони Тоҷикистон
Садриддин Айнӣ» ва «70-солагии Донишгоҳи миллии Тоҷикистон». –
Душанбе, 2018. – С. 392–393.**

**[6–М]. Шарипов М.М. Масоили муайян кардани субъекти ришвадиҳии тиҷоратӣ
[Текст] / М.М. Шарипов // Конференсияи байналмилалии илмӣ-амалӣ баҳшида
ба Рӯзи ҳуқуқи инсон ва Рӯзи байналмилалии муқовимат бо коррупсия зери**

унвони «Хукуқи инсон дар ҷаҳони муосир: концепсияҳо, воқеият ва дурнамо».
– Душанбе, 2021. – С. 161–171.